

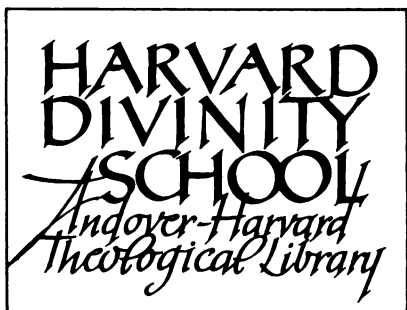
ANDOVER-HARVARD LIBRARY

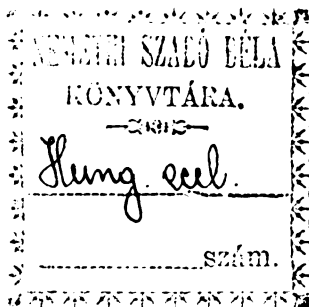

AH 252K D

Harvard
Depository

A'

MAGYAR, ÉS ERDÉLY ORSZÁGI
PROTESTÁNS EKKLÉSIÁK'
HISTÓRIÁJA.

KÉSZÍTETTE, 's KI-ADTA

TÓTH FERENTZ,

A' Reformátusok' Pápai Colle-
giumában Theológiát, és az azzal ölzve-
kötött Papi Tudományokat tanító rendes

P R O F E S S O R.

I. D A R A B.

NÉMETHI SZABÓ BÉLA
KÖNYVTÁRA.

Hung. eul.

szám.

Némethi Szabó Béla
Budapest, 1914. nov. 27.

K O M Á R O M B A N,

Nyomtatott Özvegy Weinmüllerné' betűivel
1808-évk. Esztendőben.

Mivel a' Törvénynek' Rendeléseihöz van alkalmaztatva, azomban hasznos munkais: ki-nyomtatathatik. Költ Kis Igmádon 14-dik Majusban 1808.

LAKY MIHÁL Túl a' Dunai Reform. Superintendententziában Törvényes Könyv Vi'sgáló.

Ezen igen nagy mérséklettséggel és szorgalommal írtt Históriát, mellynek Czimje: *A' Magyar és Erdély Országi Protestans Ekklesiák' Históriája*, — mivel ez külömben-is sem a' Vallás' fundamentomival, sem a' Hazai Törvényekkel nem ellenkezik, az én ítéletem szerént, bizvást ki lehet nyomtatni. Pápán Martius' 8-dikán 1808 Esztendőben.

OSVALD 'SIGMOND a' Pápai Reform. Collegium' Curátora, és a' Dunántúli Superinten. Könyv-Vi'sgálója.

AP
877
T 62

BR
817
H8
T/68

NAGY MÉLTÓSAGÚ

G R Ó F

S Z É K I

TELEKI SÁMUEL

ÚR Ö EXCELLENTZIAJÁNAK,

A' TSÁSZÁRI ÉS APOSTOLI KIRÁLYI

FELSÉG' KAMARÁSSÁNAK, ÉS VALÓSÁGOS BELSŐ

TITKOS TANÁTSOSSÁNAK, SZENT ISTVÁN APOS-

TOLI KIRÁLYI JELES BENDJE NAGY KERESZ-

TES VITÉZÉNEK, A' FŐ MÉLTÓSÁGÚ ERDÉLYI

KANTZELLÁRIA' UDVARI KANTZELLÁRIUSÁ-

NAK, TEKINTETES NEMES BIHAR VÁRMEGYE'

FŐ ISPÁNJÁNAK

mély tisztelettel ajánlja az író.

NÉMETHI SZABÓ BÉLA
KÖNYVTÁRA,

szám.

ELŐJÁRÓ BESZÉD.

EZen Protestáns Ekklesiái Históriámat, melyet ezennel van szerentsém a' tizteletre méltó Közönségnek ajánlani, két Darabokra (Tomi) osztottam. Az *első Darabban* azok a' dolgok adatnak elől, mellyek a' Magyar és Erdély Országi Protestáns Ekklesiákra nézve a' Reformátziótól, fogva I-ső Leopold Királyunk' uralkodásáig meg-történek. A' *másodikban* pedig, azon Ekklesiái történetek írattnak-meg, mellyek, ugyan ezen Protestáns Ekklesiákra nézve I-ső Leopold' uralkodásától fogva II-dik Leopold Királyunk' haláláig meg-estek. Az egész Munkának csak első Darabját bortsátottam ez úttal Világ eleibe : mellyben, mit tettem a' meg-estett Ekklesiái történetek eredetének, okának, azoknak egymásból való függéseknek, 's következéseknek kikeresésében, és azoknak megítélésében, a' mibenn áll egyedül a' História írás-

nak lelke, mivel csak az illy móddal írtt; História lehet az emberi nemzet' tanító mestere, a' mi pedig a' Históriaban a' fő tziel: annak meg-ítélését bízom az érdeemes Olvasóra. — Hogyha pedig valaki érdeemes Olvasóim között, érezvén ezen tekintetben való szükségünket, olly Protestáns Ekklesiái Históriaát kívánna tőlem, mellyben leg-kisebb híjjánosság se vólna, (mert sokszor, sok ember, ollyakat-is kívánna másokkal tellyesíteni, a' mellyeket maga sem tudna tellyesíteni) vagy leg-alább a' Pray, Katona, Engel, és más Tudósaink' Polgári Históriaikkal ezt öfzve-hasonlítván, ebben annyi tökéletességet kívánna, mint azok között valamellyikben talál: az, gondolja-meg, hogy Hazánknak Tudósai eleitől fogva nagyobb szorgalmatossággal pallérozták a' Haza' polgári, mint Ekklesiái Históriaját: abban tehát előre már a' szükséges eszközök bővön készen lévén, lehet valaki Mester, mikor ebben még csak helyben-hagyható próba darabokat-is alig írhatni. Különösen pedig nekünk Protestánsoknak meg-kell azt vallanunk, hogy Eleink igen gondatlanok vóltak az Ekklesiái dolgok' meg-frásában, el-annyira, hogy mind eddig az ideig-is; ha talán Ribinit ki-vef-szük, (a' kívül egyébaránt szinte annyin nintsenek meg-elégedve, mint a' mennyin, egyéb nem lévén; mert sem Páriz Pápai, sem Lámpe itt elég nem tehetnek, ötet betsülik) Protestáns Ekklesiái Históriaát *annak egész ki-terjedésében*, senki

még közzülünk nem is írt, — vagy ha írt, az mind eddig az ideig némelly Könyvházakban csak Kézírásban hever, a' minek csak annyi haszna van, mint a' föld alá el-ásott kintsnek, mellyel senki sem szükségére, sem gyönyörüségére nem élhet. Sok Ekklesiái dolgok tehát Eleink' gondatlansága miatt a' tudatlanság' setétségébe merítetvén-bé: nem tsuda, ha ezek körül csak tapogatva lépegetünk, sőt sok helyeken még így-is meg-botlunk. — E' mellett, igaz az-is, hogy a' rendesen előljövő fzerentsétlenségeken kívül, a' Törököknek több íz-béli pufztításai, a' Hazafi hadaknak lángjai, és a' Vallásbéli háborgattatások zürzavari által, sok Ekklesiái Jegyzések semmivé tétettek, és a' mellyek ezen tsapások alól ki-fzabadúlhattak, azoknak-is nagy része némelly Könyvházakban és Familliai Arkhiumokban, mindenik esetben a' Haza kárával, úgy el-rejtettek, hogy azokat sokszor még azok sem tudják, hogy vagynak, a' kik azoknak bírtokosaik. Így lévén tehát a' dolog, igazságatlanság vólna nem csak tölem, hanem leg-első Túdósainktól-is, kik magok-is ottan ottan zsibbadó kézzel írnak azon Régiségekről, mellyek körül Históriámnak ezen első Darabjában kurkászolódtam, olly Protestáns Ekklesiái Históriát kívánni, a' melly minden híjjánosság nélkül való lenne.

Azokra nézve azomban, kik Ekklesiái Históriának csak a' Vallásbéli háborgattatásoknak Históriáját tartják lenni — a' melly hibás meg-fogás-

ből származott sok Tűdósaink' fejkben az a' Vélekedés , hogy ha meg lehetne-is írni a' Protestáns Ekkliák' Históriáját , de azt ki-adni nem lehet ; azokra nézve mondom , ezen Protestáns Ekklesiái Históriám híjjános fog lenni. Mert mivel más principiumon vagyunk : nem tsuda ha itt öszve nem mehetünk. Én ugyan-is ezen matériában így értek : Mint a' Polemika Theológiát nem tarthatom egész , és tulajdonképpen való Theológiának : így az Ekklesiái Históriában -is annak Polemika , vagy Veszekedő részét , melly a' Vallásbéli egyenetlenségek' históriáját téfzi , nem tarthatom sem *Egész* Ekklesiái Históriának , sem annak lelkének. Nem azt mondom ezzel , mintha már azon Vallásbéli háborgatások' Históriáját , mellyek azt az időt mellyben meg-estek , eléggé karakterizálják , vagy ki kellene az Ekklesiái Históriából hagyni ; mert ekkor az író egészét nem írna , — vagy pedig holmi tsavarításokkal kellene azt elől adni ; mivel így nem igazán írattnának-meg a' meg-történtt dolgok , a' mi pedig a' História írás fő tulajdonsága ellen van ; hanem azt mondom , hogy nem abban áll az Ekklesiái História , hogy valaki tsak a' Vallásbéli egyenetlenségek' Históriáját írja-meg ; mert ez tsak része amannak ; a' minthogy én-is ezen Históriámban , a' Vallásbéli háborgattatásokról -is írtam mert Egészét akartam írni : — hanem az én ítéletem szerént , alkalmas Protestáns Ekklesiái Históriát , a' ki ezen Históriának matériájává téfzi a' Pro-

testáns Vallás' eredetét, — annak szerentsés terjedését, — és Virágzását, — ennek eszközeit, — és okait, — valamint az ezt meg-gátáló akadályokat, és az Ekklesiának egész organizáltatását, 's mind ezekről a' mit ír, azt a' meg-történtt dolgokkal egy idős Documentumokkal erősíti-meg.

A' ki már ezen Materiákról úgy ír, hogy még az olyan Olvasó-is, a' ki talán magát a' matériát nem szereti, észre vezi, hogy az Írónak tollát egyedül az igazság és a' mások szeretete vezérelték: az illy Ekklesiái Históriáról azt ítélem, hogy ezt bátran világ eleibe lehet botosítani. Mert én ugyan úgy tartom, hogy tsupán az olly Könyvek kiadását tilalmazza a' Keresztyén Vallás, és az Okosság' szava után a' Status, és a' Törvény, mellyet a' Gyűlölség íratott valakivel, melly tele van másoknak kész akartva való motskolásával tudva ejtett sértegető kifejezésekkel, és hamis ráfogásokkal. E' pedig azért van egyikért; mert az illy könyvben nem talál az ember igazságot, mint-hogy a' vagdalódzó, és gyűlölségtől el-foglalt ember mondhat leg-keverebb igazságot; de ha azt mond-is, úgy mondja az azt, hogy az, az indulatnál fogva minden kedvességét el-vefzti; leg-alább gyanúba hozza magát, hogy néki nem vólt principiuma igazságot írni, hanem tsak sérteni, a' mi törvény ellen való dolog. E' mellett, az illy Könyvek igen veszedelmesekek is: mert a' gyűlölséget hivatik és gyökereztetik-meg a' szívben, még pedig

nem tsak a' most élők', hanem a' Maradék' szívében-is; mivel a' Könyvek a' most élőkről általmennek a' Maradékra-is: nem tsuda hát, ha az olly durva pennával írtt Könyvek, mint a' millyenek a' XVI és XVII Századokban íratattak, már ma valamint nem kedvesek, úgy meg-is tiltatnak; a' mikor tudniillik maga a' Királyi Felség, mint a' Hazának közönséges Feje, és a' Polgári Törvények, mellyek egyforma Védelem alá vettek mindnyájunkat, azonn igyekeznek, hogy az egymás szeretésnek Lelke uralkodjon mindnyájunkban. Valójában, mikor Könyvet ír valaki, nem úgy írja azt, mint tsak Romai Katholikus, vagy tsak Református, és Evangelikus; hanem úgy-is mint Hazafi — néki tehát mint Polgárnak olly előadásbéli móddal kell a' Könyvírásban élni, hogy Polgár társait *írásó'*, *módjával* (mert a' Materiáról az író nem felelhet, kivált a' Históriában, a' hol azt kell megírni, a' mi meg-esett) kéfz akartva meg-ne sértse, A' ki illy principiumokkal telyes lélekkel fog a' Magyar Protestáns Ekklesiák' Históriája' meg-írásához, még ha ama' Vallás éli egyenetlenségek Históriáját írja-is-meg, mellyek a' fellyebb való homályos Századoknak szomorú, de egyfzer'smind szégyennel telyes béllyegei: úgy tartom, ezt bátran mind meg-írhatja, mind ki-is adhatja, még pedig úgy, hogy azzal senki sem ítéli magát megsértetettnek lenni.

Vallyon már tellyesítettem-é magam mind ezeket? és miképpen? ennek meg-ítélését érdemes Olvasómtól kell várnom. Ért leg-alább tellyes erővel azonn igyekeztem, hogy mint egyéb eddig kiadott Munkáimban, szívemet és író tollamat a' Szeretet és Igazság által kívántam igazgattatni; úgy itt-is más ember ne legyek, mint azoknak írásában voltam. — Azonn-is hasonló módon iparkodtam, hogy mind a' Rend egyszerre által látható, és akár kitől-is könnyen fel-rehető, mind az Előadás világos, a' dolgok természetéhez alkalmaztatott, és rövid légyen; — e' mellett, hogy a' meg-esett dolgok hiteles documentumokkal bizonyíttassanak-bé; ezt az egyet meg jegyezvén, hogy sok helyeken a' Documentumokat tsak tztálnom, vagy tsak rész szerént kellett a' tudós világgal közlenem; mivel azokkal a' Könyv felettébb meg-bővülvén, sokért nyomtattatott volna-ki: de a' melly híjjánosságot *Protestáns Ekklesiái Arkhivum* nevű munkámban akarom ki-pótolni, mellyben az olly Documentumok tétetnek-bé, mellyek még nyomtatásban világ eleibe nem vóltak eresztve, és a' millyenekkel azokon kívül, mellyeket már a' *Túl a' Dunai Református Püspökök' életében* — a' *Pápai Reformáta Ekklesia' históriájában*, 's ezen Közön-séges Protestáns Ekklesiái Históriámban világ eleiben adtam, számosan bírok.

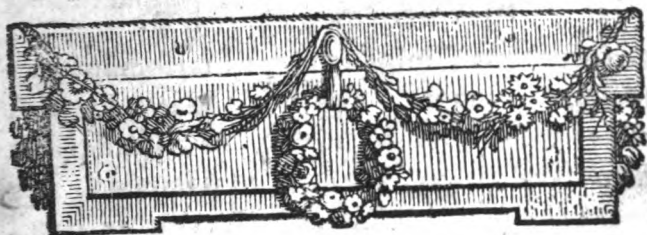
Ha kedves Házam ezen tsekély Munkámat tölem olly jó indulattal méltóztatik venni, mint a'

mellyel' törekedtem most-is Hazai Literaturánkat bővíteni, és Nemzeti Magyar Nyelvünket pallérozni, melly tsak nem akkor akara semmivé lenni, mikor minden Europai Nemzetek a' magokét, hogy azzal együtt Nemzeti Karaktereket-is megtarthassák, melly mennél nemesebb., annál nagyobb vétek elvesztetni, virágzásban hozták: azonn lefzek, hogy ezen Protestáns Ekklesiái Historiának második Darabja-is világot láthasson. Írtam Pápán Martius' I-ső napján 1808. dik efsztendőben.

TÓTH FERENTZ m. k.

A'

MAGYAR, ÉS ERDÉLY ORSZÁGI
PROTESTANS EKKLÉSIÁKNAK
HISTÓRIÁJA.

I. R E S Z.

A' Vallásban tett Reformátziónak
Magyar, és Erdély Országokban
való kezdetéről, 's leg-első Re-
formátorokról.

I. §.

*Mellyik esztendőben kezdődött - el a' két Ma-
gyar Hazában a' Vallásbéli meg-jobbítás,
avagy a' Reformátzió?*

AZ a' Vallásbéli meg-jobbítás vagy Re-
formátzió, mellyet Luther Német Országban
1517 - ben el-kezdett, tsak hamar Magyar

Országban-is, mint szomszéd tartományban ki-ütötte magát, úgy hogy már 1520-dik esztendőben itt, és Erdélyben, Luthernek nem csak titkos, hanem nyilvánvaló, és sok követői is találtattak. E' vólt az oka, hogy az Esztergomi Érsek Szakmári György 1521-ben a' Prédikáló székéből kéntelen vólt a' Luther' Tudománya ellen taníttatni, in-tetvén a' Hitben ingadozó népet a' Római Anyaszentegyházban való meg-maradásra.

(a) Ugyan azon esztendőben a' Szebeni Kereskedők, Luthernek a' *Keresztyéni szabadságról, Meg-igazításról, az Úr' Vatsorájának két szln alatt való vételéről*, 's a' t. írtt Könyveit el-adás végett, de a' magános olvasásért-is bé-hozták, és a' két hazában el-terjesztették; mellyek által a' Luther' tudományáról való gondolkodás, és az eránt való szeretet sokakban fel-ébresztetett. A' minthogy, már 1522-ben némelly Magyarok, kik közzül első vólt Czirjáky Márton Lötsei fi, az Évangéliomi tudománynak tanulására, de azért is, hogy Luthert és Me-

---

Lásd: (a) *Christiana Seculi XVI-ti per Hungariam in Religione Tolerantia, seu Exercitatio Historica de benignissima voluntate Regum ex Augusta Domo Austriaca erga Evangelicos a' Martino Klantlus. Pest. 1783. pag. 15. —*

lanchtont személyesen meg-esmérhessék, és azoktól taníttassanak, Vittembergába kimentenek; jóllehet ugyan ott, és éppen ezen okból, mint némellyek írják, Czirjáky előtt már Gálszétsi István meg-fordúlt. Tudjuk azt is, hogy György, Brandenburgi Márchio, II-dik Lajos Királyunk' Tútora, a' Luther' követőinek nagy pártfogója vólt; ő pedig ezt 1521 előtt tselekedte; mert a' Király már ekkor meg-házasodván, a' Tútorság alól ki-került, és amaz 1522-ben Magyar Országot ide-is hagyta. — Minek-
 „ okáért, minden Históriák ellen való állí-
 „ tások az némelly Íróknak, hogy a' Pro-
 „ testáns-Vallás, a' Mohátsi ütközet után,
 „ Ferdinánd és Zápolya között vólt zürzava-
 „ rok között, 's tsak titkon tsúfzott volna bé
 „ Magyar Országba. “ (b) Mert így, a'
 mindjárt elől számlált dolgokon kívül, melyek a' Mohátsi Hartzot meg-előzték, II-dik Lajos Király 1523-ban és 1525-ben a' Lutheránusok' ki-írtásáról, és meg-égetéséről törvényt nem hozhatott volna; — sem a'

(b) *Post Mohatsianam Cladem, interitumque Præsulum, orto Ferdinandum inter et Zapollyam pro Corona regni bello. clam intrasse Lutheranos.*
 Lásd: *Rudimenta Historica Typis Tyrnaviensibus*
 1773. p. 94. 95. —

Szebenieket 1524-ben, sem a' Bártfaiakat 1525-ben Királyi Levelei által a' Luther' tudományáért meg nem fenyegethette volna, sem Szalkai László már 1524-ben Érsek lévén a' Luther' Tudományának egyébűtt is ugyan, de kivált Szeben és Brassó vidékén való elnyomásánn nem igyekezhetett volna; — sem végezetre Istvánfi Miklós, a' Reformációval tsaknem egy idős Író, a' Luther' Tudományának Pannoniában már 1521-ben való elterjedését nem írhatta volna, (c) ha a' Reformáció még a' Mohátsi hartz után kezdett volna hazánkba bé-szivárogni. — Nem tsak bé jött pedig már a' Mohátsi ütközet előtt a' Protestáns Vallás a' két hazába, hanem ugyan a' Mohátsi ütközet előtt *Közönséges* Isteni tiszteletbéli gyakorlások - is vólt a' Protestánsoknak: a' mi abból világos, mivel a' Reformáta Ekklesia' Énekes könyvében még most is meg vagnak azok az Énekek, melyek a' Mohátsi szerentsétlen ütközetkor bizonyos Protestáns Poéták által a' végre szerztettek, hogy azok a' *közönséges* Protestáns Isteni tiszteletekben, mivel a' többes számban vagnak írva, — a' Királynak el-
estén

(c) LVII. p. 63 —

estén és közgyászon kesergő Protestáns hazafiak által énekeltessenek: (d) a' melly Énekeknek meg-nézéséből világos, hogy azok éppen a' Mohátsi had' alkalmatosságával szereztettek, mivel azokat sem elébb, sem 1527-ten túl énekelni nem lehetett: mert az ilyen ki-fejezések: *El-vevéd tőlünk Királyunkat, Földhöz veréd a' mi koronánkat,* csak II-dik Lajosra illettek. Ezt pedig: *Korona nélkül vagyon most a' mi Fejünk,* 1527-ben már Ferdinánd meg-koronáztatván, azon túl mondani nem lehetett.

II. §.

Mitsoda úton módon jött-be a' Protestáns Vallás Magyar Országba?

(f) Mitsoda úton módon jött pedig bé Magyar Országba a' Reformátzió, arról nem egyformán értenek az Írók: mert némelyek a' Huszszitáknak tulajdonítják ezt: mások pedig azt állítják, hogy a' Ferdinánd' Német katonáji, kik között sok tábori Luthranus Pápok voltak, hozták-bé azt Magyar Országba; de ezek, valamint a' Huszsziták is, inkább csak elő-segélői voltak a' Luther' Tudománya' el-terjedésének, mint annak

---

(d) 272. 273. 274. *Dítséretok.*

leg-első bé-hozói. — Mások azon Oskolás szegény Gyermekeknek tulajdonítják, a' kik házanként való éneklések, vagy patri-zálások által keresték élelmeket, kik ezen alkalmatossággal a' Luther's egyéb Refor-mátorok által készített énekeket énekelget-ték; — jöllehet ebből inkább a' következik hogy a' Luther' tudománya már ekkor úgy el-terjedt, hogy még az Oskolákban-is az ő énekei énekeltek. — Vagynak ollya-nok-is, kik X-dik Leó Pápanak Magyar Országba küldött Bullájának tulajdonítják a' Reformátzió' világának köztünk való leg-első ki-tündöklését; ámbár ezzel inkább a' tétetik-fel, hogy már akkor Luthernek Ma-gyar Országonn-is voltak követői, mikor az ő tudományát meg-tiltó Bulla ide el-kül-détett: mert a' hol nyavalya nints, ott or-vosolni nem szoktunk, sem azt előre ki nem trombitáljuk, a' miről azt akarjuk, hogy senki semmit észre ne vegyen:)* Leg-közönségesebb azoknak értelmek, kik azt ál-lítják, hogy a' Luther *XCV Thesisei*, mel-lyek tizen négy nap alatt egész Német Or-szágbán, egy hólnap alatt pedig Olasz, és más Országokban is el-terjedtek, és némelly Könyvei, a' Budai és Szebeni Kalmárok által Német Országból bé-hozattattak, 's te-le lévén már Magyar Ország-is a' Luther

hírével, az olvasni szerető Magyarok, kiknek a' könyv szinte úgy illik kezekbe, mint a' Fegyver, azokat újság' tekintetéből-is, de azon okból is, hogy a' Luther' tudományát meg-ítélhessék, különösen is pedig meg lévén még ekkor a' Magyarokban az az ízlés, mellyet Mátyás Király a' tudományok eránt tsepegtetett ő beléjük, az ő könyveit meg-vették, azokat olvasták, 's egymás között az azokban lévő tudomány felett beszélgették. — Így lobbant-fel a' két Hazában a' Luther által el-kezdett Reformátzio; mellyet többé akármilyen mesterséggel-is tel-nem lehetett oltani. (a)

Az a' Reformátzio bé-jövésének módjatehát, mellyet némelyek mondogatnak, sem a' Protestáns Vallás' természetével, sem Historiai bizonyságokkal nem állhat-meg:— mintha t. i. az, erőszakkal, fegyverrel, és Zenebonáskodással hozatott volna bé az Országba. Mert 1520 táján, mikor már a' Luther' tudománya köztünk esmértes volt, annyin a' Luther' követői nem voltak, hogy tudományokat a' más rész' ellenére fegyver-

---

Lásd. (a) *Páriz Pápai Rudus Redivivum* —
Szentiványi Dissertatio Paralipomenonica p. 126 —
Andr. Schmalii Adversaria Ecclesiastica in ms.

rel hozhatták volna bé. — Igaz, hogy II-dik Lajos alatt, Fő, és Józág el-vesztésre, — sőt meg-égettetésre-is — ítéltettek a' Luther követői: de éppen nem a' pártoskodásért, hanem, mint az ezt parantsoló törvényekben világosan mondatik, azért, hogy a' Római Kathólíka.Hittől el-állottak, és Luthert követték. Ki mondhat tsak egyetlenegy példát arra, hogy a' Luther követői II-dik Lajos, vagy I-ső Ferdinánd, vagy Maximilián ellen pártott ütöttek, és erőszakkal, 's fegyverrel hozták volna-bé a' Reformátziót? A' Protestáns Vallás jobban egyet egyet nem parantsol, mint a' Felsőbbség eránt való engedelmességet: avagy lehetnek volna-é hát ollyast annak leg-első követői, a' mi az ő éppen akkor fel-vett Vallásoknak ellenére van? — Az Egri Várban és Völgyön lévő minden hadi sereg, Nemesek, és nem Nemesek ugyan meg-esküdték egy az ő számokra írt Confessió-nak követésére; mellyert ök, mint a' Haza ellen öszve-esküdttek úgy vádoltattak.el a' Király előtt; de mivel ezt a' Vallástételt 1562-ben magának I-ső Ferdinándnak bémutatván, a' szoros meg-vis'gálás után sem Ferdinánd, sem más, párt ütöknek öket nem tartotta, — nem is tettek leg-kisebb Zenebonát-is, — a' Vádolók ellen pedig e-

rős okokkal meg-mutogatták a' Királyhoz küldött mentő-levelekben a' Vád' hamis voltát, és ezt a' Királyi Felség-is úgy hitte; mert ezek közzül tsak egy embert-is meg-nem büntettetett, — sőt 1564-ben Magótsi Gáspár Protestáns Fő Urat tette ugyan ezen Katonák', és az Egri Vár' Fő Kapitányává, s Heves Vármegye', Fő Ispányává; a' mit a' Király, másképpen lévén a' dolog, nem tselekedett volna: következésképpen nem fegyver és pártütés által jött-bé a' Reformáció Magyar Országba, hanem mint régen a' Keresztyén Vallás, prédikálás, tanítás, — és a' Luther' 's mások' könyveinek olvasása, 's azok felett való elmélkedés által.

III. §. ✱

A' Luther' Tudománya kapott először köztünk lábra.

✱ A' Luther' tudománya kapott leg-először-is lábra Magyar Országban, nem pedig a' Zvingliusé, — a' mi abból világos; mert a' Luther' könyvei terjedtek-el leg-először-is a' hazában, — és ennek hallgatására, 's egyenesen Vittembergába mentek - ki a' leg-első Reformátorok tőlünk. Közelebb-is voltak hozzánk a' Luther' értelmét követő Németek, mint a' Helvetusok. Azom-

ban, igaz dolog az - is, hogy ámbár Zvinglius már 1516-ban ollyakat tanított, melyek a' Római Ekklesiának tudományával ellenkeztek: mindazáltal 1519-ben adta-ki inkább magát, mikor t. i. Helvétziában Sámson Bernhárd árulgatta a' bűnbotsátó leveleket; 1523-ban és 1524-ben tartotta pedig azon LXVII Thesisekről való Disputációját, melyek után a' Tigurumi, Bernai, és Baseli Kántonok a' Római Ekklesiát végképpen oda hagyták: úgy de, mint oda fellyebb láttuk, már 1520-ban esmeretes volt a' Magyarok között a' Luther' tudománya, — 1523-ban pedig a' melly törvényt hoztak a' Római Ekklesiától el-állók ellen, abban különösen már ekkor a' Luthránsok neveztetnek-még. Innen van, hogy a' Királyi Parantsolatokban, 's egyéb Diplomatusok írásokban, az Augustana és Helvetika Confessiót követők között még ma-is az Augustai Vallástételt követők tétetnek legelől; nem azért, mintha azok a' Reformátusoknál nagyobb számmal vólnának, — sem nem azért, mintha a' Római Anyaszentegyház azt ennél igazabb Vallásnak tartaná; mert a' Tridenti Sinat egyforma átok alá rekesztett mind kettőnket: hanem azért, mivel az Augustai Vallástétel szerént való tudomány jött-bé leg-elsőben Magyar Or-

szágba; jóllehet, mint meg-látjuk, a' Reformata Vallás-is nyomban követte azt: tsak hogy az kapván először lábra, ennek nem lehetett olly hirtelen ama' felett magát kimutatni, 's mások sem tudván a' kettőt hirtelen meg-külömböztetni, mind a' két Vallásbéli felekezeten lévők egy névvel tsak Luthránusoknak, későbbben pedig Evangélikusoknak nevezettek.

IV. §.

Kik voltak a' leg-első Reformátorok? — mitsoda Helységek, és Vidékek, — 's kik által reformáltattak leg-elsőben?

Leg-első Tanítói, és nyilvánvaló terjesztői az Evangéliomi tudománynak,

Erdélyben ugyan a' Klastrombéli Barátok és a' Plébánusok. Illy Klastrombéli Barát volt Dévai Bíró Mátyás; a' ki meg-esmerkedvén kétség kívül a' Luther' könyveinek olvasásából az Evangelika Vallással, oda hagyta a' Klastromot, és tsak hamar Erdélyből-is ki-jövéen, az Evangéliomnak lámpását egész Magyar Országban el-hordozta. — *Szebenben* a' fő Városban 1521-ben Ramaschi Mátyás hirdette a' Luther' tudományát. Segítő társa volt néki Surdaster, vagy Siket János, a' kikre, mint újítókra, kemény Levelet küldött az Esztergomi Érsek. Sur-

daster *Visk* vidékére menvén, a' Luther' tudománya' terjesztésére, helyébe Altenberg Bertalan vitetett, ki már annak előtte Szász Megyében a' Reformátziót el-kezdette. Ugyan Szebenben, György, és Griseus nevű Barátok Luthránus Papokká változván által, elsőben a' Város' kapuja előtt a' keresztnél, azután a' Városban a' Szent Er'sebet' templomában tanítottak a' Római Eklésia értelme ellen: különösen - is György Barátra azért vólt nagy panasz, hogy ő a' Falukra-is ki-menvén, ott a' helybeli Plebánusoktól meg sem kérettetve prédikált, mellyel a' köz népet a' Római Anyaszent-egyháztól el-szakasztotta. Hogy pedig jobban bóldogúlhassanak, Tsukás János házában állítatott-fel egy kis Oskola, mellyben a' gyermekeken kívül mások-is a' Luther' tudományára tanítottak. — *Brassóban* már 1528-előtt hallattatott a' Luther' tudománya; de Hontér tett annak terjesztésére leg-töb- bet, a' ki 1534 ben Basileából haza jöven, 1549'ig az egész Bartzaságon az Evangeli- omi Vallást meg-fundálta: mellyért *Erdély Ország' Evangélistájának* neveztetett. Sokat köszönhetett *Kolosvár* a' maga réformáltatá- sára nézve Heltainak, Omlásinak, és Víz- aknai Györgynek: kik közzül amazok Pre- dikátorok, ez pedig Oskola mester lévén, a'

mindenfelé erőt vett reformátziót, nyomtatott könyvekkel-is terjesztették és meg-erősítették.

Segítették az Evangéliom' terjesztőit ezen nagy munkában: Pemflinger a' Szászok Grófja, Petrovits Péter, János Király' atyafia, Majláth István, Battyáni Orbán, Csáki Mihály, Balassa Imre, Bebek Imre, 's más Fő rendű Urak, és az egész Szebeni, 's Brassói Tanács; kikhez lehet még adni a' Nagy Török Bálintot, a' ki Erdélyben, nagy birtokú és tekintetű Fő ember vólt, kikről oda lejjebb bővebben szóllunk. — Mikor pedig a' János Király' parantsolatjából 1538-dik esztendőben Segesváron tartott Disputatióban, mind a' ki rendelt Bírak, mind más jelen-lévő főbb Urak' ítéletéből, Szántó János Prédikátor, ki Kassáról tzeitáltatott-bé Erdélybe, lett volna a' győzödelmes, és ennél fogva a' Király' rendeléséből, nem tsak szabadon botsáttatott, hanem az is meg-engedtetett néki, hogy a' maga tudományát ott, a' hol az kevesebb bajjal meg-eshetik, hirdethesse: ezen történetnél fogva mások-is néki bátorítottak a' meg-tisztított tudomány' hirdetésére, és bé-vételére.

Magyar Országban azt lehet mondani, hogy *Budáról* a' Fő Városból ment-ki a' vi-

lágosság, a' hol Grinæus Simon a' Budai Királyi Fő Oskola' Professora már 1522-ben olly világosan tanította a' reformáltt vallást, hogy azért tömlöztbe-is vettetett; de a' honnan sok Fő Urak' és Afzszonyságok' közbenjárására ki-szabadúlt. Midőn pedig Professor társával Winshemius Vitussal az Evangeliom szerént való tudományt meg-nem szünne tanítani, sőt már magokhoz hasonló értelmű tanítványi-is nagy számmal volnának, kik közül való vólt némellyek szerént az ifjú Török Bálint, és ezen kívül Gléba Boldisár, és Utlimány János, kik magokat 1524. és 1525. eszt: a' Vittembergai Akadémia' Mátriculájába úgy írták-be, mint Budáról menttek, és oda való születésűek, kik haza jöven, Gelei szerént, a' leg-elsőbb Reformátorok közzül valók lettek; — 's mind ezeknél fogva a' Római hittől a' nevezett Professorok sokakat el-fordítottak: 1528-ban mind ketten az Országból ki-küldettek. — Ugyan ezekkel, és Budán, a' Királyi udvarban terjesztette a' meg-tisztított tudományt, 's a' Királynéval is meg-kedveltette Henkel János, Mária Királynénak Gyóntató Papja; kít a' Lötsei Luthrána Ekklesia maga Prédikátorának meg-hívott, de a' Királyné magától el-nem bocsátott. — A' Budai Pap is, Conradus Cordatus, még a' Grinæus'

idejében, és így 1522 körül a' Luther' tudománya' magvát hintegette a' maga hallgatói szívébe: és hogy ő Grinæussal egy időben, 's éppen a' Reformátzió' ki-hasadott hajnalában a' Római Hittel ellenkezőt tanított, onnan világos, mert 1523 után való esztendőkhben Stendali Prédikátor volt; minél fogva hihető, hogy ő is Grinæussal 1523-ban Budáról, és az Országból ki-küldetett. Hogy pedig a' fő Városban ekkor is ennyire mehettek a' Luther' tudománya' ezen elsőbb hirdetői, ennek okát nem csak a' Király' házasság után való járásában, és a' Király' nevelőjében György Brandenburgiai Markhióban, a' ki a' Luther' tudományának nagy kedvellője volt, 's Grinæusnak Német Országból hozzánk való bé-hívásában, hanem abban is kell keresni, hogy az akkori Theaurarius, vagy az Ország Kintstárja' Gondviselője, mint Erasmus az ő Leveleiben emlékezetben hagyta, a' Luther' tudományának nagy pártfogója és elő-mozdítója volt; a' miért ő bajba is keveredett: Brodericus pedig név szerent meg-írja, hogy a' Mohátsi Had előtt való esztendőkhben, Thurzó Elek volt a' Theaurarius; — néki lévén hát a' Luther' tudományáért ekkor baja; látni való, hogy ő volt egyik azok között, a' kik ellen hozatott az 1523. eszt: kemény

törvény, melly szerént a' Luther' tudománya' pártfogói-is jószagok' és fejek' el-vezetésére büntetettek. — Itt Budán tanított két húzomban-is Dévai Bíró Mátyás ama' nevezetes Reformátor-is; a' ki midőn utólszor, 1531-ben a' Bétsi tömlöztből ki-szabadulván, hova Kassáról az ő tudományáért vitetett-fel, a' János Király' főbb emberei-közzül meg-térítette volna egyebek között Batsi Ferentzet a' Szepesi: és Bebek Imrét a' Fehérvári Præpostot: de a' ki nem Székes Fehérvári Præpost volt, mint sokan gondolják, hanem Károly Fehérvári Erdélyben; mert ekkor Székes Fehérvári Præpost volt valami Stanislaus nevű Zermel' János maradéka: Zápolya' parantsolatjából a' tömlöztbe vetetett, de onnan ki-szabadulván, ment a' Túl a' Dunai részekre a' Ferdinánd' tartományába, nevezetesen Pápára a' Török. Bálint Városába, a' ki néki is, mint Devára való finak, Földes Ura volt. Itt Bálint Pap után, a' ki Pápán már 1522-ben a' Reformátziót el-kezdette, és 1530-ig azt el-is végezte, Predikátorságot viselt. — Innen ment Vas Vármegyébe Gróf Nádasdi Tamáshoz, a' ki 1527-ben Zápolyát el-hagyván, Újzigetment lakni, a' hol Oskolát, és Könyv-nyomtató műhelyt-is állított-fel; és itt, azután Sárudron, hol tovább tartózkodott, Csepregen

mint a' Nádasdi jószágaiban, és a' *Rába* mentében terjesztette a' reformáltt tudományt. — Innén Vittembergába újra ki-menvén, minnekutánna ott kevés ideig mulatott, 1536-ban a' Melankhton recomendáló Levelével Nádasdihoz vissza-útasítatott, a' kinek jószágából a' *Balaton* mellé-is le-fordúlt, a' hol 1544. körül ő tehetette magát Mátyás Pap név alatt úgy esmerőssé, hogy róla, mint közönséges Reformátoráról a' *Balaton* mellyéki Ekklesiáknak, a' *Kádártai* matrikulában Mátyás Pap név alatt tétetnék emlékezet. *Veszprém* Vármegyében tehát a' Török, — *Vasban* a' Nádasdi, — *Szalában* az Alsó Lindvai Bánfi fő Familiák a' megtisztított tudományt követvén; nem tsuda ha ezeknek jószágaikban mindenütt a' Protestáns Vallás vett erőt. — *Sopron* 1524-ben tele vólt Luthránus könyvekkel, mellyek itt ugyan-azon esztendőben öszve-szedettek, és hóhér' keze által égettettek-meg. — *Rév Komáromban*, utolsó Plebánussa lévén az ott lakó népnek *Gáspár* Frater nevű; az oda mentt Törökök ellen való Vég Várban I. Ferdinánd által be-szállított Német Protestáns Katonáknak Papjaik hintették-el, 's gyökerezttették-is meg a' Protestáns Vallást, a' hová 1550-ben, mint kész Ekklesiába Vittembergából Plekner Márton meg-hívat.

tatott, lévén ő egyfzersmind a' Vár' Com-
 mendánsának Kielmannak-is Udvari Papja.
 E' pedig innen Grétzbe vitetvén 1552-ben,
 Zchortt István hívattatott ugyan tsak Vittem-
 bergából, a' hol a' Papságra-is fel-szentel-
 tetett. — Tsak magában Győr Városában
 már 1567-ben olly sok számmal voltak a'
 Protestánsok, hogy az ott lakó Népnek
 's katonaságnak három Predikátori voltak
 ezen esztendőben: mellyből a' következik,
 hogy itt már ez előtt régen meg-kellett a'
 két Protestáns Ekklesiának fundáltatni. Az
 ekkori Városbéli három Protestáns Papok-
 nak nem tsak neveik, hanem még a' Há-
 zaik-is meg vagynak a' Győr Városa úgy
 nevezett *Grund buchjában* határozva, hogy
 azok mellyik útszában, és hány ölnyi szé-
 lességük, és hosszúságúak voltak. — A'
 Vértes allyára, 's *Fehér Vármgyrébe* Budá-
 ról, mint szomszéd fő Városból sugárlott-ki
 a' Reformátziónak világa. Nevezetesen 1543-
 ban azt írták Luthernek Magyar Országról,
 hogy azt a' *Székes Fehérvári* Predikátort, a'
 ki itt az Úr' Vatsoráját két szín alatt ki-szol-
 gáltatván, a' népet a' Római Ekklesiától el-
 szakasztotta, az Úr' Vatsoráját ekképpen
 fel-vevőkkel együtt, a' Katholika Valláson
 lévő rész tömlöztze hanyatni kívánta; de a'
 mit a' Városi Fő Igazgató nem tellyesített.

— A' *Sió*, és *Sárvize* között, a' Reformáta Vallást követő Nagyságos Battyáni, és Enyingi Török Familiák bírván, az ő példájokat követő nép tsak hamar itt-is az Evangéliomi Vallást vette-be. — *Somogynak* és *Baranyának* Reformátori magokból teltek - ki: sőt ezen Vármegyék' ditsőségére azt is meg-lehet említeni, hogy a' leg-nevezetesebb Országos Reformátorok születésekre nézve ide valók voltak; mint példának okáért ama' Hazánknak, és Vallásunknak dífze Melius Péter, Horhiban Somogy Vármegyében született. Siklósi Mihály, a' ki 1521-ben magával Perényi Péterrel, Siklós Vára' urával, a'hol ő, mint Istváni írja, egész familiájával lakott, és az alatta való néppel, az Evangéliomi tudomány' édességét meg-kóstoltatta, Baranyai születésű volt. Ugyan ide valók voltak még Kopátsi, Kálmán Csehi, Bélei, a' Szegedi veje, kik, valamint Siklósi-is, az akkori orosz szokás szerént, születések' helyéről neveztették-el magokat. Ezeknek, és még Sztárai Mihálynak, a' ki Bihar Vármegyéből Esztár nevű faluból való volt, munkája által, a' Protestáns Ekklesiák szin-te a' Török szélekig ki-terjedtek: mellyek hogy a' Török által ne háborgattasanak, és az ő Metsetjeikben harsogó Alla kiáltások között, hogy a' Protestáns Keresztyének

a' Kristus' tiszteletére az ő Templomaikban Halleluja énekeket szabadon zengedezhessenek, Perényi Péter egy Protectionálist nyert ki a' Török kéz alatt volt Protestáns Ekklesiákra nézve, mellyet minden esztendőben a' Budai Basák meg-foztak erősíteni; 's ennél fogva a' Protestáns Vallást védelmek alá vették. — Mivel pedig, mint Istváni írja, *Szigetet* ezen időben a' Nagyságos Török Bálint bírta; hihető, hogy a' mit tselekedett ő Pápával és Debretzennel, azt tselekedte Szigettel, 's az egész Somogy-sággal-is, mellynek alsó, és felső határ szélein a' Balaton partján, és a' Baranyai hegyeken zeng vala már ekkor a' Protestáns Vallásnak kellemetes hangja. — *Horváth*, és *Tót* országokban, Ungnád János Fő Üri ember azzal segítette a' meg-tiltott új tudománynak terjedését, hogy a' Bibliát 1565-ben Horváth nyelvre le-fordíttatta. Petrovits Péter pedig, a' János Király' atyafia, *Posegai* fi lévén, a' Tót országi reformátziót elősegíthette; a' mit tselekedett a' nagy Zrínyi Miklós-is Horváth Országban, követvén a' Reformáta Vallást. — A' Duna mentiben szinte a' *Pesti* vidékekig hirdettetett a' Protestáns Vallás Sztárai Bakonyi Albert, Szentantali Gergely, Kálmán Csehi, Szegedi, Bólyai, Veresmarthi Illyés, Skaritzai, 's
 mások

mások által. — Még a' Mohátsi hartz után is Perényi Péterre lévén bízva a' *Bánátusnak* őrzése, az Evangeliomi tudomány ő alatta ott szabadon el-terjesztetett: mellyet bizonyít az, hogy *Temesvárbán* magában 1548 eszt. előtt, mikor Szegedit Petrovits Péter a' Vár' Commendánsa ide vitette Oskola Tanítónak, Lippai Kristóf, Gergely nevű Prédikátor társával, a' kit ide a' Pétsi Ekklesiából vittek már az előtt, közönséges Tanítói voltak az itt való Prbtestáns Ekklesiának. Ugyan itt a' Bánátban *Lippán, Betskereken*, Petrovits lévén a' Várok' és Seregek' Generálisa, az Evangeliom' terjedését elősegélhette. Mindjárt pedig a' Reformátzió' kezdetében, hogy Baranyából vagy Gyuláról az ide által kapott, onnan világos: mert *Nagy Laknak*, melly Bánátban volt, Földes Asszonya Jaxit Péter' Özvegye Anna, a' meg-tisztított tudományt kedvellette, és a' Nagy Laki Vár' Commendánsának Vitus Lukátsnak a' fiát, árvaságra maradván, mint Protestáns gyermeket, a' Gyulai Oskolában taníttatta. — Ugyan ez a' Jaxit Péter' Özvegye Anna, 1529 körül, a' *Maros és Körös vizek'* mentiben lévő jószágaiban a' meg-tisztított tudományt hirdettette: de már itt, nevezetesen *Gyulán*, György Brandenburgiai Markhio, mint a' maga várában és városá-

ban, 1522 előtt hintegettette az Evangeliomi Vallást, mellynek maga nagy kedvellője és óltalma volt, lévén ennek a' résznek ekkori nevezetes Reformátora Gállzétsi István, a' ki a' Gyulai Ekklesiának és Oskolának Tanítója volt. Nagy birtokos volt a' Maros és Körös közt való vidéken ekkor Nadányi István, a' ki rendszeren Gyulán és Békésen lakott; 's ennek a' fő Úrnak szárnyai alatt hozatott olly virágzó állapotba a' Gyulai Oskola, hogy abban 1523 körül idegenek, is tanítottak. Hogy pedig a' Reformátziónak szinte kezdetében nevezetes Oskola támadt Gyulán, onnan világos; mert Szegediről, és Vitus Jánosról az íratik, hogy gyermeksegekben a' Gyulai Oskolában kezdték az Evangeliomi tudományt tanulni: úgyde Szegedi István már 1546 ban a' Tasnádi Oskola' Tanítója' volt, és Akademiákról-is megfordult: következőképpen 1523 táján a' Nadányi István szárnyai alatt fel-kellett már állni a' Gyulai Oskolának, — és ez a' Nadányi István lehetett az egyik, a' ki ellen, mint a' Luther' tudománya' fautora ellen az 1523 eszt. kemény törvény hozattatott. A' Nadányiakon kívül, fő birtokos és nagy Úri Familia volt még a' Reformátzió' elein Bihar és Békés Vármegyékben a' Nagyságos Massai familia; mint ezt Szikszai Fabritzi-

us (Kováts) Demeter egy 1563 ban írtt Ver-
 szetében meg-írta, a' melly Familiából va-
 ló volt Massai Eulalia, kit Mágótsi Gáspár
 Gyula Vára' Kapitánya vett feleségül, 's
 ezen fő Urak alatt terjesztették ezen Vár-
 megyékben a' reformátziót Ozorai Imre, és
 Literati Lukáts, kik 1531-ben jöttek-le Vit-
 tembergából, s' még elébb pedig ezeknél
 a' Gyulai Oskola' ama' Mesteré Gálszétsi, ki-
 nek illy titulusú könyve: *A' Keresztyén tu-
 dományról való könyvetske. Gálszétsi Estván
 Mestertől szereztetett, 1538-ban* másod ízben
 Krakkóban ki-nyomtatott. — *Debretzenben*
 Török Bálint végeztette-el a' Radán Balás
 és mások által ott el-kezdett reformátziót:
 a' ki Bálint nevű Papjával, le-hozván ezt
 Pápáról, a' Város' Plébánusa' távól léteben
 egyet papoltatott, és ez prédikállván ekkor
 az *utolsó ítéletről*, olly kedvességet nyert az
 az egész nép előtt, hogy az, a' Senátorok-
 kal együtt, Bálint Papot a' felől meg-kérte,
 hogy a' jövő Vasárnap'-is prédikállna; a' ki
 ezt örömmel tellyesítette-is, tartván egy
 nevezetes prédikátziót a' *Jésus Kristusról*
mint egyetlen egy Közbenjáróról: mellyet a'
 mezőről Vasárnapra haza jött, és otthon lé-
 vő nép hallván, önként a' Római Ekklesiá-
 tól el-szakadott. Radán Balás az ide va-
 ló Rendes Prédikátor készített a' *Debre-*

szeni Ekklésia' számára egy az akkori idő-
 hoz illő Éneket, mellyet minden Vasárnap'
 a' Prédikázió előtt rendelt a' Gyülekezet-
 tel el-énekeltetni, melly a' 280 dik Ditséret,
 melly így kezdődik: *Buzgó szívvel te fiaid,*
kegyes Atyánk! könyörgünk. Hasonló Ének
 szerző volt Debretzenben 1549 körül egy
 Dési András nevű, már ez akár Prédikátor,
 akár Oskola Mester volt itt: mint ez a' ré-
 gi Énekes Könyvben fel is jegyeztetett, a'
 versek' első betűjiből jöven ki a' Szerzőnek
 neve, melly Énekek között egynek utolsó
 verse így van: *Tanúságul adá ezt jó kedve-*
ben, Nev: t ki meg-jegyzé Versnek fejében, szü-
letéstől fogva ennyi időben: Másfel ezer negy-
ven kilentzedikben, — az az 1549-ben —
Váradra, Czibak Imre kezén lévén a' Püs-
 pöki jószág a' Mohátsi útközet után, azután
 pedig György Barát és Statilius miatt, nem
 lehetett közönségessé a' Protestáns Vallás;
 hanem a' magában emészteződött titkos tűz,
 annál nagyobb erőben adta-ki magát 1550
 után. — *Erdődöt, Óvárt, Tsengert,* mint
 ama' Fő Úr Drágfi Gáspár' Városait, és Szath-
 már tájékát, 1527 körül kezdték Sebestény
 Pap, Dévai Bíró Mátyás, és azután Batizi
 Andras, Kopátsi István a' reformáltt tudo-
 mányra általhozni: kik annyira-is vitték itt
 a' dolgot, hogy Erdődön 1545-ben, mikor

már a' Reformátzió nagyjának mintegy vége volt, Papi Gyűlés, vagy Zsinat-is tartott, jelen lévén abban XXIX főbb Egyházi Szolgák. A' mindjárt meg-nevezett Reformátorokon kívül, a' Drágfi Familiája' megtérítésében munkás volt Deretskei Demeter, a' kiről így ír Németi Mihály: *E' Méltóságos Úrnak (Török Bálintnak) nyomdokát követte a' Nagyságos Drágfi Gáspár, — ki is bevette a' Reformátziót Deretskei Demetertől, a' ki a' Szilágyban reformált János Király' idejében anno 1530. — A' mint bánt a' Szilágyssággal Deretskei Demeter; úgy bánt 1524-ben Ramaschi Mátyás Szigettel, és Kálmántsehi Sánta Mihály Munkátstsal, és azon Vár' Commendánsával Petrovits Péterrel 1530-ban. Midőn pedig Huszti Tamás Huszton az ő szüléit és atyafiait meglátogatta, azokat, és azoknak barátit a' Római Ekklesiából ki-térítette; mellyért. üzöben vétetvén, hogy kézre ne kerüljön, a' szomszéd helységekbe szaladt, és *Tetsöt, Visket, Hofszúmezöt* fogva hozta a' Protestáns Vallás' követésére. — *Közép Szólnok* Vármegeében, hogy a' megtisztított tudomány mindjárt a' Reformátzió elein lábra kapott, onnan világos; hogy Szegedi István 1546-ban a' *Tsanádi* már akkor virágzó Protestáns Oskolába Tanítóúl vitetett, hol öt*

Perushith Péter, a' ki a' Tsanadi Püspökséget foglalta-el a' Mohátsi hartz után, idegen lévén a' reformáltt tudománytól, nem tsak artzúl verte, hanem sarkantyúját-is bele vagdalgván, ha nem életétől, leg-alább 200 darab Könyveitől meg-fosztotta. — *Beregfszázst* reformálta Radán Balás — 1521-ben a' Bodrog mentiben való Ekklesiákat, nevezetesen *Sátorallya Újhelyt* reformálni kezdték Szilvási Mihály Sátorallyai Pap, és Siklósi Mihály a' Perényi Péter' udvari Papja; de a' hol nekik segítségül voltak Dévai Bíró Mátyás, Batizi András, és mások. — *Kassára* 1530-ban hívatott-meg Vittembergából Prédikátornak Dévai Bíró Mátyás, a' ki 1527 tájban jött-ki a' Klastromból: de mivel igen tüzes ellensége vólt azon Ekklesiának, mellytől el-állott, 1531-ben Bétsben tömlöztbe vettetett; de onnan ki-szabadult. Sokat köszönhet Kassa, és ennek vidéke, Cox Leonhárdnak, és Erdéli Antalnak-is. — *Egerben*, 's az Egri völgyön, tsak hamar nevezetes Ekklesiák támadtak; valamint a' *Latortza* partjain-is, hol Perényi Gábornak özvegye Frangepán Katalin, mint a' maga jószágiban, terje-ztette a' Évangéliomi Vallást, abban neveltetvén-fel János nevű fiát-is. — A' *Szepességet* a' mi illeti: Florimundus Remundus azt állítja, hogy az, a' ki-

nek az ajakán a' Protestáns Vallás Magyar Országon leg-elsőben meg-pendült, *Stattius Mihály* lett volna, a' ki azokon a' hegyeken, mellyek Magyar Országot Morvától, Lengyel Országtól, és Ruszfiától el választják, több társaival által-jöven, beszédének ékességével sokakat a' maga részére hajtott. E' szerént, a' Karpatus mentiben, e' volt a' leg-első, és közönséges Reformátor. — Különösen-is pedig *Báutfának*, hol 1525 előtt már esmeretes volt a' Luther' tudománya, mert Lajostól azért meg-is fenyegetettek; nevezetesebb Reformátori voltak Lang Esaiás, és Radaschi Márton. — *Lötsén* Czirjái Márton és Bogner Bertalan 1522 tájban hirdették ugyan a' Luther' tudományát; melyet az ide való Bíró Mild György állított lábra 1524-ben. — Eperjes Sautner Sámuelnek köszönhet ezen tekintetben leg-többet. *Nyitra* Vármegyében Szentán, Galgótzon, Bajmótzon Thurzó Elek partfogása alatt tsillámlott-ki az Evangeliomi hitnek világa. — *Trentsin* Vármegyében Madonius Balás; — *Arvában*, Kolarik Gáspár, — *Liptóban*, Jacobæi András, — *Zólyomban*, Mathesius Miklós, Zeisel János, — a' *Bánya Városokban*, Lowtsányi György, kit a' *Reformátorok'* *Primásának* hívtak, 's azon Luth-ránus Németek, kik a' bányász mesterség

elősegítésére Magyar Országba bé-hívatattak, nem különben a' Tanuló gyermekek, közönséges terjesztőivé váltak a' Luther' tudományának, a' kik elébb tovább ezt szokták énekelni: *Vive, vive mi Luther!* *suncti tibi dicant XAIRE Veritatis Speculum!* az az: éljél éljél én Lutherem! néked, mint igazság tükörinek minden mondja: légy egészszégen.

Lásd: *Hist. Eccles Reformatæ in Hung. et Transyl. a' Friderico Lampe. p. 54: 57, 56, 64, 67, 680 — 698 — Gerdesii Scriptorium Antiq. T. VII old. 368 — Erasmi Epist. L. XX. Epist. 56. — Stephani Gelei Katona Præconii Evangelici Præfatio. — Németi Mihály Dominicinak Előljáró Beszéde — Tolnai István' Kalauza. old. 561 — 581 — Joh. Burii Micæ Hist. Chronologicæ Evangelico Pannonicæ in Ms pag. 45 — 173 in fol. — Klanitius pag. 17. — Budai Polgári Lexicon. T. 3 pag. 172.*

V. §

Különbösen a' Reformáta Vallás mikor? hol? mitsoda alkalmatossággal? és kik által hoztatott-be 's terjesztetett-el a' két hazában?

A' Reformáta Vallás, melly először Zvinglius, későbbben pedig Kálvinus Vallásának neveztetett, már 1522-ben esmeretes

volt Magyar Országban, vagy a' mi mind egy: már 1522-ben voltak olyanok a' hazában, kik az Úr' Vatsorájáról való tudományban sem a' Római Ekklesiával, sem a' Luthránusokkal nem értettek egyet, hanem abban inkább Zvingliussal, és Melanchtonnal tartottak. Ki volt pedig az a' legelső Református Reformátor, a' ki ezen Úr' Vatsorájáról való értelmet száján legelsőben ki-botsátotta, óltalmazta, és terjesztette? azt az ide tartozó historiai bizonyságoknak nem léte, de a' sok Reformátoroknak egy formaságok miatt-is, kik közül egyik sem tett olly nagy lármát közöttünk, mint Luther és Kálvin az idegen földön, meghatározni nem lehet.. Annyit mindazáltal gyaníthatásképpen mondhatunk, hogy Grinaeus Simon ama' Budai Királyi Oskola' Tanítója és Confessor volt az, a' ki 1522 és a' következő esztendőben az Úr' Vatsorájáról való tudományt Zvinglius és Melanchton szerént kezdte és merte legelsőben közönséges helyen mondani, és óltalmazni. Ő ugyan-is azért a' tudományért, mellyet Budán tanított, Magyar Országból ki-űzettetvén, egyenesen, és azon esztendőben, hogy innen ki-ment, Vittembergában Melanchtont meg-látogatván, Basileában lett Professorrá, a' hol, mint a' Re-

formáta Vallás' fészkeben, tsupán a' Reformáta tudományt hívő és valló ember lehetett közönséges Tanítóvá: mert a' Vallásban még gyenge tanítványokat más vallású Tanítóra bízni nem vólt volna tanátsos; de nem-is tselekedték ezt akkor sohol-is. Sőt a' leg-első Helvetika Confessiót 1536-ban Bullingerrel és Mikoniussal ez a' Grinæus Simon írta: a' melly emberre tehát már a' reformátzio kezdetében a' Zvingliánusok vagy Reformátusok az ő Confessiójoknak írását reá merték bízni, annak kívül belől Zvingliánusnak kellett lenni. Midőn pedig Dévai Bíró Mátyás, kit Bod a' Grinæus' Tanítványának ír lenni, az Úr' Vatsorájáról való tudományt Zvinglius és Melanchton szerént tanítaná Budán, hol ő mint a' Tanítója-is, azért tömlöztöt szenvedett, azt a' Nép is örömmel vette; minthogy arra Grinæus által már annak előtte elkészítetett. Utóljára, Grinæus Simon, valamint Melanchtonnak ifjú korában Porta Herciniában tanuló társa; úgy Bétsi és Budai Professor korában-is levelező barátja lévén, az Úr' Vatsorájáról való tudományban egy értelemben lehetett Melanchtonnal; és éppen ezért ment Magyar Országból való kiűzöttetésekor-is elsőben Melanchtonhoz, 's hihető annak komendálásából Basileába, mint az ő értelmén lévő Akadémiába.

Annyi bizonyos, hogy mikor 1649-ben arról tétetnék a' Diætán panasz, hogy mégis vólnának az Országban Hufsziták: akkor az Evangelikus Státus azt felelte; hogy a' Hufsziták, a' kik tsak vóltak, a' Helvetika Confessiót vették-be; (a) ezeknek hát az Úr' Vatsorájáról olly értelmek lévén mint a' Helvetusoknak, és ugyan ezek között a' reformátzió elein sokan lakván Magyar Országban: látni való hogy ezek Zvingliusnak az Úr' Vatsorájáról való értelmét a' Reformátzió' leg-első kezdetében már közönségesen terjeszthettek. Mivel pedig Lampe, más Írók után azt állítja, hogy Magyar Országban a' Reformátzió előtt sok Waldensesek húzták-meg magokat; ezek pedig az Úr' Vatsorájáról való tudományban a' Reformátusokkal egyet értettek: nem tsuda ha ugyan ő azt-is állította, hogy e-lébb vólt Magyar Országban a' Református Vallás, mint a' Luther' tudománya.

Az is tagadhatatlan dolog, hogy elkezdvén a' Magyarok 1522-ben a' Vittembergába való ki-járást: lehetetlen vólt többé hogy Zvingliusnak az Úr' Vatsorájáról való értelmét magokkal bé ne hozzák. Mert

---

Lásd (a) Historia Diplom. f. 8. p. 3.

Lutherrel már Carolostadius' az Úr Vatsorájáról való tudományban nem értett egyet; Melanchton pedig nem a' Luther', hanem az Helvétusok' értelmét követte: a' honnan *Kripto*, vagy *tithos Kálvinistának* is neveztetett; tehát a' kik őtet hallgatták, ha soha Helvétziába nem jártak-is, Zvingliusnak Úr' Vatsorájáról való értelmét hozták-bé magokkal. És ezen állítással egyeznek-meg némely Íróink' bizonyoságaik; kik közzül a' Magyar Kronikának Írója, melly 1660 Pető Gergely neve alatt ki-adatott, minekutánna meg írta, hogy a' Luther' tudománya kik által hozatott-be, mindjárt utánna teszi, hogy a' Reformáta Vallás is azonnal bőjött, így szólván: *Azután a' Kálvinus' trombitási-is bé-kürtölének a' bárány bőr alatt, úgy-mint Kálmántsehi Márton, a' ki az Urak közzül Petrovits Pétert bolondtá-meg: a' melly bizonyoságból, az Írónak durvaságán kívül az is látszik, hogy igen csak Kronikás Író volt ő; mert midőn Kálmántsehit az Ország úgy meg-esmérte, hogy már nevénn-is nevezték, az 1527 után lett: úgyde Első Ferdinánd Királyunknak van már olly Parantsolatja, melly Budán 1527-ben Augustus 20-dikán költ, a' mellyben a' Carolstadius', Zvinglius' és Oecolompadius' Rővetői név szerint, és különösen meg-fenyegettetnek, és*

mint a' Luther', úgy a' Zvinglius' tudománya követése és terjesztése keményen megtiltatik; mint ezen Parantsolatot az Ország' Könyves házában, de Raupachnál is lehet látni: és így ezen Parantsolat fel-tézi, hogy már 1527-előtt annyira meg-fészkelte magát Magyar Országon a' Reformáta Valás, hogy annak el-nyomattatását, éppen úgy, mint a' Lutherét, csak Királyi Parantsolatnál fogva lehetett reményleni. (b) Ezen Parantsolat által való meg-fenyegetésre tzehoz az Ország' Törvénye az 1548-éftrendőbéli Diétának 11 Tzikkelyében: hogy tudniillik, a' Sakramentáriusok (így neveztetvén már ekkor a' Reformátusok) a' Királyi Felség meg-fenyegetésénél fogva ki-tzetzessenek. (*Sacramentarios juxta admonitionem*

(b) Ezen parantsolatnak ide tartozó egy része a' régi írás szerént így van: *Wir Ferdinandus &c. wollen und befehlen hiemtt ernstlich, das niemand in den erblichen, und andern unsern Landen Lutherrische, Zwinglische, Oecolompädische, noch andere derselben Anhänger, und Nachfolger Bücher Schriften, Gemähl, oder andere unzimbliche Deutungen, drucken, schreiben, fail haben, verkaufen, kaufen, lesen, noch behalten soll &c. &c. Gegeben in unserer Stadt Ofen am zwanzigsten des Monats Augusti im fünfzehnhundert und sieben und zwanzigsten, unserer Reiche im ersten Jahre. —*

Regiæ Maiestatis procul expellendos esse) Akar mikor kedetett hát leg-elsőben közönségesen hallattatni, óltalmaztatni, és terjesztetni a' Zvinglius' értelme, vagy a' Reformáta Vallás; a' bizonyos, hogy 1527-előtt már egész Magyar Országot, szinte úgy elborította az, mint a' Luther' tudománya; mert ennek szinte úgy, és éppen azon Parantsolattal kellett gátot vetni, mellyel amazt I. Ferdinánd meg akarta fojtani, — és nevezetesen, hogy Pápán 1526-ban már a' Reformáta Vallásnak közönséges gyakorlása is meg vólt, azt azon Ekklesia' História'ájában meg-írtuk.

Különösen is pedig közönséges Históriai jegyzésekből tudhatni; hogy már 1530-előtt jóval is a' Szepességen, és így a' hol a' Hussiták' fészke vólt, találkoztak olly közönséges Tanítók, kik a' Zvinglius' értelmét tanították. Nevezetesen Erdélyi Antal Kassai Prédikátor azt írja az Eperjesi Papnak, hogy ő már régen vett Luthertől az eránt Levelet, hogy az ő értelmében állhatatos maradjon, a' ki ugyan ekkor a' kis Szebenieknek János nevü Prédikátorjok ellen panaszkodott, hogy az a Zvingliánusok' értelmét tartaná 's tanítaná. (c) Dévai

---

(c) Lampe. p. 65. —

Bíró Matyásról is 1530-túl világosan állítatik, hogy *Budán, Pápán, Sárváron, a' Balaton* mellyékén, *Kassán és Debretzenben*, a' hol Esperest is vólt, olly buzgó hirdetője vólt a' Helvetusok' értelmének, hogy a' Bártfai oskola' Rector Professora Stökél, és az Eperjesi Papok, Lúther előtt ő ellene különösen is panaszolkodnának; mint az egyebek közt Luthernek 1544-ben az Eperjesiekhez írt leveléből meg-tetszik. *Debretzeni* Esperest korában pedig senkit azon Papi Megyében a' Prédikátorságra bé nem vett, hanemha az Úr Vatsorájáról a' Helvetusoknak értelmét hitte és vallotta. (d) Ugyan 1530-előtt ki-jövéen Kálmántsehi Sánta Márton Baranyából, hol eddig tsak a' köz népnek hirdette a' Helvetusok' értelme szerént elő-adott Évangéliomot; mint valami közönséges Apostola a' Reformáta Vallásnak, egész Munkátság bé-járt sok Földet, hol 1530-ban a' Nagyságos Petrovits Pétert a' Reformáta Vallásra térítette. Onnan vizszajövéen, Debretzenben tanított, Bálint Pap és

---

(d) *Mathias Dévay als Prediger und Senior zu Debretzin, liefs niemanden zum Predigtamte gelangen, als nur solche, die mit ihm einerley Meynung waren. Klein Nachrichten von den Lebensumständen, Evangelischer Prediger. B. 2. p, 104. et 70. —*

Dévai után, a' kik itt a' Reformáta Vallás' terjesztését Radán Balással mind el-kezdették, mind végre hajtották; úgy hogy a' nép az Oskolát, mellyben lévő Mester házáról, még ma-is egy Útza *Mester útjának* nevezetik, és a' Reformátzio előtt sokkal e-
 lébb épült Szent András' Templomát, melly a' tűz miatt nem régen semmivé tétetett 's úgy nevezett öreg Templom volt, Református Oskolává, Mester Házzá, és Templom-má változtatta által. Ugyan Kálmántsehi Sánta Márton 1557-ben, és már réndes Debretzeni Prédikátor korában fel-kelvén, Magyar Országot, és Erdélyt öszve járta, és Szegedi Lajossal, Percki Lörintztzel, 's Kolosvári Fodor Bálinttal a' Kálvin' tudományát hirdették, mellyben őket Mélius Péter is követte; úgy hogy Haner szerént, az Erdélyi Székelyek, kik 1562-ig Luthert követték, sőt még a' Szászok közzül-is sokan, Reformátusokká lettek. — A' *Kolosvári* Reformáta Ekklesia Heltainak sokat köszönheti mert ő helyhezette ott a' Reformáta Vallást erősebb lábra; de ugyan ő tette-is azt ott semmivé 1560-ban: ugyan-is a' Sociniánusok Kolosyárban erőt vévén, tsak hogy a' dözma tovább-is Heltaié lehessen, mellyet már ekkor a' Sociniánusok a' magok Papjaik' számára foglaltak-el; tehát a' Socinianusok' Vallására

Vallására állott, és hallgatóinak-is nagy részét magával azon Vallásra által-vitte; úgy hogy még 1611-ben sem lévén Templomok a' Reformátusoknak, a' Közép útszában csak egy házban tanítatott a' Reformáta Vallás. Heltait ezen tselekedetért Károlyi Péter Varadi Református Prédikátor Kolosvári *második Midásmek* nevezte, úgymint a' ki csak aranyat gyűjthessen, az aragnál drágább és igazabb hitet-is kész volt meg-változtatni. — Nevezetes Református Reformátor volt Kopátsi István-is, a' kiről Németi Mihály Dominicájának Elöl-járó Beszédében így ír: „Az Erdödi már Reformáta Ekklesiából 1547-ben Kopátsi Istvánt „hívják Nagy Bányára, és azt reformálván „1549-ben vitetik Patakra, a' hol mind a' „Scholát, mind az Ekklesiát reformálja „mind a' Nagyságos Perényi Pétert az E „vangyélimi igazságra hozza“. Ezen Németi, Pataknak és Perényinek leg-első reformálódását nem érthette; mert ő is tudta, hogy az 1522 körül már meg-esett, és így ezzel azt az időt akarta meghatározni, mellyben Patak Földes Urastól együtt, és Nagy Bánya-is, Kopátsi Istvánnak munkája által a' Reformáta Vallásra által-jöttek. — *Sziget, Huszt*, 's több ezen vidéken lévő helyek, egy Pál nevű Református Prédiká-

tor által hozattattak, mint azon Ekklesiái Megye' Matrikulájából ki jegyeztetett, 1556-ban a' Reformáta Vallásra. — Sok kárt tett Thúri Pál, utóbb Bihari Predikator, a' Luthránus Ekklesiákra nézve azzal, hogy ő is oda hagyta azon Vallásbeli felekezetet; mert őtet mások is követték, a' ki m. u. a' Kálvin' *Institutiones Religionis Christianæ* nevű Könyvére ezt a' verset írta: *Præter Apostolicas post. Christi tempora dhartas, Huic peperere libro Secula nulla parem*, még inkább kötelesnek ésmérte magát a' Kálvin' tudománya' terjesztésére. — Váradra bár későn, de leg-elsőben-is a' Reformáta, vagy Kálvinus' Vallása vitetett-bé. A' felettebb-is buzgó Martinusi Püspök miatt ugyan-is még csak közel sem mehettek a' Reformátusok Váradhoz; mivel ő mind a' Nagysárgos Battyáni Orbánban; mind egy Váradi vigyázatlan Egyházfiban eléggé meg-mutatta, hogy az 1523 és 1525 esztendőbeli törvényeket, hogy kell a' Protestánsokra nézve betölteni. Ő tehát 1551-ben meg-öletetvén, midőn az ő successora Zaberdin Mátyás is 1556-ban meg-halálozott: Isabella Királyné ástozván, de reá is szorálván a' Püspöki jószágokra, a' Kolosvárra 1556. eszt. November 25-dik napjára hirdetett Ország Gyűlésben midőn azt határozatná-meg,

hogy a' Püspökségeknek, Káptalanoknak, Conventeknek 's a' t. jószágai el-foglaltassanak, és közönséges haszonra fordítottassanak; a' Várad Püspökséget-is Isabella a' maga részére el-foglalta: a' mit a' Várad Várnak akkori Kapitánya Nyakazó Antal végre akarván hajtani, a' Sz. László' Papjait és a' Barátokat Váradról 1557-ben ki-hajtotta. Nem lévén tehát már, a' kik a' Protestáns Vallásnak annyira ellene álljanak, de 1557-ben egész Várad tűz által is el-pusztítottván; Isabella egy Tordáról 1558-han Martius 24-dikén küldött Leveleiben meg engedte, hogy akármi idegen emberek akarnának az el-pusztult Váradra menni, akár lakóul, akár építés végett, azoknak ott szabad meg-telopedés engedtessek: 's ezen alkalmatossággal, mivel már Várad körül és a' Körös mentében mindenütt Reformátusok laktak, ezek Váradra be-menvén, magokkal oda a' Ref. Vallást 1558-ban be-vittek, és úgy meg-fundáltak, hogy Várad egy volt a' leg-nevezetesebb lakó helyek a' Reformátusoknak. — Meg-gyújtván pedig Szegedi Kiss István igen tudós és a' külsőktől-is méltán betűltetett Hazánkfia a' Reformáta Vallás' faklyáját *Tarnádon* szinte Erdély' szélén, a' Réz és Mezős Hegyek' mentében, el-hordozta azt hol szerentsés, hol szerentsétlen álla-

potja lévén, egész Slavoniáig a' Dráva és Száva partokig. Ő ugyan-is Lippán, Gyulán, Krakkóban, és Vittembergában tudományos pályáját meg-futván, 1545-ben tanított a' Tasnádi Reformáta Oskolában: de onnan, m. u. 200. darab könyveitől meg-fosztott, ki-verettetvén, 1546-ban a' *Gyulai*, 1547-ban a' *Tzeglédi*, annakutánna a' *Temesvári*, 1551-beu a' *Mező-Thúri*, 1553-ban a' *Békési* Ref. Oskolákban és nevezetes Ref. Ekklesiákban tanított. Itt is minden javaiból ki-raboltatván, ugyan ezen esztendőben vitetett a' *Tolnai* nevezetes Ref. Oskolába; mellyhez hasonló tsak a' *Pétsi*'s *Veresmarthi* Gymnásiumok voltak ezen a' részen, úgymint a' mellyre még Erdélyből is fundációk tétettek. Sztárai Mihály a' Száva, Dráva, és Duna mellyéki Tartományoknak Református Reformátora és Baranyai leg-első Ref. Püspök, hét esztendő alatt 120. Ref. Ekklesiákat állított-fel azokon a' vidékeken. Szegedi Istvánt 1554-ben a' *Laskói* Reform. Ekklesia Prédikátorává tette, a' ki Sztárai helyébe, ki a' bejebb való részeknek reformációjában foglalatzkodott, a' Tolnai 's Felső Baranyai Ref. Ekklesiák' Superintendensévé lett: 1558-ban pedig a' *Kálmántsehi* Ref. Ekklesiától hivatztatott-meg. Ezen esztendőkben a' Sziget-

vári és Baboltsai Commendánsok, Báró Horváth és Pernyési Református fő Urak, Szegedit meg-estmévén, véle barátokztak, magokhoz ki-hívták, az általa fel-szenteltetett új Predikátorok' fel-szenteltetésén meg-jelentek; és egy felől Szegedi, más felől ezen buzgó Urak' példájokkal, és tanításaikkal is, az Évangéliomi barányokhoz hasonló Baranyai és Somogyi lákosokat a' Ref. Vallásra által-hozták, és a' Kristusnak azon parantsolatja szerént: legeltessed az én juhaimat! Szegedi nem tsak legeltette azokat; hanem mint jó Pásztor, az ő életét adta-is azokért. Szegedi ugyan-is a' Török Basák előtt gyanúságba jött azzal, hogy ő mint Püspök, a' Török' birodalmán kívül lévő Ekklesiákba-is ki-ment, azokat meg-látogatta, 's tanítgatta; mellyet a' vádlók úgy vivén-be, mintha Szegedi a' Német Tsászár' népeivel a' Törökök ellen spionkodna; meg-fogattatott, sanyarú tömlötzbe vettett, és ott kegyetlenül kínoztatott. Mélius Péter és Tzeglédi György, amaz Debretzeni, ez pedig Váradi Ref. Predikátorok, akarván ezen nagy és hasznos Reformátoron segíteni, nagy summa pénzzel el-jöttek, hogy ötöt a' fogságból ki-szabadítsák. Ki-szabadulván Szegedi a' kegyetlen Török Basa' körmei közül; oda hagyta Tolnát,

Baranyát, és a *Bátzkevi* Ref. Ekklesiába ment, a hol Skaritzai Máté szerént (a ki 1560. körül Bellei Tamás *Pesti* Ref. Predikátor alatt Pesti Oskola Mester, azután pedig *Bátzkevi* Pappá lett) 1572-ben meg is holt. Somogyon és Baranyán belől *Kroatiában és Dalmáciában*, igen buzgón terjesztette a Ref. Vallást ama nagy Vitéz Zrinyi Miklós; a ki a maga jószágában *Nedelitzben* egy könyv-nyomtató Műhelyt is állított fel, mellyben Protestáns Katechismust, s egyéb Theologus könyveket is nyomtattatott ki, a többek között a Buchich Mihály Katechismusát, a ki Plebánusból Reformátussá lévén, nem gondolt sem a többszöri canonica intésekkel, sem Draskovits Püspök által a Synodusban lett meg-sententziázattással, mind írásával, mind prédikállásával hirdette a Reformáta Vallást. Hasonló buzgósággal viseltetett a Reformáta Valláshoz s annak terjesztőihez *Szala és Vos* Vármegyékben a Nagyságos Zeohy vagy Szétsi Familia; még szembentűnőbbén a Gróf Battyáni Ház, mellynek *Német Újvárbán* nevezetes Papja volt Beithe István, a ki a Luther tudományától el állván, nagy tekintetével sokakat maga után a Reformáta Vallásra által-hozott. Veszprém Vármegyében *Pápán* kapott leg-elsőben is lábra a

Reformáta Vallás, hirdetőn ezt itt Bálint Pap leg-elsőben. Innen pedig a' körül belől lévő sok számú Refor. Ekklesiákra, a' mellyek ama' nagy Református Úrnak Török Bálintnak a' Dunáig ki-tiyuló Uradalmaiban voltak, egyebek között ugyan Bálint Pap, és ő utánna Dévai Bíró Mátyás által sugárzott-ki a' Reformáta Vallás' fénye és világa: — a' melly hogy annál jobban terjesztessék, Pápán egy könyv-nyomtató műhely-is állittatott-fel, melyben nyomtattott-ki leg-elsőben a' Heidelbergai katechismus Magyar nyelven, — 1537-ben pedig a' Hertzegfzölösön 40. Ref. Prédikátorok által készített Kánonok, mellyeknek egész Pápa Városa' lakosinak, mint már egészen Reformátusoknak nevében, minekutánna Török István, a' Török ~~Bálint~~^{Bálint} na, mint Földes Úr, és még a' Várbeli Kapitány, nevetek alá-írták, és hogy ezt bé-vették, petsétjekkel-is meg-erősítették volna, a' Pápai Bíró Sziy Ferentz, és a' Nemes Tanács alá-írták neveket, 's a' Város' petsétjével azt, mint ez még ma is látható dolog, meg-petsételték. (e) A' Mátyus földén, — Bars és Nyitra Vármegyében, szinte olly számú Ref. Ekkle.

(e) Pápai Refor: Ekk. Historidja. Tóth Ferentz old. 10 — 20.

siák voltak, a' mit annak lehet köszönni, hogy Török Balint 1526-ban el-foglalván a' Nyitrai Püspöki jószágot, mint a' Reformáta Vallásnak Szeretője, olly Tanítókat hívhatott ide az ő Komárom Vármegyében fekvő Gesztesi jószágából, 's Pápa tájékáról is, kik ezen részekben nagy elő-menetellel terjeszthették a' Refor. Vallást. — *Komáromban*, mint a' Tsalló-köz' szeme fényében, a' leg-első Refor: Prédikátor volt Novai Ferentz, a' kit közönségesen Síró Ferentznek hívtak. Annak helyébe lett egy Keresztes nevű; a' ki után Dobronoki Miklós lett Prédikátorrá, a' ki 1608. körül a' Tsallóközi Superintendentiának Püspökjévé tétetett. — Tzene Péternek, a' ki *Érsék Újvárott és Samarjában* paposkodott, tulajdonítja a' *Szapi* igen régi Matricula a' Poson, Győr, és Komárom Vármegyebéli Ekklesiáknak nyomosabb Reformációját, a' ki olly ékesen és fontosan tudott beszélni, hogy *második Kálvinnak* hívattatnék; de tekintete és beszédének hitelessége is olly' nagy volt, hogy mikor a' Reformátussá lett Katholikusoktól az kérdeztetnék: „Miért lettél Eretnekké? elégnek tartották azt felelni: „Mert a' nagy Atya jó Tzene Péter mondotta“. — Mind ezeket öszve-vévén, látni való, hogy sem Xylandernek, sem Tsétsinek, egy szó-

val azoknak értelmek nem helyes, a' kik azt állítják, hogy Dévai volt a' leg-első a' ki a' Reformáta Vallást leg-elsőben M. Országba be-hozta. (f) Windisch pedig, és némelly igen részre hajló Írók, tudva hibáznak, midőn azt írják, hogy a' Refor. Vallás 1521. esztendő után még harmincz esztendővel jött-be a' két hazába; holott már ekkor a' Reformátusoknak Püspökjeik, és több Zsinatjaik-is voltak a' Hazában.

II. R É S Z.

A' Protestáns Vallás' szerentsés terjedéséről, és hirtelen lett megnevekedéséről.

VI. §.

A' Magyar és Erdélyi Mágnásoknak 's Nemeseinek nagy része a' Protestáns Vallásra tért által.

{ **A'** fellyebb elő-számlált Reformátorok által, olly' szerentsésen terjedt köztünk a' Re-

(f) *Mathias Dévay factus postmodum Debrecinensis Pastor, primus intulit dogma Sacramentarium. Xylander in Matricula 24 Regaltum p. 208 — Oratio Secularis Joh. Tsétsi p. 19.*

formáció, hogy az Országban majd minden Mánásai v. Fő Úri Rendei, és Nemesei a' XVI. Században, és a' XVII-diknek elején, Pázmán Péter' idejéig, az-Evangélika, és Reformáta Vallást követték: — a' mit ha tsupán tsak a' Protestáns Irók bizonyítának, úgy sem volna ugyan a' dolog hihetetlen; de mivel ezt a' Reformációkor éltt Katholikus Irók, és azok után a' későbbiek-is hitelesen állítják; már ez ellen ki-fogást nem lehet tenni. Szentiványi Marton ugyan, Szántó István híres és a' Reformációhoz közel éltt Jészuita után világosan írja, hogy a' Jészuiták' Oskoláinak M. Országban lett fel-állítások előtt, már tsak három Mánás volt, a' ki nem reformálódott; a' Nemesek között pedig alig volt tsak egy is, a' ki Protestáns nem lett volna: „ Ezen alkalmatossággal, úgymond „ Szentiványi tudós Jészuita; erőt vettek „ Magyar és Erdély Országokban különb- „ különbféle Eretnekségek; mellyeknek ám- „ bár a' Püspökök magokat ellenek szegez- „ ték: erőt vett mindazáltal az el-ragado- „ zott Ekklesiái jószágokból részt vevő Mán- „ ásoknak és Nemeseknek erőszakos ellent- „ állások. Mert már már annyira ment a' „ dolog, hogy a' Jészuiták' közönséges Os- „ koláinak fel-állítások előtt, (melly 1560.

„ körül esett) egész Magyar Országban a'
 „ Katholika Valláson tsupán három Mágná-
 „ sák volnának, a' Nemesek között pedig
 „ alig volt csak egy is, mint bizonyítja Ara-
 „ tor (Szántó) István egy a' Magyar Orszá-
 „ gi elsőb Jézuitak között a' maga Kéz írá-
 „ siban. “ (a) ☞ Kazy Ferentz pedig,
 hogy a' több Magyar és idegen Írókat el-
 hallgassam, hasonlóképpen tudós Jészuita,
 minekutánna azon Protestáns Magyar Feje-
 delmeket, Mágnásokat, és Fő Nemeseket
 el-számlálta volna, kik 1617-ben a' Refor-
 mátió kezdetét *Jubileum* Vátságok közt meg-
 álték, maga azokhoz, a' Beréni, Dovéki,
 Szentiványi, Fantsi, Szymai, Kemény,
 Bartsai, és Haller Mágnási rendből való

Lásd, (a) Szentiványinak *Diss. Paral.* p. 127
 „ szavai így vagynak: *Atque hac occasione invalu-*
 „ *ere in Hungaria et Transilvania varias hæreses,*
 „ *quibus esto Episcopi sese opponere conabantur,*
 „ *prævaluit tamen violenta resistentia Nobilium et*
 „ *Maghatum, ex præda bonorum Ecclesiasticorum*
 „ *participantium.*” *Et enim iam ventum fuerat, ut*
 „ *ante Introductionem publicarum Scholarum Socie-*
 „ *tatis Jesu in Hungaria, in toto regno nonnisi tres*
 „ *Magnates numerarentur Catholici, ex Nobilibus*
 „ *vero vix ulli: ut testis est P. Stoph. Arator, unus*
 „ *ex primis Patribus Nationis Hungaricæ in suis M.S.*—

nagy Familiákat-is hozzá-adta. — Tudjuk azomban, hogy mindjárt a' Reformáció' hajnalában, ezen Fő Familiákon.kívül, mellyek Kazy által előszámláltak, mások-is, és sokan jöttek által a' Protestáns Vallásra; mellyek között Pázmán Péter, Perényi Pétert mondja leg-elsőnek, így szólván: „Az „Urak közzül első Perényi Péter, a' ki Ko- „pátsi Istvántól, és Sztárai Mihálytól meg- „tsalattatván, Luther után indult. Perényi „után Drágfi Gáspár meg-mételyesedék a' „Batizi András és Dévai Mátyás tanátsá- „ból“. De Németi Mihály Török Bálintot elébb reformáltatottnak írja Drágfinál: „E' Méltóságos Urnak, úgymond, az az „Török Bálintnak, nyomdokit követte a' „Méltóságos Drágfi Gáspár; ki-is bé-vette „a' Reformációt Deretskei Demetertől, ki „a' Szilágyban reformált János Király' ide- „jében 1530. táján.“ — Mind Drágfinál, mind Töröknél elébb reformáltatott Pemp- slinger Márk, a' ki már 1522-ben a' Prote- stáns Vallásnak Szebenben nagy óltalmazója volt; még ezeknél-is pedig régibb barátja volt *Turzó János* Breszlai Püspök az Evan- gelionsi tudománynak, a' ki 1520. eszt. e- lőtt már Lutherrel és Melanchtonnal levele- zett, 's a' kiről Luther azt hitte, hogy az Evangelika hitben holt meg.

VII. §.

A' XVI. és XVII. Századokban Protestáns Vallásra tért, 's azt vallott nevezetesebb Fejedelmeknek, Grófoknak, Báróknak, 's Fő Úri Rendből valóknak Laistroma.

Semmiből jobban meg nem lehet ítélni a' Protestáns Vallásnak Szerentsés el-terjedését és meg-nevekedését, mint azon Fejedelmi, és Fő renden lévő nagy Úri Familiák' Laistromából, kik a' Reformációtól fogva szinte 1650-ig, a' mi, és más Valláson lévő Íróink' bizonyságok szerint ezt a' Vallást vallották, és közülök sokan még ma is azt követik. Ezen Fő Úraknak, — de nem mindnyájának — Laistromát, Familiák szerint, és Ábétzére szedve ekképpen írják meg:

A.

Alaghi Familia. — Báró Alaghi János 1560-ban meg-kérdezte a' Vittembergai Theologusokat az eránt, ha meg kellene-e továbbra-is az Úr Vatsorájában az Ostyát tartani? vagy kenyeret kellene a' helyett felvenni? mellyre azok azon esztendőben Julius' 28-dikán feleltek-is. — Alaghi Berentz, Regéty Várának ez is örökös Ura, 's a' Rákótzai 'Sigmund' Feleségének Alaghi Katalinnak Attya, 1605-táján nagy hírű ember volt.

Althán. — Kristóf, Eustachius, Farkas, és Wilhelm Bárók, 1578-ban a Haza Nemesei közzé fel-vétettek, kikről Raupach úgy emlékezik, mint a' kik már ekkor az Austriai Evangelikusok közt Fő emberek voltak.

Anna. — a' Jaksit Péter Özvegye, 1529-ben a' Maros és Körös közt lévő jószágában terjesztette az Evangéliomi Vallást: mellyet hogy jobban meg fundálhasson, Akadémiákon-is taníttatott a' maga költségén némelly jó reménységű Ifjakat, kiket a' maga jószágában Prédikátorokká tett. Ilyen tzelből taníttatta Vitus Jánost-is először Gyulán, hol mindjárt a' Reformáció' elein kezdett egy kis Oskola indulni, azután pedig az Erdődi szépen virágzó Reformáta Oskolában, hol Kopátsi István a' Görög és Deák nyelvekre-is ötet szépen, meg-tanította. Meg-halálozván pedig Anna, az ő Leánya *Jaksit Anna* küldötte-fel ötet a' maga költségén Melanchton' hallgatására; a' kinek 1552-ben különös levelével is ajánlotta ötet.

Apaffi. — Apaffi *György*, Bethlen Gábor Fejedelem' belső Tanácsosa, a' kinek Petki Borbalától született 1632. Apafi *Mihály* nevű fia. Ez 1661-ben Erdélyi Fejedemmé tétetvén, a' Reformáta Vallásnak nagy jóltévedője és óltalma volt. A' Patakról Bá-

tori 'Sofia és Rákótzai Ferentz által ki-vertt Deákokat Buzinkai Mihály és Pósházi János nevű Professoraikkal együtt Fejedelmi adakozásából táplálta, adván ezeknek számára minden esztendőnként 600 forintokat, és 400 kőből búzát; de a' mit Benkő hibásan jegyzett-fel. A' Debretzeni Ref. Collegium' Professorai' tartására 3000, a' Deákokéra pedig 2000 kő sőt parantsolt minden esztendőben, és mind örökké adattatni; a' mit ha tetstett aknai árron ott mindjárt el-is adhattak; Apafinak ezen rendelése szerént: „Kegyelmesen, és serio parantsoljuk, „a' meg-írtt öt ezer kő sokat, ha Collegiumunk és Mesterünk el akarják adni; aknai árron „szabados el-adását engedje meg kegyelme- „tek“. — A' Diószegi Ref. Oskolának esztendőnként ötven forintokat adatott. — Mindön Erdélyt az Austriai Ház' óltalma alá adta; az Erdélyben bé-vett négy Vallásoknak állandó szabadságot szerzett. — 1668-ban pedig a' Török táborból visszsa-térvén, és Szegeden menvén keresztül, minekutánna az ott lévő Reformáta Ekklesiának szomorú állapotját meg-értette, ahhoz szép kegyelmességgel volt.

Artándi. — Artándi *Medviga*, a' Száva és Dráva közt volt Reformáta Ekklesiának kegyes jóltévéjök.

B.

Balásfi. — Balásfi Meinárdnak udvari Papja volt a' leg-első Túl a' Tiszai Refor. Superintendens Hevesi Mihály.

Balassa. — Ezen Grófi Familiából a' Reformátziótól fogva a' XVII^{ik} Század' közepéig nagy hivatalokat viselt Protestánsok voltak: mint *Balassa Menyhárt* 1533 — 1543 Hont, azután Nógrád és Bars — *Sigmond Borsod* 1540. — *András* 1575. Nógrád, — *János* 1662 Hont Vármegyék' Fő Ispánjai. Ezen utólsónak, és még Balassa Istvánnak serkentésekre és ajánlott segítségekre akarta Bornemisza Péter az egész Bibliát magyarul kiadni. — Még ma-is esmeretesek a' *Nagyságos Vitéz Gyarmathi Balassa Bálintnak Istenes Bneket*, a' ki felett Tólnai Balogh István Unghvári Református Prédikátor és Esperest Halotti Beszédet tartott. *Balassa Borbála* a' Török János' Szerentsetlen felesége, valamint *Simon* és *László*, 1657-től is különös Jóltevői voltak a' Refor. Valásnak.

Bánfi. — Alsó Lindvai *Bánfi Miklós* 1571 táján Szala Vármegye' Fő Ispánja, kinek udvari Papja volt Koltsár György. — *László* és *István*, amaz 1574. — 1586. Királyi Fő Lovász Mester, e' pedig Királyi Fő Alstalnok, és Szala Vármegye' Fő Ispánja,

pánja 1554 — 1568. — *Losontzi Bárá Banffi Ferentz*, az Attyától *Banffi Farkastól* Vittembergaba küldettétvén tanulni, 1588 és 1589 eszt. ugyan itt *Rector Magnificus* vólt. — *Dienes*, Apafi Mihály alatt nagy vitéz, de a' Tanulóknak-is jóltévője vólt, tévén a' Kolosvári Ref. Collégiumban 10. tanulóra fundátziót, a' Veresmarthi Oskola' szükségére pedig, hogy a' Baranyai gyermekek annál jobb móddal taníttassanak, 40 forintokat adván.

Barkótz — *Lajzló*, Zemplin Vármegye' Vice Ispánja. — *Sándor* 1642-ig a' Refor. Vallást követte; de a' ki ekkor a' R. Katholika Hitre tért által-

Bartsai — *'Sigmund*, 1619-ben Pareus Dávidot hallgatta Heidelbergában. — *Akos* Erdélyi Fejedelem, a' ki Erdélyben Univerzitást akart fel-állítani, mellyről való planumot el-készített Apátzai Csere János; de az Ország' sokféle háborgattatási miatt ehhez hozzá nem foghatott.

Bátori. — Ez az Erdélyi Fejedelmekkel, Ország' Biráival, sőt Királylyal-is ditsekedő Familia, a' Ref. Vallásnak követője vólt. — *Somló* *Bátori Anna* Drágfi Gáspárnak felesége ¹⁵⁴⁸ 1548 tájban özvegységre maradván, *Etse* *di Batori Györgyhöz* ment férjhez, 's kettőjök akarajából tartatott az Óvári Zsinat

ezen ő városokban. *Etsedi Bátori István* Ország Bírāja, és Fő Ispány, feleségével *Homonnai Eufrosinával* Typográphiát állítván fel Visolyban a' magok jószágokban, a' Károli Bibliát 1590 - ben ki - nyomtattatták. Ugyan ő a' fiával Gergélylyel a' Varanói Eklésiát falukkal, tizedekkel, malmokkal megajándékozván, meghólt 1605, prédikállván felette Hodászi Lukáts Ref. Superintendens. — *Somlói Bátori Gábor* elsőben Bátori András Kardinálisnál tartózkodott, utóbb pedig Etsedi Bátori Istvánhoz vonván magát, ettől olly feltétellel fiává fogadtatott, ha elhagyáná a' Katholika Vallást; a' mit ő meg-is tselekedett, és Reformátussá lett. Ennél fogva nagy tehetségű Úrrá lévén, Erdélyi Fejedelemmé választatott: de 1613-bann megölettetvén, teste 16 esztendőig minden halotti tisztelet nélkül dugatott-el, mígnem 1628-ban Bethlen Gábor' parancsolatjából Fejedelemhez illő módon temettetnék-el, Alvintzi Péter és Tzeglédi János Refor. Predikátorok tartván felette halotti tanításokat. — *Kristóf Bihari* Fő Ispány 1570 táján, kinek Felesége Botskai Er'sébeth, Miklós és Zsigmond nevű Fijait, 's *Griseldis* nevű Leányát, a' ki Zamoisci János Lengyel Cancelláriushoz ment férjhez, a' Reformáta Vallásban nevelte-fel; de 'Sigmund idővel Ka-

tholikussá lett. — *István* Lengyel Király, és az előtt 1571 — 1576. Erdélyi Fejedelem. Erről *Paksi Mihály* Egri Ref. Prédikátor Simlerhez 1572-benn küldött Levelében így ír: *Princeps novus Transylvaniae Concionatorem Aulae habet hominem quemdam simplicem NOSTRAE, hoc est purae Confessionis, sed infra mediocritatem doctum. In eius locum substituere voluit Petr. Karolium nostram, sed is natura quum a conversatione Aulica abhorreat, munus hoc obire recusavit &c.* Fejedelmé lévén, az Evangélikusoknak megparantsolta, hogy az ő meg-holt Püspökjök' *Hebler Mátyás'* helyébe tegyenek mást. A' Sociniánus Könyveknek ki-nyomtatását meg-tiltotta, a' közönséges Stipendiumokat ezeknek kezekből kivette. Midőn pedig némelly Jésuitáktól arra ingereltetnék, hogy a' Protestánsok eránt ne lenne olly hajlandósággal; ezt felelte: „A' Népeknek, nem „pedig a' Lelkiesméretnek vagyok Királya. „Az Isten ez hármát magának hagyta: Va- „lamit a' semmiből teremteni, — a' jövő- „döket előre tudni, és a' Lelkiesméretet „uralkodni.“

Battyáni. — *Battyáni Orban* 1545 körül *Isabella'* belső Tanácsosa, a' ki mivel *Martinúzinak* a' Protestánsok' kemény *Ostrogának* mindenebbenn ellentállott, 1546-

ban ennek szolgája által *meg-étettetett*, nem hagyván még a' koporsóban-is békét meghóltt testének, ki-vettetvén azt Martinúzi a' Gyula Fehérvári Templomból, és ganéjba ásatván-el. — *Boldizsar*, a' kinek udvari Papja volt Németh Újvarban Bejthe István Túl a' Dunai Reform. Superintendens 1680 tájban; a' fiát pedig Ferentzet, Bejthe Imre által, a' ki Istvánnak a' fia volt, tanította és neveltette. Ennek felesége volt *Poppelobkovitz Éva*, a' kinek mint a' Ref. Valás' nagy védelmének, ajánlotta Kanisai Pálfi János Ref. Püspök: *Arany Temjenczö, Thuribulum Aureum* nevű könyvét, melly 1622-ben Pápán nyomtattatott-ki. Molnár Albertnek nagy jóltévője volt Ferentz, ki által az a' Németh Újvári Oskola' Rectorául meg is hívattatott. — *Adám* volt az, a' ki 1634 a' R. Hitre által-tért; melly alkalmatossággal Kanisai-is Német Újvárból, minden Protestáns Papok' pedig 16. nap alatt az ő jószágaiból ki-küldettettek.

Bebech. — *Imre*, Fehérvári Præpost, és Dévainak nagy pártfogója. — Pelsötzi *Bebech György* nagy óltalma volt a' Ref. Valásnak, a' kinek feleségének *Patótsi Sófának* ajánlotta Mélius Péter az ő Új Testamentomát.

Beldi. — *Pál* Belső Szólnoki Fő Ispány sok tanulókat a' maga költségén küldött fel Akadémiákra 1666 tájban: valamint *Beldi Susánna* a' Veselényi Pál' felesége, a' Reform. Ekklésia hűséges dajkájának lenni magát sok rendben meg mutatta.

Benitzki. — *Márton*, a' Szólnai Zsinatban 1610-ben jelen volt, és mint Vice Palatinus úgy írta magát alá az ott készült Kánonoknak.

Beréni. — Ezen nagy és régi Familia a' Protestáns Vallást követvén, az 1617. tartott Protest. Jubileumot nagy örömök közt ülte-meg.

Bethlen. — *Gábor* Erdélyi Fejedelem. Ez a' Ref. Ekklésiák' számára Melotai Nyilas Istvánnal egy Ágendát íratott Magyar nyelven. — A' Fehérvári Ref. Collégiumot, bé-helyhezttvén abba ama' Német Országgi Professorokat Alstédiust, Bisterfeldet, és Piscátort, virágzásba hozta. — A' Szigeti Oskolát Gymnásiumi állapotra emelte, rendelvén elstendönként ennek Rectorának 300. a' Deákok' számára pedig 200. kő sőt; a' Bétsi Békesség-kötést meg-újította, — Akadémiákon a' maga költségén sok Alumnusokat tartott; — a' Bibliát 23-szor olvasta keresztül; — sok Prédikátorokat, és azoknak gyermekeiket Nemesi ranggal meg-

ajándékozott; — a' Papi gyűlésekben örömmel meg-jelent, — a' külső Országi tudós Professorokkal, mint Pareussal levelezett; a' Debretzeni el-égett nagy Templomot, melly 64 éfstendeig hevert építetlenül, meg-építette, ajándékozván erre 20.000 Zsindelyt, 400 szál deszkát, és 1500 R. forintokat. Az itt lakott Deákságon pedig egyebek között asszal-is segített, hogy a' Czéheknek adott Privilegiális Leveleiben, azokat arra kötelezte, hogy a' Deákság' tartásában bizonyos summa pénzszel, vagy egyébbel segítségül legyenek. — A' Szepesi Puzta' dézmáját-is meg-adatta a' Deákságnak. — *István*, a' Fejedelem' Testvérjē, 's maga-is kevés ideig Fejedelem, 1619-ben írta-be magát a' Heidelbergai Akadémia' mátrikulájába. — *Péter*, Hunyad, és Máramarosi Fő Ispány, meg-halálozvan, Szilágyi Bénéjámín Váradí Ref. Professor mondott fellette Halotti Beszédet 1646-ban. — *János*, Cancellárius, a' ki az el-széledt Fehérvári Oskolat Enyedre szállította által, mellynek 1000 forintokat rendelt, — a' Maros Vársárhelyinek 3000. Az Udvarhelyit pedig egészen maga fundálta 1647-ben, le-téven fundusul 4000 forintokat. — *Miklós*, a' ki-nek köszönheti Erdély mint Cancelláriusnak, az-Erdélyt illető Leopoldinum Diplomát. —

Bethlen Katalin, II Apaffi Mihály' felesége, ajándékozott a' Debretzeni Ref. Ekklésiának az Úr' Asztalához való egy ezüst pohárt, és ezüst tányért; a' Fehérvári Collegiumbeli Alumnusok' számára pedig esztendőnként 100 forintot, és 100 köböl búzát.

Bodó. — *Ferentz*, 1526-ban el-foglalván az Erdélyi Püspöki jószágot, ugyan akkor a' Protest. Vallásra tért által.

Bornemisza. — *Farkas*, már 1560-ban a' Ref. Vallásnak nagy istápjá vólt; valamint *Pál* is I. Rákotzi György' Fő-Generalisa; a' kinek Leányát Annát Lorándfi 'Susánna nevelte fel, ki idővel I. Apafi Mihály' felesége, és a' Ref. Tanítóknak 's Túdósoknak kegyes jól-tévőjök vólt.

Botskai. — *Botskai Klára*, Eszenyi Tsapi Jánosnak kegyes, és az Isten' Ekklesiájával híven dajkálkodó felesége, meg-hólt 1586-ban. — *Ersébeth*, Batori Kristófnak Bihari Fő Ispánynak felesége, olly kellemetes erköltsű Aszszonyság, hogy az Erdélyi Rendek az ő emlékezetére arany 's ezüst pénzeket verettek. Meg-hólt 1581-ben, mínekelőtte azon szándékát végre hajthatta volna, hogy a' Bibliát a' maga költségén, mellyet a' szegényeknek ingyen akart adni, ki-nyomtattathatta volna. — *Botskai István* Fejedelem, *Györgynek* a' Fia; minden Bots-

kaik között leg-nevezetesebb a' Prot. Vallásra nézve, mellynek jussait és szabadságát a' Bétsi Békesség kötésben vissza-szerzette, és meg-állította. — Ennek halála után nevezetesebbek voltak *Gábor*, *Miklós*, és *István*, Zemplényi Fő Ispán, a' kinek az akkori Írók sok Könyveiket ajánlották; nevezvén ötet az *igaz Reformáció' erős oszlopának*.

C.

Csáki. — *Mihály*, Izabella' Tanácsosa, es II. János alatt Cancellarius. Ez állott ellent Battyáni Orbánnal Martinúzinak, a' ki az Ország' Gyűlésén azt akarta meg-határoztatni, hogy a' Római Ekklesiától el-szakadtak meg-égettessenek. A' Vittembergai Professorok több Leveleikkel meg-kérték ezt, hogy a' Sociniána Vallásnak álljon ellent; mellyet ő be-is tellyesített. Heltai ennek költségén adta-ki a' Bibliáját. — *Dienes*, egy az Ország' azon Nagyjai közzül, a' kinek Csokás Péter, mint az Akadémiákon való jól-tévőjének, külömb külömbféle munkáit ajánlotta. — *Pál* és *László*, a' kiknek, mint a' Váradí Ref. Ekklesia' tagjainak és dajkáinak ajánlotta Czeglédi György oda való Prédikátor a' Szent Háromságról írt Könyvét. — *Krisztina*, Bethlen Isván' felesége, a' ki sok tanulókat tartott Akadémiákon a' maga költségén.

Csapi. — *János*, a' Botskai Klára' férje.

Czaholi — *Ferentz*, kiről Melius Pöster mint a' Ref. Ekklesiák' fő jóltévőjéről úgy emlékezik, élt 1568 táján.

Czobor — *Imre*, Vice Palatinus 1572 — 1582, a' kinek Leánya *Ersébeth*, lett Turzó György' felesége. Ennek ajánlotta Baldulinus Fridrik, *Phosphorus veri Catholicismi* nevű munkáját, melly a' Pázmán Péter' Kalauza ellen irattatott.

D.

Darholtzi — *Ferentz*, Molnár Albert' jóltévője, a' kinek ugyan ő *de summo bono* írtt Könyvét ajánlotta.

Darótzai — *Sófia*, Zólyomi Miklós', Zárándi és Hunyadi Fő Ispánnak felesége, sok Árváknak, és Református Prédikátoroknak édes Anyja.

Dersfi — *Ferentz*, és *Miklós*, mind ketten 1583 — 1590 Fő Ispányok. Amannak ajánlotta *Sculteti* a' Reformátusok ellen írtt *Hypomnéma* című könyvét.

Devéki — Ezen nagy Uri Familia egészen által-jött a' Prot. Vallásra.

Dobó — *István*, nagy Hadi Vezér 1650 körül, 's a' S. Pataki Oskolának Feleségével Sulyok Sárával nagy jóltévője. Hasonló indulattal viseltetett egyebek között ugyan ezen Oskolához. *Dobó Ferentz* Barsi Fő Ispán 1680 táján.

Dragfi — Gáspár, Kraszna és Közép Székelyi Fő Ispán, Udvari Papjaitól Batizi Andrástól, és Deretskei Demetertől bé-szíván a' Prot. Vallást; abban, és kivált a' Ref. Vallásban Dévai által meg-erősítetett. *Nem gondolván* pedig, mint Tolnai István írja, *Gáspár, János Király' és a' Páspökök' megbántódásokkal, a' Reformátor L. Tanítók baját fel-vévé, és szívesen oltalmazá, 's őket táplálá Erdődön a' maga Városában.* Erdődön nagy Oskolat akarván fundálni, Kopátsi Istvánt vitte Tanítóúl. Ugyan ő alatta tartottak 1645-ben Erdődön egy Papi Gyűlést a' Reformátusok; de a' miről mások azt írják, hogy azt Bátori Anna az ő felesége gyűlytötte volna oda öszve, mivel az Ura 1645-dik esztendőnek az elején Januarius' 25-kén meg-halálozott.

E.

Eszterházi — Ferencz, a' ki 1600 esztendőben az Evangélikusoknak Trentsinyi Zsinatjokban jelen volt, és Thurzó, Dersffi, Balassa, és más Mágnásokkal együtt írta alá nevét az ott tett Végzéseknék. — *Tamás*, a' Vitembergai Akadémia' Matrikulájába 1589-ben így írta bé a' nevét: *Thomas Eszterházi Galanthénsis Nobilis*: a' honnan haza jövént egy mérges Könyvet a' Római Anyaszentegyház ellen, mellynek Elöl-járó be-

szédében a' Reformáció' szükségességét mutogatta-meg; az egész Könyvet pedig két részekre osztotta, az első rész' titulusa ez: :

A' Kristusnak e' földön vitézkedő Anyaszent-egyházáról; a' másikonak: A' Római Ekklesiáról, és ennek fejről az Antikristusról. Íratott Galántán 1601-ben. — Burius az ő Ekklesiái Historiájában említi még *Eszterházi Gábort, Istvánt, és Ferkast*, kik közül ezen két utolsó a' Törökökkel való ütközetben, mint Lutheránusok, úgy ontották ki hazájokért véreket. Ugyan ez a' Burius, Orteliusra is igazítván az olvasóit, *Eszterházi Miklósról* ezt írja: „Gróf *Eszterházi Miklós Nádor* Ispán 1548-ban Aug. 8-án *Evangelikus Szüléktől* született, t. i. „édes Attyától *Eszterházi Ferentztől* Poson „Vármegye' Vice Ispánjától, édes Anyától „Móltóságos *Illésházi 'Sofjától*, Gróf „*Illésházi István Vice Palatinus'* testvérjé- „től. El-vévén feleségül *Mágótsi Ferentz* „*Kassai Generális'* Özvegyét *Desöfi Orso-* „*lyát*, 1611-ben a' *Mágnások* közzé fel-véte- „*tett*; e' pedig meg-halálozván, Gróf *Thur-* „*zó Imre'* leányát vette feleségül 1624-ben

Rechi — Ezt a' Familiát-is azon *Mágnási Fő-Familiák* közzé számlálta a' *Katholikus Státus*, a' kikiről az 1681. éfztendőbeli *Diétán* a' *Felsőnek* bé-adott *Feleletjében*

azt mondta, hogy az Ország' nagyobb részét birták.

F.

Fantsi — Ez a' Familia a' Protest. Vallást követte (szinte 1686-tig, a' mikor arról leg-elsőben Fantsi Pál el-hajlott.

Fejérthói — *János*, a' Magyar Cancellária' Secretáriusa, a' Refor. Vallást követvén, Bullingerrel levelezett: nevezetesen 1551-ben Bullingerhez küldött Levelében arról tudósítja ötöt, hogy a' Ref. Vallás egész Magyar Országon igen nagy szerentsével terjed, a' mit különösen az ő Könyveinek is lehet köszönni.

Forgách — *Forgáts Simon* Egri Fő-Kapitány 1568-ban, kiről Melius Péter, mint a' Ref. Vallás' őltalmazójáról úgy emlékezik, és Imre, nagy akarói voltak azon Magyar Biblia' ki-adásának, mellyről Bornemiszta Péter gondolkodott. — Nevezetesen *Imre Trentsényi* Fő Ispán, 1573-ban Dec: 12-dikén Bitséről írt Levelében azt parantsolta azon Vármegyei Protestáns Prédikátoroknak, hogy az Új Kalendáriumot béne vegyék. — *Mihály*, a' Vittembergai Akadémia' Matrikulájába 1587-ben így írta-be a' nevét: *Michael Forgách de Gyms Baro.* Pázmán Péter' bizonyága szerént, Kálvinnak *Institutiones Religionis Christianæ* ne-

vő Könyvét úgy tudta, mint a' tíz újját. *Forgáts Mária*, Révai' Felesége, a' kinek ajánlotta egyiknek Zvonarits az ő Magyar Prédikátzióit.

Frangépán — *Kata'in*, Perényi Gábor' felesége, a' ki bár a' Prot. Vallásra hajlott, mindazáltal a' bátyja *Ferentz Esztergomi Ersek*, igazi Papi szívet hordozván mejjében, nem neheztelt ezért ő reája: a' mit azal mutatott-meg, hogy testamentomban igen drága ajándékokat hagyott néki. Udvari Papja Komjáti Benedek által, Pál' leveleit magyarra fordíttatván, azt 1635-ben Krakkóban ki-adatta.

B.

Gálfé — *Sigmond*, Erdélyi Cancellárius Báthori 'Sigmond alatt, a' Refor. Ekklésia' nagy védelme.

Gétzi — *János*, Báthori 'Sigmond' gyermekségében Erdélynek Gubernátora, a Reformáta Vallásnak, *Ferentztzel*, *Andrással*, és *Lászlóval* nagy jóltévője.

Gyulai — *Pál*, Báthori István Lengyel Király' Secretáriusa, Báthori 'Sigmond alatt pedig Erdélyi Cancellárius. — *Borbála*, Révai *Ferentz'* házas-társa.

Gyulafi. — Ez a' familia 1570 táján egészen már a' Reformáta Vallást követte, mellyből 1575-ben *Gyulafi László* az Erdélyi

Seregek' Fő Vezérje, *Eustachius Lestár* pedig 1590 körül, Bátori 'Sigmondnak, a' Török 's egyéb Udvarokhoz küldött követe.

György — Brandenburgai Marklo II. Lajos' Tutora, a' ki 1522-ig az Országban lakván, Lajos Királyt úgy vezette, hogy addig a' Luther' Követőinek semmi bajok sem lett. Minthogy Gyúla Várának tulajdonosa volt; hihető, hogy a' Massaiak, Ladányiak, és a' Jaksit Familiák, mint szomszéd birtokosok, ő általa esmérkedtek meg a' Luther' Tudományával.

H.

Hagymási — Katalin, Botskai Fejedelem' felesége.

Haller — Gábor, 1630-ban jöven által a' Ref. Vallásra, Helvetiában tanult, és I. Rákotzi György 's I. Apafi Mihály alatt fő hivatalokat viselt.

Homonnai v Drugeth — István, Zemplényi Fő Ispán, a' Károli Bibliája' kiadásában segítségül volt. — *Bálint*, Ország Bírása, a' kinek Balog István Ungvári Ref. Predikátor és Esperest írta meg 1609-ben az Epitaphiumát.

Horváth — Márk, 1554-ben Sziget Várta' Commendánsa, és Szegedi Istvánnak nagy kedvellője, hűségéért I. Ferdinándtól Bárává tétetett, — *Bertalan*, Budának, Nan-

dor Fehérvárnak Kapitánya, a' kiről Spondanus azt mondja, hogy Luthernek Apostola lett volna Magyar Országban. — *Kasimir*, a' kinek Laskai Péter 1581-ben *de adoratio-ne Dei* nevű Könyvét ajánlotta. — *Horváth Stánsits Gergely*, *Néhr* nevű Józsiágában Oskolát állított-fel, mellybe külső Országból is hozatott Professorokat, és ugyan abban maga is 2. éztendeig tanított, állítván-fel abban a' Tanulók' számára egy Bibliothékát-is.

I.

Illésházy — István, a' Bétsi Békességkötésre a' Botskai részén valóknak küldöttje, mellynek meg-készülése után Palatinussá tettetett; 1609-ben meg-halálozván, a' Bazingi Evang. Templomban temettetett; mellette fekszik Pálfi Katalin felesége, a' kinek Udvari Papja Duchon Florián a' Zsólnai Zsinatban, mint küldött, jelen volt. Nem lévén gyermeke, *Illésházy Gáspárnak* testálta a' jószágát; de úgy ha Evangelikussá leszel, a' mi meg-is lett', 's mind ketten az Evangelikus Oskolákra 's Ekklesiákra szép fundatiókat tettek. — A' Rosembergi Templomot, István, és a' Felesége építették újra, mint az azon való ezen írás mutatja: *Tempore Rudolphi II. R. Imper. M. Dn. Stephani de Illésháza C. C. Liptoviensis et M. Curiae R. H. et M. Dn. Catharina Pálffy Com*

sors sua reaedificari hoc Templum curarunt a. 1585. — Gáspár' fia Gábor Pázmán Péter által a' R. Hitre által térítettett; de Szétsy Éva felesége által újra az Evang. Vallásra hozatott által.

Imreffy — János, Báthori Gábor' idejében *Statuum Præsidentis*, a' kinek segítségével építettett a' Diószegi Ref. Templom, mint az azonn való írás mutatja, a' melly így van: *Anno 1609 Hoc Templum exstruxit ad gloriam Dei sempiternam omnipotentis Spectab. ac Magnificus Do Joan. Imreffy de Szerdahely.*

K.

Kanisai. — *Orsolya*, Nádasdi Tamásnak a' Protestánsok' ama' nagy díszének felesége; kiknek gyermekeit tanította Silvester vagy Erdős János, minekutánna Vittembergabol visszajött volna.

Kapi. — *András*, I. Rákótzai Györgynek 1632 körül belső Tanátsosa, 's Kolosvári Fő Ispán, Alvintzi Péternek jóltévője; kinek a' fia *György* több Vármegyék' Fő Ispánja, a' Reformáta Vallásnak nagy ékesége volt.

Károlyi. — *Mihály*, mint N. Károlyi Báróról, és jóltévőjéről, úgy emlékezik Molnár Albert. — *Károlyi 'Susánna* Bethlen Gábor' felesége, és a' Reformáta Vallásnak nagy kegyességü

kegyességű jóltévője. — *László* 1587 — *János* 1599-ben haláloztak-meg.

Kapronczai. — *György*. I. Rákótzii György' belső Tanácsosa, a' kinek ajánlotta 1641-ben Magiorosi Elek, mint Academiákon is Alumnusa, *Panoplia Christiana* nevű könyvét.

Kemény. — *János*, Baltha'sárnak fia, Erdélyi Fejedelemmé lett 1660 ban. Ez írta a' Tatar fogságban 1658-ban a' *Gileádbell Balsamot*, melyet Lórándfi' Susánna 1650-ben S. Patakon ki-nyomtatott.

Kendi — *Antal*, 1551 táján nagy tekintetű Méltóság. Erdélyben, a' kinek ajánlotta Heltai a' *Ref:egségről* írtt könyvét. — *Sándor*, Cancellarius, és több Református Fő emberekkel Batori 'Sigmond' Tutora, a' ki Csókás Pétert egyebek közt a' maga pénzén tartotta Akademiákon.

Keretsényi. — *László*, a' ki 1556-ban Gyulánál a' Sereg' vezérévé lévén, a' Törököktől el-fogattatott.

Kollonits. — *Sigefrid*, *Károly*, és *Ernest*, tsak hamar a' Reformátio után Magyar Hazafisággal és jószággal meg-ajándékozottván, az Evangelika Vallásnak dí'ze és erős védelme volt. — *Kollonits Sigfrid* a' Császári Sereg' Fő vezére, 1592-ben a' Posoni Vár alatt, Reisz András Luthranus Predi-

F

kátort vitetvén oda Udvari Papjáúl, egy Házban tartatta ott az Evangelikusok' módja szerént való Isteni tiszteletet. Ehez küldöttek - le, mint erős Luthránushoz, a' Vittembergaiak 1586-ban azon Censurájokat, mellyben azt mutogatják-meg a' Peltz' Írásiból, hogy Peltz Calvinista vólna. 1611-ben pedig ugyan Kollonits Sigfrid, Zvonarits Mihály Túl a' Duna Luthránus Püspökhöz írt egy Levelet, mellyben kéri ötet, mint hite' forsosát, hogy Evangelikus Pápokat küldene ö hozzá, kiket az ö jószágaiba Tanítókül bé- vinne, így vegezvén-bé Kollonits az ö Levelét: „Még-is szeretettel kérjük kegyelmedet, ne szánja érettünk való fáradságát, és ezen dologban légyen kegyelmed segítségel; 's ha talál kegyelmed olyakat, adja tud'unkra kegyelmed. Mi mindjárt érettek küldvén, és hozzánk hivattatván, mindenképpen, 's mindenekben úgy meg-alkuszunk ö kegyelmeikkel, a' kinn ö kegyelmek-is benne contentusok lesznek. — Ezzel az Úr Isten tartsa. Datum Viennæ 29 Octob. 1611. Admodum Rev. Dom. Vestræ Servitor, et amicus paratissimus. S. a Kollonits'm. p.“

Kovácszi. — *Farkas*, öszve-járván külföldféle Academiákat, Báthori István és Kristóf alatt Cancellarius és belső Tanácsos volt.

Krusith. — János, Liptói Fő Ispány.

L.

Ladányi Familia, melly a' maga jószágában maga kívánta a' Protestáns Vallást terjeszteni, élvén leg-inkább Gálzétsi Tamás' segítségével.

Lengyel. Ez a' fényes Familia, melly Tóti Lengyelnek hívatta magát, hogy a' Reformáta Vallást követte, bizonyítja a' Sz. Gróti Matricula; mellyben Kanisai Pálfi János Ref. Predikátor és Püspök fel-jegyzette, hogy ez a' Familia a' Kis-Komáromi Ref. Templomban élt az Úr' Vatsorájáról.

Listhi. — János és István Bárók, az elsőnek Leányát Anna Rosinát 1596-ban Turzó Stanifzló vette feleségül.

Lórvai. Ez a' Familia a' mai napig a' Reformáta Vallásnak követője és ékessége; kik közzül a' régi időben nevezetesebbek voltak *Anna*, Kemény János' Fejedelemnek felesége, a' ki Szathmári Baka Péter Szerént, a' Reformáta Ekklesiáknak különös jóltévéje volt. — *Klára* a' nagy *Telegdi Miklós'*, és *Anna*, Veselényi István' felesége; mind ketten ritka kegyességű dajkái a' Reformáta Ekklesiáknak.

Lorántfi. — *Mihály*, 1615-ben több Uradalmaknak és Váraknak Ura, a' kinek egyetlen egy tudós és példás kegyességű

Leányát *Su'sannát* I-ső Rákótzai György vette feleségül, 1616-ban, a' ki azon kívül, hogy sok tudós embereknek munkáit ki-nyomtatatta, maga-is írt egy könyvet, mellyet *Mó'ses és Proféták* titulus alatt 1614-ben Világ eleibe bocsátott. Férjével a' Pataki Ref. Collegiumot olly virágzó állapotba tette, hogy az a' maga Arany idejét akkor el-érni láttatott. A' Váradai Collegium' számára is adott három ezer forintokat; melly summát a' Város-is pótolván, nem meszszte a' Körösön lévő négy kövü Malmot egy kis Falutskával együtt az Oskola' számára meg-vették. — Nem csak az Erdélyi és Patak körül lévő, hanem még a' Túl a' Dunai Ekklesiákkal is közölte jótéteményeit: mint p. o. Somogy Vármegyében a' Kis-Komáromi Ekklesiával, melly régen egy vólt a' leg-fényesebb Túl a' Dunai Reform. Ekklésak közzül, a' mellynek épületeire 1650-ben három száz húsz tallérokat adattatott.

Lossontzi. — *Anna*, Ungnád Kristóf Hörváth Országi Bán' felesége, a' kinek serkentésére írta Bornemisza Péter az ő Postilláit.

M.

Mágótsi. — *Gáspár*, több Vármegyék' Fő Ispánja, Mélius Péterrel sokat levelezett. A' Visolyi Bibliának ki-adásán ő-is

rajta volt. Academiákon sok Tanulókat táplált. A' 95-dik Dítséretet az Énekes Könyvben ő készítette, ki-jövény annak 12 első verseiből az ő neve. 1548-ban az Egri Kapitányságot úgy adta néki a' Király, ha sem Egerben, sem a' hová az ő hatalma ki-terjed, a' Protestáns Vallást nem terjeszti. Más Vallásbelieket ő nem üldözött: de a' maga Vallásában mind végig meg-maradt. — *András*, Beregi és Tornai Fő Ispán; Academiákon 1584 körül sok Tanulókat tartott, kik a' Kálvinus' követői voltak. — *Perentz*, Királyi Tanácsos és Fő Ispán, a' Beregszászi Templomban temettetett-el 1611-ben.

Mária. II-dik Lajos Királyunk' Felesége, a' kiről oda lejjebb a' Királyok' rendében fogunk szólni.

Massai Méltóságos Familia, Békés és Bihar Vármegyékben 1523 - tól fogva a' meg-tisztított Vallásnak követője volt. Nevezetesen *Imre* már 1550 körül nagy pártfogója volt Kálvin' tudományának, úgy a' Gynlai Reform. Oskolának-is, mellyet pénzével-is segített. — *Euláliában*, a' Mágótsi Gáspár' ritka kegyességtü feleségében hasonló lélek lakott, a' kinek Melius Péter egy könyvet ajánlott, mellyben azt ígéri „hogy „azon földi jók helyett; mellyekkel az Isten-„félőket táplálja, a' Kristus arannyal préme-

„zett szoknyát ad egekben. — *Margit*, Pázmán Miklós Bihar és Zabolts Várme-
gyékbeli nagy bispokos Őrnak első felesége,
a' kiktől születtetett Váradon mint Reformá-
tus szüléktől, ama' Magyar Nemzet' akkori
ékessége *Pázmán Péter* Kárdinalis, és Or-
szág' Primása, kihez hasonló Túdost az ak-
kori Romai Anyaszentegyhaz keveset, Pré-
dikállót pedig talán egyet sem mutatha-
tott. — Közönségesen (hogy ezt itt meg-
említsem) úgy tartatik, hogy Pázmán Pé-
ternek, tsak az Anyja volt volna Rēformá-
ta, az Attya pedig Katholikus, — némely-
lyek pedig mind Attyát mind Annyát Ka-
tholikusnak írják: de hogy ezen állítások
közzül egyik sem igaz, és hogy Pázmán-
nak mind Attya mind Anyja Protestánsok
voltak; világos az akkori Pápának azon Le-
veléből, mellyel őtet, a' kinek mint Eret-
nek szüléktől származottnak, az Ekklésiai
Törvények szerént Ersekké lenni nem lehe-
tett volna, az Esztergomi Ersekségben az
Apostoli szent Szék Dispensatiójánál fogva
meg-erősítette. Ezen Levélben nyilván
mondatik, hogy ő *Eretnek szüléktől származott, és eretnekségben-is neveltetett-fel; de a
mellyet 13 esztendő korában meg-győzöttetésből
el-hagyott.* „Cum igitur, úgymond, Mat-
„thias te ad dictam Ecclesiam nunc Pasto

„ris solatio destitutam per suas literas no-
 „minavit; tu vero, qui ex Parentibus hære-
 „ticis natus, et in hæresi (quam tamen sicut
 „fide digna relatione acceperimus, in XIII. æta-
 „tis tuæ anno convictus abiurasti) educatus
 „fuisti, dictæ Ecclesiæ, absque nostra, et
 „sedis Apostolicæ dispensatione, præfici non
 „potes.“ — Lásd Svorényi Jus Privatum
 Ecclesiæ Hungaricæ Pars. I. p. 19.

Majlát — *István*, Erdélyi Vajda, elfo-
 gattatván a' Törököktől, Konstantzinápoly-
 ban Török Bálinttal együtt a' hét Torony-
 ba záratott; hol a' Kálvin' tudománya sze-
 rént írt Predikátziókban találta unalmainak
 enyhülését. *Gábor* fiának írt egy Levelet,
 mellyben azt adja-elő, hogy ő mit hisz, és
 hogy a' Fia is a' Reformáta Vallásban ál-
 landóul meg-maradjon, arra kéri. Meg-
 holt 1551-ben a' fogságban. Feleségének
 Nádasdi Annának ajánlotta Heltai az Új
 Testamentomot, ki-adván azt Magyar nyel-
 ven 1561-ben.

Matskási — *Boldisár*, Belső Szólnok' Fő-Is-
 pánja, és az Enyedi Collegiumnak 1671 kö-
 rül Curatora.

*II. Maximilián Császár és Magyar Ki-
 rály*, a' kiről a' Királyok' rendében fogunk
 szólni.

Mérey — *Mihály*, Vice Palatinus 1560

—1572-ig, a' kinek, és *Anna* nevű Leányának emlékezete a' Nyitrai Evangelikus Ekklesiái Társaság' Jegyző könyvében fel-maradott.

N.

Naddnyi — *István*, nagy birtokú Fő ember Bihar Vármegyében és az Evangeliomi Vallás' terjesztője.

Nádasdi — *Tamás*. Palatinus. 1526-ban Spirába a' Német Rendekhez küldettetvén, hihető ezen útjában esmerkedett meg a' Luther' tudományával, annyira, hogy már 1537 körül levelezésben is vólt Melanchtonnal; a' ki egy 1537-ben küldött levelében azon örömet jelentette, hogy Újszigeten téglából Nádasdi egy Protestáns Oskolát épített, melly mellé állított egy Könyvnyomtató műhelyt-is. Az Oskolának Erdős János vólt egy darabig a' Tanítója, a' kit, mivel Melanchton néki különösen ajánlott, Udvari Papjának fel-is vett. — A' Typographiáról lejjebb szóllunk. — A' Horpátsi Evangélika Ekklesia' Jegyző Könyve szerént, az oda való Luthránus Papnak minden esztendőben egy hofszú ruhát tsináltatott ajándékban. — Hasonló óltalmazója vólt az Evangélika Vallásnak *Ferentz*, a' ki a' Csepregi Collegiumról eléggé esméretes, és *Pál*, a' kinek ajánlotta *Lethenyi* 1633-ban a' *Kálvinisták' Magyar Hármonijá'* meg-hamisítá-

sát, — nem különben *Anna*, Majláth István, és *Judith*, Révainak Felesége; amazz a' Hazabéli Tűdűsűk, ezt pedig az Akadémiákra járű Tanűlűk áldvűn jű-téteményeikéřt.

Nyakazű — *Antal*, Vűradű Kapítűny, 's 1557-ben Bihari Fű Ispűn, ki-hajtűvűn Vűradbűl a' Barátűkűt, a' Kűlvin' tudűműnyűt ott divatűjűba hozta, és az Oskűlűban Sasvűri Gergelyt tette leg-elsű Reforműtus Professornak.

Nyűri — *Ferentz*, Hontű Fű Ispűn 1543-ban — *Pűl* sok Vűrmeűyűk' Fű Ispűnja, a' kűnek Őzveűyűnek Vűrdűi Katalinnak ajánlotta Margitűi Pűter Debretzeni Predikűtor a' *Hűszek egűy Istenrűl* írűt magűarűzatűjűt 1624-ben. — *Istűdn*, feleséűeűel Telegdi Annűval, midűn a' Varanűi Templűműt a' Franciscűnusűk el vettűk, bűr Fűldes Urak vűlűtűk, de egűy szűt sem tettek ezen hatalmaskűdas ellen — *Katalűn*, Turzű Imre' feleséűe; de a' kű ennek halűla utűn Eszterhűzy Miklűs Palatinűshűz ment feleséűűl, a' műkor az a' Rűműi Katholűka hitre téřt által.

Nűmetű — *Ferentz*, a' Tokai Vűr' Kapítűnja, a' Kűlvin' tudűműnyűt vallűvűn, nekű ajánlotta *Meliűs Pűter* illy tűzmű alatt kiadűt Kűtekhűsműsűt: *A' Kereűsűtyűn tudűműnyűnak rűvideden valű summűja*. Az Ajűnlű

Levél így végződik: *Irtam te Nagyságodnak ez kis könyvet, kérem Nagyságodat, vegye te Nagysága io neven, és légy őltalma a' Béliál tregy pornthii ellen ez Könyunek. Vale. Somogyi Péter Mester.* — Melius Péter Somogyból származván, és eleinte a' Debretzeni Oskolában-is tanítván, azért nevezi magát az akkori roszsz szokás szerént: Somogyinak.

O.

Orbai — Margit, a' nagy Török Bálint, unokájának Bálintnak a' felesége, 's annak halála után Apaffi Miklóse, a' ki Küküllő Vármegye' Fő Ispánja volt.

Ország — Illona, Perényi Gábor' felesége; férje mellé temettetett-el 1569-ben a Sáros Patáki Reformátum Templomban. — *Borbála*, először Török Ferentznek, azután Gróf Ecknek, utoljára Gefzti Ferentznek felesége; buzgó Reformáta Afiszonyóság, a' ki Hellopæus Bálintnak a' *Keresztyén Hit'* három fő ágazatiról írt munkáját 1574-ben maga költségén ki-nyomtattatta. — *Kristóf*, Ország Birája, kit I-ső Ferdinánd sok Levelei által arra intett, hogy hagyja-el a' Kálvin' tulományát; de ő abban meg-maradt, és 1567-ben a' Csejtei Templomban temettetett-el.

Ostfy, ezen Méltóságós Familia 1522-től fogva az Evangelika Vallást követte,

mint ez az Ostfy *Mihály* Fő Inspector felett mondott Halotti Beszédnek ezen tikkelyéből világos: „1522-ben az Aug: Confessio „szerént való Evangeliomi tudomány Országunkba bé-jövéen; ezen Uri Familia azt „bé-vette, és mind azolta, noha azért sokkal szenvedett, és sok kárt vallott. mint „azt csak az Alsószonyfalvai Várának pusztasága-is mutatja, meg-tartotta.

Ostrozith — András, 1610-ben Szolnán tartott Zsinatjokban az Evangelikusoknak jelen volt, és a' Mágnások közt harmadik helyre írta a' maga nevét. *János*, ez is Báró, tanult a' Vittembergai Akadémiában, a' hol 1616-ban közönséges helyen disputált-is. — *Mátyás*, a' kinek Felesége Révai Sidosia, az Evangelika Vallás' kegyes pártfogója volt.

P.

Paczóth — Ferentz, Báró, a' kinek a' Balassa Familiából való Feleségéről mint jóltévdőjéről úgy emlékezik Molnár Albert. Ennek fia *Ferentz* éppen akkor írta-bé nevét a' Vittembergai Matrikulába, mikor Gróf Turzó Imre volt az Akademia' Magnificus Rectora.

Pálfi — Katalin, Palatinus Illésházi István Felesége; a' Rosembergi Templomot ezek ketten építették-meg. — *János*,

a' kiről úgy szól Bod Péter, meg-nevez-
vén Erdélynek 1580 tájban a' leg főbb tudomá-
nyü Fő Urait, mint igen tudós férjfiúról.

Patóczy — Ezen Reformáta Vallást kö-
vető Familiából sok hasznos, és vitéz em-
berek kerültek: mint *Miklós, Ferentz, György,*
Boldisár, és *'Sófia,* a' Bebek György' fele-
sége, a' kinek ajánlotta Melius Péter a'
Magyarra fordított *Sámuel és Királyok'*
könyveit Meg hólt 1583-ban, Somlói Bato-
ri István temettetvén őtet el a' Küküllői Re-
formátusok' templomában.

Pemflinger — Szászok' Grófja, Grinæ-
ustól az Évangeliomi tudományt beszíván,
azt Erdélyben terjedni meg-engedte, párt-
fogása alá vévén annak hirdetőit.

Perényi Péter, a' leg-főbb hivatalokat vi-
seltt Fő ember a' hazában, a' kiről íródik,
hogy leg-első volt volna azon Fő Urak köz-
zül, kik először a' Luther', azután pedig
Kálvín' tudományát, nem csak magok szív-
ták-bé, hanem másokkal-is meg-esmértették.
Nevezetesen *Péter* leg-elsőben is Siklóson,
hol egész familiájával lakott, Péterváradján,
Valpó vidékén, Sátorallya Újhelyen, Te-
rebesen, Sároson, Éperjesen, Patakon, hol
a' Reformátusok' számára Oskolát is fundált,
Egerben, mellyet el-foglalt, és annak Völ-
gyén terjesztette a' Protestáns Vallást. Testa-

mentomában meg-hagyta fiának *Gabornak*, hogy az Attya' Vallását el-ne hagyja: a' ki attya' nyomdokit követvén, a' Sáros Pataki Oskola' fundusát nem csak meg-nevelte, 's azt jótéteményével meg-gazdagította, hanem sok Ifjakat maga költségén Akadémiákon is tanítatott, el-temettevén a' Sáros Pataki Templomban, mellynek építését ő vegzette el, az Attya Perényi Péter mellé; a' ki hogy Terebesen temettetett volna el, nem egyéb költeménynél, mellyet már ma nem szoktak el-hinni.

Pernéfi — Farkas, Baboltsai Kapitány lévén, Szegedi Istvánt Kálmantsárol magához vitette, az ő predikázióit hallgatta, és a' Református Papoknak általa lett fel-szenteltetését jelenlétével is sokszor meg-tisztelte.

Petneházi — István, Zarándi Fő Ispán, és Boros Jenői Kapitány.

Petróczy — Miklós, István, és Imre, Bárók 1668-ban: Gróf Tököli Imrével és Báró Nyári Ferentstzel, mint Burius írja, egygyütt tanítottak az Eperjesi Evangelikusok' Gymnasiumában Pomarius Sámuel vígyázása alatt.

Petrovics Péter, a' Kálvin' tudományának nagy kedvellője volt, mellyet Munkácsi Gróf korában Kálmantschitől szivott-be 1530-ban; és hogy azt Tömösváron is ter-

jeszthesse, Szegedit azért vitette az oda való Oskola' tanítására. Erdélynek Reformatióját, mint Bod György írja, ő végeztette-el 1556-ban.

Præpostvári. Ezen nevezetes Familia' jószágában Reformált 1536 körül Sebestény Pap, a' ki maga-is *Bélteken* lakott, és a' Szilágyságnak Superintendense volt. — *'Sigmond*, 1635-ben volt Királyi Kamarás Úr.

Prinyi — *Gábor*, 1612 körül több Vármegyék' Fő Ispánja, a' kit Csiba Mártony Református Beregszászi Predikátor, Romanocategorus nevű Könyvének, mellyet 1637-ben adott-ki, Ajánló levelében azért dicsér meg, Salgai Katalin feleségével, hogy minden jövedelmeknek tizedjét Isten' ditsőségére fordították, és 13 esztendő alatt öt tanulókat tartottak Akadémiákon.

R.

Rákótzai — *'Sigmond*, utóbb Erdélyi Fejedelem, Bézával sokat levelezett; a' Visóli Biblia' ki-adásában nagy eszköz volt, — sok tanulókat tartott Akademiákon. — I. Rákótzai *György* Fejedelem kötötte-meg a' Lintzi Békeiséget, mellyben a' Protestáns Vallás' szabadsága állítatott-meg; a' mikor 90 Templomok adattak-vizsiza a' Protestánsoknak. Sok Templomokat épített, többeket meg-újítatott, az Oskolákat és Ekklé-

siákat jótéteményeivel ápolgatta: különösen a' Debretzeni Reformáta Ekklés anak ajándékozott egy 50 mázsás harangot, melly az úgy nevezett régi Veres toronyban állott; ugyan ennek adott egy gazdagon meg-aranyozott torony tetejébe való gombot, melly a' régi Nagy Templom tornya' tetejében fénylett mind addig, míg a' tűz miatt ez előtt kevés idővel ez a' Templom tornyostól együtt öszve égett. Leg-pompásabb volt ezen Debretzeni Nagy Templomnak öt tágas ajtái között a' Nap-keletről való, mellyet faragott kőből készült, és Rákótzimerrel meg-ékesített ajtó-ragasztókkal együtt, ez a' Rákótzai ajándékozott ezen Templomhoz. — A' Váradí Collegiumban tanító Professorok közzül, ha hárman voltak, kettőnek, ha pedig ketten voltak, egynek tartását örökösen magára vállalta, 's tellyesítette-is. — A' Gradualt 1636 ki-nyomtattatván, 200 exemplárokat adott azokból ugyan annyi Reformáta Ekklesiáknak. — A' Szathmár Németi Zsinatott 1646-ban ő tartatta. A' Gelei' Kánonait helyben-hagyta. — Hasonló kegyességű volt a' felesége Lorántfi Susánna: — ezeknek fia volt 'Sigmund, a' kinek Udvari Papja volt a' táborozásban-is Tholnai János. — II. Rákótzai György Fejedelm, a' kinek felesége Bato-

ri Söfia, I-ső Rakótzai *Ferentz* fiával a' Római Katholika hitre által-tért.

Rhédei Ferentz, Bihari Fő Ispány, és több Vároknak Kapitánya, a' *Czene Péter* által Magyarra 1615-ben le-fordított Helvetika Confessiót, 1616-ban Debretzenben ki-nyomtattatta. Bethlen Gábor parantsolatjából, a' Debretzeni Bírót, es Senatorokat, 's Polgárokat, a' kik az ott virágzó Reformatum Collegiumnak *Szepes* nevű birtokának határiban szántnak, vetnek, meg-intette, hogy a' Collegiumnak, mint Földes Úrnak dézmát adjanak. — Ennek fia *Ferentz* 1657-ben Erdélyi Fejedelem, hagyta a' Debretzeni Collegiumnak Szent Imre nevű Falu' minden jövedelmének dézmáját, és hogy a' Debretzeni Predikátoroknak Szavati örökös birtokok, valamint a' Szepesi dézmák-is jól administráltassanak, reá vigyázott. — *László Máramarosi* Fő Ispán, igen Ifjú korában megholt.

Révai — Ferentz, Fő Ispán, és 1542-ben Palatinus Helytartója; a' kihez bár 1544-ben Ferdinánd egy Levelet küldött, mellyben parantsolta, hogy a' Protestánsok eránt minden keménységgel viseltessen: mindazáltal semmi nyoma nincs, hogy ő, külömben a' leg-hűségesebb jobbágy létére is, ebben valamit mozdított volna: mert így magaval-is

gával-is ellenkezésbe jött volna, azért büntetvén meg másokat, a' mit maga Lelki-esméretbéli meg-győzöttetésből igaznak tartott lenni. Már 1539-ben Kálvinnak az Úr' Vatsorájáról való tudományának igaz voltáról meg-győzöttetvén; Luthernek, a' kit eddig buzgón követett, Levelet küldött, meg-írván néki, mitsoda okokból állott-el ő tőle az Úr' Vatsorájáról való tudományban; Luther ötet igen kérte, hogy Zvinglinek ne hidjen; de ő meg-maradt a' maga meg-győződése mellett, 's két fiát-is ezen tudományban neveltette Tordai Gelous 'Sigmoid' vigyázása alatt. — *Péter*, Korona őrző, jelen volt a' Szólnai zsinatjokban az Evangelikusoknak 1610-hen — *Sidonia*, és *Judith*, amaz Ostrosith Mátyás', e' pedig Nádasdi Pál' feleségeik, és a' Protestans' Vallás' hűséges dajkái.

Rueber, *Báró*. — *János*, 1572 hazafi jussal meg-ajándékoztatván, Sáros Vármegyei Fő Ispánná, és azon részeknek Fő Kapitányává lett, 's az Evangelika Ekklésiának nagy hasznára volt.

8.

Salmi Gróf. — *Julius*, 1563-ban hazafi jussal ajándékoztatván - meg, Turzó Er'sébet vette feleségül, kiknek udvari Papjok volt Bornemisza Péter. — *Miklós* és *Echius*

Fő Ispányok, az Evangelika Vallás' buzgó követői voltak.

Sárkány — Akosházi Sárkány István, a' Kis Komáromi Vég-Várnak Kapitánya, a' ki az ott lévő Reformáta Ekklesiának, 's másoknak is Somogy Vármegyében nevezetes jóltévőjök volt. — Kanisai Pálfi János Református Püspök prédikálta-el; mint a' Szent Gróti Matrikula mutatja.

Sárközy. — Ezen nevezetes Familia a' Reformáta Vallásnak buzgó követője, és általa volt. A' Kis Komáromi és Sz. Gróti híres régi Reformáta Ekklesiák' Matrikuláinak és Úri Sz. Vatsorához való edényeinek ez a' Familia viselte gondját; mellyeket a' Szent Gróti Ekklesiának ez előtt kevés esztendőkkel Sárközi István Úr vissza-adott.

Sombor — László, Báthori Kristóf Tanácsosa, és Bátori 'Sigmund' nevelője; a' fiát Sándort 1687-ben küldötte a' Vittembergai Academiába.

Somi Borbála. Alsó Lindvai Bánffi László' felesége, kiknek segítségével adta-ki Bornemisza Péter Prédikázióinak egy részét.

Sulyok. — Anna, Báró Balassa János' felesége, a' kinek 1564 körül Udvari Papja volt a' Zólyomi várban Bornemisza Péter. —

Krisztina, és *Sára*, a' Reformáta Ekklesiák' dajkái voltak.

Svendi — *Lázár*, Fő Hadi Vezér, gyűlötte a' Kassai Zsinatot Egri Lukáts ellen 1568-ban: a' hol Egri Lukáts kárhoztattatván, minthogy egyébaránt-is az Országban sok lármát tsinált, Svendi Lázár által tömlőtzebe vettetett, a' hol öt esztendeig ülven, annyira mennyire ki-koplatla az Arianismust.

Székely. — *Klára*, a' Perényi Péter' felesége, *Magdolna* pedig Turzó Eleké.

Szentiványi Nagy familiáról írja Kazy, hogy a' Protestáns Vallást követte még 1617-kor-is.

Szétsi — *Tamás*, és a' fia *György*, Bárok, a' XVI Század' végéig az Evangelika Vallást követték: de 1617-ben Tamás Mólnár Albertet hívta *Miklós* fia' Tanítójának, a' ki már Református volt; valamint *Mihály*-is, a' ki 1631-ben hívta-meg Kanisai Pálfi Jánost Református Püspököt, és a' Német-Újvári Reformáta Ekksésia, 's az ott lakó Gróf Battyániak' Prédikátorát, maga Udvari Papjának: de a' mit Kanisai, veszedelemben foregván már ekkor a' Német Újvári Ekklésia, hogy ezt meg-tarthassa, el-nem fogadott.

Szirmai Fő méltóságú Familiáról, Kazy' bizonyága után tudjuk, hogy a' Protestáns Vallást követte 1617-ben is.

T.

Telegdi — *Miklós*, Bátori István Lengyel Király' atyafia, 1578 táján, sok tanulókat tartott a' Genevai Académiában: nevezetesen Paksi Mihálynak, a' ki Egri Református Pap is vólt, Akadémiai költségre 600 forintokat adott. Maga-is tudós ember lévén, Bézával 1568-táján levelezet; sőt Béza az ő Theológiát illető Leveleit ennek ajánlotta. Az Unitáriusok' megzabolázásán sokat munkálódott, valamint a' Reformáta Ekklesiák és Oskolák boldogításán-is; mint ez a' Telegdi Templomban, melly már 1505-előtt fel-állott, lévő Epitáphiumából, a' hova el-temettetett, egyebek között megtetszik. — *Anna*, a' kinek ajánlotta Alvinzi Péter az ő Postilláit.

Teleki — *Mihály*, több Vármegyék' Fő Ispánja, és Váraknak Kapitánya, 's Fő Hadi Vezér: 18 esztendőök alatt 18 Tanulót küldött-ki Akadémiákra, adván mindeniknek ezer ezer forintokat. A' Kolosvári Reformátum Collegiumban pedig 5 Deákra rendelt Stipendiumot. Nem felejtkezett-el a' Veresmarti régi Oskoláról-is; mellyben hogy a' Baranyai gyermekek annál könnyebben taníttassanak, esztendőnként 30 forintot adott.

Ezen nagy Méltóságú Familiából való ama' Tudós Gróf, és a' két Hazának é-

kessége *Teleki Sámuel* Úr ő Extzellentiája, Erdély Országi Fő Kantzellárius; a' ki valamint közel negyven esztendőtol fogva, és most a' negyedik Felséges Fejedelem alatt sokféle, és Fő Hivatalokat viselvén, a' két Hazára nézve fontos és hasznos szolgálato-
 kat tett, és tesz: úgy a' Protestáns kisebb és nagyobb Oskolákra, és azokban való tanítás' módjára, és a' tanulókra, különösen is pedig a' M. Vásárhelyi és Enyedi Collegiumokra, ezen utólsónak már ifjú korában Fő Curatora lévén, valamint az Ekklesiákra nézve-is, el-felejtethetlenné tette magát. Jeles példája Gróf Ö Extzellentiája' nagy Lelkűségének a' Maros Vásárhelyi Könyves Háznak fundálása-is; melly nem tsak a' M. Vásárhelyi Collegium, hanem egész Erdély előtt, mint Országos Könyves Ház, a' Magyar Literatura nagy hasznára nyitva áll; a' mellyben találtató harmincz ezer darab Könyvek ki-terjednek a' Tudományoknak mindenféle részeire, 's magokban foglalják azoknak mindenik Classisában mind azt, a' mi leg-szükségesebb, és nem mindenütt kapható. Ékeskedik felette sok és igen költséges Kézírásokkal, drága és ritka kiadású Munkákkal; most-is pedig költség kéméllés nélkül szaporíttatik, és hogy jövőendőben-is jó móddal szaporíttathassék,

arra Ő Extzellentziájának nagy gondja van. — Ezen Grófi Familiából való volt *Teleki Jósef* Korona Őrző, és a' Duna-mellyéki Reformáta Superintendentziának Fő Curatora; kinek halálában való károkat az Oskolák, a' Tudományok, és a' Reformáta Ekklesiák, tsak hozzá hasonló gyermekeiben, Gróf *Teleki László*, és *Jósef* Ő Nagyságokban látják ki-pótoltatva lenni. — Méltó még a' meg-említésre Gróf *Teleki Juliána* Ő Nagysága-is, a' ki a' Székely Udvarhelyi Reformáta Fő Oskolához számos Papi Árváknak taníttatásokra tett Fundátziói mellett, szívére vévén azt-is, melly szükséges vólna és illendő a' Vallásra nézve, ha az Egyházi fizetések jobbíttatnának; eddig elé már harmincz három Ekklesiákat ajándékozott-meg öt öt szaz forintokkal, olly rendeléssel, hogy mindenik 500 forintnak a' haszna mindenütt a' Predikátornak addig járni szokott Fizetések jobbítására fordíttassék. Nem külömben a' Püspöki Jövedelem' jobbítására-is adott tíz ezer forintokat hasonló rendeléssel. —

Thurzó — Ferentz, Püspök, a' kiről oda lejjebb szóllunk, — *Blek*, — 1ső Ferdinándnak leg-kedvesebb belső Tanátsoza, és az Evangelika Vallásnak hatalmas védelme. Testamentomában a' Lötsei Ekklesi-

ának tíz ezer forintokat hagyott olly fel-tétellel, hogy azonn jószágot vegyenek, mellynek hasznából a' Lötsei Papoknak minden éftendőben száz forint járjon, ugyan abból két olly ifjút kellett taníttatni, a' kik idővel az Evangelika Ekklesiákban Tanítók lehessenek. *György*, Palatinus, jelen volt a' Szolnai Zsinatban 1610. — *Staniszló*, Palatinusi jussa szérént a' Szemptai Zsinat' végzéseit meg-erősítette. — *Kristóf*, Sárosi Főispán, a' Szepesvári Zsinatban 1614-ben jelen volt. — *Imre*, 1615-ben a' Vittembergai Akademiában Magnificus Rectorságot viselt.

Töhöli — *Sebesténynek*, István, és Miklós nevű fiai Heidelbergában tanultak; amaz 1596-ban, e' pedig 1605-ben irván-bé nevét az Akademia' Matrikulájába. — *Imre* a' pártoskodó Magyaroknak feje, győzdelmes lévén 1682-ben, az Ekklesiáktól megfosztatott Lutheránus Papokat, és Mestereket, Ekklesiáikba visszazattette, a' Jéstuiták által 1672-ben el-vett Sáros Pataki Reformatum Collegiumot és Templomot, 's a' Kassai nagyobbik Templomot, eredeti tulajdonosának visszazadta, és feleségével Zrini Helenával, és sok Protestáns Mágánásokkal, azoknak újlag való fel-szenteltetésén meg-jelent.

Török. — *István*, egy vólt azon Fő emberek közzül, a' kikre, mint a' Luther' követőinek pártfogóira 1523-ban ama' kemény törvény hozattatott. — *Bálint*, már a' Mohácsi Had előtt, a' Protestáns Vallásra tért; az Ipa, felesége, és Grinæus Simon Tanítója által erre meg-tanítatván. Már 1526-ban Pápán, az ő munkája után-is, Reformáta Ekklesia állott-fel; mint ezt Pápának Históriájában meg-írtuk. Debretzent-is ő Reformáltatta egészen. — Ugyan-ezt tselekedete Somogy, Veszprém, és egyéb Vármegyékben, a' hol tsak bírt. — A' Mártinuzi Vallásbéli gyűlölsége által Török rabságba esvén 1541-ben, a' tömlözt' unalmait egyebek közt a' Kálvin' tudománya szerént ki-dolgozott Magyar Prédikátziók' olvasásával enyhítette; a' hol 1550-ben meg-holt. Az ő két fiai *Ferentz*, és *János*, Attyoknak nem tsak jószágaiban, hanem a' Reformáta Vallás' virágoztatásában való buzgóságban-is örökösei voltak. Ferentz gyűlytötte Debretzenben azt a' Zsinatot 1567-ben, a' hol a' Helvétziai Vallástétel bé-vétetett: — ugyan ő vitte Debretzenbe Papnak Melius Pétert. Ennek fia vólt *István*, a' ki a' Hertzegszöllösi Kánonoknak nevét alá-írta, és a' Túl a' Dunai Reformáta Ekklesiáknak, különösen pedig Pápának 1618-ig, a' mikor meg-holt, igen nagy-kegyességű jóltévője vólt.

U.

Ungnád. — *János*, 1565-ben a' Bibliát Horváth nyelvre le-fordította. — *Kristóf*, Horváth Ország' Bánja, feleségével Losson-tzi Annával, az Evangéliomi Vallást buzgón követték: mellyet avagy csak azzal-is meg-mutattak, hogy Bornemisza' Postilláit ma-gok költségeken ki-adták.

Újfalusi fő méltóságú Familiáról írja Ka-zy, hogy 1617-ben is a' Protestáns Vallást követte.

Z.

Zápolya. — *János' Sigmund* Király, elő-ször Luthernek, azután Kalvinnak követő-je, Madár Dienes Udvari Papja által hozat-tatván-által a' Reformáta Vallásra. Idővel pedig Blandrata Orvos Doctora által vezet-tetett a' Socin' értelmére.

Zey, — Báró. — *László*, a' kinek Hor-váth András 1637-ben azt a' Könyvét aján-lotta, mellyben az a' régi Római és mai Ek-klésiának különbségét akarta meg-mutatni.

Zoltai — *István*, az Egri Várnak 's azon Völgyön fekvő katonaságnak Kapitánya volt, éppen akkor, mikor az Egri Confessio I-ső Ferdinándnak, az ő, és Kátai Ferentz 's más fő Hadi tisztek alá-írásával bé-adatott.

Zólyomi — *David*, Bethlennek az Ér-délyi Fejedelemnek veje, sok Ekklesiáknak

emlékezetes jóltévője. Nevezetesen a' Debretzeni Reformáta Ekklesiának két nagy ezüst Kannákat ajándékozott. Ugyan ő 1630-ban Nagy Pénteken, az ő Diószegi várából költ levele szerént, a' Debretzeni Reformátum Collegium' számára szép ajánlást tett.

„Meg-tekintvén, ugymond, a' Debretzeni Schólában lakó, 's az Isten' szent nevének

„hírdetését tanuló Ifjaknak betsületes seregét, abból pedig sokszor nagy tudományokra való válásokat; hogy az Isten' A-nyaszentegyházának épületire jobban jobban az én kevés beneficiumom által is épülhessenek ő Kegyelmekek: rendeltem esztendőnként ő kegyelmeknek, míg Isten életemet meg-tartja, fl. 50. így, hogy ő Kegyelmekek közzül is nemes Tudományal fel-ékesített Ifjak Karátson, Húsvét, Pünköszt napjára ki-jönni tartozzanak, kik által az én kevés adománykáim is szolgáltassanak-bé. Ezenkívül, rendeltem ő Kegyelmekeknek ötven véka búzát, Váradi húsz tsöbör bort a' Diószegi dézmáról, két hízó Disznót, egy bödön túrórt, vagy tíz sajtot, hat itze vaját, és három itze mézet. 's a' t. Ugy látszik, hogy az úgy nevezett *Innapi Legatió*nak itt van a' leg-első nyoma; mert Zólyominak követéséből más jóltévő Urak, és Ekklesi-

ák-is azt kívánták, hogy az általok adandó jóteteménynek el-vételére az, a' kinek adják, maga menjen-el a' jóltévőhöz, a' ki tapasztalása után tudhassa hogy kinek adja a' jóteteményt, 's érdemes-é az arra? — jöllehet mások azt tartják, hogy a' Pataki Collegiumnak 1672 után ide 's tova lett vándorlása' alkalmatosságával jött-fel leg-elsőben ez a' szokás: mivel nem lévén semmi tápláltatására való fundusa a' mindenétől meg-fosztatott és el-szórtt Oskolának, így kezdtek a' Deákok az ö Jóltévőikhez Innepekre ki-menni; a' mit osztán más Oskolabéliek-is követtek.

Zrini — *Miklós*, ama' nagy Vitéz, a' ki Szigetnél 1566-ban el-esett, Horváth Országban a' Reformáta Vallásnak nagy terjesztője volt. — *Györgynek* Udvari Papja volt Lonchei Pál Református Predikátor. — *Dorottya*, Gróf Battyáni Boldisár' felesége, a' Reformáta Vallásnak kegyes Dajkája, a' kinek ajánlotta Bejthe István 1584-ben a' *Zentek fő Innepeiről való Evangeliomnak magyarázatját*. — A' Miklós' leánya *Ilona*, a' Reformáta Vallást követő Ország Kristófnak, — *Katalin* pedig, elsőben a' Püspökséget oda hagyott Thurzó Ferentznek, azután Forgáts Imrének Feleségei voltak. — A' György Fia Miklós, Nádasdi Ferentz' le-

ányát vévén Feleségül, Lutheránussá lett, — György pedig, ugyan a' György' Fia, Thurzó György Palatinus' kedvéért Lutheránussá, — idővel pedig Katholikussá lett, és az ő Muraközi birodalmából minden Protestáns Papokat ki-vert.

J.

Jakusith — András, 1606-ban Thurzó György Palatinus' leányát Juditot vévén Feleségül, született nekik egy György nevű Fiók; de a' ki az Attya' halála után a' Római Katholika hitre által-tért.

V.

Valkai — Miklós, nagy Vitéz és Reformáta Vallást követő fő ember; megholt 1585-ben.

Várdai — Katalin, Nyári Pál' felesége.

Vizkelety — Tamás, Botskai' idejében nevezetes Fő ember. Ez a' Familia adott egyik szállást a' maga jószágaiban az 1627 táján Morvából ki-űzöttetett Protestánsoknak.

Lásd: *Hunyadi Catalogus Principum, Magnatum et Nobilium &c. Evangelicam Religionem a temporibus Reformationis ad exitum Seculi XVII in Hungaria et Transilvania amplectentium et foventium, ordine alphabetico consignatus* in Ms. — *Veszprémi Biographia Medicorum. Tom: IV pag: 312 — 347.* —

Pariz Pápai Rudus Redivivum. pag. 91 — 94.
 — *Kázy Historia Hungariæ pag. 130 — 132*
 — *Burii Micæ Eccles.: in Ms. — Melius Péter a' Mennyei Jelenésre írt Magyarázata' Előljáró Beszédében.*

VIII. §.

Nevezetesebb főbb Egyházi Személyek, kik a' Protestáns Vallásra által-jöttek.

Nem csak a' Világi, hanem az Egyházi Rendből-is sok fő Papi személyek, lemondván azon méltóságokról, mellyekben a' Királyi Felség, és a' Római Szent Szék jóvoltából tündököltek, a' Protestáns Vallásra által-jöttek. Már 1520-ban *Thurzó János* Breszlai Püspök Lutherrel levelezett. *Turzó Ferentz* pedig, a' ki 1534-től fogva Nyitrai Püspök volt, 1557-ben Püspökségét oda hagyván, az Evangélika Vallásra tért, és *Kosztka Miklós'* leányát *Borbálát*, ennek halála után pedig *Zrini Miklós'* *Katalin* nevű leányát vette magának feleségül; a' kitől *Turzó György* Palatinus született. Ez által az Árva Vármegyei Evangélika Ekklesiák virágzó állapotba tétettek. Turzó előtt *Podmanitzki István* volt Nyitrai Püspök; a' ki a' Luther' tudományát csak hamar beszíván, és fő Papi hivatalát el-hagyván, megházasodott. — *Kécheti Márton* 1534-től fog-

va 1538-ig Veszprémi Püspök volt, a' mi-
kor az Evangelika Vallásra térven, Drugeth
Antal' leányát vette magának feleségül. —
Dudith András Pétsi Püspök, a' ki a' Tri-
denti Zsinatban az Ur' Vatsorájának két
szín alatt való adását, és a' Papok' házassá-
gát sürgette, 1567-ben meg-házasodott, és
a' Római Kathólíka Ekklesiát 's a' Püspök-
séget el-hagyván, majd Reformátusnak,
majd Évangélikusnak, majd Sociniánus-
nak mutatta magát. — *Márk Antal de Do-*
minis, Dalmátziai fi, idővel Spalátumi, és
leg-első Dalmátziai és Horváth Országi Ér-
sek, oda hagyván ezen igen fényes állapo-
tot, Reformátussá lett, és 1600-ban Angliá-
ba vette magát, a' hol a' Pápa ellen köny-
vet írt: de tselekedetét meg-bánván Rómá-
ba ment, és XV-dik Gergely Pápánál ke-
gyelmet nyert. Újra el-akarván hagyni
a' Római Kathólíka hitet, el-szökött Rómá-
ból; hanem el-fogattatván, az Angyal vá-
rába záratott, a' hol, Horányi szerént, kevés
idő múlva meg-hólt, és az ő teste az Inqui-
sitió' rendelkezéséből, azon könyvvel együtt,
mellyet a' Pápa ellen írt, 1624-ben Decem-
ber 20-dikán meg-égettetett, és a' Tiberis-
be vettetett. — Ezeket követték, Ludányi
György Abbás 1557 táján; a' ki meg-háza-
sodván, hivatalától meg-fofztatott. — Hor-

váth János Szepesi Prépost. — Bebek Imre, Bachy Ferentz, kiket Dévai térített-ki a' Katholika Ekklesiából, és más Papok, 's Szerzetesek, kik vagy az újságon való kapásból, vagy abból, hogy másképpen nem élhettek, vagy meg-győzöttetésből, le-hányván magokról az Egyházi öltözeteket, a' reájok bizott néppel együtt a' Protestáns Vallásra által-jöttek. És hogy ez már a' Mohatsi Had előtt-is így vólt; meg-tetszik magának Lajos Királyunknak a' Szebeniekhez és Bártfaiakhoz írtt Leveléből: hol világosan parantsolja, hogy ha Pap találna a' Luther' értelmére által-menni, azt az Egri Vicáriusnak kell által-adni: *Si, úgymond, Secularis conditionis fuerint, per omnia tormentorum genera puniantur; si vero Ecclesiasticae, — Vicario Agriensi praesentari teneantur.*

Lásd: *Péterfi Sacra Concilia Eccl. Rom. Cath. Partem I-mam pag. 245. — Timon ad annum 1558. Budai Lexic Tom. 3 pag. 123. Horányi Memor. Hung. Tom. 1. pag. 527. — Szvorényi Amoen. Hist. Eccl. Fasc. 3 pag. 96. — Veszprémi Biogr. Medicorum Tom. 4. pag. 310 — 347.*

IX §. ✱

A' Föld népe-is nagy számmal jött által a' Protestáns Vallásra; különösen a' Református vallást követőknek száma igen nagyon megnövekedett.

A' Magnásoknak, és több és kisebb Papoknak példájoknak követéséből; de abból-is, hogy abban az időben senki azért meg nem büntettetett, hogy a' Katholika Ekklesiát oda hagyta: (a) jóllehet, kivált eleinte, a' fenyegetés meg-volt; csak hamar a' Föld népéből-is igen sokan által-mentek a' Protestáns Vallásra, kikből egész, és igen sok fényes Ekklesiák formálódtak. Bizonyági ennek az öt szabad Királyi Városok, melyek már 1549-ben Confessiót-is tsináltak, a' mit I-ső Ferdinándnak bé-mutattak. — Az Egri völgyön lakó Nemesek, és nem nemesek, 's katonák, kik hasonlóképpen a' magok Confessiójokat I. Ferdinándnak 1562-ben bé-mutatták, — *Tsallóköz*, hol 1550 körül, Crusius' bizonyítása szerént, körül belől három száz Protestáns Ekklesiák voltak, — a' Szepes és Sáros Vármegyei Evangelika Ekklesiák,

---

Lásd: (a) *Klein Nachrichten* 's a' t: pag. 124.

Ekklesiák, mellyek olly számosok voltak, hogy azoknak igazgatására egy Superintendens nem volt elégséges; a' honnan 1614-ben a' Várallyai' Zsinatban ezen Vármegyébéli Ekklesiák' Püspökjének Xiländer János, a' XIII. Városok' Superintendensének pedig Zabelérus Péter tétették; úgy hogy a' XVII. század' elein, csak az Evangélikusoknak két ezernél, Magyar Országban számotabb Ekklesiák voltak, Erdélyben pedig a' Szászok mind ezen Vallásra tértek eleinte.

Különösen pedig a' Reformáta Vallást bevevőknek száma igen nagyon meg-nevekedett: mint erről egyebek közt, a' régi históriai bizonyosságok után Klein nevű Evangélikus Író ekképpen ír; „A' Tisza mellyé-
 „ki, és túl a' Tiszai' s Dunai Ekklesiák,
 „nagyobb részént a' Reformáta Vallásra
 „mentek által; valamint a' Dunán innen lé-
 „vő Királyi Városok, és Vármegyék-is,
 „úgy hogy csak kevesen maradtak az Evan-
 „gélika' Valláson. — Vagy világosabban:
 „Az Országban lakó Németek és Tótok az
 „Evangélika Vallásban meg-maradtak, a'
 „született Magyarok pedig nagy részént a'
 „Reformáta Vallást vették-bé.“ Innen lett már, a' mint Szvorény-is meg-jegyzi, (b) hogy

---

(b) *Histor: Relig. Hungariae Tom. I pag. 301.*

a' Reformátusok még ma is Magyaroknak neveztetnek, és mikor Vallásról van szó, ez a' ki-fejezés: *Magyar Templom*, annyit tesz, mint Reformátusok' Temploma. — A' Helvetika Confessiának 1567-ben a' Debretzeni Zsinatban XVII. Esperestségek írták alá neveiket, úgymint: a' Váradí, Érmelleyki, Máramarósi, Makói, Debretzeni, Szathmári, Bereghi, Szilágyi, Nyíri, Böszörményi, Nagy Bányai, Ugotsai, Túri, Károli, Zemplényi, Abaújvári, Borsodi, — és így a' Tisza melleyki, és Túl a' Tiszai része: az Országnek bé vette ezen Vallástételt: mellynél fogva hihető az, a' mit magáról Arator vagy Szántó István Jészuita ír, hogy ő 1588-ban Váradon, hol a' Református Vallásnak fészke vólt, egyszer negyven, mászszor háromszáz Prédikátorokkal disputált. Emlékezetben hagyatott az is, hogy a' Duna melleyki, és Túl a' Dunai, de a' Török' bírodalma alatt lévő Ekklesiák is nagyobb részént ezt javallották.*c) (Bizonyoságot tesznek erről a' Hertzegszőlősi Kánonok, mellyek szerént a' Baranyai, Tolnai, Pesthi, Pilisi, Solti és Fehér-Vármegyékbeli Ekklesiák szinte 1576-tól fogva igazgat-

---

(c) *Helvetika Confessiának Elöl-járó beszéde.*

tattak. Nem különben a' Somogy, Veszprém, Szala, Vas, Sopron Vármegyékbeli Reformáta Ekklesiák' számára 1612-ben írtt Köveskúti Kánonai Patai István Püspöknek. Így végezetre a' Komjáti Zsinatban készített Kánonok; mellyek szerént igazgattattak a' Moson, Póson, Komárom, Nyitra, Bars, Hont, és Nógrád Vármegyekben volt Reformáta Ekklesiák.

Erdélyben is melly szélesén kiterjedt a' Reformáta Vallás, abból meg lehet ítélni: hogy II. Apafi Mihály volt a' XIV-dik azon Református Fejedelmek között, kik Erdélyben a' XVI és XVII-dik Századokban egymás után uralkodtak; kiknek pártfogások alatt a' Reformáta Vallás az Erdélyhez tartozó Vidéken is elterjedt és virágzott; sőt már az 1562-dik esztendőről azt jegyzi meg Haner, hogy ebben a' leg-nagyobb tsapás esett az Evangélika Ekklesián: mivel azok a' Magyarok és Székelyek, kik eddig az Evangélika Vallást követték, sőt még a' Szászok közzül is sokan, a' Reformáta Vallásra által-tertek. — :)

* Végezetre, a' mi a' két Protestáns Ekklesiákba által-jött Földnépének számosságát illeti, arról Kazy Ferentz Jészuita és Magyar Országíró így szól: „Az egész Magyar Országban minden Városok, az

„egy Nagy Szombatot ki-vévén, Kálvin-
 „nak és Luthernek vélekedéseivel meg-fer-
 „téztettetvén. új rendtartások szerént tisz-
 „telik az Istent: — a' Faluk és Mező-Vá-
 „rosok ugyanazon ragadó nyavalya által
 „el-tsábéttatván, ugyan azon tébojodásban
 „vágynak. — Midőn Katonákat szednek a'
 „köznép-ből, azok tsaknem mindnyájan
 „Kálvinistákból, és Luthranusokból álla-
 „nak.“ (d) Így tehát, mint oda feljebb már
 láttuk, az Ország' Fő Rendei, és a' Nemes-
 ségnek-is nagy része; de a' Királyi Váro-
 sok-is, és a' Föld' népe, jobbára a' Prote-
 stáns két Ehklésiába által-jövéen, nem tsu-
 da, ha a' Protestánsok már a' XVI-dik Szá-
 zad' vége felé magokat, és mások-is őket
Státusoknak nevezték.

NÉMETHI SZABÓ BELA
 KÖNYVTÁRA.

szám.

(d) *In tota quam latè patet Hungaria, Civitates omnes, præter unam Tyrnaviam, Calvini et Lutheri Dogmatibus contaminatæ, novis ritibus Deum colunt; pagi et oppida eodem contagio afflata, eadem vertigine rapiuntur. — Cum militum delectus faciunt, Calvino fore aut Luthero devotos scribere coguntur. — Kozy pagina 217.*

III. R É S Z.

A' Protestáns Vallás' Szerentsés terjedése' eszközeiről.

* X. §.

Özve summáltt eszközei a' Protestáns Vallás' Szerentsés terjedésének.

A' Protestáns Vallásnak illy Szerentsés elterjedését eszközölték egyebek közt: ezen Vallásnak igazsága; a' Waldenszesek és Hufsziták, a' Királyoknak és Mágnásoknak pártfogások 's adakozások; a' Mohátsi tüközet, és azt követett, 's megelőzött zűrzavaros állapotja az Országnak; a' Protestáns Oskoláknak felállítása, 's külső Országi Oskolákba való ki-járás; végre a' Könyv-nyomtató műhelyek, mellyekről itt sorban fogunk szólni.

I. TZIKKELLY.

A' Protestáns Vallás' Igazsága, —
a' Waldenszesek, és Hufsziták.

XI §.

* *A' Protestáns Vallás' igazsága.*

* **M**int közönségesen szölván a' Keresztényen Vallás' Szerentsés terjedésének Fő oka

volt annak igazsága: úgy a' Protestáns Vallást-is annak igazságáért vették-be olly hirtelen, és olly számosan a' mi Eleink. Mert azt fel-fem lehet tenni, hogy azok az okos, tanúlt, Professori, Papi és Világi Fő emberek, kikről már oda fellyebb szólunk, minden meg-győzöttetés nélkül léptek volna egyik Vallásból a' másikba. De tartattak-is sok és külömb külömbféle közönséges Vetélkedések, a' Reformáció' elein a' Protestáns Vallás' igazsága felett; — annyival inkább pedig, mivel Szent István meg-hagyván a' Magyaroknak, hogy mi az igaz Keresztyén Vallás', és mit hidjenek, attól egy igaz Magyar sem állhatott-el: és így meg-kellett vizsgálni, ha a' Protestáns Vallás nints-é a' Szent Istvántól le-írtt Katholika Hit ellen; a' mit mivel be-vettek, azzal meg-mutatták, hogy a' Protestáns Vallás azon igaz Katholika Hit, mellyet hogy a' Magyarok kövessenek, Szent István Király meg-hagyta: 's éppen e' volt az oka, hogy Felsőges Királyaink a' Protestáns Vallás' mivoltá-ól meg-taníttatván, mindjárt I. Ferdinánd és Maximilián, Confessioinkat helyben-hagyták, 's a' Protestáns Vallás' üldözését, a' mi az Austrial Ház' örökös ditsősé-gére szolgál, nem engedték-meg. Az idők-is éppen olyanok voltak, hogy ezt a' Val-

lást, erős meg- vizsgálás alá kellett vetni: mert a' Sociniánusok terjedtek mindenfelé; a' Luther' és Kálvín' követői - is különböztek egymástól, — de az Ország Törvénye is csak a' Római Katholika Hitnek fogta pártját: — sokat-is költöttek olyast a' Protestáns Vallásra, a' mi nem úgy vólt; de a' Pápa-is egy Bullájában kárhoztatta ezt a' Vallást; jóllehet a' Bétsi Universitásnak ez ellen tett Reprtestatiojából, sokan a' Protestáns Vallás' igazságára tettek következt. (a) Utoljára, az Esztergomi Érsek' parantsolatjából a' Katedrából kellett ezen Vallás' hamis volta ellen tanítani: és így az akkori környülállások azt hozták magokkal, hogy a' ki a' Protestáns Vallásra jött-által, az ezt a' lépést szoros meg- hányás vetés után tette-meg. Annyival inkább pedig; mivel a' mint tudni való, eleinte a' Törvények sem kedvezvén ennek, Zápolya pedig némellyek' meg-égetésével reájok-is ijesztett a' Római Katholika Hitet el-hagyókra, — és semmi világi boldogságot, kivált az akkori zürvarokban, 's a' Török' keze alatt lévőeknek a' Római Katholika Hit' el-hagyásáért nem-is lehetett reményleni: látszik,

---

(a) *Raupach Evang. Öfber. Rojlag I p. 4.*

hogy a' Protestáns Vallás' igazsága, 's arról való meg-győződés ezközölte annak olly hír-telen és szerentsésen való el-terjedését az Országban.

XII. §.

A' Waldensések, — Huszfiták,

Úgy látszik, hogy maga az Isteni Gondviselés-is már régtől fogva készítette a' Vallásbéli Reformátiónak útát Magyar Országban. Mert a' Vallásbéli türedelmetlenségből más Országokban széllyel-szórtt Waldensések között, kik Európának nagy részét öszve-járták, sokan Magyar Országban is meg fordultak; és kivált a' Száva és Dráva mentiben meg-telepedtek, a' kiknek sokakban a' vólt az értelmek, a' mi a' Reformátusoké: és ez az oka, hogy Sztárai Mihály hét esztendő alatt a' Dráva és Száva mentében, a' Törökök' pusztítási közt-is, 120 Ekklesiánál többet hozott a' Reformáta Vallásra, és hogy Zrinyi Miklós Horváth Országban ugyan a' Reformáta Vallást olly nagy előmenetellel el-terjesztethette. — A' Huszfiták között-is sokan, minekutánna Ziska Vezérjek alatt a' Hazába bé-ütöttek, Poson, Tréntsín, Nógrád, Hont, Zólyom, Liptó, Árva, 's ezekkel szomszéd Vármegekben meg-telepedtek; kiknek Tudomá-

nyokat a' Magyarok közzül - is sokan bevették. Midőn pedig 'Sigmond Király' parantsolatjából minden Hufzszítáknak ki-kellett az Országból takarodni; a' Hufzszust követő Magyarok közzül sokan inkább Hazájoktól kívánván meg-válni, mint Vallásoktól, Moldvába vették magokat; kiknek maradéki 1674-ben az Erdélyi Reformátusoknál magoknak való Prédikátor eránt tudakozódtak. — Meg hallván a' Tsehek, hogy az ő Hitek' sorsosi Magyar Országon üldöztetnek: újra beütöttek az Országba, és minekutánna még Hunyadival-is Szerentsésen hadakoztak, Tudományokat a' felső Magyar Országon el-terjesztették, hagyván ott Tseh Coloniát-is; 1508-ig pedig annyira meg-szaporodtak, hogy ezen elztendőben, és így a' Luther' Reformációjá előtt tsak kilentz Elztendővel, Zsinatot-is tartottak, mellyben egy a' Reformátusok' Confessiójához hasonló Confessiót írván, azt László Királyunknak bé-mutatták, mellynek a' Fehérvári Ország Gyűlésen való meg-erősítéséért esedezték-is.

Midőn tehát a' Luther' és Zvinglius' Reformációjának híre Magyar Országra bé-jött; az itt lévő titkos és nyilvánvaló Hufzszíták azoknak Tudományokat két kézzel vették, és az Evangeliomi igazságokról,

még bővebben is meg-tanítottván, azoknak követőikkel öszve-elegyedtek, és Templo- maikat, (mellyeknek oldalára, hogy a' Katho- likusok' eitől meg-külömböztessenek, annak jelentésére, hogy azokban két szín alatt vé- szik az Úr' Vatsoráját, *Poharakat* festettek, vagy formáltak-ki tzémentből,) által adták, Minekokáért igaz dolog, hogy a' Hufzsziták és Waldensesek a' Magyar Országi Vallás- béli Reformatiónak szerentsésen való ter- jedésében igen nagy eszközök voltak.

II. TZIKKELLY.

A' Királyok, és Fő Uri Renden lé- vők, eszközei voltak a' Prote- stáns Vallás' terjedésének.

*

XIII. §.

Közönségesen szölván miképpen eszközölték a' Királyok a' Protestáns Vallás' terjedését és virágzását.

† **M**agoknak a' Királyoknak szíveiket, is úgy igazgatta az Isten, hogy némelleyek köz- zülök a' Protestáns Vallásra magok-is észre- vehetőképpen hajlandóknak mutatták mago- kat: a' kik ennél fogva ennek akadályt nem tettek; a' kik pedig ettől idegenek voltak,

Kerefsztyéni türedelemmel, melly a' leg-drágább kö a' Királyi Koronákban, tudtak az eránt lenni. Azzal pedig sokat-is tettek ennek terjedésére és virágzására, hogy a' Protestáns Confessiókat helyben-hagyták; — hogy a' Protestáns Mágnásokat az Ország' leg-főbb Tifztségeiben tündököltették; hogy némelly külső Orizági Protestánsokat, és fő Urakat az Ország-Gyűlésén bévevés végett a' Hazának ajánlottak; — hogy a' Protestáns Vallásra által-ment Katholikus Papokat nem tsak vissza nem vitték erővel, hanem inkább az érdemeseket jótéményeikkel-is meg-tetézték; — hogy a' Vég Várookban lévő Protestáns Katonaságot, a' magok Hitén lévő Papok' szolgálatjával való éléstől el-nem tiltották; — hogy a' Protestánsoknak a' régi Templomoknak hí-rását, és újaknak építését, — Oskoláknak, és Könyv-Nyomtató műhelyeknek fel-állítását meg-engedték; — hogy a' Papi Gyűlések' tartásában, 's az Ekklesiák' visitálásában akadályt nem tettek; — végezet-re, hogy a' Protestánsok' kárára hozott régi törvényeket semmivé tettek, és újabb Törvények, Királyi Diplomák, és Békeség-kötések által kívánták a' Protestáns Vallásnak szabad és közönséges gyakorlását meg-állítani: mind ezekkel, 's ezekhez ha-

sonló Királyhoz illő halhatatlan tselekedetekkel a' Protestáns Vallás' terjedését és virágzását, a' mi Felséges Királyaink, kiknek poraikhoz örökké háládatossággal, Maradékaikhoz pedig hűséggel viseltetni tartozunk, eszközölték, és elő-mozdították.

XIV. §.

Lajos Királyunk miképpen eszközölte a' Protestáns Vallás' terjedését.

II-dik Lajos Királyunkról, a' ki alatt a' Reformátzió ki-ütötte magát, azt írja *ſpalatinus*; hogy ő Luther eránt 1523-ig nem viseltetett roszsz indulattal, hanem az Olmutzi Püspök vette reá, hogy a' Luther' Könyvei, és *Speratus* ellen keménykedjen, (a) Az igaz-is, hogy 1523-ig semmit közön-séges hatalommal nem tett a' Protestáns Vallás' meg fojtására; sőt a' melly Törvény 1523-ban hozatott a' Luther' Követői ellen, az kemény vólt ugyan, mert annál fogva jószágoktól, és fejektől kellett azokat meg-

---

Lásd: (a) *Præsul Olumueensis Ludovicum Regem Hungariæ antea Luthero non iniquum induxit, ut ejus jussu in Libros Lutheri publico incendio scæviturum sit; — et Paulus Speratus in carcerem trusus. Schelhornii Amanit: Litterariæ Tom. IV, pag. 403. ſpalatini Diarium ad An. 1523. —*

fosztani ; de az ő alatta soha munkába nem vétetett *közönségesen*. — Igaz az is, hogy mikor a' Szebeniek a' Luther' Tudományát meg-ízéltvén 1522-ben, az Esztergomi Érsek' jussait nyirbálni kezdették, Lajos ő reájok kemény Levelet írt; de azomban az Esztergomi Generális Vicáriust egy Levelében meg-intette, hogy a' Luther't predikáló Szebeni két Plébánosnak, és Szebenieknek dolgába, magát bizonyos ideig ne avassa. (b) A' melly tselekedetéért gyanúba jött az Ország előtt; vagy annak még akkor eggyik hatalmasabb része előtt; a' melly a' Pesti 1525-dik Esztendő-béli Diätának Majus 13-dikán tartatott ülésében, arról panaszolkodott, hogy a' *Király' Udvarában Németk Lutheránusok tartattnak*. (c) Ugyan ezen Diätán hozatott az a' Törvény, mellyről oda lejjebb bővebben szöllunk, hogy a' *Lutheránusok meg-*

(b) Lampe p. 54 — 58.

(c) *Nobiles miserunt ad Regem LX Oratores, et petierunt hæc quatuor: Primo: Ut omnes Germani e domibus Majestatis ruce expellerentur — allegando, idem fecisse Principem Ferdinandum, Sorori Régis, cui abstulit Hungaros, et dedit Germanos, qui omnes fuerunt Lutherani. Epist. Proc. Regni Hung. in Appendice p. 181.*

gettessenek; de Lajos Király ezt is soha munkába nem vétette. Illy engedelmes lévén hát Lajos Király; jöllehet Levelével fenyegetődött: nem tsuda, ha a' Luther' és Zvinglius' Tudománya, ugyan ő-alatta tsírázván ki mintegy a' földből, ugyan ő-alatta már egy szélesen ki-terjedő terebélyes fához lett hasonlónak.

XV §.

Mária Királyné igen nagy előmozdítója volt a' Protestáns Vallásnak.

Mária, a' Lajos Király' felesége, tele lévén Német Ország, 's a' Fejedelmek' Udvara a' Luther' hírével, és annak tudományáról való beszéddel; még az öreg Attya' Házánál meg-esmerkedett a' Luther' tudományával: a' mit ő benne neveltek, és meg-erősítettek György a' Lajos' Tútora, és Henkel János az ő Udvari Papja; a' kit midőn a' Lötsei Lutheránusok magoknak Prédikátorjoknak meg-hívtak, magától el-nem eresztett, akarván továbbra is annak szolgálatjával élni. Meg-hallván Luther Máriának a' Férjén való nagy keserűségét, és a' Protestáns Vallás eránt való hajlandóságát; Szent Davidnak 36: 62, 94, 109-dik Sól-tárait Német nyelvre le-fordította, és December 1-sőjén írt Levelé által 1527-ben

Máriának ajánlotta, akarván ezen 'Sóltárok' olvasása által őtet vigasztalni. Ezen Levélben nyilván írja Luther, hogy ő azt hallotta, kétség kívül *Grinæus Simontól*, a' ki ezt leg-jobban tudhatta, hogy Mária hajlandó az ő tudománya' bé-vételére; de a' Magyar Püspökök állottak eddig ellent annak terjesztésében. (a) Melánchton-is több ízben úgy említi Máriát, mint a' Luther' tudománya' kedvellőjét. Nevezetesen azért dicsértetik, hogy V-dik Károly Császárt minden módon akarja az Evangelikusoknak megnyerni. Sőt Luther emlékezetessé akarván tenni a' Mária' nevet a' Lutherána Ekklesiákban, egy *Éneket* készített, mellyet mind e' máj napig-is énekelnek a' Németh Evangelika Ekklesiákban; a' mellynek három első verseinek első betűiből e' jő ki: M A R I A.

(b) Az illy dolgok miatt esett-meg, hogy a' Pápa' Követei Sándor Jeromos, és Riccius János, Máriát Károly Császárnál eretnokséggel, vagy a' Luther' tudománya kö-

---

Lásd: (a) *Kollár de usu perpetuo Potestatis legislatorie circa Sacra Apost. Regum Hung. Vindobonæ 1774 p. 123. 124.*

(b) *Az az Ének így kezdődik. Mag ich Unglück nicht wiederstahn. — Gedesük Mist. Esang. Renovati, p. 178.*

vetésével vádolták. Ő neki köszönhette Török Bálint, hogy a felesége, a ki Máriának Udvari Dámája volt, már akkor az Evangelika Vallással esmeretes volt, mikor azt elvette. Hihető az-is, hogy egy volt Mária azon Fő Aszszonyságok között, kikről íratik, hogy a *Grinæus* ki-szabadulását elközlötték; — de talám a Férjét-is ő tartóztatta-meg, hogy a Luther Követőire hozott Törvényeket munkába nem vétettette. Illy hajlandósággal viseltetvén Mária a Protestáns Vallás eránt; lehet mondani, hogy annak terjesztésében ő-is nem utolsó eszköz volt.

§. XVI.

1. Ferdinánd' kegyelmessége a' Protestánsok eránt.

A' Mohátsi ütközet után jobb állapotja lett a' Protestáns Vallásnak: mert bár eleinten kemény Parantsolatokat adott-is ki Ferdinánd a' Protestáns Vallás ellen, mint 1534-ben a' Bártfaiakra; — bár az Ország' Gyűlésén-is 1548-ban engedett oly Törvényeket hozni, mellyek akadályúl lehettek a' Protestáns Vallás' terjedésének, sőt mindjárt uralkodása' elein 1527-ben a' Lutheránusok' és Zvingliánusok' ki-írtását meg-parantsolta-is: mindazáltal soha köztünk erőszakra a' dolog nem ment; — ezek a' Törvények

nyek sem voltak ingyen-is olly kemények, mint a' Lajoséi; melly által azt tselekedte, hogy már ő alatta nagy része a' Mágnásoknak a' Protestáns Vallást követte. Nem is tagadhatni, hogy olly időben lett Ferdinánd Királylyá, mellyben a' politika azt hozta magával, hogy a' Protestánsok eránt kemény né legyen: mert az ő vetélkedő társa Zápolya a' Magyarok' egy részétől és a' Törököktől segítettvén; nem lett volna tanácsos, ha az ő vele tartó, 's az Ország' Gyűlésében-is nagy részt vevő Protestáns Mágnásokat, 's a' föld Népét az ő Vallásoknak háborgatásával megkeserítette volna: sőt mikor látta, hogy Zápolya a' Protestáns Vallásnak nagy ellensége; okosság volt magát, ha nem magának azon Vallásnak, legalább az azt követők' barátjának lenni mutatni, és azzal-is magát a' Királyi névre érdeme-sebbé tenni, hogy ő a' maga alattvalóit, azért, hogy vele nem egyformán hisznek, egyformán Izereti, és nem háborgatja. A' mint hogy, ezzel azt vitte végben, hogy a' Protestánsokat az ő hűségében igen meg-erősítette; Zápolyát pedig, a' Protestánsokat Királyi bölts maga viseletével attól elvonván, meg-erőtelenítette. Külömben-is a' Német Orzági Protestánsok' segítségével munkálódott I. Ferdinánd Magyar Or-

szágnak el-foglalásában: mi volt volna hát vissza-tettség, mint ezeknek Hiteknek sorsosi eránt keménykedni?

Annyira meg-nevelkedett és virágzó állapotba tétetett hát már ő alatta a' Protestáns Vallás, hogy mindenik Felekezetnek Püspökei tétettettek, — Zsinatok tartattak szabadon mindenfelé, — Confessiók íratattak, — a' Protestáns Valláshoz illő Ekklesiái Törvények, vagy Kánonok szereztettek, — az Ekklesiák, Püspöki és Esperesti Megyékre el-rendeltettek; úgy hogy mikor Mátyás Hertzeg a' Botskaival való alkudozaskor minden jót akart a' Protestánsoknak ígérni; azt akarta „hogy a' Religió' dolga azon státusban és karban maradjon, a' „mint a' boldog emlékezetű Fejedelmek „Ferdinandus, és Maximilianus Urunk' idejében tartatott.“ — Ezt látván Zápolya, Budán az Ország Gyűlésében azzal akarta a' Katholikus Magyarokat Ferdinánd ellen fellázasztani, mintha Ferdinánd a' Katholika Vallást semmivé akarná tenni: (a) de ennél fogva is Ferdinánd, mint bölts és igazi Austriai kegyelemmel tellyes Fejede-

---

Lásd: (a) *Epistolarum Procer. Regni Hung. Parte I. pag. 141 Epist. 116.* —

lem, a' Protestáns Vallás' üldözésére nem tsak fel nem indúlt, sőt annak nevezetesebb és érdemesebb Követőit, mint Turzó Eleket, Perényi Pétert, Török Bálintot, Drágfi Gáspárt, és másokat, különös kegyelmeire, belső tanácsosi rangra, 's még barátságára-is méltóztatta; kiknek hív szolgálatjokkal élván, nem tsak a' Törököt tartóztatta-vissza, hanem a' Magyar Koronát is vetélkedő társától elnyerte, és az Austriai Háznak Magyar Országban való uralkodását meg-fundálta.

Ambár pedig ilyen elő-menetellel terjedt-is a' Protestáns Vallás a' Hazában: mindazáltal 1555-ig annak Törvényes és Diplomatus létele még nem vólt. Ekkor Ferdinánd, hogy ezt a' jót is közölje a' Protestáns Vallással; öt Szabad Királyi Városoknak, Kassának, Bártfának, Eperjesnek, Lötsének, Szebennek, és XIII Szepeségi Városoknak, valamint Posonnak, és Sopronnak, 's egyéb Protestáns Városoknak, tökéletes Vallásbeli szabadságot, és just adott; mellyet ha ezeknek azon Confessiójoknál fogva, mellyet 1549-ben néki amaz öt Királyi Városok be-mutattak meg-adott, következik, hogy a' több Lutheranusokat-is ugyan ezen szabadsággal ajándékozta-meg; mivel ezek éppen azt hitték, a'

minek szabadon való gyakorlására ezeknek tökéletes szabadságot engedett.

A' Tridenti Zsinaton Követei által az Úr' Vatsorájának két szín alatt való ki-szolgáltatását, és a' Papok' Házasságát, melly a' Magyar Országí Papok között a' XIV-dik századig így vólt, (b) sürgette: mivel azt gondolta, hogy a' Római Ekklesiától való el-szakadás ez által helyre hozattatik; de e' mellett a' Fiát Maximiliánt az Evangelika Vallásban neveltetni meg-engedte; mellyért a' Pápától meg-is intetett, 's még a' Császárságra való választatásában-is kevés híjja, hogy ezért nagy kérdés nem tétetett: (c) innen a' Katholikus Egyházi Rend, és az azon Hiten vóltt Mánások azt vélték, hogy a' Királyok' illy kedvező magok-viseleténél fogva a' Protestáns Vallás kapván lábra, a' Szűz Mária' tisztelete meg-szűnne az Országban: a' mi hogy meg ne történjen, Ország Törvényévé tették, hogy a' Boldogságos Szűznek képe a' Magyar pénzekre fel-veret.

(b) Ezen dolog' igazságát *Péterfi, Turótzí és más Irók*, 's az Ország Törvény Könyve után meg-mutogatta. *Veszprémi Biogr. Med. T. 3. p. 429 — 431.*

(c) *Kaupach Evang. Österreich p. 48. 51 Cardin. Pallautcini in Hist. Cono. Trid. L. XIV. Cap. VI.*

tessék, azt gondolván, hogy az által, min-
 mindég kézben forgó jel, és eszköz által, a'
 Római Katholika Ekklésia' kébelében lévők
 abban továbbra-is meg-tartatnak, az abból
 ki-jöttek pedig, ez által könnyebben viz-
 sza-vitettetnek abba, és Szűz Máriának újra
 tisztelőivé tétettetnek; jóllehet a' Protestán-
 sok a' Boldogságos szent Szűznek minden-
 kor igaz tisztelői voltak: a' minthogy az Er-
 délyi Református Fejedelmek között az Ifjabb
 Zápolya János, Botskai, Báthori Gábor,
 Bethlen Gábor, I. és II. Rákótzai György,
 ámbár Reformátusok voltak, és nem köte-
 leztettek dolgaikat a' Magyar Országi Tör-
 vények szerént intézni; mindazáltal a' Bol-
 dogságos Szűz Mária' képét Önként a' ma-
 gok pénzeikre rá verették, mikor a' Római
 Katholikus Királyok, és Erdélyi Fejedel-
 mek, ezt tselokedni el-múlatták. (d)

XVII §.

*Zápolya János 'Sigmohd' munkássága a' Prot.
 Vallásra nézve.*

Zápolya János 'Sigmohd' - is szerette és
 őltalmazta a' Protestáns Vallást; mivel Alé-

(d) *Veszprémi a' Magyar Királyok' ritka pénzei-
 ről old. 112 - 115.*

sius vagy Madár Dienes Udvarf Papja által először az Evangelika, azután a' Reformáta Vallásra vitetett-által: a' melly dologban tett szolgálatjáért Madár Dienest szép jószággal-is meg-ajándékozta. Hogy az Antitrinitáriusokat meg-zabolázhassa; ellenek Zsinatot-is tartatott, mellyben maga-is jelen volt. Különös hűséggel 's buzgósággal viseltetvén a' Reformáta Vallás eránt: a' Debretzenben készültt Confessiót úgy ajánlotta néki Melius Péter, mint a' Reformáta Ekklesia' dajkájának és jóltévőjének. Minekutánna pedig ötet Blandrata a' Socinus' eretnekségével fel-fújta: a' Reformáta Vallásnak nagy ellenségévé lett, melly ellen Váradon Zsinatot-is tartott, így akarván azt a' tapasztalásból bizonyos igazságot betölteni, hogy a' Vallását változtató emberből teelik ki mindég a' leg-nagyobb üldözője azon Vallásnak, mellyet oda hagyott.

XVIII. §.

Maximilián hathatós elősegéllője volt a' Protestáns Vallásnak.

A' mit Ferdinánd szükségből, és politikából; azt az ő fia Maximilián Lelki esméretbéli meg-győződésből tselekedte a' Protestáns Vallásra nézve. Ő ugyan-is az Evangelika Vallást leg-jobb Vallásnak tar-

totta; így irván erről III. Fridrik Palatinatusi Választó Fejedelemezhez 1560-ban Aprilis' 2-dikán „ Én úgymond az Augustai Confes- „ sióban befoglalt tudományt esmérem igaz, „ és Kerrefztyén Vallásnak lenni, és annak „ vallásában, az Isteni kegyelem velem lé- „ vén, életem el is végezni kívánom. 's a' t. “ Tanítója volt Severus Farkas, Udvari Papja pedig Pfauer János Sebestyén, mind ketten Evangelikusok, valamint az Orvos Doktor - is Krafftienheim Crato. — Meggyőződve lévén a' felől, (mert az igaz Kerrefztyén Vallás a' mások' szeretetét parantsolja) hogy a' Lelki esméreten az Istenen kívül senki nem uralkodhatik: írtódzott azektől, mint igen gyanús Kerrefztyénektől, kik tsupán azért üldöztek másokat, mert nem azt hiszik, a' mit ők. Innen 1568-ban Austriában és Tseh Országban a' Protestáns Vallásnak éppen olly folyamatot engedett, mint a' milyenben volt a' Katholika Vallás, — 's a' Passaui Békesség-kötést-is 1566-ben éppen ezen okból erősítette-meg. Ugyan ezen jót gyakorlotta a' Magyar Országi Protestánsok eránt-is. Hogy pedig a' két Protestáns felekezetet egyesíthetné; Tigurumba, Tübingába, és Heidelbergába 's Saxoniába bizonyos embereit elküldötte, hogy ezen dolog felől az oda való Tudósokkal értekez-

nének; de ezen tzeljából sommi sem lett. Meg-értvén a' Papa Maximiliánnak ezen nagy hajlandóságát a' Protestáns Valláshoz, Őtet meg-intette, sőt a' Tsászárságra való választódásában-is éppen ezért nem akart soká meg-egyezni: ő mindazáltal ezen Vallást mind halálíg szeretvén, sokat tett az által ennek terjedésére, és virágzására.

XIX. §.

Rudolf, II. és III Ferdinándok által segítettett a' Protestáns Vallás' terjedése.

Nem olly kedvezők voltak Rüdolf alatt a' körülállások a' Protestáns Vallásra nézve, mint eddig; mert a' Király magát a' Tudományok' tanulására adván, az Ország' igazgatásával fel-hagyott, 's így az ő távollétében, 's az ő Neve alatt, a' mások' háborgatásában gyönyörködők ollyakat vittek-végben, mellyekben a' Király leg-kissebbet sem tudott: mint erről Mátyás Hertzeg a' Rudolf' nevében ekképpen tett bizonysgot: *Mint annakelotte Császár ő Felsege senkit szánttszándékkal hitiben meg-nem háborított: most is, ezután sem háborlt, hanem kit hitiben meg-tart.* E' Király' Szava; és így szentséges szó: következésképpen a' melly háborgatása esett a' Protestáns Vallásnak Rudolf alatt, annak ő akarója nem volt. Kü-

lömben-is, hogy ő Keresztyéni türedelemmel meg-ékesítettett Fejedelem volt, avagy tsak onnan-is meg-tetfzik, hogy mikor 1552-ben az Augspurgi Gyűlésen arra ingereltetett va-la némelly felettébb-is buzgólkodó emberek-től, hogy a' Protestánsokat üldözné, ezen verssel buzdítván őtet:

Utere iure tuo Cæsar, sectamque Lutheri

Ense, rota, ponto, funibus, igne, neca. az az:
 Elj a' jussoddal Tsáfzár, 's Luther' követőit,
 Öljed fegyverrel, vízzel, 's kötelekkel:

ezt a' nagy bünt éppen nem tselekedte; sőt a' Német Birodalombéli Protestánsok-nak a' leg-nagyobb tsendességgel engedte gyakorolni az ő Vallásokat. Magyar Ország-gal közönségesen-is; de különösen a' Pro-testáns Vallásra nézve örökös jót tett az-zal, hogy a' Bétsi Békesség-kötést ő szerzet-te-meg.

II-dik Ferdinándnál senki több és szebb igéreteket nem tett a' Protestáns Vallás' jussainak és szabadságának fel-tartására. Az ő Diplomájának ugyan-is 1, 4, 5, 6, 10. pon-tomaiban Királyi fogadással fogadta a' Bé-tsi Békesség-kötés' meg-tartását. Ő alatta történvén a' Niklasburgi Békesség-kötés; ebben-is ugyan azt fogadta, és újra, hogy a' Protestáns Vallást az ő eredeti és törvé-nyes szabadságában meg-tartja, és tartatja;

következésképpen, a' mik ő alatta estek, azok az ő akaratja nélkül eshettek.

III Ferdinánd-is meg-esküdt a' *Bétsi, Niklasburgi Békesség-kötéseknek*, — a' II. Ferdinánd' Diplomájának, — és az 1608-dik esztendőbéli Törvények' megtartására, 's mind ezeket újra a' Lintzi Békesség-kötéssel erősítette-meg: a' ki mivel a' Protestánsokra nézve olly igen kedvezőleg kötötte-meg ezt a' Frigyet; ebből azt lehet kihozni, hogy ő maga-is szíve szerént sajnálotta, hogy a' Protestánsok' kárára ollyan dolgok történtek, mellyek az Ország' Törvényei, Királyi Diplomák és Békesség-kötések' meg-tapodásával estek; 's hogy ezek többé meg-ne történjenek, azért határozott-meg némelly dolgokat szorosabban az említett Lintzi Békesség-kötésben.

XX. §.

A' leg-főbb Tisztségekre emeltettek Királyaink által a' Protestánsok.

Segítettek a' Protestáns Vallás' virágzását és terjedését Felséges Királyaink azzal-is, hogy mint a' Bétsi Békesség-kötés előtt, úgy azután-is a' Magyar Protestánsokat a' leg-főbb Tisztségekre méltóztatták. Nevezetesen ezek között:

Palatinusok, vagy Nádor Ispányok vótak: Nadasdi Tamás 1554. — 1562. Illésházi István 1608.

Vice Palatinus: Révay Eerentz 1543. —
1558. Mérey Mihály 1562 — 1572. Czobor
Imre 1572 — 1582.

Királyi Helytartó: Turzó Elek 1536 —
1543.

Ország Bírái: Turzó Elek, Nádasdi
Tamás, Perényi Gábor, Báthori Miklós,
és István, mind 1600 előtt.

Horváth Országi Bán: Ungnád Kristóf
1578 — 1584.

Tárnok Mester: Nádasdi Tamás 1540,
Perényi Gábor 1554, Zrinyi Miklós 1557.

Királyi Fő-Ajtónn állók: Balassa János,
Bánffy László, Révay Mihály és Ferentz,
1590 előtt.

Királyi Fő Lovász Mesterek: Bánfi László,
Nádasdi Ferentz, Battyáni Ferentz.

Királyi Fő Pohárnokok: Bánfi Miklós,
Forgács Sigmond, Der'sfi Ferentz.

Királyi Fő Afitalnokok: Bánfi István,
Battyáni Boldi'sár, Thurzó György 1602.

Királyi Fő Komornok: Czobor Imre.

Királyi Udvar' Fő Mestere: Turzó Fe-
rentz, Illésházy István.

Cancellarius: Perényi Péter. 1539.

Korona Őrzők: Perényi Péter, Révay
Péter.

Királyi Kamara Elöl-állók: Thurzó Fe-
rentz, Thurzó Elek.

Temesi Bán: Török Bálint 1529.

Székelyek' Grófja: Pempflinger Márk. —

Fő Ispányok:

Abauj Vármegyében: Perényi Péter, és Gábor.

Arva V: A' Thurzó Familia.

Bars V: Dobó István és Ferentz.

Beregh V: Mágótsi Gáspár.

Bihar V: Rédei Ferentz.

Borsod V: Balassa 'Sigmund.

Heves V: Mágótsi Gáspár.

Hont V: Balassa Menyhárt, Nyári Ferentz. — Balassa János, Der'sfi Miklós.

Kraszna V: Drágfi Gáspár.

Liptó V: Krusith János.

Nógrád V: Balassa Menyhárt, és András, Forgáts 'Sigmund.

Poson V: Eok, és Miklós, Salmi Grófok.

Sáros V: Rueber János, Dér'sfi Ferentz.

Szepes V: A' Thúrzó Familia.

Somogy V: Bátori Miklós.

Szathmár és Szabolts V: Bátori István.

Sopron V: Nádasdi Ferentz, Battyáni Ferentz,

Szala V: Bánfi István.

Szólnok V: Drágfi Gáspár.

Temes V: Perényi Péter.

Tárótz. V: A' Révai Familia.

Torna V: Mágótsi Gáspár.

Trentsin V: Förgáts Imre, Illésházy István.

Ung V: Drugeth István.

Zemplin V: Drugeth László, Botskai István. 1659 táján.

Zólyom V: Balassa János.

Vas V: Battyáni Ferentz, Nádasdi Ferents.

XXI. §.

Az Erdélyi Fejedelmek, 's a' két Hazabéli Mágánások eszközölték a' Protestáns Vallás' terjedését, és virágzását.

A' Királyokon kívül, hathatós eszközei voltak a' Protestáns Vallás' szerentsés terjedésének, és virágzásának, a' két Hazabéli Mágánások, és Fejedelmek. — Mert mivel János 'Sigmondtól fogva II. Apaffi Mihályig az Erdélyi Fejedelmek, de a' Magyar Mágánások-is tsak-nem mindnyájan Protestánsok voltak; ezek tsupán példájokkal is, mert a' Nép a' Nagyokat követi, a' Római Ekklesiától sokakat által-hoztak a' Protestáns Ekklesiába. Már a' Mohátsi had előtt sok Fő emberek 's Afzszonyságok pártfogó kezeit nyúltották a' Protestáns Vallás' óltalmazására, és terjesztésére; annyira, hogy amaz 1523 dik Törvényben, mellyet olly kemény pennával írtak, ezek, mint ennek terjesztői

meg-it fenyegettetek. A' Főbb Urak, milyenek voltak Perényi, Drágfi, Török, a' Turzók, Battyániak, Nádasdiak, Forgátok, és egyebek, magoknak Udvari Papokat tartottak, 's ezeknek segítségével Uradalmaikban a' Protestáns Vallást meg-esmértették. E' mellett, sok veszedelmet el-is háritottak ezek a' leg-első Reformátorokról: mint erre egyebek között elég legyen említeni *Pempflingeren*, és *Perényin* kívül Drágfi Gáspárt, a' ki az úzöbe vett Reformátorokat Erdőd Várában, mint valamelly menedék helyben úgy fogadta-bé; mellyért azomban a' Királynak erántok való kegyelmét nem tsak el-nem vesztették, hanem attól külömbféle jó-szágokkal és Hivatalokkal (mert azzal nem tétetik valaki a' Hivatalokra alkalmatlanná, sem érdemetlenné, hogy Protestans) meg-ékesítették. Mivel pedig nagy tehetséggel bírtak a' Haza' Protestáns Nagyjai; tehát az Oskolák, Ekklesiák, a' Tanítók, és Tanuló Ifjak eránt, különös kegyességgel viseltettek, Templomokat, Oskolákat, Könyvnyomtató Műhelyeket állítottak-fel; és hogy alkalmasabb Tanítókkal tölthessék-bé az Ekklesiákat, magok költségén sokakat Akademiákon-is tanítottak.

III. T Z I K K E L Y.

Az Országnek zürzavaros állapotja sokat használt a' Protestáns Vallás' terjedésére.

* XXII. §.

A' Mohátsi atközvet hogy eszközölte a' Protestáns-Vallás' terjedését?

A' Mohátsi soha meg-nem síratható szerentsétlenséget, nem, utolsó eszközévé tette az Isteni bölts Igazgatás a' Protestáns Vallásnak közöttünk szerentsésen való el-terjedésének. Ugyan-is, a' buzgóbb Fő Papok, úgymint az Esztergomi Ersek Zalkán László, Tomori Rál a' Kalotsai Ersek, és Hadi Vezér, Perényi Ferentz Váradi, More Filep Pétsi, Paksi Balás Györi, Chaholi Ferentz Tsanádi Püspökök, 's egyéb Fő Papi Személyek, fegyver által el-veztek: megverettotván pedig a' Pásztor, nem tsuda ha a' nyáj el-széledt, 's ennél fogva a' Protestáns Ekklesia meg-nevedett. De különben-is, éppen jelen volt már az az idő, mellyben a' Luthránusok meg-egétéséről hozott 1525-dik Esztendőbéli Törvény betöltessék; a' mi által bizonyosan sokan a' Protestáns Vallás' bevételeitől el-ijesztettek.

vólta: de a' Mohátsi ütközet után nem lehetett senkinek annyi ideje, hogy mást halálra keressen; mivel a' pusztító Törökség, minden még meg-maradott Magyar Katholikust és Protestánst egyformán halálra keresett. — Nagy szüksége is vólt már ekkor a' Hazának a' Török' fegyvere' élitől, és annak rab szíjjától meg-maradott kevés Magyarorságra: minekokaért, a' Hazának igaz szeretete megtiltotta még a' felettébb buzgólkodóknak kezeit is, hogy a' vélek egy Valláson nem lévő, de Keresztyén Magyarság' meg-égetésére rogosokat ne rakjanak. — E' mellett, mivel látták a' Statusok, hogy a' meg-csett Szerentséllenség miatt már a' sints, a' mivel a' Katonaságot tarthassák, a' mellyre pedig soha nagyobb szükség nem vólt mint most; azomban még e' Mohátsi Hartz előtt már el-vólt végezve, hogy ha az Ország magán másképp' nem segíthet, az Ekklesia' javait fordítsa a' Had' szükségeire; e' mellett üresekké-is lettek némelly Püspöki és Papi jószágok; a' Magyar Törvény pedig azt tartja, hogy az Ekklesiái jószágok, nem lévén azoknak rendes bírtokosaik, a' Fiskusra szálljanak által: Zápolya tehát magát Királynak gondolván lenni, az üres Püspöki és Papi jószágokat, minthogy a' pénzre nagy szüksége vólt, de a' hamis Mammonból

ból jó akarókat - is akart tsinálni magának ; akarta-is az azokból bé-jövő pénzből az Országot védelmeztetni, Protestáns Mánásoknak-is el-adta azokat. Ugyan ezt tselekedték a' Ferdinánd' Hadi Vezérjei - is: mint ezt-is, valamint az itt közelebb mondattakat-is Szentiványi meg-jegyzette (a); hozzá téven még ezekhez azt-is, hogy a' két Királyok a' köz Katonaságot, Nemességet, és a' Mánásokat, Vitézségekért az űresen maradt Papi jószágoknak jutalmul való adásával-is akarták meg-jutalmaztatni. (b) Ilyen okoknál fogva tehát, az el-esett Püspököknek jószágát a' meg-maradt vitéz Fő emberek, Zápolya János' tudtával és akaratjából, mint Szentiványi írja, (c) el foglalták.

Lásd (a) *Dissertatio Paralip. p. 136 így szól: Cum Joannes Inter - Rex esset Ferdinando Regi impar, ut amicos et fideles sibi compararet, etiam beneficia Ecclesiastica Secularibus non raro conferebat. Officialesque et Generales Ferdinandi, eandem necessitatem sumptuum bellicorum caussantes, Praeposituras et Abbatias Religiosorum. ac Monasteriorum desertorum Bona hominibus Laicis, — etiam Acatolicis — oppignorabant. — Istvánfi. p. 73. 74. L. 8.*

(b) Ugyan ő p. 127. —

(c) Ugyan ő p. 126. —

K.

Nevezetesen az Egri Püspökség' jószágát elfoglalta Perényi Péter; a' Nyitrai Török Bálint; a' Váradit Tzibak' Imre; az Erdélyit Bodó Ferentz, a' Tszanádit Peltusith Gáspár; a' Pétsit Szeretsen János: 's így a' Protestáns Vallás' meg-akadályoztatása újra el-hárítottatott, mivel ezen szent jószágokat elfoglaló Fő Urak, Czibakot és Petrusitot ki-vévén, Protestánsokká lettek, a' kiknek míg ezek a' jószágok kezeiken voltak, addig azokban a' Protestáns Vallást mindenfelé el-terjesztették. — Sokat tett az is a' Protestáns Vallás' szerentsésen való terjedésére, a' mit hasonlóképpen a' Mohátsi ütközet okozott, hogy a' mint Katona írja: „, a' Püspökök el-veszvéen, a' Mohátsi ütközet után nem voltak alkalmas Katholikus Papok, kik az Úr' nyájának illendő gondját tudták volna viselni:“ (d) a' Protestánsok pedig már 1522-től fogva külső Országi Oskolákban taníttatván Ifjaikat, azokból alkalmas Tanítók váltak, a' kiknek kezeiből nem tsak ki nem tudták mások ragadni a' jnhokat, de a' más akolbélieket-is tsupa tanítással, a' lévén egyedül

---

(d) *Hist. Pragm. Hung. P. 1. p. 560. — Szentiványi Dissert. Paral. p. 127. —*

az igazi térítésnek szabados és törvényes szent eszköze, a' magokéba tudták vinni. Ide járúl az is, hogy a' Mohátsi ütközet után néki szelesedett Törökök mindenfelé rablottak: mellyet látván a' Papok és Barátok, Parochiáikat, Ecclesiáikat 's Klastromjaikat oda hagyták, 's az el-hagyott nép magát, mint Pázmán Péter után Szentiványi írja, a' veszedelem' közepén meg-maradt Protestáns Ekklesiához tsatolta. (e) El veszvén pedig a' Mohátsi ütközetkor Lajos Királyunk; Zápolya és Ferdinánd egy formán akartak M. Királyok lenni: mellyet hogy véghez-vihessenek, amaz a' Törököket, e' pedig a' Német Seregeket hozta-bé az Országba, kiknek nagyobb része Protestáns volt; mellyel a' Protestáns Vállásnak tágasabb kapu nyittatott nem csak az Országba való bé-jövetelre, hanem az el-terjedhetéssre-is. Mikor pedig a' Zápolyától be-hívott Törökség Budáig és azon fellyül-is pusztítana, és az itt talált lakosok között sok ezret, kik nagy részént Katholikusok voltak, rabságra vitt volna: a' Szepességen, és a' Kárpatus hegyek alatt levő Varmegyébéli Protestánsoknak, úgy szólván semmi bajok

K 2

(e) Szentiványi Diar: Paral: p. 126.

sem volt; a' kik ezn ő felszkeikből ki-jövéen, a' magok tudományokkal mint valamelly ár-vízzel a' felső M. Országi Vármegyéket elborították. Mind ezen környülállásokat öszve-vévén, nem tagadhatni: hogy a' Mohácsi ütközet az Isteni Gondviselés' kezében olly eszköz volt, melly által a' Protestáns Vallás' terjedése szerentsésen segítetett.

XXIII §.

A' Törökök kedvezőleg viseltettek a' Protestáns Vallás eránt.

El-foglalváu a' Török Tsászár M. Országnak nagy részét; mivel az ő birodalmában sem a' Lajos, sem ama' Zenebonás Aristokrata Zápolya' végzeseiknek erejek nem lehetett; de azon okból-is, hogy a' Törökök semmit se láttak ollyast a' Protestáns Vallás' tzeremoniáiban, a' mi vagy szemeket meg-betránkoztatta, vagy külső pompájával 's gazdagságával szíveket ennek val-ói ellen fel-ingerelte volna; azt pedig tapasztalniok-is kellett, hogy a' Protestáns Vallás hűséges Jobbágyokat formál: tehát a' Protestáns Vallás szabadon hirdettetett, és terjedt mindenfelé. Igaz hogy a' Várokbá-is Metseteket építettek: de a' mi Templomainkat nekünk mindenütt meg hagyták. A' Török Innepek meg-tartattak: de az azok alatt

való henyélésre Hitünk' sorsosi nem kényszerítették. A' nagy Tekintetű férjfi rabok sokszor fehér személyeken ki-tseréltettek: (így próbálták a' Kálmántsebiek-is Szegedit ki-f szabadítani) de ezek Hit' változtatására még a' Serailban sem kényszerítették. A' Budai Mufti, a' ki a' Konstantzinápolyi Muftinak Kajmakánja vólt, azt ugyan meg-kívánta, hogy őtet a' Predikátorok' halála felől tudósítsák: de egyéb Vallásbeli dologba magát soha nem avatta. Az Ekklesiák' Igazgatóinak a' Basák illendő tekintetet adtak, a' kik az azok által adott Levél mellett az Ekklesiákat szabadon visitálták; — a' nép pedig a' maga Predikátorát betsülni és fizetni parantsoltatott, mint ez Simándi Mihálynak a' Pesti vagy Kevi Superintendensia' Püspök-jének a' Somogyi Predikátorokhoz írt Leveléből bizonyos, mellynek egy része így van: „A' győzhetetlen Tsászároktól és Vezérektől nekünk adott Levelekben sokszor meg-vagyon írva: az én hírem 's akaratom nélkül sem Város, sem falu Predikátort nem fogadhat, és 'a' Predikátor-is nem taníthat, miglen énnékem hírül nem esik, ebben a' Budai Skantzegségben, és az egész Kevi Püspökségben; mellyre nekem sok Leveleim vagynak a' hatalmas Vezérektől, Török és Magyar nyelven meg-

„ íratva, és meg-petséltetve; mellyhez
 „ képest mi köztünk szép rendtartás va-
 „ gyon, Falukban, Városokban, és egyező
 „ szép emberséges betsület, mind az egész
 „ községtől; sőt még a' vitézlő Török Urak-
 „ tol-is, minden betsületünk és oltalmunk
 „ meg-vagyon panasz nélkül, és nem tudom
 „ mellyik Falu, vagy Város merne ellene
 „ járnai a' mi Artikulusainknak, avagy Ta-
 „ nító, vakmerőképpen; mivelhogy min-
 „ denek jól tudják, hogy a' hatalmas Vezé-
 „ rektől erre minékünk Levelcink vagynak,
 „ hogy minket senki ne haborgasson, se Tö-
 „ rök, jobbágy, se senki, hanem tisztünk-
 „ ben el-járhassunk. Ezeket értvén Kegyel-
 „ metek, ahoz tartsa magát 's a't. “
 „ Hogy ennyire kedvezőleg viseltettek a' Törökök
 a' Protesáns Ekklesiák eránt; bizonyos még
 ezen Püspöki Protektionalis Levelciken ki-
 vül abból is, hogy Budán, hol a' Törökség'
 félszke volt, egész azon idő alatt, míg azt a'
 Török bírta, a' Reformátusoknak, és Evan-
 gelikusoknak fényes és virágzó Ekklesiájok
 volt; de a' mellynek az ő el-távozásokkal
 végek leve. Ugyan ezek a' Reformátusok'
 Templomjaikba prédikáció hallgatás végett
 el-járván; nagy reménység volt a' felől, hogy
 a' Törökök a' Keresztvény Vallásra által-
 térnek: a' mi ha meg nem lett-is, de leg-

a Kább itt ezek a' Keresztyén Vallást hallván, meg-győzöttettek arról, hogy azt háborgatni és üldözni még csak Törökhöz-is illetlen dolog volna. Midőn pedig a' *Éitcki Basa* meg-értette, hogy valami Nográd Várme-gyei Protestáns Pap, más Keresztyén Pap által háborgattatnék: ennek Oltalom Levelet adott az ellen, akarván, hogy a' Keresztyének egymáshoz türedelemmel viselkedjenek. Hly Oltalom Levelet tud mutatni a' Papkeszi Reformáta Ekklesia-is, melyet annak 1650-ben a' Fehérvári Basa adott, mellyben meg-engedte, hogy a' Parokhialis Ház meg-építtessék, és annak építtésére Tihánból alkalmas mester emberek mehes-senek. Azt a' rendelést pedig álmétkodás nélkül nem lehet olvasni, melyet Achmed Olay Bég Simon Tornyai Basa, Magyar nyelven 1669-ben a' Keresztyén Ekklesiákra, Papokra és Polgárookra nézve ki-adott, és meg-tartatni parantsolt; melyet az ő nevezetes foglalatiáért ide teszünk, melly így következik:

„I. Az Esküdtt Ember Istentfélő legyen:
 „ az Isten' Templomába járjon, otthon lété-
 „ ben Prédikátziót és könyörgést el-ne mű-
 „ lasson: hogy így mind magának, mind a-
 „ latta valoknak jó példaadásával Lelkeket
 „ Istennek meg-nyerhesse. Ha pedig a' ki-

„vül tselekszik; az Esküdtségre sem méltó,
 „sem illendő. II. Azon' igyekezzen, hogy
 „a' hazugságot el-távoztassa: józan és tiszt-
 „ta életű, igaz mondó és tökéletes állhata-
 „tos beszédű legyen. III. Az Inneptörést,
 „a' lopást, Tolvajságot, Árulást, Véron-
 „tást, Szitkozódást, Személyválogatást,
 „Lélekmondást, Ördögteremtette, Ördög-
 „lelkű és Hitű &c. undok szitkozódást,
 „Paráznaságot, Latornak Pártfogását, Ba-
 „rátságos atyafiságot, Hízelkedést, Aján-
 „dékra való nézést, Törvényekhez való
 „engedetlenséget el-ne kövessen. A' ki
 „pedig a' meg-nevezett bűnök között va-
 „lamellyiket tselekszi; azon kívül, mel-
 „lyeknek az Isten' könyvében nyilván va-
 „ló büntetések le íratatott, (mellyek sze-
 „rént ő-is büntetődjék) a' Pelengérbe
 „tétetessék, és ott egy kevéssé tartassék,
 „akár férjfiú, akár Afszonyi-állat, akár
 „Gazda, akár Szolga légyen, és azután
 „üssenek hatot a' farán. Ha otsmány és
 „trágár beszédű, a' gyülekezetben erősen
 „meg-pirongattassék; ha pedig a' gonosz-
 „ságban meg-átalkodván, még-is azokat
 „szüntelen tselekszi, és a' felül meg-írt go-
 „noszságokban tapasztaltatik, állandó és erős
 „bizonyosságokkal reá bizonyodván a' dolog;
 „nagy gyalázatosan a' közönséges helyen

„ az Ekklesiából ki-űzettessék, mint arra
 „ nem méltó személy. IV. Minden szomba-
 „ ton (ha lehet) az Esküdtek öfve-gyűlje-
 „ nek a' Fő Bíró' akaratjából, és akkor min-
 „ denekről tehetségek szerént Igazságot szol-
 „ gáltassanak. Ha kártételre való ki mene-
 „ tel kívántatik; minden magok vonogatása
 „ nélkül, annak meg-betsülésére ki-menje-
 „ nek, kitsinynek, nagynak, szegőnynek,
 „ gazdagnak. Vasárnap' pedig semminémű
 „ külső dolgokról való Gyűlés ne legyen;
 „ hanem azon napon mindnyájan az Isten'
 „ szolgálatjában legyenek foglalatosak. V,
 „ A' Panaszt mindenektől igazán meg-hall-
 „ gassák: a' ki nek mi büntetése következik
 „ a' Fejére, azt közönségesen egy aránt
 „ szolgáltassák-ki, vagy külső büntetést ér-
 „ demel vagy belsőt — Templombelit. VI.
 „ Az Esküdtek magok között egymásnak 's
 „ mind alattoz valóknak érdemlett tisztessé-
 „ get tegyenek; hogy egyesek lévön egy-
 „ más között, minden jóban nevelkedhesse-
 „ nek. Tanítójoknak pedig mint Lelki Pász-
 „ toroknak fejet hajtsanak, 's annak jó Gond-
 „ viselői 's betsülői legyenek, és minden jó-
 „ ban néki engedjenek. VII., Ha valaki a'
 „ Prédikátziót el-múlatja, és Vasárnap' tsak
 „ otthon hever; más Vasárnap' a' Prediká-
 „ tzió előtt a' Pelengérbe tétettessék, és

„ mind a' Predikátzió' végéiglen benne tar-
 „ tassék; annakutánna üssenek négyet a'
 „ farán, és botsáttassék békével. Hasonló-
 „ képpen valaki dolga' végben-vitelére ki-
 „ mégyen, ha nem kéntelen véle, avagy
 „ Szombaton megyen el, és Vasárnap' kor-
 „ tsoláz, azzal-is úgy tselekedjenek, mint a'
 „ Predikátzió el-mulatójával. És a' ki tsak
 „ azonn a' Mezőn, Teleken, Szöllő-He-
 „ gyen kortsolázni, és nyulászni, madarász-
 „ ni mégyen, Predikátzió előtt; azt-is el-
 „ ne szenvedjék az Esküdtt Bírák büntetetlen;
 „ mint a' féle Isten' Napjának meg-rontóját
 „ meg-büntessék. VIII., A' ki kórságossá-
 „ got, dühödtet el-mondja Eg-ütöttet, Kö-
 „ ütöttet, szinte-mint a' Lélek-mondókat úgy
 „ meg-büntessék: ha pedig valaki másra
 „ gonofzságot költ és kiált, mellyet meg-
 „ nem bizonyíthat; a' minémü büntetést ér-
 „ demlett volna a' meg gyalázott személy,
 „ azt a' meg-gyalázó személy szenvedje.
 „ IX. A' ki az Esküdtt Bírákat meg-hamisít-
 „ ja és végzéseket semminek tartja, és meg-
 „ káromolja: az ollyatén Vasárnapon jó reg-
 „ gel a' Pelengérbe tétessék, és u'sonna-ko-
 „ rig mind ott tartassék; azután pedig ütö-
 „ gessék jól meg, és botsássák békével. A'
 „ melly Esküdtt Ember pedig a' büntetést
 „ nem javallja szívesen erősen, afféle bünte-

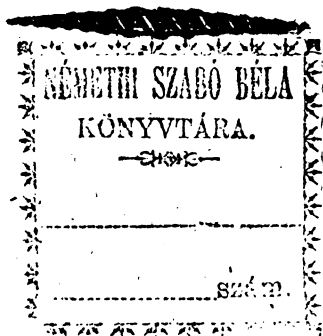
„tésénél nem fogván, és hátra másván a'
 „Dologban: a' kit így büntetnének a' bü-
 „nért, a' Bűnös mellé szólván, a' Bűnöst
 „botsássák-el, és a' Bűnös mellett szólót,
 „annak pártfogóját, akárki légyen, azt bűn-
 „tessék-meg, hogy így az Lator mellé sen-
 „ki ne merészeljen szólani és támadni. —
 „X., A' Gyűlésbéli valami olly titkos dol-
 „goknak el-igazításának idején senki ne
 „menjen hivatlan, még az Prédikátor-is;
 „hanem ha hívattatik, úgy illik jelen len-
 „ni. — XI., Afszonyok a' Gyűlésbe ma-
 „gokat ne avassák, pattogni oda ne men-
 „jenek: a' kik pedig ez ellen tselekedznek,
 „a' Pelengérben légyen helyek. — XII., Ha
 „az Afszonyok egymást meg-kurvássák,
 „szidalmazsák, rútítják, egymást gya-
 „lázzák, Férjfinak tisztességet nem tesznek,
 „előttök fel nem kelnek, avagy nékik tisz-
 „teletlenül szólnak: efféle tselekedetekért a'
 „Pelengérben meg-verettenessék. — XIII.,
 „Ha valaki meg-átalkodik a' gonofzságban,
 „a' Templomba nem jár, sem Predikátsió'
 „hallgatására, sem hetedszaki könyörgé-
 „sekre, és a' ki a' Szent Sákramentommal
 „nem él, akár férjfiú, akár Afszony, és a-
 „kármi rendben légyen: a' Prédikátor, és
 „még az Istenes Hívek is, olyan emberre
 „szorgalmatosan reá vígyázzanak, és az

„ollyaténnak a' Tanító semmiben ne szól-
 „gáljon: sőt ha meg-hal is, az ollyatén' ha-
 „lálának emlékezetére ne harangozzanak,
 „a' község közzül senki feléje ne monjen,
 „se sírató se koporsó tsináló, se sírásó,
 „hanem temesse-el a' maga Háza népe, a'
 „mint tudja; de ne a' közönséges temető
 „helybe, hanem egyéb magános helyen
 „s még távol a' közönséges temető helytől,
 „a' maga gyalázatjára. — XIV., Ha a' Ta-
 „nító mind ezekre, és ezeknek végbe vi-
 „telére nem vigyáz, és sem az Esküdtteket,
 „sem a' Közönséget jóra nem kényszeríti,
 „hanem minden latorságban élnek a' Polgá-
 „rok: a' Predikátort vastag büntetéssel meg-
 „büntetjük, az Esküdtteket meg-gyalázzuk
 „és meg-bírságozjuk; hogy így minden la-
 „torság meg-szűnjék, minden jámborság és
 „tiszta élet meg-maradhasson. A' Prediká-
 „tor e' parantsolatinkat, és ki-adott Törvé-
 „nyeinket, a' Templomban a' Község előtt
 „gyakorta el-olvassá, hogy ezután valami
 „gonofzság ne essék, és senki azt ne mond-
 „hassa, hogy nem vólt hírével, és elébb
 „meg-nem mondották néki. Ha valakin
 „pedig ezek szerént valami esik, és nehéz
 „lesz néki; jöjjon panaszolni, és ha onnan
 „hazul fél terével jött, Isten úgy segélljen!
 „bizonyosan el-hidje, hogy egész terével

„botsátjuk. Írtuk Simon Tornyán 1669.
„Achmed Olay Bég.

Jegyzés: Sokan mint a' Protestáns Vallás' nagy motskát, úgy beszélik azt, hogy az a' már elő-adott Zürzavaros időkben terjedt-el leg-inkább az Országban. De csak úgy vólna az azonn motsok, hogyha az ekkori Zenebonáknak a' Protestánsok lettek vólna okai; tudjuk pedig, hogy ez a' Vallás leg-kissebb okot sem szolgáltatott a' Törököknek arra, hogy Lajost meg-támadják, sem Zápolyának, hogy Ferdinánddal hadakozzék. Arról pedig nem lehet tenni hogy a' Reformátio éppen ezen időben esett, és nem elebb vagy utóbb: mert az Isteni rendelésből ennek éppen ekkor kellett előjöni. A' Kupa' és a' Gyula' Zenebonái közt terjedt-el leg-inkább Magyar Országban a' Keresztyén Vallás; és hárulhat-é ezért arra leg-kissebb motsok-is?

IV. TZIKKELLY.

A' Protestáns Oskolák, és Akadémiákra való járás, segítő eszközei voltak a' Protestáns Vallás' terjedésének.

XXIV. §.

Az Oskolák-is mennviben eszközölték a' Protestáns Vallás' terjedését, — és mi okokból építették mindjárt a' Reformátzió elein az Oskolák?

Az Oskolák-is nagy elő-mozdítására szolgáltak a' Protestáns Vallásnak: mert akár a' Törökök' pusztítása; akár az alkalmas Tanítók nem léte; akár, mint Szent Iványi Jézsuíta panaszképpen említi, a' Püspökök' gondolatlansága miatt, a' Reformáció' elein Katholikus Oskolák igen kevesen lévén, (a) a' Katholikus szülék, a' Királyi Felség sem tilalmazván ezt, ne hogy gyer-

---

Lásd: (a) *Dissert: Paral.* pag. 127. *Non errare illos, qui Corruptionem Religionis Catholicae — Episcoporum ignavia imputant, qui Scholas Diocesium suarum, et Communitatum, collapsas instaurare nihil pensi habeant.* —

mekeik tudatlanúl nőjienek fel, kéntelenek voltak azokat Protestáns Oskolába küldeni; példát adván erre maga az Esztergomi Ersek Verantz, a' ki a' maga atyafiát a' Bártfai Evangelikusok' Gymnásiumába Stökel Leonhárd' keze alá küldötte, a' kiezén Oskolában 1539 töl fogva nagy (haszonnal tanított. (b) Minthogy pedig az akkori idő szokása szerént, melly némelly Oskolákban még a' XVIII-dik század' közepén-is megmaradt, minden tudományok úgy tanítottak, hogy azok a' Theológiával voltak öszve-keverve; tehát ha a' Theológiát nem volt-is a' Katholikus hallgatni köteles, de egyéb tudományokban ugyan azt, leg-alább annak éppen azon részéit, mellyekben egymástól különböztek, hallotta: a' miből a' lett, hogy a' Protestáns Oskolákba küldött Katholikus gyermekek, a' Protestáns Vallással meg-esmerkedvén, sokan azok között Protestánsokká lettek. Így volt az egész 1629-ig: a' midön Pázmán Péter Kárdinalis megparantsolta a' Katholikus Papoknak, hogy „ azok az ő prédikázióikban sokszor érté- „ sekre adják hallgatóiknak, hogy senki az „ ő gyermekeit a' nem Katholikusok Oske-

---

(b) Schmitt in *Vitis Epp. Agrich. Tom. I. p. 88.*

„lájába ne küldje, és kereskedés, mester-
 „ség, vagy nyelv-tanulás kedvéért, eretnek
 „helyekre soha ne vigye.“ (c) Minthogy
 pedig eleinte a' Protestáns Oskolák sem i-
 gen derekasok voltak: tehát a' tehetősebb
 Katholikus szülék a' Német Országi el-híre-
 sedett Akadémiákba küldötték tanulni gyer-
 mekeiket, a' kik azokból a' Luther' és Kal-
 vin' értelmével meg-telve jöttek-vízfűz, a'
 kik az ő Attyafiaik és barátjaik közt (an-
 nyival inkább hogy az ő Plébánusaik a'
 Törököktől való féltékben vagy el-szalad-
 tak, vagy az ellenség' fegyvere által az ő
 reájok bízott juhokkal együtt mint jó Pász-
 terok el-veztek) a' bé-szített tudományt el-
 hintegették.

Serkentetvén pedig az Ország az 1548-
 esztendőbeli Dietán, de mászor-is az Os-
 kolákról, 's az Ifjúság' taníttatásáról való
 gondoskodásra; más oldalról pedig tapasz-
 talásokból tudván a' Protestánsok, hogy a'
 Katholika Vallásnak az ártott sokat, hogy
 az Oskolákkal senki sem gondolt; akarván,
 ezek

(c) Péterfi in Concil. Regni Hung. P. II. p. 254.
 — 257. *Pavechi Crebro inculcent pro Concione; ne
 ullus filios ad Scholas A catholicas, nec pro mercatu-
 ra, aut artificio, aut linguarum usu, ad loca hære-
 tice mittat.*

ezek mellett az ő Vallásokat a' más Vallásúakkal-is meg-esmértetni, és gyermekeiket 's ifjaikat a' magok Vallására fundamentomosan meg-tanítatni; nem tsak, hanem alkalmas Ekklesiái és Oskolai Tanítókat-is formálni magokná; tehát mind az Evangelikus, mind a' Református Ekklesiák, 's azoknak Pátronusi, mindjárt a' Reformátzió' kezdetében, és azután-is, sok apróbb és nagyobb Oskolákat állítottak-fel, 's azokban rész szerént hazafi, rész szerént idegen Országbeli Tudósokat állították elől Tanítókul.

XXV. §.

Nevezetesebb Oskolák a' Protestánsoknak.

A' *Reformátusok'* Oskoláit a' mi illeti: Minden Reformáta Ekklesiában állítottak-fel Oskola; a' mellynek Oskola Mestere, azon kívül, hogy a' Templomban Kántori kötelességet vitt, egész idejét a' gyermekek' tanításokra tartozott, 's tartozik fordítani: Eleinte kivált, míg alkalmas Tanítók nem találtattak, a' *Prédikátorok'* kötelessége volt az Oskolákat-is tanítani; de mivel a' Templombéli foglalatosság-is elég dolgot adott nekik; az Oskolákba magok költségen és fizetésekből fogadtak Tanítókat, 's éppen azért vetették az Oskola Mestereket olly szorosán a' Papok alá a' régi Kánonok, mi-

L

vel azok adtak ezeknek kenyeret. — A' Királyi, 's nagyobb Városbéli Ekklesiáknak, népesebb Oskoláik voltak, mellyek több, és külső Országokon - is tanúlt Férjfiak által tanítottak; 's ezeknek kezek alatt húsz, harmincz, 's több nagyobb Tanulók - is voltak, kik Logikát, Rhetorikát, és Poésist tanultak. Voltak *Tractus*' vagy Vármegye' Oskolái-is, mellyekre egész Vármegye, és abban lévő Ekklesiai Felsőség vigyázott: a' mellyek, mint a' Városi nagyobb Oskolák - is, *Gymnasiumoknak* nevezették; a' hol már a' fellyebb említetteken kívül a' Theológiának, Philosophiának, Mathesisnek fundamentomi-is tanítottak. — Azok az Oskolák pedig, wellyekben Görög, 'Sidó, Arabs nyelvek, a' Theologia, Philosophia, és Historia egész terjedésekben tanítottak 's az Ifjak Prédikátorságra készítették, *Collegiumnak*, *Illustre Gymnasiumnak*, és *Semináriumnak* nevezettek: és ezekből vitették ki az alkalmasabb Tanulók a' kisebb Oskolákba Mestereknek.

Illy' fő Oskoláik vagy Collegiumjaik voltak a' Reformatusoknak Magyar Országgon szinte a' Reformátziótól fogva, a' Debretzeni, Pataki, N. Várad, Szatmári, és Pápai; mellyek közzül a' két első most-is fenn áll: a' Váradnak 1660-ban, a' Szatmá-

rinak pedig 1703 ban végek lett; a' Pápai, melly már 1531-ben a' Túl a' Dunai Reformátusságnak fő Oskolája vólt, mint a' régi Oskola' Jegyző Könyvéből világos, 221 esztendeig állott fel, es 1585 től fogva Professorainak Laistromát egész 1752-ig, mellyben el-vétetett, mutatni tudja. (a) — Hasonló fő Oskoláik vóltak Erdélyben a' Reformátu-

---

(a) Páparól Lámpe igen keveset tudván; midőn mindenik Collegiumbéli Professoroknak Laistromát közlőtte a' tudós világgal, a' Pápai Professorokról hallgatott: kiknek neveik a' régi Oskola' Protocolluma szerént így következnek. Hollósi Péter 1585-ben kezdett lenni Tanító. — Győry István 1600. — Kálnai János 1635. — Marosi István 1644 — Sári István 1658 — Lenti János 1654 — Séllei István 1656 — Kóródi István 1658 — Bátorkefzi István 1663 — Gáál Imre 1666 — Baló Mátyás 1668 — Szeremlei Mihály 1669 — Kotsi Bálint 1671 — Szőke Mihály 1674. Kabai Mihály 1675 — Debrovitzai Miklós 1677 — Szeremlei János 1683 — Szokolyai György 1691 — Kotsi Bálint 1694 — Csúri József 1696 — Séllyei Pál 1698 — Szilvási Péter 1701 — Deáki István 1703 — Sepszi Mátyás 1706 — Sz. Péteri Péter 1711 — Hofszúfalusi Márton 1713 — Kövesdi János és Lepsényi István 1714 — R. Szombati István 1715 — Kövi János 1718 — Berta Benedek 1721 — Cse Csúzi János 1724 — Újvári András 1724 — Almási András 1729 — Ladányi Miklós 1731 — T. Kereftzesi Ist-

soknak, Fehérvárott, Vásárhelyen, Enyedén, és Kolosváron: mellyek közzül a' három utólsók most-is virágzó állapotban vágynak.

Nevezetesebb Gymnásiumaik voltak ugyan tsak a' Reformátusoknak *Rév. Komáromban*, hol tsak nem Collegiumhoz hasonló nagy Oskola volt: mivel innen Rectoriákra-is jártak-ki a' Deákok, és a' Tsallóközi Superintendentia több Tractusok által tartatta az itt tanuló nagyobb Deákokat; de Akademiákra-is küldötte az Ekklésia a' maga némelly Alumnusait. — A' *Nagy Szombati* Gymnásiumban 1621-ben Bethlen Gábor 24 Alumnus' tartására való fundatiót tett; de a' melly fundatio innen a' *Kassai* Gymnásiumba tétetett-által. Illyenek voltak még a' *Weszprémi, Tatai, Györi, Losontzi, és Lévai* Gymnásiumok; kisebbek voltak a' *Szentzi, Samariai, Óvári, Érsekújvári, Szőnyi és Kotsi*. — A' Tisza mellyéki részen nepes Gymnásiumok voltak a' *Göntzi, Kassai, Miskoltzi és Rima szombati, 's Szikszói*. A' Túl a' Tiszai Püspökségben nevezetesebb

---

ván 1732 — Szoboszlai István 1735 — M. Pápai Mihály 1739 — Göböl Gáspár 1740 — Baranyai Péter 1744 — Kun János 1745: ennek idejében vétetett-el az Oskola 1752-ben Martius' 12 dikén.

Gymnásiumok: a' *Szigeti*, *Bányai*, *Erdödi*, *Beregzsáfi*. — A' Rátzkevi és Baranyai Superintendententiákban meg. említést érdemlenek: a' *Ketskeméti*, *Körösi*, *Czeglédi*, *Veresmarti*, *Pétsi* Gymnásiumok; mellyeket mind régiségére, de népességére is fellyül-műlt a' *Tolnai*: jollehet a' Pétsiről Lampe azt mondja, hogy az Collegium volt.

Az Evangelikusoknak nevezetesebb nagyobb Oskoláik voltak: *Új szigeten* és *Csepregen*, a' mellyeket Nádasdi Tamás állított fel, *Sopronban*, — *Posonban*, *Mosótzon*, mellyet a' Révai, *Galgótzon* és *Bitsán*, a' mellyeket Turzó, *Vág Besztertzen*, mellyet a' Balassa, *Neéren*, mellyet a' Horváth fő Úri Familiák állítottak fel. Igen népes fő Oskolák voltak még *Eperjesen*, *Lötsén*, *Selmetszen*, *Rassán* *Brassón* és *Szebenben*. (b)

(b) A' két Hazabéli Collegiumoknak és Gymnásiumoknak Históriáját ki akarom adni, a' melly végre magamnak - is szép Gyűjteményem van: de meg-értvén némelly nagyobb Ekklesiák' abbéli tzelomat, a' magok kebelebeli Gymnásiumoknak Históriáját velem már közleni is méltóztatták. Hogy annál tökéletesebb lehessen azon Oskolák' Históriája, és a' nevezetesebb régi, és mostani Evangelikus és Református Oskolák ki-ne maradjanak ezen Gyűjteményből; kérek tisztelettel mindeneket, méltóztassák egy két esztendő alatt, ez vagy amaz Oskoláról való Jegyzéseiket hozzám el-küldeni,

XXVI. §.

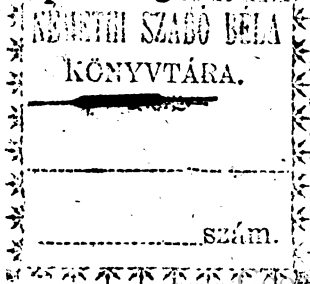
*Az Akadémiákra való kijárás segítette a'
Protestáns Vallás' terjedését.*

A' Mohátsi Hartz előtt, nem lévén a' Hazában olly Oskoláink, mellyekben minden Tudomány tökéletesen tanítatott volna; Olasz Országba jártak-ki Magyarjaink tanulni; minekutánna pedig Luther' híre Magyar Országba bé-jött, az Eszaki Tüdósokkal és Oskolákkal esmerkedtek - meg. — Különösen pedig a' mi a' Protestánsokat illeti: Ők a' Luther' és Zvinglius' tudományát vévén-bé; azt mindjárt a' Reformatiókor ide benn fundamentomosan meg - nem tanulhatták. Még azután-is, mikor már Oskoláink kezdtek lenni, soká nem vóltak olly nagy Oskolák, mellyeknek annyira lehetett volna a' Protestáns Vallás' esméretében menni, hogy valaki anál fogva alkalmas Ekklesiái Tanító lehetett volna. Meg is vólt sokakban az a' kívánság, hogy magának Luthernek, Melankhtonnak, Kálvinnak szájából hallják az ő tudományokat. Mivel ezek mellett nem vóltak mindjárt a' Reformatiókor rendes Püspökjeink: a' Papságra való felszenteltetést külső Országokon vitették magokon végben a' Papságra készülő személyek; azomban az Ekklesiái Igazgatás, a' Liturgiák,

a' Papoknak Templombéli foglalatossági - is mind újak lévén: azokat tapasztalásból lehetett inkább meg-tanúlni, mint könyvből; azonn pedig nagyon igyekeztek első Reformátoraink, hogy a' Magyar Országi Protestáns Ekklesiák, a' külső Országiakkal, a' külső Rend-tartásokra nézve-is egyességben és egyformaságban lennének. De a' Katholika Hit'erős óltalmazóinak-is csak úgy felelhettek - meg nyomosan, ha a' magok Vallását, és a' Theológiának minden ága bogát jól tudtak: tehát ezen, 's több okokból a' Protestáns Magyarok, — Felséges Királyaink ezt soha nem ellenzván, — mindjárt a' Reformáció' elein 1522-dik Esztendőben el-kezdték járni Vittembergába, Tigurumba, Genevába, Basileába, Heidelbergába, Leidába, Ultrectbe, sőt Angliába-is. — Ki-mentek pedig nem csak a' Papságra készülők, kik közzül a' szegényebbeket a' nevezetesebb Ekklesiák, Superintendentiák, Mágnások, és Fő Nemesek pénzzel segítettek; hanem a' Nemesi és Fő Renden lévők-is: kik közzül Báró Bánffi Ferentz, és Turzó Imre, Vittembergában Magnificus Rectorai-is vóltak az Academiának; kiknek nyomdokit követték egyebek közt Ghymeszi Forgáts Mihály, Eszterházy Tamás, Báró Ostrozith János, Bersevitzi Márton, Pétsi

'Sigmund, Haller Gábor, a' Bethlenek és mások, kik közzül némelyek az Akadémiában közönséges Disputatiókat-is tartottak.

Leg első volt pedig a' Magyar Académikusok közt *Czirjak Márton*, a' ki 1522-ben írta-bé nevét a' Vittembergai Mátriculába: jóllehet Gálszétsiről és Szent Antali Gergelyről az íratik, hogy ezek már 1521-ben itt meg-fordultak. Azt követték 1524-ben Lintzi Dienes, Budai Gleba Boldizsár, és egyebek: úgy hogy I. Ferdinánd' haláláig tsak Vittembergába 250 Magyarok mentek tanulni; közönségesen pedig a' XVI. Században 587-ten tanultak tsupán ezen Akademiában, kiknek Lajstromát meg-írta és le-hozta Tsokás Péter 1685-ig, ettől fogva, pedig 1597-ig Liponi Jérémiás, ezen túl pedig a' kik itt tanultak; emlékezetben hagyta Veszprémi az ő Magyar Országai Doktorokról írt Könyvében. Azért tölt pedig a' Vittembergai Magyar Tanulók' száma olly sokra; mert mind az Evangelikusok, mind a' Reformátusok tanulhatták itt a' magok Vallásokat, amazok Luthert, ezek pedig Melanchton Filepet hallgatván.

V. T Z I K K E L L Y .

**A' Könyv-nyomtató Műhelyekről,
mint a' Protestáns Vallás' terje-
dése' eszközéről, 's Könyvek' Cen-
surájáról.**

XXVII. §.

*A' Protestáns Könyvnyomtató Műhelyekről
Magyar Országban.*

Nem tsak élő szóval, és az Oskolákban 's Templomokban; hanem a' Könyvek' olvasása által-is akarták terjeszteni a' Protestánsok az ó Vallásokat; tehát mind Magyar, mind Erdély Országokban, tsak hamar a' Reformáció' ki-derülése után, sok Könyvnyomtató műhelyek állítottak-fel a' Protestáns Földes Uraságok, — az egészen reformálódott Városok, — sőt a' Prédikátorok által-is.

Azon Könyvnyomtató Műhelyek közt, mellyek Magyar Országban állítottak-fel a' Protestánsok által, leg-régibb és igen nevezetes az.

Új Szigeti, mellyet Gróf Nádasdi Tamás 1539-ben állított-fel, és a' mellyben 1541-ben a' Silvester' vagy Erdős János' Új Testamentoma ki-nyomtatott.

Sárváron a' Nadasdi Tamás' jószágában
 • olly régi Könyvnyomtató Műhely volt, hogy
 abban, Karabinszki Szerént, már Dévai a'
 maga munkáit ki-nyomtattatta.

Óváron 1558-ban: *Az Úr Jéhusnak Szent
 Vatsorajáról, Kinszenvedéséről, és dttsőséges
 fel-támadásáról írtt Prédikáziókat* adott-ki
 Hufzár Gál.

Papai Könyvnyomtató Műhely, melly-
 nek fel-állítását tulajdonítja Párizpapai Fe-
 rentz Török Balintnak, így írván a' Könyv-
 nyomtató Műhelyekről írtt munkájában:

- „ Magyar Ország ebben szenved még nagy tsorbát,
- „ Poson Orvoslá-meg elsőben e' hibát;
- „ Török Bálint rá' szerzé Pápa Városát
- „ Meg-mutatá ő Nagyságos Úri voltát.“

Ha Páriz Pápainak szava meg-áll, a' ki
 Pápai fi lévén, (még ma-is meg van a' Pá-
 riz Familia háza Pápán, éppen a' Reformá-
 tum Collegium' útszáján fellyülről szeglet
 ház) sokat tudhatott olyat a' hazájáról, a'
 mit más nem tudhatott; úgy ezen Könyv-
 nyomtató Műhelynek 1541-előtt már fel-
 kellett állni: mert Török Bálint ekkor esett
 Török rabságba, a' honnan soha vissza
 nem jöhetett. Azomban Hufzár Dávid, a'
 Hufzár Gál' fia és Pápai Prédikátor azt írja
 a' Hertzegszöllösi Kánonok' eleibe tett Elöl-
 járó beszédében, hogy az, az övé. Bod *Peter*

~~Czeglédi~~ pedig világosan állítja, hogy Huszár Gál tulajdon maga pénzén állította-fel a' Pápai Könyv-nyomtató Műhelyt. Ugyan ezt Lámpe-is Huszárénak írja lenni: és így, mint Bornemiszának, és más Papoknak magoknak volt a' Reformáció' elein Könyv-nyomtató Műhelyek: úgy ez is Gál Papé magájé volt: hanem hihető, hogy ezt idővel a' Török Familia által-vette. Itt nyomtatattak-ki 1577-ben a' Hertzegszöllösi Kánonok, és a' Hejdelbergai Katechismus, fennállván még 1632-ben is ez a' Könyv-nyomtató Műhely. — Láss erről többet a' *Túl a' Dunai Püspökök' életében.*

Debretzen. Az ide való Könyvnyomtató Műhelyt-is Török Bálintnak tulajdonítja Párizpai; de minden fundamentom nélkül: mert az Egri Völgyi Nemesség' és fegyveres nép' Vallástételének Elöljáró-beszédében azt írja Czeglédi György, hogy az a' *legelső példa* a' Debretzeni Könyvnyomtató Műhelyből: úgyde ez a' Confessio 1562-ben nyomtatott-ki; Török Bálint pedig már ekkor meg holt Konstantinápolyban, lévén 1541-től fogva Török rabságban. Hihető hogy Debretzen Városa állította-fel ezt a' Műhelyt a' Melius Péter' izgatásából.

A' *Várad* Könyvnyomtató Műhely azon egy időben kezdődött a' Reformáta Ekkle-

siával és Oskolával: a' mint hogy 1557-ben; a' mellyben t. i. Várad reformáltatott, Enyedi Jánosnak illy' izimű Könyve nyomtatott itt ki: *Mennyei szó, vagy a' Lelki álomból való fel-serkentés.* Fenn-állott ez a' Könyvnyomtató műhely 1660-ig.

Sáros Pataki, mellyben az *Idvesség' sarka* 1564-ben nyomtatott ki.

Nedelitz. — Zrinyi Miklos, a' ki 1566-ban a' Reformáta Vallásban ontott vért Királyáért 's Hazájáért, állította itt fel a' Könyvnyomtató Műhelyt, mellyben a' Buchich Katekismusát több ízben ki-nyomtatatta.

Alsó Lindván, a' Bánfi Familia állította fel a' Könyvnyomtató Műhelyt, hol Kultsár György a' *Halálra való készületről* írt tanítását 1573-ban ki-adta.

Szemptán adta ki Bornemisza Péter az *Evangéliomokból 's Epistolákból való predikációit* 1570 — 1575-dik esztendőben.

Szentzen nyomtatatta ki 1578-ban Bornemisza Péter az ő Postillájának IV. Darabját.

A' Bártfai népes és Evangelika Vallást tartó Város' Könyvnyomtató Műhelyében nyomtatatta ki Kultsár György 1579-ben az ő Postilláit Magyar nyelven.

Besztertze Bányán Scholtz Kristófé volt a' Könyvnyomtató Műhely; mellyben nyomtatott ki 1578-ban a' Bánya Városoknak a-

ZON Vallástételek, mellyet I. Ferdinándnak 1559-ben be-adtak.

Német Új Váron, hihető a' Beithe István' serkentéséből, vagy a' szomszéd Nádasdi Tamás' követéséből, állított-fel a' Reformáta Vallást követő Battyáni Familia Könyvnyomtató Műhelyt; mellyben Beithe István a' *Német Új Vári Reformáta Gyülekezet' Confessióját* 1597-ben, és egyéb Könyveit kiadta.

Világos Váron nyomtattatta-ki Beithe István a' *Keresztyén Vallásnak rövid summája* nevű Könyvét 1582-ben, mellyet Battyáni Boldizsárnak ajánlott.

Detrekő Vára van Poson Vármegyében; így neveztetik Balassa Detréről, a' ki ezt építtette: az ide való Könyvnyomtató Műhely a' Balassa Familia' Udvari Papjáé Bornemisz Péteré volt, hol ez 1582-ben az ő *Énekeit* 's egyéb munkáit nyomtattatta-ki.

Visolyon, Báthori István Ország Bírája, mint a' maga jószágában, abból a' tzelből állított-fel 1589-ben egy Műhelyt, hogy Károli Gáspár az általa le-fordított Bibliát itt, mint szomszédban, ki-nyomtathassa.

Monyorókereken adta-ki 1591-ben a' Rehontzi Református Prédikátor Drágonis Gáspár illy tzimü Könyvét: *speculum Theologicum, seu Concionatorium*, bírván ezen Műhelyt Manlius Gaspár.

Schütz vagy *Sitz* Varosotskában adta-ki Vízaknai Gergely 1593-ban a' Keresztyén Tudománynak egynéhány fő Articulusirol való Könyvetskéjét.

Samarján 1615-ben nyomtatott-ki a' Tzene Péter által Magyar Nyelvre le-fordítatott Helvétziai Vallástétel.

Kassán 1600-ban már meg vólt a' Könyvnyomtató Műhely; mellyet közel száz esztendeig Protestáns Könyvnyomtatok bírtak.

Keresztáron jött-ki Göntzi Miklósnak az *Úr Vatsorájáról való Elmélkedése*: és ugyan ezen 1612-ben a' Túl a' Dunai Evangelika leg-első közönséges Ekklesiák' Liturgiás Könyve.

Lötsén a' XVII-dik Század' elein már nevezetes Könyvnyomtató Műhely vólt, mellyben 1614-ben Klösz Jakabnak *Manuale Precum* nevű Könyve jött-ki. — 1630-ban új és igen szép Művszereket szerezvén Brewer Lörintz, majd száz Esztendeig bírta ezt ezen Familia. A' Reformátusok' Enekes, és Halottas Könyvök negyed rész formában 1676-ban itt adódott-ki.

Csepregen, hihető hogy a' Nádasdi Familia' segedelme által állítatott-fel a' Könyvnyomtató Műhely. Itt adta-ki Lethenyei a' *Kalvinisták' Magyar Harmonidjának meghamisítása* című Könyvét 1633-ban. — Ezek-

hez hasonló és nevezetes Protestáns Könyvnyomtató Műhelyek voltak még a' XVII. Században az *Eperjesi, Komjati, Trentsini, Galántai, Galgóczi*, és egyebek.

XXVIII. §.

Az Erdélyi Protestáns Könyvnyomtató Műhelyekről.

Az Erdélyi Protestáns Könyvnyomtató Műhelyek között leg-első az *Hontér Jánosé*, a' ki 1533-ban Basileából haza jövén, magával egész Typographiai készületet hozott, és Brassóban az Augustai Vallástételt, 's egyéb Könyveket ki-nyomtatattván, Erdélynek Reformációjára ezzel leg-többet tett.

Heltai Gáspár' Műhelye Kolosváron, mellyben 1551-ben már a' Magyar Bibliát kezdte Heltai nyomtatatni.

Fehérvári Könyvnyomtató Műhely, mellyben mivel János Sigmund alatt sok olyan Könyvek jöttek-ki, mellyek a' következő Fejedelemnek nem tetszettek; a' Könyvnyomtatót 1571-ben a' nyomtatástól el-tiltotta. — Bethlen Gábor újra fel állította itt a' Könyvnyomtató Műhelyt: mellyben 1632-től fogva sok jó Könyvek adaták-ki. Vege lett ezen Műhelynek-is 1659-ben, a' midőn a' Török Fehérvárt el égette.

Ugyan itt kezdett Bethlen Gábor egy *Oláh Könyv-nyomtató Műhelyt* szerezni, olly szándékkal lévén, hogy a' Bibliát Oláh nyelven ki-nyomtattassa, mellynek olvasása által kívánta volna az Oláhok' szemét fel-nyitni: de ezen Műhelyt I. Rákotzi György állította-fel egészen, mellyben az Evangélisták' Írásait és a' Palatina Katehesist Oláh nyelven 1648-ban ki-nyomtattatta.

Kolosvári Reformátum Collegium' Nyomtató Műhelye, melly egy darabig Gilányi', azután Szentzi' Typographiája alatt volt esmeretes. Amazt azért nevezték így: mert Gilányi nevű ember vette-meg, és ajándékozta a' Collégiumnak; ezt pedig Szentzi Kertész Ábrahámról, a' ki Váradról, a' hol Könyv-nyomtató volt, 1660-ban a' Törökök által el-kergettetvén, Kolosvárra vette magát Műszerével együtt. Ez itt mag nélkül meg-halálozván, minden műszere, a' Fiskusra szállott, de a' mellyeket Apaffi Mihály Fejedelem 1672-ben a' Kolosvári és Enyedí Collegiumoknak ajándékozott. Mind a' két Műhelynek el-kopott Műszerei a' Tótfalusi' Műszereivel jobbítottak-meg.

Szebenben is volt nevezetes Könyv-nyomtató Műhely, hová a' Szentzi Typographiának-is egy része vitetett. Itt adatottki Páriz Pápainak *Rudus Redivivum* nevű munkája

munkája 1684-ben, mellyben a' Pratestáns Ekklesiák' Historiáját írta meg.

XXIX. §.

Könyvek' Censurájáról, vagy meg-vi'sgdlésáról.

A' XVI. Században, és a' XVII-nek is közepén, sem a' Prötestáns Írók, sem a' Könyv-nyomtatók meg-nem vóltak szorítva; hanem kiki, akár Polemikus vólt a' Könyv, akár nem, szabadon ki-nyomtatta azt: mint erről az említett Századbéli Könyvek' megtekintésénél fogva kételkedni nem lehet. A' melly Könyveink' elein látunk valami Censurának nyomát; az is tsak a' magunk Felekezetebeli Tüdósoknak, többnyire Püspököknek, és Professoroknak, nem Censurája, hanem olly *Approbatíója*, vagy Helyben-hagyása, mellynél fogva a' tudatlanabbakra nézve a' jelentetett-ki, hogy az Író, a' Helvetika vagy Augustai Vallástetelek ellen semmit nem írt; — a' mit hogy a' Prötestáns Státus tselekedjen, arra ötet a' szükség vitte: mert először a' Római Katólika Vallásból, azután pedig a' Reformátusok, az Evangelikusok közzül jöven-ki a' Sociniánusok-is, 's mind a' két hazában erősen terjedvén: vigyázni kellett, hogy kiki a' bé-vett Cofessiók, és a' maga Felekezetebeliek' értelmek szerént írjon. Külö-

M

nösen pedig midőn Szilvás Ujfalusi Imre, és egyebek 1640 körül, a' bé-vett Ekklesiái Igazgatáson egész egy fordítást akartak volna tenni, és a' Püspöki Igazgatás ellen Könyveket-is írtak, mellyekben a' Presbyterianismust javasolták, 's ebből olly nagy lárma lett volna, hogy annak le-tsendesítésére Szathmár Németiben egy Nemzeti Zsinatot kellett tartani: ekkor az illyes dolgoknak eleje vevéséért rendeltetett, hogy senki a' Református Tüdósok között semmi Könyvet, az Ekklesiától magától ki-választott Tüdósok' meg-vis'gálása és helyben-hagyása nélkül, ki-ne nyomtasson. — (a) A' Protestáns Status abban-is dítseretet érdemel; hogy mikor az ő Vallások, a' fellyebb valók szerént-is, uralkodó Vallássá lett, (ha ugyan lehet a' Vallást uralkodónak mondani) a' Katholika Ekklesiabéli Tüdósoknak Könyv írás és nyomtatásbeli szabadságokat soha meg-nem háborították, sem meg-nem szorították; hanem mindenik Vallásbeli Írók szabadon írhattak, a' mit tetszet: jól-lehet meg kell vallani, hogy mindenik Felekezetben voltak olly Írók, kiknek vagda-

---

Lásd; (a) *Acta Synodi Nationalis Szathmár Nemotiensis. Can. 24. 25.*

lódzások és motskolódzások éppen nem illettek azon Szent Könyvekbe, mellyekben a' Vallás tanítatott, vagy óltalmaztatott; — és hanemha azon időben az Írásbeli ízlés e' lett volna, kívánhatta volna mindenik rész, hogy mindenik Vallásbeli Felekezetnek lennének olly maga által kiválasztott Könyv-Visgálói, a' kik a' motskolódással, kész akartya való sértegetéssel, s vagdalódzással telyes ki-fejezéseket törölték volna ki a' könyvekből: mert úgy írni, mint írtak sokan ezen idő szakaszban, az Evangéliommal meg-nem egyez; mert a' Szeretet lévén a' Keresztyén Vallás' Principiuma, szeretetlenséggel mások eránt, és tsupán tsak azon okból, hogy velem nem egyet hisz, nem szabad lenni: hol mutat-hat pedig az ember nagyobb szeretetlenséget, mint a' Könyv-írásban, a' melly ki-nyomtatódván ezer meg ezer embereket roszsá, és szeretetlenné tehet, — sőt még a' maradékot is azzá teheti. — Abban pedig különös, és örökké emlékezetes dolgot tsináltak a' Magyar Katholikus és Protestáns Státusok, hogy midőn az 1553-dik Esztendőbeli Diétán, akár ez, akár amaz Felekezetből valók által, a' Király I. Ferdinánd arra ösztönöztetett volna, hogy valamelyik Vallásbeli Írók' Könyveit, mint a'

mellyek tévelygést tanítanak, tiltaná-meg: a' Világi Urak, 's a' Egyházi Rend, melly az Országnek törvényes és első Státusa, azt felelték a' Felségnek, hogy „a' mi a' Felség „által meg- említett, 's tévelygést tanító „Könyveknek ki-adását és ki-nyomtatását „illeti: azok eránt a' Státusok és Rendek „a' magok részekről semmi törvényt nem „tehettek; mivel ők nem tudják, hogy va- „laha az ő jószágaikban illyes dolog tör- „tént volna. „(b) t. i. hogy illyen tévelygést tanító Könyv az ő jószágaikban lévő Könyv-nyomtató Műhelyekben ki-nyomtatott volna. Abban tehát, hogy itt egyik rész sem nevezte a' másikat Eretneknek, — hanem az Ország' Nagyjai együtt lévén, bár a' Hitre tartozó dolgokban három felé mentek, de a' mi mind a' három Ekklesiának Principiuma t. i. a' *Keresztyéni Saceretet*, abban egyik voltak, és egyik rész-is a' másikat mint Keresztyén Attyafiát úgy nézte, igen dítséretes, és követésre méltó dolgot tselekedtek.

(b) *Act. XXIV. Quod vero de editione, Impressioneque erroneorum Librorum per Majestatem suam mentio facta est: Status et Ordines supra ea re, pro parte ipsorum nihil statuere potuerunt, cum in eorum bonis nusquam id fieri sibi constare adfirment.*

IV. R É S Z.

A' Protestáns Vallás' terjedését
hátráltató Akadályokról.

* XXX. §.

*Öszve-summáltt Akadályai a' Protestáns
Vallás' terjedésének.*

Még szerentsébben terjedt volna a' Protestáns Vallás az Országban; hanemha valamint annak kezdetében, úgy a' későbbi időkben-is, sok és külömb külömbféle akadályok adták volna elő magokat, mellyeknél fogva annak Apostoli, az az minden erőszak nélkül való terjesztése nem tsak megátoltatott, hanem ottan, ottan lehetetlené-is tétettetett. Illyenek némelly Fejedelmeknek, ez eránt való magok viselete; kik Ország' Törvényénél fogva tartották magokat ennek meg-akadalyoztatására kötelezetteknek lenni. — De a' Catholicus Egyházi Rend sem nézhette azt el hideg vérrel, hogy az ő kezére bízott nyáj, még azután-is, midőn a' Római Pápa, a' kit tsalhatatlannak tart, a' Prot. Vallást kárhoytatta, hanyatt homlok vitettessék által ezen meg-tiltott Vallásra. — A' belső Zenebonák, és Törökökkel való hadakozás-is, ottan ot-

tan nagy akadályúl volt ennek terjedésének. — Mikor pedig a' Reformátusok a' Lutheránusoktól örökre el-váltak; akkor vették észre a' Protestánsok, hogy a' meg-olított erő, nem olly nagy, mint az öszve-tartó és egyesített erő szokott lenni: a' honnan az Egygyé való lételt akarták-is eszközölni; de többé már ez nem lehetett. — Végezetre, a' Mánások nagyobb részének a' Római Katholika Hitre lett vissza-menetelek után, a' Nép-is kezdett arra vissza-térni; a' mit a' Jésuiták erőszakkal-is eszközöltek. Ezen akadályokról itt sorban fogunk szólni.

I. TZIKKELLY.

Némelly Királyaink tettek Akadályt a' Protestáns Vallás' terjedésében.

XXXI. §.

Lajos Király alatt miképpen akadályoztatott a' Protestáns Vallás.

Alig tündöklött ki Magyar Országban a' Protestáns Vallás' világa; már azt II. Lajos Királyunk, mások izgatásából-is (a), de az

Lásd: (a) *Reynald in Annalibus Anno 1524.*

Ország' Törvényeinél fogva-is akarta el-olteni. Ő alatta hoztatott ugyan-is, nevezetesen 1523-ban egy törvény, mellynél fogva jofzágától és fejétől kellett annak megfosztattatni; a' ki vagy Luthránussá, vagy azoknak partfogójává lesz. 1525-ben pedig még keményebb Törvény hoztatott: mert annak erejé szerént *minden Luthránusokat meg-kellett égetni*. De magános, és több rendbéli Parantsolati által is akadályoztatta Lajos Király a' Protestans Vallás' terjedését: mert 1522-ben, és 1524-ben, a' Szebenieknek minden jofzágok' el-veztése alatt-is tiltotta a' Luther' Könyveinek árulását, tartását, és olvasását, sőt azoknak meg-égettetését-is parantsolta; 1525-ben pedig a' Bártfal Tanácsnak parantsolta-meg, hogy a' Luther' követőit, ha Világiak, mindenféle torturák és kínzások által büntesse-meg; ha pedig Egyháziak, azok az Egri Püspök' Vicariusának kezébe adattassanak. (b) Pempflingernek-is hivatala el-veztése alatt parantsolta-meg, hogy a' Luther' követőit keresse-ki, és büntesse-meg. És már ezekből, 's abból-is, hogy 1523 Grinaeus Simon

---

(b) *Szordaryt Amon: Eccl. p. 97. 106. — Ungrisches Magazin T. 4 St. 2.*

Budán az új tudományért tömlözbe vetetett, egy Budai Könyváros pedig ugyan Lajos alatt Budán megégettetett, (c) hozta ki Bátsmegyei, a' Protestánsoknak nem leg jobb akarója, hogy II Lajos az 1525-ben hozatott Törvényél fogva bizonyosan „meg-tartotta volna maga tekintetében a' „Római Ekklesiának jussait, hanemha az „a' Szerentsétlen *Tó*, mellybe bele fült, „azt a' tüzet mellyet a' Római Vallás meg „háborítói gerjesztettek, el-oltotta volna. (d)

XXXII. §.

Zipolya által való háborgattatás.

Az Austriai Házból való Magyar Királyokról melly sok jót reménylhetett a' Protestáns Vallás, arra I. Ferdinánd elég példát adott. Sokkal inkább ki-tettség pedig ez abból, ha az ő vetélkedő, 's Magyar Koronára érdemetlen társának (mert hogy lehetne az, mint Magyar Király az Apostoli titulusra érdemes, a' ki a' K. Vallást követőkre nézve nem Apostoli módon viseli magát, sőt a' Kereszténység meg-esküdt el-

---

(c) *Lutheri Epist. de anno 1524.*

(d) *Kollár de potest: Reg. Hung. circa Saera p. 124. Bátsmegyei p. 714.*

lenségét a' Törökségét rá hívta a' Hazára) Zápolya Jánosnak a' Prot. Vallásra nézve véghez-vitt tetteit gondolora veszfzük. Ó már 1525-ben az Ország' Gyűlésén, mint Thurnschvamm írja, eléggé ki-mutatta, hogy kész égő kanótzokat rakni a' Magyar Protestánsok alá. Meg-koronáztatván pedig, hogy a' maga Országát meg-erősítse; 1527-ben a' Protestánsoknak tüzzel vassal való üldöztetését meg-parantsolta, és különösen a' Szebeni Luthránusokat jószágaiktól-is meg-akarta fosztani. (a) Mivel pedig Ferdinánd által, a' kivel voltak nagyobb részént a' Protestánsok, meg-verettetett, és ő is, s a' hozzá hasonló indulatú emberek-is másfelé vonattattak; de észre-is vehette, hogy ennél fogva a' pártján lévő Protestánsokat magától el-idegeníti: tehát ezen Parantsolatja munkába nem véterett; hanem csak ugyan ennek a' következése lett az, hogy 1527-ben Aug. 24. dikén a' Libeth Bányai Evangelikus Predikátor Nikolai Filep, és Oskola Mester, ki György Mesternek neveztetett, meg-égettettek. Történt ugyan-

---

Lásd: (a) *Szvorényi Amoen. Eccl. Fasc. 3. p. 97.* — 106 — *Schmitt Epist. Agr. T. 2. p. 183.* — *Ribini T. 1. p. 19.*

is, hogy midőn a Besztertze Bányai Bányászok Zápolyának az eránt panaszkodnának, hogy fizetéseket nem vehetik: a' dolognak meg orvoslására Zápolya Szobry Mihályt és Ratzkay Gáspárt küldötte Besztertze Bányára. Ezek midőn észre vették volna, hogy a' Bánya Városokban, kivált pedig Libeth Bányán, az Evangélika Vallás nagy elő-menetellel terjed; embereket küldenek Libeth Bányára, hogy az oda való Prédikátort és Mestert fogva vigyék hozzájuk: melyet a' Predikátor észre véven, a' hallgatói javasulásából is a' hegyekbe el-rejtézték; a' Libeth Bányaiakból pedig hatan, és a' Mester, Zólyomba meg-kötöztetve bévítettek. Itt a' Mester, mivel állhatatos volt a' Prot. Vallásban, de egyébeket is az abban való állhatatosságra serkentett, meg-égettetett: a' vele együtt hozott hat emberek pedig, kik hasonlóképpen ezen halál nemére kárhoztattattak, a' Libeth Bányai lakosok esdeklésére el-botsáttattak. Kevés idő múlva a' Predikátor is kézre került; a' híről ugyan a' volt a' végzés, hogy Budára vitetessék fel, de mivel Dobronához érven, meg-hallották, hogy Budát Ferdinánd el-foglalta, és Zápolya Patak felé szalad: ezen szerentsélen Prédikátort a' Dobronai Várnál magok kezeikkel meg-égették.

XXXIII. §.

I. Ferdinánd alatt tett Akadályok.

I. Ferdinánd a' Protestáns Vallást nem üldözte; hanem a' Jésuitákat, kik azt idővel üldözték, a' Királyoknak, és az Ország-
nak olly sok bajt szeréztek, ő hozta-bé az Országba. Ő alatta hozatott ez a' Törvény 1548 esztendőben: „Különösen a' Vallásra „nézve az Ország' minden Rendei és Státu- „sai egy szájjal szívvel úgy értenek: hogy „az Isteni tiszteletet és Vallást a' régi nor- „mára kell vissza-vinni, és az Eretnekséget „mindenünnen ki kell írtani, a' Királyi Fel- „ség' intése szerént.“ Ezt a' Törvényt a' *nem Protestánsok* érthették a' Protestáns Val-
lás' ki-gyomlálásáról: a' Protestánsok pedig úgy vehették ezt, hogy a' Vallás a' régi A-
postoli, és első Századbéli Normára tétessék-
viszsa, és semmi Eretnekség, (mivel, mint a' következő Tzikkelyéből ezen Diaetának meg-tetűzik, az Anabaptisták, de a' Sociniá-
nusok' principiumai-is ekkor kezdtek Ma-
gyar Országon is erőt venni, a' mellyektől a' Katholikusok és Protestánsok egy formán félhettek) abba magát ne elegyítse. Egy-
szóval mind ezen, 's mind több törvényei-
vel, és a' Pápa 's a' Tridenti Zsinat előtt tett igyekezeteivel azt akarta Ferdinánd, a'

mi szent tzel volt, hogy a' szakadás tovább ne menne, hanem csak egy lenne az Ekkle'sia; mivel a' Keresztyén Vallás-is csak egy. Ezen tzeljét Ferdinándnak hogy keményebb eszközök által-is akarták némellyek végre hajtani; onnan tetszik meg, hogy mikor Mátyás Hertzeg Botskainak, 's a' vele valóknak azt ígérte, hogy a' Protestáns Vallást olly állapotba helyhezteni, mint volt I. Ferdinánd és Maximilián alatt, a' Botskai részén lévők erre ezt felelték: „A' boldog „emlékezetű Ferdinándus és Maximilianus „eő Felségek' ideiben tartatott Religiónak „állapotjára való igazítása eő Felségének, „nagy akadályt vét előnkbe, a' melly idő „tájban nagy háborgatása, és öldöklése volt „itt Kassán is, egyéb Helyeken is az E- „vangelikusoknak; az minthogy erről bizo- „nyító Írásokat mutathatunk, és élő embe- „rek-is vallást tesznek bövséggel felőle, a' „kik azokra jól emlékeznek a' dolgokra.“(a)

XXXIV. §.

Rudolf alatt való szomorú állapotjok a' Protestánsoknak.

Hogy Rudolf szánttszándékkal kívanta volna a' Protestánsokat háborgatni, annak

---

Lásd: (a) *Victorini de Chorocho Sylloge Acto- rum &c. p. 21.*

ellene mond Mátyás Hertzeg, így szollván a' Botskainak tett feleletjében: „Mint annak „előtte hogy Chyászár eő Felsége senkit „szánttszándékkal hitiben megh nem hábori- „tott, most-is, ezután sem háboríth, ha- „nem kijt kyt hittiben megh tarth.“ Sőt Botskai István maga-is nem a' Királynak, hanem az ő Neve alatt tsinálóknak tulajdonítja az akkori időknek mostohaságát. „Az „ő Felsége Generalis Kapitanje,“ vgymond, „az ő Felsége Neve alatt mindent cheleked- „tenek rajtnnk.“ Maga Rudolf-is azt mondja az 1604-dik esztendőbeli Diæta' 22-dik Tzikk e-lyében „ hogy ő Felsége nem emlékezik, „hogy a' Protestánsokat valaha az ő Vallá- „sokban boszszúsággal illette, vagy valami „Ekklesiák, vagy azoknak jövedelmeik ő „általa el-vétettettek volna.“

Nehezen esett mindazáltal a' Protestánsoknak, hogy az 1604-dik esztendőbeli Diæta' Végzéseihöz ő általa adott 22-dik Tzikkelyben úgy nyilatkoztatta-ki magát, hogy mind azokat a' Törvényeket, mellyek eddig a' Rómái Katholika Vallás' részére hozattak, a' magok erejebn lévőknek meg-esmeri, és meg-erősíti, — és a' Vallást illető dolgokat többé az Ország' Gyűlésére vittetni nem engedi: mert ennél fogva a' Luthránusok meg - égettetésokról és fejk-

nek 's jószágaiknak el-veztéséről szóló régi Törvények újra a' magok erejébe helyhezttettek; a' minthogy Barbianus-is ennél fogva bátorított a' Protestánsok' háborgatására, nevezetesen a' Kassai Templomnak, mellyet a' Protestánsok már 50 esztendeig bírtak, erővel való el-foglalására, a' Kassai Papoknak a' Városból való ki-űzésére, az Ekklesia' jövedelmének el-foglalására, a' magános Isteni tiszteletnek meg-tiltására 's a' t. mellyek 1604-ben Januarius 21-dikén kezdtek esni.

Mind ezek pedig annál keservesebben estek, hogy mikor nevezetesen a' Kassaiak ezen gonoszoknak el-hárításáért Prágába küldött Követeik által a' Király előtt akartak esedezni, a' Ministerektől három fertálynyi esztendő alatt tett esdekléseik után-is ezek a' gyermekek édes Attyokhoz be nem botsattattak; mellyet Bakats Imre a' Kassaiak' Követje illy versekben írt-meg:

- „ Cæsaris ad Curiam sedeo, sto, nocte dieque,
 „ Nec datur Ingressus, quo mea fata querar.
 „ Theutones ite Duces, et nostro nomine saltem
 „ Dicite præclusi Præsidis ante pedes:
 „ Si nequeo placidas affari Cæsaris aures
 „ Saltim aliquis veniat, qui mihi dicat; Abi!

XXXV. §.

II és III Ferdinándok alatt való háborgattatások miben állott a' Protestánsoknak.

II, és III Ferdinánd Királyaink jó szívű, és magok Vallását szerető Fejedelmek voltak: de hogy ők a' Protestáns Vallást háborgatni magok nem akarták, a' fellyebb már meg-mondattattakból világos. Hanem ugyan ezen Királyok alatt, hogy a' Jésumak igen keménykedtek a' Protestánsok ellen, a' kiknek Templomaikat és Oskoláikat el-szedték; a' Niklasburgi és Lintzi Békesség-kötések és az akkori Historiák eléggé bizonyítják.

H. TZIKKELY.

A' R. Katholikus Tiszteletes Egyházi Rend által a' Protestáns Vallás' terjesztésében tett Akadályok.

XXXVI. §.

Mi okok bírták reá a' Katholikus Egyházi Rendet, hogy a' Protestáns Vallás' terjesztését akadályoztassa.

Hogy a' Katholikus Egyházi Rend a' Protestáns Vallás' meg-akadályoztatásán igyeke-

zett; azt a' Hazai és idegen Irok, — az Ország' Törvényei, — és Békesség kötések' Actái eléggé mutatják. És ezen nem-is lehet tsudalkozni: mert ök lévén a' Vallás' Órállói, kötelességek volt azt oltalmazni, Meg-is voltak a' felöl győzöttetve, hogy egyedül a' Római Katholika Hit a' leg-igazabb Vallás, a' mellyben lehet egyedül idvezülni; ennél fogva Lelki-esméretek által gondolták magokat arra köteleztettek, nek lenni, hogy a' hamisnak ítélt Vallásnak ellene-álljanak, és Hallgatóikat amabban meg-tartsák, sőt másokat-is abba által vigyenek. Hogy pedig ottan ottan keményebbek-is voltak, mint kellett volna, annak oka a' volt: mert a' Lúther és Kálvin' tudományát az az ellen keménykedők meg nem esmérték olyannak, mint a' millyen az valósággal. Különösen pedig kárhóztatta a' Pápa a' Luther' tudományát; a' kinek, mint Fejeknek, és tsalhatatlannak, kötelesek voltak az Egyházi Tanítók engedelmeskedni. Tagadhatatlan dolog az-is, hogy a' Katholikus Egyházi Rend az ő jussaiban és jószágaiban sok kárt vallott az által, hogy az ő hallgatóik Protestánsokká lettek, sőt sokan, Hallgatóik más Vallásra térvén, Ekklesia nélkül-is maradtak: illy esetekben nem tsuda, ha olyan dolgok-is történtek,

a'

a' mellyeket már ma nem hagyunk, 's nem is hagyhatunk helyben. Ennek felette, a' melly Templomok, Parokhiák, és Oskolák el-vétettek a' Protestánsoktól: azokat a' Római Ekklesiához tartozóknak vélte lenni az Egyházi Rend, azon okból, mivel azokat Pápista emberek építették, azokban Pápista Papok szolgáltak, és a' Pápista Vallás fzerént való Isteni tisztelet' gyakorlására szenteltettek fel; — a' melly állítás sck Templomokra nézve igaz-is vólt: mert egész Ekklesiák Plébánusostól-is jöttek-által a' Protestáns Vallásra; de az azoknak vizsgálásában való buzgóság azokra-is kiterjesztett, mellyeket a' Huszszíták adtak által a' Protestánsoknak, vagy a' mellyeket Protestáns Magnások építették: a' minthogy az 1647-dik esztendőbeli Diæta 90 el-vett Templomot vizsgál-is ítelt adattatni a' Protestánsoknak. — Meg-kell^o utoljára azt-is vallani, hogy a' Protestánsok között-is sokakat a' Vallásbéli phanatizmus, vagy esztelen vak buzgóság el-ragadott, annyira pedig, hogy mikor p. o. Kassa Városa a' Reformációhoz közel való időben egészen Protestáns vólt, a' Pápista embernek meg-nem engedtetett, hogy ott házat vehessen és lakhasson. Az illy igazságtalan, és Kezefztyén Vallás ellen való tselekedet által,

N

nem tsuda, ha kivált az olly Városokban, mellyek Papokéi voltak, a' Luthránus és Kálvinista ember be nem botsáttatott, elannyira, hogy az 1608-dik esztendőbéli Diætának XIII-dik, az 1647-dik esztendőbéli Diætának pedig XII-dik Tzikkelyeiben, a' Protestánsokra nézve egyáltalában Törvényyé kellett tenni, hogy azoknak a' Királyi Városokban, és másutt-is, szinte úgy szabad légyen Házokat venni, 's ott lakni, mint a' Katholikusoknak.

XXXVII. §.

Buzgóbb akadályoztatói a' Protestáns Vallásnak, az Egyháziak között.

Ezen, 's egyéb okokból esett az meg, hogy mindjárt a' Reformatió' kezdetében buzgóbb ellent állói lettek a' Protestáns Vallásnak — Magyar Országban ugyan Szakmári György, Zalkán, Oláh, Verantz, Draskovits ^{György} Péter, és más főbb Papi személyek: de mind ezeknél keményebb eszközökkel élt a' Protestánsok' ostorozásában Martinúzi György, a' ki Várádon, Kolosvárt, és egyéb Helyeken, számtalan jeleit adta az ő felettébb való Vallásbéli buzgóságának; mint ennek emlékezetével minden régi könyvek tele vagynak. De nem-is lehetett ettől a' Protestánsoknak semmi jót

várni, a' ki a' maga Felekezetebéliekre-is, egyszóval az egész Magyar Hazára a' Törököket annyiszor fel-tüzelté. Az vólt egyedül a' Protestánsok' Szerentséje, hogy a' Nagyságos Csáki Mihály, Battyáni Orbán, Petrovits, és egyebek olly tanátsal tartották Isabellát, hogy a' Martinuzi' kívánságának elég nem tétettetett. (a) Hasonló indullattal, és felettebb való keménységgel viseltetett Statilius János-is a' Protestánsok' éránt, a' kinek feledékenységre méltó tseledeteiről jó vólna, ha a' maradék semmit nem tudhatna. — Ama' nagy ember Pázmán Péter, mind Írásával, mind ékesenszóllásával, 's némelly Mágánásoknak meg-nyerésével, többet használt a' Romai Katholika Vallásnak Magyar Országban, mint minden ő előtte, és utánna éltt térítők. — Maga-is a' Római Pápa VII. dik Kelemen, szent kötelessége lévén a' Katholika Hitet mindentütt meg-tartani, és a' Szakadást, melly bár soha meg-ne esett vólna, meg-gátolni; ámbár látta, hogy a' Mohátsi ütközet után, nints abban-többé mód, hogy Inquisitionál fogva is ki-lehetne a' Protestáns Vallást Magyar

---

Lásd (a) *Budai Lexiconját*, *Isabella*, és *Martinuzi* alatt. — *Lampo* 681: 682.

N 2

Országból írtani: mindazáltal az Eretneki gonofzság' Inquisitorául (*Inquisitor hæreticæ prauitatis*) Frangepán Ferentz Barátot megtette; melly hívatalt hogy ő Magyar Országban hűséggel viselte légyen, III Pál Pápának hozzá küldött Leveléből, mint ezeket Archidiaconus Szvorényi Mihály hitelesen megírta, (b) vilagos. Mindazáltal azon Hazafi hadak közt, mellyekben szegény Hazánk Zápolya miatt szenvedett, — de azon okból-is, hogy ő 1533-ban Spanyol Országba utazott Károly Tsászárhoz, — se nem téríthette, se nem kényszeríthette a' Magyarokat a' Katholika Vallás' el-fogadására. 1539-ben pedig a' Római Pápa által Esztergomi Ersekké tétetvén, tsendesebb indulattal viseltetett a' vele egy Hiten nem lévők ellen. A' legutólsó Inquisitor vólt Magyar Országban Grosupt Antal, a' ki 1562-ben inkább a' Sociniánusok, mint a' Protestánsok ellen tétetett Inquisitorul. De mivel Erdélyben, hol ezek magokat meg-félszkelték, 1571-ben olly szabadságot nyertek, mint a' millyen-nel a' Katholikusok és Protestánsok bírtak; Magyar Országban pedig csak imitt amott

---

(b) *Mich. Szvorényi Amanitates Hist. Eccl. Fasc. III. p. 99. 100.*

volt egy két Socinianus: tehát nem-is olvasni Grosuptról valami fontos dolgot (c)

Közönségesen szólván pedig, valamint egyéb Országokban, úgy Magyar és Erdély Országokban-is, (mint erről közel 200 éfstendei Historiák tésznek bizonytságot) a' Jesuiták okoztak leg-több háborúságot. Minden Hazafi háborúk' alkalmatosságával ezek ellen panaszkodtak leg-többet a' Magyarok. Nevezetesen Botskai, és az ő vele lévő Ország' Rendei és Státusai Mátyás Hertzegtől a' Jesuitákra nézve az egyezés VIII Tzikelyében, és ismét, a' Kassai Gyűlésből felküldött Kérő Levelekben ezt kívánták: „Kívántuk a' VIII-dik Articulusban, hogy Ő Felsége a' Jesuitákat ob inquieta & noxia eorum studia, ez Országban terhünkre ne tartsa, kiknek minden gyűlésekben reclamáltunk. — Jobb ezeknek az Országtól való el-válását, hogy nem a' békességes állapotot helyén tartó fundamentomnak meg-bomlását patialni 's viselni velünk egyetemben ő Felségének.“

(c) Szvorényi: *Amoen: Hist. Eocl. Fasc. III*
p. 103.

III. T Z I K K E L Y.

A' Protestáns Magnásoknak, a' Római Kathólíka Hitre lett általmenések, nagy Akadályul vólt a' Protestáns Vallás' terjedésének.

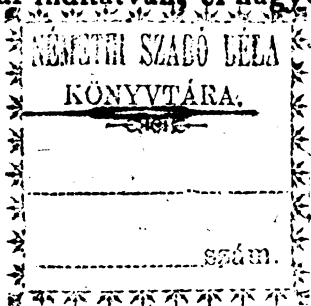
XXXVIII. §.

A' Kathólíka Vallásra általmentt nevezetesebb Protestáns Magnások.

Semmi jobban nem ártott a' Protestáns Vallás' terjedésének és virágzásának, mint az, hogy a' Protestáns Magnások közzül sokan a' XVII Században a' Római Hitre általmentek. Igaz, hogy még 1617-dik esztendőben is, midőn a' Magyar Protestánsok a' Vallásbéli *első Jubileumot* tartották, sok Fejedelmekkel és Mánásokkal ékeskedett a' két Protestáns Ekklésia. Nevezetesen Kazy Ferentz Jesuita által egyebek közt ezek említetnek meg. Bethlen Gábor, és István Fejedelmek, — Rédey Ferentz, — Perényi Ferentz, György, Gábor, — Török István, — Rákótzai György, és 'Sigmoid, — Battyáni Ferentz, — Zrinyi Miklós, és György, — Nádasdi Pál, Thurzó Szaniszló. és Imre, — Révay Péter, — Illésházy István, vagy mások szerint Gáspár, —

Forgáts Péter, — Tököli István, — Szétsi Tamás, — és György, — Præpostvári Sigmund, — Listi János, és István, — Botskai Miklós, — Bánfi Ferentz, — Kákonyi István, Zólyomi Dávid 's a' t. mind Grófok és Bárók, Ezeknek, 's a' több itt nem említett Fő Úri Rendeknek maradéki közzül sokan még ezen Században a' Római Hitre által tértek. Kazy Ferentz ötven Mág-nási Familiát ír, kik a' mindjárt említett Ju-bileumtól fogva a' XVII Században a' Római Katholika Hitre tértek. Illyenek vól-tak ezek: 1618-ban, és így mindjárt a' Ju-bileum után, Eszterházi Miklós, utóbb Or-szág' Palatinusa, a' ki a' Katholika Vallás-ra menven által, a' második Feleségét Nyári Katalint-is azon Hitre által-vitte. — 1623-tól 1646-ig el-hágyták a' Reformata Vallást Károli Mihály, és a' Zrinyi Familia. — 1623-ban Forgáts Miklós, és Veselényi Miklós. — 1625-ben a' már említett Nyári Katalin. Ugyan ekkor tájban Veselényi Fe-rentz, — Balassa András, — és a' Jakusith Familia. — 1630-ban Thurzó Ádám, és Mihály, kiket Eszterházi Miklós, el-vé-vén a' Thurzó Imre' Özvegyét, vitt a' R. Kat-holika Ekklesiába. Ugyan ezen esztendő-ben Thurzó Borbálát Draskovits János be-szélle-le az Evangelika Vallásról. Battyáni

Ádám-is éppen ezen esztendőben, és még igen ifjú korában térítetteti ki a' Reformáta Ekklesiából; mellyet mind Kazy mind Lampe hibásan tesznek 1634 esztendőre: mert az ő ekkori Udvari Papja és Református Püspök Kanisai Pálfi János, Pathai István volt Superintendenshez 1631-ben írt Levelében így határozza ezt-meg: *Deflexi Apostasiam juvenis mei Patroni, qui ante annum, multorum exemplo motus, Papistica sese Religioni addixit* — 1638-ban Palothai Gábor, és Haller István, 1642-ben Perényi Imre, Barkótzai Elek, — 1650-ben Révai István, László, és Elek. Ugyan ezen esztendőben Nádasdi Pál, — és Illésházy Gábor; de a' ki Szétsi Éva felesége által 1651-ben ismét által-hozatott az Evangelika Vallásra. — 1656-ban Fantsi Pál, — 1663-ban Szétsi Gáspár, — 1664-ben Bátori 'Sófia II. Rákótzai György' Özvegye, a' fiát-is által-vitte azon Római hitre, mellyet 1643-ban midőn Rákótzihoz ment férjhez, nem annyira meggyőződésből, mint a' világi fényen való kapkodás által indítván, el-hagyott vala.

XXXIX. §.

Mi okból indítottak a' Protestáns Mágnások a' Katholika Vallásra való által-menetelre?

Hogy pedig illy nagy számmal mentek-által a' Protestáns Mágnások a' Katholika Vallásra, a' nem tsak abból származott, hogy némelleyek annak igaz voltárol szívekben meg-győzöttettek; hanem abból-is, hogy a' Világi fő tisztségek ezen idő tájban, a' mit nem-is szükség a' Históriákból mutogatni, igen tsak a' Katholikusoknak adattattak: mellyre nézve a' Bétsi Békesség-kötés' alkalmatosságával illy kívánságokat terjesztették a' Protestánsok, ' mint azon Kötés Actáiból mindenek előtt tudva van, a' Felseg' eleibe: „ A' Magyar Országi Tiszteket non „ adoptivis sed nativis Hungaris conferálja „ s adja ő Felsege; nem lévén a' Religiónak-is itt præscriptiója, hogy a' Tiszteket conferálásában tsak Pápisztákra legyen „ ő Felsegének tekinteti, hanem nullo Interposito Religionis discrimine, az Ország-bélieknek consensusával, egyaránt Tiszte emel minden arra való érdemmel készültteket ő Felsege “. Minekokáért még Törvénnyel-is meg-ígértetett az 1608-dik esztendőbéli Diætának IX és X Tzikkelyeiben, hogy a' Tisztségek ezután minden Val-

lásra való tekintet nélkül osztatnak ki. Azomban, hogy a' következő Időkben is igen el-mellőztettek a' Protestánsok, abból világos, hogy az 1622-dik esztendei Diätának II. Tzikkelyébe be-tett Királyi Diplomának 1: 3, 4. — úgy az 1647 esztendőbeli Diæta I. és az 1659 esztendőbeli Diätának I. és XV Tzikkelyeiben a' Protestánsoknak Tisztségekre való fel-emelések újra sürgettetett, és Törvénybe tétetett. — A' mint hogy Pázmán Péter Kárdinális egyedül ezt tartotta arra való, és leg-hathatósabb eszköznek, hogy a' Protestáns Fő Emberek a' Katholika Ekklesiába írástessenek által, ha ők el-mellőztetvén, csak a' Katholikusoknak adattatnak a' főbb Hivatalok; és Kazy Ferentz Jészuita' Tanúbizonysága szerént, II-dik Ferdinánd Királyunknak is ezt javasolta és kötötte szívére: „ Cum hac via, úgy-
 „ mond Kazy, parum conficeret Pazmanus,
 „ aliam subinde Catholicæ Religionis in au-
 „ rariis restituendæ rationem inivit. Auctor
 „ Cæsari fuit: Ut locis omnibus, secturis,
 „ ærariis, *officio motis Acatholicis, Catholi-*
 „ *cos præficeret* Atque hoc suum Pazmanus
 „ consilium Cæsari in hæc verba probavit:
 „ Sicut per Officiales Acatholicos excidium
 „ fidei Catholicæ est introductum: ita nulla
 „ humanitus aptior ratio occurrit reparandæ

„ruinæ, quam si qui vulnus inflixerunt, „iidem medeantur“ (a) Így tehát egy felől a' Hívatásokban való el-mellőztetés, más felől sokakban a' meg-győzöttetés, de a' mi-nek nem a' világi tisztségek' és boldogság' el-nyerése a' fundamentoma, — más felől azon nagy együgyűség, sőt szegénység, mellyben Luther és Kálvin helyhezítették a' Protestáns Vallást, 's annak Tanítóit, (jól-lehet nem meg-esmértető jele az igaz Ekklé-siának a' külső fényesség és pompa) más felől utoljára, a' nagy Pázmán Péternek esze, reábeszéli ékesenszóllása által lett a' meg, hogy a' XVII-dik Század' közepe felé a' Protestáns Mánások olly nagy szám-mal mentek-által a' Katholika Ekklesiába. Maga Pázmán Péter több mint ötven Fa-miliákat térített-ki a' Protestáns Ekklesiá-ból. (b) A' nagy Eszterházi Miklós-is ki-tér-vén maga elébb a' Protestánsok között, nagy tekintetével sok nagy és Országos em-bereket vitt-által a' Római Hitre. (c)

Lásd: (a) Kazy p. 262. —

(b) Kazy p. 132.

(c) Kazy p. 262. — *Auctor Palatii Regni Hungariæ: Pars II. p. 112.*

XL. §.

Mi következése lett a' Protestáns Mágnásoknak a' Római hitre lett által-menéseknek?

Nagy kárára vólt a' Protestáns Vallásnak a' Protestáns Fő Uráknak ezen Hittől való el-válása: mert ennekutánna kevesebb általmazói és jóltévői vóltak a' Protestáns Ekklesiának; a' mellynek pedig ezekre annál nagyobb szüksége vólt, mennél bizonyosabb, hogy ennek Papjai semmi világi Jószággal és hatalommal nem bírhattak, De, e' mellett, sokan ezek között azon Templomokat és Oskolákat, mellyek az ő, vagy Eleik' költségén épültek, által-adták a' Római Ekklesiának. — A' köz nép pedig, melly változó szokott lenni, akár tsupa követésből, akár erőltetésből — követte a' Földes Urát: a' kik között sokan, hogy meg-mutassák, hogy az újonnan el-fogadott Vallást nagyobbra betsülik, a' Protestáns Papokat és Mestereket jószagaikból ki-hajtották, 's az üres Parokhiákat Templomostól együtt Katholikus Papoknak adták-által; mint ezt le-írhatatlan keserűséggel adják-elő a' Protestáns Historikusok, de a' mit a' XVII Századbéli Diætales Acták-is, mellyek a' Diplomatica Históriához vagnak ragasztva, eléggé meg-bizonyítanak. Lásd:

Bod Péternek Kösziklán épült Anyaszent-
egyházának Ostromát-is.

IV. TZIKKELLY.

A' Reformátusoknak az Evangéli-
kusoktól lett el-válások-is nagy
akadály vólt a' Protestáns Val-
lás' terjedésében és Virágoztatá-
sában

XLI. §.

*Mi ókozta a' Reformátusoknak az Evangéli-
kusoktól lett el-válásokat?*

A' mi Magyarjaink a' XVI Században
Német Országra járván Akadémiákra :
a' mi ott esett a' Vallásra nézve ; ugyan an-
nak kellett Magyar Országon - is arra nézve
meg-esni. Ott pedig Melánkhton , a' kit a'
mi Magyarjaink különösen szerettek hallgat-
ni, és ennek tanítványi , kik számlálhatat-
lanok vóltak , az Úr Vatsorájáról való érte-
lemben különböztek Luthertől , és a' Hel-
vétusok' értelmét követték, el-annyira, hogy
a' Kálvin' értelmén lévő Vittembergaiak 15-
61-ben egy Katehismust-is írtak , mint
Osiander emlékezetben hagyta , abból a'
tzelből , hogy ez által a' Luther' Katekhe-
sisét az Oskolákból ki-szorítván, ezt pedig

az ő nevek alatt azokba bé-vivén, a' Kálvin' tudományát vihetnék-be az Evangélika Oskolákba-is. Az illy *Krypto* vagy *titkos Kálvinistákkal*, mint nevezettek, tele lévén az Evangélika Ekklesia: a' Luther' szoros követői 1576 ban egy *Formula Concordiæ* írtak, melly alá mind azok neveiket alá-írták, a' kik nyomból nyomban Luthert követték, és ezzel Német Országban a' Reformátusoknak az Evangélikusoktól való örökös el-válásokat tökéletességre vitték. — Melánkh-tonnak követői közzül igen sokan voltak Magyar Országban-is, a' kik az Evangélikus nevet viseltek ugyan, és Luthrá-nus Papoknak tartattak: de mint *Krypto Kálvinisták*, a' Kálvin' tudományát tanították az Ekklesiában. Észre-vévén ezt a' hazabeli erősebb Luthránusok: kívánták, hogy az, a' ki Luthrána Ekklesiához tartozó hallgatókat tanít, írja a' Nevét alá a' *Formula Concordiæ*nak, a' mit a' Hazában-is *Formula Discordiæ*nek neveztek; de sok Prédikátorok, és azoknak már el-tanított Hallgatói, annak Neveket nem írták alája, 's így a' Reformátusok és Evangélikusok egymástól örökre el-váltak.

✱ XLII. §.

Mikor kezdtek a' Reformátusok az Evangélikusoktól el-válni?

✱ A' mi a' Reformátusoknak az Evangélikusoktól való Tudománybéli, — és külső-képpen való el-válásokat-is illeti: már ez 1527-előtt a' Tudományra nézve meg-esett, mivel a' Zvinglius' értelmét óltalmazók már ekkor szinte úgy el-terjedtek a' hazában, mint a' Luther' követői: a' mi abból világos, mert I. Ferdinánd, mind a' kettőt egyformán kívánja akadályoztatni. Mindazáltal mind a' két Felekezetbéliek csak Evangelikus Névvel nevezettek, mint még ma is, és a' külső Ekklesiái öszve köttetés körül belől 1552-ig nem szakasztott ketté: Ekkor lett szembetűnővé a' Szakadás: mert ekkor a' Szászok, jóllehet ők ezt már 1545-ben-is mívelték, egy Zsinatot tartván Szebenben a' Reformátusok ellen, kiket a' Luthránusok - is tsúfságból Sacramentariusoknak neveztek, Kánonokat írtak, és a' Papságra menő Ifjakat az Augustai Vallástételre, annak Apológiájára, a' Luther' nagy és kis Katekhezisere, a' Smalkaldiai Artikulusokra, mint Symbolikus Könyvekre kötelezték; 1557-ben pedig újra Szebenben Zsinatot tartván a' Szász Ekklesiák, abban a' Reformáta Vallás kárhoztattatott: melly

által a' Reformátusoknak tudokra adattatott, hogy tőlök végképpen el-akarnak válni. A' Reformátusok-is hát 1545-ben Erdődön, aztán pedig Beregszászban, Tsengerben, Tartzalon, Tordán, Göntzön, Debretzenben, Hertzegszőlösön, és egyéb helyeken Zsinatot tartván, és Kánonokat, 's Confessiókat írván, magokat a' Luthránusoktól el-szakasztották. Főképpen pedig mikor Gróf Nádasdi Ferentz a' Csepregi Colloquiumban, a' Formula Concordiænak való alá-írásra akarta volna a' Papokat szorítani: azok közül sokan magokat annak alá-írni vonogatták; 's ekkor let: az, hogy a' Túl a' Dunai Reformátusok az Evangélikusoktól örökösen el-váltak. Ugyan a' Formula Concordiæ okozta a' Tisza 's Duna közin volt Protestáns Ekklesiáknak-is egymástól való el-valását, a' mellyről 1599-ig sok villongások közt való disputatiók tartattak az Eperjesi, Bártfai, Lötsei, és Szebeni Zsinatokban.

(a) Lásd; *Commentatio de Unione Protestantium in Hungaria. eld. 34 — 37.*

XLIII. §.

*Mi lett a' következése ezen el-válasznak. —
Egyeztetésbeli Próba.*

Ezen el-válasznak keserves következései lettek: mert így a' két rész magában és külön véve erőtlenebbé lett. De olly egymás ellen való gyűlölséget-is vont ez maga után, mellyet a' Protestáns Vallás' követőitől éppen nem lehetet volna várni: mert, mivel a' Reformátusok váltak-el az Evangelikusoktól, sokan abból ezt hozták-ki, hogy tehát az a' Vallás nem igaz Vallás: minekokaért, hogy az Evangelikusok a' magok Tudományokat igaznak lenni megmutassák, és a' Reformáta Vallásra való általmenetelt meg-akadályoztassák, a' Reformáta Vallást képtelen reá fogásokkal-is gyálázták; mint ez avagy tsak Lethenyei Istvánnak Csepregen 1633-ban ki-adott munkájából, és Graverus Albert': *Absurda absurdorum absurdissima Calvinistica absurda* nevű könyvéből eléggé bizonyos. Ezen gyűlölség még a' külső Országi Akadémiákba-is, a' hol tudni-illik Magyarok voltak, által-plántáltatott. Mert nevezetesen a' Vitembergában tanútt Evangelikus Magyar Akademiikusok a' Tsepregi káros Colloquiumtól fogva, még tsak azon egy Akadémiá-

Q

ba sem szerettek lenni a' Református tanulókkal; de még azon Evangelikusokkal sem, kik a' Formula Concordiænak neveket alá nem írták, 's nem-is nyugodtak-meg addig, míg az ő bűjtogatásokra a' Saxoniai Választó Fejedelem által e' következő XXV Magyar Akadémiusok, kik a' Formula Concordiænak neveket alá nem írták, Vittembergából el-nem üzettettek: „Kovácznai „Imre, Egri Dávid, Megyeri János, Uj- „falvi Imre, Komáromi György, Vári A- „latus János, Tántzos János, Tzeglédi Já- „nos, Mednitzzeus András, Tzeglédi Kris- „tóf, Török János, Szinervárallyai Mihály, „Hainecenns Miklós, Bábólhai Tamás, „Vásárhelyi János, Vivarinus Gáspár, „Thúri Lőrincz, Losontzi Mihály, Thol- „nai János, Vacki Gergely, Kállai Móses, „Vásárhelyi Móses, Taxonyi Péter, Szep- „si Vincént, Bedő Szőlősi János.

Ezen ki-üzettetésből a' lett, hogy a' Magyar Reformátusok, sőt az Evangelikus Tanulók-is, kik a' Formula Concordiænak neveket alá-írni nem akarták, Heidelbergá- ba, Franequerába, 's más Reformáta Aka- démiákba mentek tanulni; 's így még le- hetetlenebbé tétetett az Egyesség' vissza-állí- tása, Reformátusokká pedig még többen lettek, mint az előtt-is. — Mikor pedig

1613-ban újabb egyenetlenség ütötte volna ki magát a' Vittembergában tanuló Magyar Ifjak között, (hova, minthogy nagy kára volt benne az Akadémiának, a' Református Ifjak is megint újra el-mehettek tanulni) egészen oda hagyták a' Reformátusok Vittembergát, és az oda való Matrikulát, mellybe a' Magyarok írták-bé neveiket, Keresztszegi István, Viski Márton, Kis Vardai András, Tóthfalusi Márton, és Tsengeri Jó'sef magokkal onnan haza hozták, és a' Nagy Bányai Reformáta Oskola' Könyvesházába tették-bé. — Utoljára, ezen el-válásból még az-is következett, hogy a' Katholikus Írók okot vettek magoknak arra, hogy a' két Protestáns Vallást nem igaznak véljék lenni: — nem tsak, hanem ez adott Pázmán Péternek és egyebeknek is arra alkalmatosságot, hogy az egymás eránt heveskedő és boszszonkodó Feleket meg-próbálják a' Római Katholika Ekklesiába be-vinni; a' miben szerentsések-is voltak.

Látván pedig mind a' két Protestáns Ekklesia ezen el-válás' szomorú következesir: némelly szelidebb indulatú Protestánsok a' régi Egyesség' vizsza-állításán munkálódtak: kik közt leg-fontosabb próbát tett Samarjai János, Halászi Református Prédikátor, és Superintendens, a' ki az Augustai és

Helvétziai Vallás tételeket Magyar nyelvre le-fordítván, ezekből magokból mutogattam meg, hogy a' két Ekklésia egymástól nem különbözik: minél fogva az egyességről csak a' kívántatnék, hogy le-tévén minden indulatoskodást, egymást hallgatnák és értenék-meg. Hogy pedig annál fogatosabb legyen fel-vett munkája, a' Paræus' Irenicumjából a' leg-szebb jegyzéseket-is Magyar-ra fordítván, az egész könyvet illy titulus alatt ki-nyomtattatta: *Magyar Hármonia's a' t. Pápán 1628.* Ezen igyekezetnek leg-tüze-sebben ellent-állott Lethenyei István a' *a' Kálvinisták Magyar Hármoniájának meg-hamisítása* nevű könyvében, mellyet Gróf Nádasdi Pálnak ajánlott; mindent el-követ-vén, hogy a' nálánál jobb indulatú Évange-likusokat az Egyességről le-verhesse. — Bethlen Gábor Fejedelem-is vévén a' mind-járt említett Pareus' Irenicumját, mellyet ez maga küldött-meg a' Fejedelemnek, és a' mellynek Német-Országban a' volt a' tüzé-je, hogy a' Protestánsok egyesíttessenek: ezenn, valamint a' tüzélozott dologon-is igen meg-örült; mint ez a' Pareushoz írt leveléből világos, a' melly alkalmatossággal Pareusnak egy emlékeztető Arany pénzt-is küldött. Az hihető, hogy Bethlen, a' ki a' nevezett könyvet, és tüzélt egyformán

szerette, a' Protestánsok' egyesítését maga is munkába vette volna, hanemha az akkori zűrzavarok akadályúl lettek volna.

Jegyzés: Némelly Evangelikusok a' Reformátusokat *Luthertől elszakadttaknak* tartják; holott azt sem tudta Zvinglius, hogy van-é a' Világon Luther, mikor már ő a' Reformátusok' tudományát tanította: mint ezt Felvintzi Sándor Debretzeni Prédikátor az ő *Hæresiologia* nevű könyvében, mely 1683-ban jött-ki, a' Zvinglius' szavain építvén, ekképpen jegyzette-meg: *Docuit Zvinglius Evangelium Glaronæ in sua puritate, antequam Lutherum novisset; quemadmodum ipsemet testatur in opere Anno 1527 explan: art: 18. his verbis: „Cæpi ego Evangelium „prædicare in anno Salutis decimo sexto „supra millesimum et quingentesimum; „eo scilicet tempore, cum nomen Lutheri „in nostris regionibus ne auditum quidem „adhuc erat. Unde clarissime patet, Zvinglii Sequaces non esse Schismaticos, ut volunt Lutherani, quasi a' Luthero, eiusque Discipulis defecissent.*

V. TZIKKELY.

A' Törököknek sokszori betsapások, és azoknak a' Hazában sok ideig tartott uralkodások nagy kárára voltak a' Protestáns Eklésiának.

XLIV. §.

Miképpen akadályoztatták a' Törökök a' Protestáns Vallás' virágzását.

A' Mohátsi ütközet után a' Törökök Erdélyben és Magyar Országban, vágyakodván ezen bódog Országok aranyára; de a' hódoltatás telhetetlenségétől-is indítatván, sokszor pedig az Erdélyi Fejedelemségre vágyakodóktól meg-kérettetve: több ízben berontottak, kik a' két haza' külömbkülömbféle részeit pusztító tsordáikkal befutkosván, a' Protestáns Vallás' virágzásának nagy akadályul voltak. Ezek ugyan-is főképpen azon vidékeken dühösködtek leggyakrabban, hol nagyobb részént Protestánsok laktak; mint p. o. Erdélyben, Baranya, Tolna, Somogy, Fehér, Veszprém, Győr, Komárom, Pest, Pilis, Solt, Békés, Bihar 's a' t. Vármegyékben, a' hol sok Protestáns Templomok, Oskolák, és Parokhi-

ék, Prédikátoroknak, főbb Oskoláknak, sőt Ekklesiáknak-is Könyves Házaik, 's az Ekklesiák' Matrikulái porrá égettettek.

A' melly Templomok a' Had' tüzétől meg-menekedhettek: utóbb azoknak-is nagy része, ha pénzen meg-nem váltattak, a' Keresztyénség ezen ellenségei által le-ron-tattak. Nevezetesen a' Szigeti, Kaposvári, Babóltsai, Tsákvári, és egyéb Várak' megerősítésére, sok Protestáns Templomok és tornyok el-hordattattak; mellyeknek helyén a' mindenéből ki-raboltatott szegény népsak sövényből és sárból épített másokat. Mikor pedig 1598 tájon egész Bétság futkosott a' Törökség, a' Gesztesi, és Tatai uradalmakban, hol, mint a' Méltóságos Török Familia' jószágaiban, valamint most, úgy akkor-is igen sok és népes Református Helységek voltak: egyfzóval, egyebek közt, a' Duna mentiben mindent úgy el-pusztított, hogy mindenfelé mindenek pusztán maradtak, 's nem-is lehetett az el-égetett Helységek' omladékain új Protestáns Helységeket elébb fel-állítani, mint a' Törökség' letakaródása után; a' melly magával melly sok rab szijra fel-fűzött Keresztyént vitt-el, nem lehet ki-mondani: benn-is pedig a' Házában sokan közzülök a' Budai Tsonka toronyban 's egyéb tömlötzökben sanyargat.

tattak; a' kikért a' melly könyörgést akkor a' Reformáta Ekklesiák szokták mondani, azt a' *Túl a' Dunai Református Püspökök' Históriájában* közlöttem a' Túdós világgal.

V. R É S Z.

Az Ekklesiának belső öszveszerkeztetéséről, vagy Organizáltatásáról.

I. T Z I K K E L Y.

A' Protestáns Gyülekezetek', Templomok', és Papság' eredetéről.

LXV. §.

A' Protestáns Gyülekezetekről, 's azoknak Templomaikról.

Nem csak a' Katholikusoktól, hanem egymástól-is el-válván a' Protestánsok; hogy közöttök minden jó renddel menjen, 's a' Szentek' egyessége, és a' külsőket illető egyformaság-is annál szorosabban meg-légyen közöttök: szükség vólt az ő Ekklesiájoknak állapotját minél elébb el-rendelni, és meg-állapítani. Mindeneknek előtte, hogy a' magok módjok szerént való Isteni tiszteletet végben-vihessék; Gyüle-

kezetté kellett magokat formálni, és Templomokról kellett nekik gondolkodni.

A' *Gyülekezetek' eredetét* a' mi illeti: azok, mint a' Keresztyén Vallás' elein; úgy most-is csak lassanként formálódtak, 's a' kik napról napra a' Római Ekklesiát el-hagyták, azok együtt tartván, magokból Gyülekezeteket formáltak, — vagy, a' hol a' Hufsziták laktak, azok ezekhez, 's ezek azokhoz állottak, 's így'külömb külömbféle helyeken, és főképpen a' népesebb Helységekben és Városokban, Budán, Pesten, Vátzon, Komáromban, Győrött, Óváron, Mosonban, Posonban, Samarjában, Szentzen, N. Szombatban, Érsekújváron, Komjáton, Léván, Losontzon, a' Bánya Városokon, Kassán, Lőtsén, Eperjesen, Bártfán, Göntzön, Egerben, S. Patakon, Szathmáron, Erdődön, Szigeten, Munkátson, Kolosváron, Szebenben, Brassóban, N. Banyán, Váradon, Debretzenben, Gyúlán, Ketskeméten, Temesváron, Pétsen, Tólnán, Laskón, Kanisán, Kis Komáromban, Lindván, Körmenden, Rohontzon, Német Újváron, Sopronban, Tsepregen, Sárváron, Pápán, Veszprémben, 's több helyeken, hirtelen nagy Gyülekezetek formáltattak.

Hogy pedig az ő módjok szerént való Isteni tiszteletet illendően gyakorolhassák:

Templomokról kellett gondolkodniok, melyek olly hirtelen meg-szaporodtak, mint az esthajnal után a' tsillagok: mert a' falukat el-hallgatván, minden Királyi Városokban, már 1566 körül, kettőt ki-vévén, (a) Prot: Templomokkal, és közönséges, szabad Isteni tisztelettel ékeskedtek. — Ezen sok Templomokra pedig nem erőszakkal tettek szert; hanem a' hol még Hufsziták voltak, azok a' Prot. Vallásra által-jövéen, az ő Templomjaikat ezeknek által-adták; mellyeket azok, hogy tulajdon költségeiken építettek, abból bizonyos, mivel erőtlenebbek voltak ők azon időben, mint a' Római Katholikusoknak Templomaikat el-foglalhatták, 's kezeik között meg-tarthatták volna. Hogy pedig a' Hufsziták' Templomaik a' Katholikusokétól meg-külömböztesenek; annak jeleül, hogy ők az Úr' Vatsorájában Bort-is adnak, Poharakat (*calices*) festettek, v. vágattattak, v. tzémentből ki-formáltattak az ő Templomjaik' oldalára, mellyről Deák nyelven *Calixtiani-nak* tsúfoltattak; mint ez avagy tsak ezen egy versből-is meg-tetszik:

Tot pingit Calices Bohemorum turba per urbes,
Ut credas Bachi numina sacra coli.

Lásd: (a) *Klanitii Chr. Toler. p. 80.* —

A' minthogy a' Ratkói Evangelikus Templomnak elein, még 1768-ben - is, mint Schmal András odá való Predikátor írja, látszott az a' Pohár, mellyet a' Huszsziták arra, mint eredetiképpen Huszszita Templomra metszettek. A' Modri Prot. Templom is, egyebeket el-hallgatván, mellytől 1674-ben fosztattak-meg, Huszsziták' Templomának íratik lenni (b).

Meg-kell azomban azt-is vallani, hogy az eredetiképpen Római Katholikusok által építettett Templomok közül is igen sok fordítottatott Protestáns Templommá; mert egész Városok és Faluk, oda hagyván a' Katholika Vallást, a' melly Templomokat v. ő magok, v. az ő Eleik építették, mivel mindnyájan a' Prot. Vallásra tértek-által, az ő Templomjaikat-is, mint ősi tulajdonaikat Protestáns Templomokká formálták-által. A' melly Városban v. Helységben nem lettek mindenek Protestánsokká, Templom pedig több volt egynél: a' kétféle Vallású lakosok meg-egyeztek egymás közt, hogy mellyik Templom, mellyik Felekezeté legyen: mint ez a' Ketskemétiéknek ezen Egyező Levelekből meg-

---

(b) *Adversaria ad illustr: Hist. Ecol: in ms. — Korabinszki Geogr. p. 422. —*

„tetfzik: „ Mi kik vagyunk Ketskeméti Es-
 „kütt Bírák és Polgárok, Pápista Hiten va-
 „lók, Thomas Orbán, Végh Pál, Somogyi
 „Demeter, Pátz János, Ágoston János, és
 „mind a' Pápista Keresztyénekkal egye-
 „tembe, adjuk tudtára mindenežnek a' mi
 „levelünket, kik láttják és olvassák; hogy
 „a' minémű dolgunk volt a' Luther Ke-
 „resztyénekkal, az öreg kő Templom fe-
 „löl, egyaránt így egyenesettünk-meg mind
 „a' Város' képeben, hogy az öreg kő Tem-
 „plomot nekünk meg-engedték ilyen mó-
 „don, hogy míglen két felé lészünk, és valaki
 „ő közzülök Törvénnel keresné a' Templo-
 „mot, annak ezer forint kötelet vetettünk
 „egymás között. Annakfelette más szer-
 „zésünk ez; hogy eddig való szó, beszéd
 „a' két féle Népek között, szitok, és egyéb
 „egymáshoz való szó, az mind le-tétetett,
 „hogy abból senki egymást ne kereshesse,
 „se törvénnel, se egyébképpen. Ez szer-
 „zésnek, és ez dolognak bizonyságára ad-
 „tuk a' mi levelünket, kit-is Város petsét-
 „tyével meg-erősítettünk. Ez Levél Kets-
 „keméten költt Végh Mihály Fő Biró' há-
 „zánál, Húsvét Nap után való első Szerdán,
 „tizenegy órakor, Anno Domini 1564. “ —
 Ide járúl még az-is, hogy a' Katholikus
 Plébánusok a' pufztító Töröktől való félték-

ben Ekklesiákat 's Templomjaikat el-hagyván: maga a pásztor nélkül való juh, a' tűz közepén meg-maradt Protestánsokhoz adta magát, és Pap nélkül való Templomait a' Protestáns Papoknak ki-nyitotta; mint ezt az Ország' törvényén kívül, az akkori Ersek Oláh Miklós emlékezetben hagyta. (c) — Ezen módját a' Templomok' meg-szerzésének soha a' XVI. Században Királyaink sem az Ország' Törvényei, mint igazságtalant, nem elleneztek: de a' Püspökök sem mondtak ellene; mert olly' kevesen lettek az idő tájba Plebánusokká, hogy a' még meg-maradt Katholikus Templomokban is alig lehetett Plebánusokat elő-állítani, és még ezen keveseknek tartása is igen keserves dolog volt. Hogy pedig a' Katholika Anyaszentegyház még 1629-ben is a' Plebánusoknak illy nagy szükiben volt, erről Pázmán Péter Kárdinális hiteles tanúbizonyságot tesz. (d) Innen lett, hogy a' Protestáns Templomok az ő régi, és azon Szentektől vett neveiket, kiknek szenteltettek, még

---

(c) *Péterfi Concilia T. II. p. 4. Ad Legem a Luthero publicatam sacra Deo loca metu hostium deserta in fana novi ritus redacta sunt. — Klanstius p. 79. — Dieta 1548. Art: 9: 12.*

(d) *Péterfi Concilia P. II. p. 257.*

azután-is megtartották, mikor már azok Protestánsokéi voltak. Innen lett az is, hogy a' XVII. Században számtalan Templomaik azért szedettek el a' Protestánsoknak, mivel azokról az állították, hogy azok eredetüképpen Katholikus Templomok voltak; de a' mellyeknek egy részét, t. i. kimentezt, egy ízben az Ország vizsgálta, és hogy több Templomok semmi szin alatt el-ne vetessenek, az a' Felső és Haza által törvényekkel is meg tiltatott. (e) De magok a' Protestánsok is építettek magoknak Templomokat. Mert a' reformálódott Mánások, akár Vallásbéli buzgóságból, akár a' Templom nem léte miatt, akár a' Papok és alatta valók kértére, új Templomokat építettek: mint Perényi a' S. Patakot, Nádasdi Ferentz a' Felső Szoporit, Nádasdi Pál a' Miáviait, Illésházy István Pálfi Katalinnal a' Bazingit, 's a' t. (f) Többnyire pedig magok az Ekklesiák építettek magoknak Templomokat; mert a' mellyek a' Katholikusoktól az ökezekre mentek, azoknak nagy része a' pusztító Törökök által, és a' hadnak inségei miatt, v.

(e) *Decret: A. 1647. Art: 6: 7, 8, 9, 10.*

(f) *Korabinszki Geogr. p. 411. — Schmal Adv. Hist: in ms.*

haszonvehetetlenekké tétették, v. egészen le- is rontattattak: a' mellyeknek helyekbe sokszor, kivált az egészen ki-rabolt Ekklesiák, tsak sárból és sövényből építettek Templomokat. De ez a' sorsa vólt a' Protestánsok által épített Templomoknak is: mint p. o. a' Nemeskei, Szomajomi, Darányi, Merenyei, s más Templomoknak, mellyeket a' Szigetvári, Kaposvári, és Babotssai Várok meg- erősítésére hordattak- el a' Török Basák. Hasonlóképpen tselekedett a' Fehérvári Basa, a' Lepsényi, Pentelei, Urhidai, és Sági Templomokkal, mellyeknek falait a' Tsikvári Vár erősítésére hordattak- el; a' Sz. Mihályinak meg- kegyelmezvén, mivel 40 forinttal magát meg- tudta váltani. — Egyébaránt is pedig, melly sok bajt és veszedelmet okozott a' Hazának a' Templomoknak el- szedése, a' Bétsi, Niklasburgi, és Lintzi Békességkötések, az 1647. 1649. 1662-dik esztendőbéli Diætáknak Actái, mellyeket a' Diplomatica História hitelesen előad, eléggé meg- bizonyítanak.

XLVI. §.

A' Prot. Pápok' Ordináltatásokról, Fel-szentelésekről, Hívattatásokról, Marasztatásokról.

A' már kész Prot. Templomok és Gyülekezetek, Egyházi Szolgák nélkül nem le-

hettek. Sok Gyülekezetekben tehát a' Katolika Vallásból átaljött, és már ott felszentelt Papok lettek Protestáns Prédikátorokká: millyenek voltak egyebek közt az Erdödi Zsinatban jelen volt XXIX, (a) és azon Prédikátorok is, kik a' magok hallgatóikkal együtt jöttek-által a' Prot. Vallásra. — Az új Prédikátorok, Protestáns Püspökeink mindjárt a' Reformatió' elein nem lévén, külső Országokon szenteltették-fel magokat a' kik haza jöven, mint Reformátorok, és azon Ekklesiáknak, mellyeket szerettek, fő Vigyázói v. Püspökjei, másokat a' Prédikátorságra ordináltak. Minthogy pedig abban nagy ditsőségeket tartották Papjaink, ha azoktól-szenteltették-fel, kik Német Országban és Helvétziában a' Reformatió' fáklyáját meggyújtották: azért is nagy részént, még azután-is mikor már Püspökeink voltak ide haza, Vittembergában, Helvétziában, Hollandiában, és még Angliában-is, a' kik pedig olly melzsze menni nem akartak, Brigában és Grétzben szenteltették-fel magokat. — Már hogy Erdélyben 1553-ban ordináltattak a' Papok az Evangelikus Püspök

---

Lásd: (a) *Vindicta Sinaitica* in ms. pag. 31.

pökök által: azt Páriz Pápai bizonyítja. (b) Magyar Országban is, mindjárt hogy Püspökönk lettek, az előtt ezeknek helyeket és kötelességeket az Esperestek töltvén, bé a' Papságra menendők közönséges tzeremóniával szentelteték fel; mellyeken a' legfőbb rangú világi Urak is fizettek megjelenni. (c)

A' Pápok fel-szenteltetését a' mi illeti: A' fel-szenteltetendő, Theologusi pályáját az Oskolákban megifutván, és Bizonyoság leveleit a' Papi Gyűlésben előadván; az előre ki-rendelt Censorok által, kik többnyire, a' hol nagy Oskolák voltak, Professorokból, és nagyobb Deákokból, de Akadémiákon járt Prédikátorokból is teltek ki, (d) bizonyos, és előre a' Censoroknak tudtokra adott fontosabb materiákról szorosab a' Zinat színe előtt meg-vi'sgálatott: a' ki, ha parantsolatott, itt prédikálni is tartozott. E' meg-lévén, ha a' személy közönséges ítélettel az Egyházi hivatalra méltónak ítéltetett; a' Püspök ennek fejére kezeit, Kö-

(b) Páriz Pápai Rud: Rediv: p. 41.

(c) Scarioeus in Vita Szegedini.

(d) Kamjatiensis Canonos Class. K. Art. IX. —
Túl a' Dunai Püspökök' Élete.

nyörgések és áldások között, reá tette melly tzeremoniánál fogva kötelezvé az új Papis magát a' Keresztény Vállásnak tisztán, és a' szerént való tanítására, mint az az ő Bibliából kifszedett Confessiójában előadatik, az Egyházi Rendbe bététtetett, és annak jussával való élésre neki jus engedtetett; 's ezen okból a' Papi Diploma, mellynek a' Püspök és Esperestek neveiket aláírták, de a' melly Diploma formája minden időben és mindenik Superintendenciában más más volt, ott mindjárt neki átadattatott.

Ambár pedig illy rendszer tzeremoniával fektettek légyen-is Papjaink eleinte szentelve: mindazáltal az ellenkező rész közzül sokán a' Protestáns Papokat csak Laikusoknak, v. csak a' Nép, nem pedig az Egyházi Rendből valóknak állították lenni. Nevezetesen Verantz Antal Egri Püspök 1660-ban azt írta a' Kasztliaknak, hogy ő mint Kátholikus Püspök, nem engedli meg, hogy a' „Sákramentumokat Laikusok, szolgáltassák, ki“. Hasonlóképen írt ugyan ő 1571-ben a' N. Szombatiakhoz - is. (e) Sőt hogy az

---

(e) *Ego autem Catholicus Episcopus existens, nec per Laicos potiar Sacramenta administrari Ecclesie.*
Schmid Ep. Agr. T. III. p. 31: 71.

1656-dik esztendőbeli Dízta XXV. Tzikkelyében-is, ezen a' szón *Laicus*, Protestáns Páp értettetett, azt Melikius Sámuel a' Zsól-nai Zsinat mellett 1610-ben írtt, és Kéz-írás-ban álló Apológiájában bizonyítja.

XLVII. §.

A' Prot. Ekklesiáknak a' Pap' Meg-hívása és Marasztásabéli szokásáról.

A' Luther' 's Kálvin' tudománya, mint a' villám Magyar Országot bé-futván; nagy zavarodás esett az Ekklesiákban 's a' Pápi igazgatásban is: mert senki többé nem tudta, hogy ez v. amaz Ekklesia, vagy annak valamelly része, Katholikus maradt é vagy Reformátussá és Evangelikussá lett? Minek-okaért az Ekklesiájokat oda hagyott Papok' helyébe, v. a' Papjaikat oda hagyott Ekklesiákba nem lehetett az Ekklesiai Felsőségnek Lelki Tanítókat küldeni: és így melyik Ekklesiának mitsoda Felekezethéli Lelki Tanító kellett, azt magának az Ekklesiának kellett meg-választani, 's a' hol illy Tanítót talált, magának kellett azt meg-hívni, mert magának vólt szüksége a' tanításra. A' mit így a' kéntelenség szükségessé tett: azt a' hofzfas szokás után maga jussának tartotta lenni az Ekklesia; de örömmel-is ál-

tal engedtetett ez a' jus; mivel az ekkor tett költséget senkire az Ekklesián kívül nem lehetett tenni; tudni való dolog az-is, hogy az első Reformátorok minden módon azon igyekeztek, hogy az akár mímódon türesen maradt Prot. Papi Kathedrák, mindjárt Protestáns L. Tanítókkal töltsenek-bé, ne hogy más Felekezetbeli Tanító foglalja-el a' Pásztor nélkül való nyáját; azt-is gondolták, hogy semmivel egyel egyel jobban a' Hierárkiának, mellynek ezek felettébbvaló ellenségi voltak, alá nem lehet ázni, mint-ha a' Prédikátorok' ki-választását és hívását az Ekklesiáknak adják-által; a' mellyhez igaz-is, hogy a' népnek eleitől fogva volt szóllója: ezen okokon épült ez a' Kánon, mellynek még ma-is meg-van nálunk az ereje: *Vocatio est penes Ecclesiam, vagy, plebem*, a' melly által kötelezte az Ekklesiái Felsőség az Ekklesiákat, hogy a' melly szempillantásban meg-holt az ő Papja, ugyan abban ő gondolkozzon az ő jövőendő Tanítójáról, 's tegyen az eránt jelentést. — Ésrevévén pedig az Ekklesiái Felsőség a' népnek ezen jussal való-viszza élését; mert a' nép ritkán tud a' határ közt járni, 's könnyen-is vissza lehet vele élni az okosabbaknak, mivel ő tudatlan, mellynél fogva különbkülömbféle Simoniák, úgy nevezett

Supplántátziók estek az Ekklesiában: ezért tétetett Cánonba, hogy a' *Prédikátor*' meghívása ugyan a' nép' jussa; de az *Esperest*' meg-egyezésével. (a)

A' mi pedig a' *Pap Marasztásbeli* szokást illeti: ez ma Karátson és Új Esztendőkor szokott meg-esni; éppen akkor mikor a' Magyarok az ő Béreseiket szokták fogadni. Ezen szokásnak eredete ez: A' Réformáció elein az Ekklesiáknak számához képest, igen kevés, és ennél fogva igen kapós is volt a' *Prédikátor*. 1550 táján 300 Ekklesiának is alig volt 10 *Prédikátora* a' *Tsalóközben*, mint oda fellyebb láttuk; *Sztárai* is hét esztendő alatt 120 Ekklesiákat reformált, annyi alkalmas *Papot* pedig lehetetlenség volt olly kevés idő alatt készítetni; sőt még 1625-ben is a' *Csalóközi Superintendens Samarjai János* arról tesz a' *Lakszakállasi Ekklesiához* írt *Levelében* bizonyoságot, hogy még ekkor is az ő *Püspöksége* alatt XVI. falunak is csak egy *Papja* volt, így szólván: *A' Szerdahelyi Gyülekezet áll tizenhat falukból, — a' Magyar hatból, — az Egyházfalvi tizenháromból. Egyéb Megyékben is; nem*

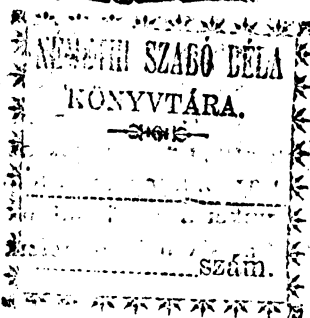
Lásd (a) *Új Magyarországi Lelki Pásztori Gondvi* 310. old. 18 — 38

minden faluban járhat a' Tanító. Ugyan ezt bizonyítják a' Hertzegszőlösi Zsinatnak XII. és XIX. Tzikkelyei. Mindezekből világos, hogy kivált a' XVI. Században az alkalmas Egyházi Tanítók, az 'Ekklesiák' számához képest, felette kevesen voltak; ennél fogva igen kapósok voltak a' Tanítók, úgy hogy több Ekklesiák rá estek egy Papra, hogy ő hozzájuk menjen, és legyen nekik Papjok és Attyok. A' mellyből e' kettő következett, mint ama' tudós Hazafi Tiszteletes Tormási János a' Duna mellyeki Superintendentia' Fő Jegyzője meg-jegyzette: (b) egyik, hogy egy Pap sok Ekklesiák' tanítását fel-vállalta; — másik, hogy a' nagyobb jövedelmű és Pap nélkül szűkölködő Ekklesiától idő közben hivattatván meg a' Prédikátor, idő közben el-ment abba. Mind a' kettőt meg-tiltotta egyebek közt a' Hertzegszőlösi Zsinat a' nevezett helyeken; de a' magok Prédikátoraikat féltő Ekklesiák, az attól való félelemnek miatta, ne hogy Prédikátor nélkül maradjanak, ezten-dő előtt marasztották Papjaikat. A' mi ezen időben okosan és szentül esett. De idő jár-

---

(b) A' Duna mellyéki Superintendentia' História Kézírásban. Gen: Not: Tormási János által.

tával a' Pap-marasztásra való ok el-múlván,
 's a' tanításra alkalmas személyek' el-sza-
 porodása, és az Ekklesiái erősebb igazga-
 tás' el-érkezése után, ez a' soha egy Zsinat-
 tól-is nem parantsoltatott, hanem a' község-
 től a' Prédikátor' betsületére ki-gondoltatott
Marasztás, valóban a' Szent szolgálatnak
 kissebbítésére, a' közönséges tanítások' hasz-
 na' tsorbítására, az Igazgatók' hasznosabb
 dolgokra szántt idejének, a' Pap és Ekklesia
 között leg-inkább annál fogvatamadni szokott
 galibákkal való el-foglalására, és több e
 forma igen rossz következeseknek szülésére,
 szaporítására, 's terhesítésére, minden e-
 gyéb nemzeti Evangelika Ekklesiák' szoká-
 sa' truttzára, egyedül a' mi Országunkban,
 (de itt-is tsak némelly helyeken, mindenek
 meg-esmervén ennek illetlen voltát) áll fenn.

II. T Z I K K E L Y.

A' Protestáns Püspökökről, és azoknak Megyéikről.

XLVIII. §.

Eredete a' két Hazabéli Protestáns Püspöki Hivatalnak.

A' Püspökség (a) eleitől fogva meg-volt a' Protestáns Magyar Ekklesiákban; mind-

(a) A' Püspök a' Papi Rendben olly Papi fő Személy, a' kinek fő vigyátsza 's igazgatása atyagynak az ő Megyéjébéli Főpók 's az Ekklesiái minden dolgok rendeltetve. Ezt, a' szót Püspök, az EPISCOPOS szóból faragták a' Magyarok, — és éppen annyit tesz, mint *Superintendens*; csak-hogy ama' Görög, e' pedig Deák szó; de a' jelentése tsak egy; a' honnan amazzal a' Görög, ezzel pedig a' Deák Ekklesiák éltek: következésképpen nem lehet abban meg-ütközni, hogy a' Protestánsok' *Superintendenseit* Magyarosítva Püspököknek mondjuk; mert ekkor-is annyit mondunk mint *Superintendens*, és ha *Superintendenst* mondunk, tsak annyit mondunk mint *Episcopus*. 's a' kettő között a' ki külömbséget tesz, tsak *Históriai* és *nyelvbéli tudatlanságát* árulja el. Magok az Ekklesiái Atyák meg-akarván az *Episcopust* és *Superintendenst* magyarázni, egyiket a' másikból magyarázzák meg, és egyiket a' másik helyébe teszik: p. o. *Augusti-*

azáltal, mivel magok között a Protestánsok között is a Vallásbéli egyenetlenség uralkodott, — a Katholikusok is a hol lehetett akadályt vetettek, — de az Ország is a Zápolya, Ferdinánd, és Törökök hadai miatt

---

nus ezen két nevezetről így szól: *Quod ait Apostolus, qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat; exponere voluit quid sit Episcopus, quia nomen est operis, non Honoris. Græcum est enim, atque inde ductum vocabulum, quod ille qui præficiuntur, eis, quibus præficiuntur superintendit, curam eorum abilitet gerens. EPI quippe super. SCOPOS vero, Intentio est. Ergo EPISCOPOS si velimus Latino, SUPERINTENDENTES possumus dicere. Gratian: C. 24. D. XCIII. CH. Caus VIII Q. 1. De Civitate Dei. Lib. XIX. C. 19. — Hieronymus pedig így írta: quod quidem Græce significantius dicitur EPI-SCOPONTES, SUPERINTENDENTES, unde et nomen Episcopi tractum. Innen a Reformációtól fogva élt Superintendensink most Episcopusoknak, majd Superintendenseknek írják magokat: mint ez az ő számtalan Levelaik, és Convocatiojok alá tett Subscriptiójokból világos. Sőt Patai János Dunán mellyéki Superintendens, a Felsőleges Helytartó Tanácsra adott Feleletében is Episcopusnak írta magát. Mások is a mi Superintendenseinket Reverendissimusoknak titulálják; a melly titulus pedig egyedül csak a Püspököké. Mikor pedig Magyar Levelet írtak a Superintendenseknek, az ő titulusok a leg régibb időkben ebből állott: *Beüröletes Püspök Uram!* Ha pedig Könyveket írtak, vagy mások őket mint Superintendenseket meg-*

szüntelen való háborgattatások közt lévén, nem lehetett a' Püspöki Hívatalt a' Protestánsok közt mindjárt a' Reformáció' elein Ország' Törvényeivel és Zsinatok végzéseivel fel-állítani. Eleintén tehát az Esperes-

említették, magok-is, mások is sokszor Episcopusoknak írták őket. Leg közelébb ugyan Bod Péter meg-írván az Erdélyi Református Superintendenseknek Historiáját, azokat az egész Könyvön keresztül Püspököknek nevezi; valamint Katona Gelei-is az ő nevérol nevezett Cánok' Előbeszédjében Episcopusnak írta magát. Erdélyben pedig az 1553-ban Tordán tartatott Ország Gyűlése-is Püspököknek nevezi a' Protestáns Püspököket-is: Erdélynek pedig ezen Actáit-is Felséges I-ső Leopold egy Diplomájában confirmálta. — Magok a' Romano-Katholikus Atyafiak a' Protestánsok' Superintendensén hogy Püspököt értenek, meg-tetlik a' Zsolnai Zsinat ellen tett Protestációjából Esztergomi Ersek Forgáts Ferentznek. De az Ország' Törvénye is, mellynél fogva ez a' név Sáperintendens Diplomatice adatott a' Protestáns Püspököknek, Püspököt értett ezen; mert ezt a' nevezetet a' Valásbéli Püspököknek adja: *ad praevocanda odia &c. Ut quolibet Religio suos Superintendentes habeat* — s a' .i. és így ez a' Titulus a' Törvény' értelménél fogva a' Katholikus Püspökökre-is úgy adattatván, mint a' Protestánsra; nem lehet meg ütközni benne, ha a' Protestánsok a' magok Superintendenseiket, mikor Magyarul akarnak beszélni, Püspököknek mondják, vagy írják; bizonyos dolog lévén, hogy Deákul íródván az Ország' Törvényei, Deák

tek, vagy Seniorok, kik akkor Archidiaconusoknak neveztettek, igazgatták a két Házabéli Protestáns Ekklesiákat; kik közt az idejekre elsőbök Superintendenseknek is neveztettek. (b) Hogy pedig ne csak a neve legyen-meg a Superintendensnek, vagy a mint ezt magyarul ki szoktuk tenni, Püspöknek, hanem azon Egyházi Fő Hivatal valósággal is fenn-álljon a Protestánsok közt, így kívánván ezt a Protestánsoknak egymástól való el-válása, és az Ekklesiái dolgoknak rendben való szedése, 's szorosabb figyelemmel való igazgatása, — de más Protestáns tartományoknak követéséből, és még abból-is, hogy ezen Papi Fő Hivatal már az első Keresztyén Ekklesiákban-is szüksé-

---

szóval kellett ki-tenni a Püspöki Hivatalt, a melyek ha Magyarul írótak volna, vagy magyarra fordítottának, ezt a Deák szót: Superintendens, az azt jelentő Püspöki szóval kellene ki-tenni — A későbbi időkben, nevezetesen 1700 után, a Protestánsok a magok Püspökjeiket, mikor Deákul írták, *Generalls Inspectoroknak*-is nevezték. Innen Túl a Dunán Hodosi, 's a több Püspökök-is, *Generalls Inspectoroknak* írták magokat, és a Debreczeni Superintendensének-is, *Rápóti Mihály* 1724-ben *Generalls Inspectori* titulussal választott Superintendensének.

(b) *Bod Smirnai Szent Pilyocarpus,*

gesnek ítéltetett, és a' II-dik Század' kezdő-
től fogva meg-is volt szüntelen az Ekkle-
siákban: mind ezen okokból, a' mennyire
Históriáink emlékeznek, mellyeknek na-
gyobb részét az idő, a' fegyver, a' tűz, és
a' Vallásbeli háborgattatás meg-emésztették,
az *Ovári Zsinatban* határoztatott-meg első-
ben, mint közönségesen tartják, hogy a'
Püspöki Név, és Hivatal, a' Magyar Pro-
testánsok közt-is meg-tartassék. Ezen Zsi-
natnak ugyan-is, a' mellyben 89 Prediká-
torok, és Haner állítása szerént, sok fő Úri
Rendek voltak jelen, Végzéseinek 9-dik
Tzikkelyében ez van: *Superintendentes et*
Prælatos esse eligendos, az az, Superinten-
denseket és Prælatosokat kell választani.
Azomban más Ekklesiái bizonyosságokból vi-
lágos, hogy már 1550 ben voltak nekünk
Superintendenseink: mert a' Toronai 1550-
ben tartott Zsinatban (már azonn akár Te-
mesvárt értjük Lámpeval, akár Ribinivel
Toronyat a' Drágfi jószágában fekvő Hely-
séget) a' *Püspökökhöz kötelességéről, és az*
Ekklesiák' Visitatziójáról XIX Tzikkelyeket
hoztak; és így már ekkor kellett a' mi Ek-
klesiánkban Püspöknek lenni: mert annak

(c) *Lampe* 105.

szabni eleibe rögulákat, mellyek szerént kisé-
 lekedjen, a' ki még nints, az okossággal
 meg nem egygyez. — 1549-ben, ugyan-
 Tornyán, vagy mások szerént Temesvá-
 ron tartván Predikátoraink Zsinatot, ab-
 ban a' *Predikátorok* kötelességeiről, 's a' t
 hoziak XIII. Tzikkelyeket. Valámit pedig
 ebből nem a' következik, hogy te-
 hát 1549 után lettek a' Protestánsoknak leg-
 elsőben Predikátoraik: úgy abból, hogy
 1550-ben hozattak némelly é a' Superintend-
 denseket illető Tzikkelyek, a' következik,
 hogy a' Superintendensi Hivatal 1550-élté
 köztünk már meg-volt, hanem Ekklesiái-
 róink vagy meg-nem írták, vagy ha meg-
 írták, el-veszett az a' Documentum, a'
 mellyből meg-tudhatnánk, hogy 1550 élte
 mellyik Zsinatban, és mikor tettek Eleink
 leg-elsőben Püspököt, vagy Superintendenst.
 — Az-is igaz, hogy 1554-ben az Óvári
 Zsinatban tétetett-meg az Óvári Predikátor
 Püspöknek: így szollván errők az ezen do-

(d) Lampe p. 98. Anno 1550 itidem ibidem To-
 ronæ videlicet convenerunt. In hac Synodo actum
 est de officio Episcopi in visitandis Ecclesiis, et
 XIX Observationes sunt propositæ, iuxta quarum
 series procedere debet visitatio.

loggal egy időtől Históriai Tudósítások: *Ovarini creatur Superintendentens Pastor Ovarien-
sin.* (e) Úgyde itt nem mondatik, hogy az Óvári Prédikátor volt a leg-első Superintendens Magyar Országban, kit éppen ekkor tettek meg annak: és így itt, és ekkor Superintendens tettek, de nem a leg-első Superintendens tették meg ekkor. — Azon régi Kéz írás, mellyet Kereszszegi István Superintendensnek köszönhetünk, a' Túl a' Tiszai Superintendencia' Püspökei' Laistromában Hevesy Mihályt, régen Baláfi Mészáros, 1551-ben pedig a' Szathmári Ekklesiá' Prédikátorát teszi leg-első Superintendenssé, mint a' ki ezen Hivatalra 1551-ben szenteltetett fel; és így 1554-nél előbb tettek közöttünk Református Superintendensek, hanem 1554-ben meghalozván Hevesy Mihályt, ekkor tették meg ő helyébe a' nevezett Óvári Zsinatban az éppen oda való Prédikátort Püspöknek, de a' kit Kereszszegi és Lampe, sőt Hunyadi, és Sinai is, az ő Kéz-írásokból álló Ekklesiái Jegyzéseikben, a' Túl a' Tiszai Püspökök' Laistromából ki-hagyták; a' ki e' szerént nem első, mint Ribini

---

(e) Lampe p. 98.

alkítja, (f) hanem második Püspök volt a Túl a Tiszai részben, s ezen Historiail Jegyzésnél fogva lehet Lampe és Ribint megérteni, (g) de meg is igazítani. Ide járul még az is, hogy Bakoni Albert Czeglédi Prédikátor, Lampe, és Bód György (zerent, (h) már 1547-ben a Pesti részben Reformatus Superintendens volt: a miből újra a következők, hogy az 1554-ik Eszterdóbeli Ovári Zsinatnál elebb tettek Magyar Országon Superintendensek. A mit csak azon ekből is lehetséges, mivel Haner Izorént 1548-ben a Lutheránusok a Megyei Zsinatban már elvégezték, hogy egy Superintendens által igazgattassanak, és a Magyar Reformátorok is az Erdődi Zsinatban 1546-ben az Ekklesiában való Rendről végezvén, óhatatlan hogy a Püspökségről is itt szó ne lett volna: minyival inkább, mivel már ekkor más Protestáns Országokban is esmeretes volt a Superintendensi nevezet, és rang. (i)

(f) Ribint. T. 1. p. 100. —

(g) Lampe 98. 99. Rib. T. 1. p. 100. —

(h) Lampe 98. 93. Lampe 651. Miscell. Groning, T. 7. —

(i) A Túl a Tiszai Püspökség eredetéről izorosabb meg-hányással vetéssel izóllunk az oda va-

A' mi Erdélyt illeti; a' Püspöki nevezet és Hivatal a' Haner' bizonyosága Szerént; 1645 után már ott meg-volt a' Protestáns Ekklesiában; hanem a' Tordán 1663-ban tartott Ország' Gyűlése rendelkezése után lettek mindenik Vallásbeli Felekezethek má' má' Püspökei. Akkor ugyan is az határozat van meg, hogy a' Vallásban való egyeztetetvégett Enyeden gyűljenek - öszve a' Protestánsok, és egy Királyi Biztos' jelenlétében próbálják Disputatio által a' meg-egyezést; melly ha meg-nem történhetne a' Szász Ekklesiáknak, és valakik vallják a' Kristus' Testének az Ur' Vatsorájában való jelenlétét, egy bizonyos Püspökök, valamint ellenben azoknak is, kik a' Kristus' Testének tüképpen való jelenlétét nem hiszik, külön Püspökök legyen. A' mi úgy is lett: mert egy rész sem engedvén a' másiknak, külön Superintendenseket tettek; és így ezen 1664-dik Esztendőben az Erdélyi Reformátusok az Evangelikusoktól örökösen el-váltak; amazoknak leg-első Püspökökké tétettvén Madár vagy Alesius Dienes, ezeknek pedig Wiener Pál.

§. XLIX

16 Superintendensek' Élete Hiatóriájában. — Nevezetesen a' Hevesi Püspökség ellen erős nehézségeink vagynak.

§. XLIX.

A' Püspökök' választásáról, 's az azok választását illető jusról, — Püspök' fel-szenteltetéséről.

Püspök valaki csak választás által lehet a' Protestáns Ekklesiában; mely végre, ez volt eleitől fogva a' szokás, hogy az Apostolok' egyszeri tselekedete' követéséből, candidáltattak vagy ki-nevezettek bizonyos számú, és több igaz Tudományú, 's feddhetetlen életű, 's közönségesen nagy tekintetben lévő, 's igazgatásra termett Személyek, kik a' Komjáti Kánonok szerint a' Presbyterium' Tagjai voltak, de Gelei szerint a' Papság közül választottak. Ezek közül az ott fel-bontott, vagy élő szóval adott voxok többségénél fogva, a' ki a' Püspöki Hivatatra méltóbbnak ítéltetett: az azonnal Püspöknek ki-kiáltatott, és a' szokott Czeeremoniával fel-szenteltetett. Ez a' Czeremonia ennyiből állott: a' Püspökké választott Személy, az ezen Czeremoniához alkalmaztatott éneklés végbe-ménvén, a' Templomban egy közönséges és ki-tetűző helyre ki-ment, a' hol az őtet körülvevő Esperestek' Collegiuma, 's a' Papi Rend' Circulusa' közepében le-térdepelt, a' Bibliát, a' Helvetika Confessiót,

Q

és Ekklesiái Kánonokat kezeibe vette: a' mikor a' Papság, és az egész jelen-lévő nép, az őtet fel-szentelő egyik Fő Papi Személy után, a' ki, a' mikor tsak lehetséges volt, az Anglus Ekklesia' követése formájára szenteltt Superintendens, de többnyire az első Esperest volt, könyörgött; melly meg-esvén, térden állva Hívtatalának minél tökéletesebben lehető viselésére meg-esküdtetett, és kezeknek fejére való vetésével 's fel szóval és buzgó szívvel elmondott áldásokkal meg-áldattatott. (a)

A' mi pedig a' Püspök választásbeli *Just* illeti: Sinai Miklós a' Világi Urak ellen folytatott esmeretes perben azt igyekezett megmutatni, hogy egész 1785-dik Esztendőig sohol a' Reformációtól fogva nem lehet annak leg-kissebb nyomát-is találni, hogy a' Hallgatók, vagy a' Nép voxolt volna a' *Tiszántúl* való Superintendenseknek tételében; hanem Paksi Szathmári Istvánnak a' mondott Esztendőben lett Püspökségre való választásában vették ezt leg-elsőben észre a' Papok, hogy az új Püspökségre a' Világiaktól-is voksok szedettek; a' mi ellen *Hal.*

Lásd; (a) *Canones Comjatienses Classis primæ Capitis 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.*

mi István a' Debretzeni Ekklesiái Megye' Esperestje Assessor társaival együtt azonnal írásban protestált, mellyet a' Superintendens Protokollumába is bé-íratni, néki pedig arról, hogy mind ezek így estek-meg, Bizonyosság levelet adattatni kért; de a' melly Protestatióznak az akkori Fő Curátor Rédei Ferentz reprotestált, 's bár allegáltattak a' régi Kánonok a' Papság által, mellyet már ekkor a' Sinai' Lelke mozgatótt, mint a' Gelei Kánoninak 85. 90. Tzikkelyei, a' VI Károly' Resolútiója, melly 'a Superintendens választását a' *regi* módban meg hagyta, és még a' Betlen Gábor által azon Túl a' Tiszai Superintendentiának adott, és a' Státnok által is többször megerősített különös Privilegiumai, — és hogy Kondor Boldisáron a' Beregi, és Soltész Jánoson a' Szaboltsi Seniorokon kívül, egy Senior-is ezen újításban meg-nem egygyezne: Tekintetes öreg Pétsi Imre, és Domokos Lajos Urak, a' bé-vitt voxokat a' Consistorialis Házban, egyéb erre ki-nevezett Személyekkel fel-bontották, és Szathmári István, Papi és Világiak voxaik által Püspöknek meg-téetett, erősen állítván, és a' Sinai ellen való perben-is megmutatni igyekeztvén a' Világi Urak, hogy a' XVII-dik Század' közepétől fogva, a' Super-

intendensek, Világi renden lévőkneknek vo-
xaik által-is választattak a' Túl a' Tiszai Su-
perintendentiában, jelen lévén már a' P.
Tornai Istvánnak Superintendenssé lett vá-
lasztásában Világi Urak-is, a' melly 1657-
ben a' Bátori Zsinatban ment-végben. Elő-
hozattatott a' Tót Prónai Zsinat-is, melly-
ben Kalinka és Dubravius nevű Evangelikus
Püspökök jelenlétekben 1652-ben meg-
határozott, hogy a' Superintendensségre va-
ló candidálásbeli Jus egy formán légyen az
Egyházi és Világi Uraké.

A' XVI és XVII. Századokban Erdély-
ben-is az Egyházi Rend által választattak
a' Superintendensek, a' kiknek választáso-
kat a' Református Fejedelmek és Fő Úri ren-
dek, Ország' Törvényeivel szokták helyben
hagyni; hanem már a' XVII. Század' vége
felé, azon szomorú időkben nagyobb szük-
ség-is lévén erre mint az előtt, a' Világi
Fő Urak, mint az Ekklesiák' Dajkáik, az
Ekklesiái dolgokba magok-is belé folytak:
a' mit főképpen 1713-ban a' Püspök válasz-
tásban mutatták-ki, midőn a' Papság által
választott *Vásárhelyi Istvánt* a' Világiak el-
nem fogadták, hanem magok-is voxolván,
mást akartak tenni. A' Papok ámbár meg-
mutogatták, hogy „ mind szokások, mind
„ Törvények ellen vagyok; mivel soha a'

„ Református Fejedelmek - is magok Püspö-
 „ köt nem választottak , hanem a' ki az Es-
 „ perestektől választatott abban meg-egyez-
 „ tek. De minthogy az Urak nyilván ki-
 „ mondták , hogy ha ezt a' Papok meg-nem
 „ engednék , magokat a' Ministeriumtól kü-
 „ lön szakasztják , semmi bajokbbn segí-
 „ tségül nem lesznek , a' Püspöki Józfégba
 „ is a' Papoktól választott Püspököt bé-nem
 „ botsátják : a' Papok meg-izenék végtére
 „ az Uraknak , hogy mondják ki kire tze-
 „ loznak a' Candidátusok között , 's ök-is ,
 „ noha rendtartások ellen van , reá-hajol-
 „ nak , 's a' Püspök választásban az Urak'
 „ akaratja állott-meg. (b)

A' Duna mellyéki , Baranyai' és Túl a'
 Dunai Superintendentiák , a' XVI. Százban
 a' Debretzenben Mélius Péter által írtt , de
 a' Hertzeg Szöllösi Zsinatban 1576-ban meg-
 rövidített Kánonokkal élvén ; hogy ezekben
 a' Világi Urak' voxaikkal tétettek volna a'
 Superintendensek , arról ezen Kánonok nem
 szólnak , a' Praxisból pedig sem a' Papság,
 sem a' Világi Urak részére nem lehet vala-
 mi bizonytságot venni ; mivel miképpen té-
 tettek-meg Superintendenseink , 's kik által,

(b) Smirnai Polykarpus , oldal : 157. 158.

a' régibb időkben, az arról szolló Írások el-
 vésztek. A' Patai István Sáperintendens ál-
 tal 1612-ben hozott, és a' Köveskúti Zsinat-
 ban meg-erősített Kánonok, valamint a'
 Kanisai Pálfi János által Pápai Zsinatban
 1630 hozott, és a' Túl a' Dunai Superin-
 tendentia' igazgatására írt Kánonok-is, a' Püs-
 pök' választásáról leg-kissebbet sem szolla-
 nak; hanem azt meg-határozzák, hogy a'
 Zsinat' Tagjainak, a' mellyet Szent Szenatus-
 nak neveznek, és a' hol mindenféle Ekklé-
 siai dolgoknak kellett egyedül fel-vétettetni,
 és el-végeztetni, Prédikátorokból kellett ál-
 lani. A' Bodrog Keresztúri 1734-ben tarta-
 tott Gyűlés után, hol a' Világiakból, Fő
 Curátorok, és Coadjutorok-is tétettek; a'
 Túl a' Dunai Superintendensek választásá-
 ban-is részt vettek a' Világi Urak: mint ez
 a' két Superintendencia' öszve-olvadása után
 élt *Püspökök' Historiájából* meg-tetszik.

Tagadhatatlan dolog azomban, hogy
 ezen Túl a' Dunai, és Felső, és Alsó Du-
 na mellyéki Superintendentiákban, a' 17 Szá-
 zadtól fogva Kánonok szerént jussok volt
 a' Világiaknak-is a' Superintendensek' vá-
 lasztásában; ha mindjárt azzal nem éltek-is.
 Mert a' *Komjáti Kánonok*, vagy *Canones 5*
Clasium lévén ezen 3 Superintendentziákban
 olly Ekklésiai Törvény Könyv, melly sze-

rént az itt való Ekklesiák igazgattattak, tehát ennek I-ő Classisának IV Kánonjában, hol a' *Püspök választásbeli módról* van szó, nyilván mondatik: hogy a' Püspök' választásában a' Népnök meg-egygyezése-is megengedtetik. (*admittemus et populi Consensum*) Ugyan ezen Classis' V-dik Cánonjában, a' mellynek Titulusa ez: *De Jure populi in eligendis Ecclesiasticis*, ezek vagynak: *Populum seu Seculares etiam admittendos esse in Electionem Ecclesiasticorum*; 's ezen okból a' Felső Duna Mellyéki, vagy Komáromi Superintendentia' Zsinatjaiban meg- is jelentek a' Világiak. (c) És így ha a' Világiak nem gyakorolták-is a' Püspök választásbeli magok Jussokat azon Superintendentiákban, a' mellyekben a' Komjáti Kánonok vétettek fel Ekklesiái Törvény Könyvül; de már 1623-tól fogva, a' melly Esztendőben készültek ezek a' Kánonok, Kánonok szerént jussok volt nékik arra: — jóllehet sokan ezen választást csak annyiból állónak tartják, hogy a' Papok' voxaiban az egész Ekklesia megnyugodott, mint a' Túl a' Tiszai Püspökök' választásában az Erdélyi Fejedelmek, 's Fő Consistorium.

(c) *Túl a' Dunai Püspökök' élete Historiája oldal 185. — 187.*

A' Tisza Mellyéki Superintendenciában lévő Ekklesiákban másképpen volt a' dolog: Ezek mintegy 200. Esztendőök alatt csak Esperestek által igazgattattak: mert Melius Péter alatt ugyan látszik, hogy ezek az Ekklesiák ő tőle függöttek, de csak hamar Politikai 's mas okokból is a' Túl a' Tiszai Superintendenciától magokat elszakasztották: és bár 1646-ban némelly Urak' kérésére, 's Rákótzai Györgynek is jóvá hagyásából, a' Szathmár Némethi Zsinat azokat a' Püspök tételre szorította: de ők ezt 1734-ben tselekedtek leg-elsőben, a' mikor a' Világi Urak is a' Püspök váfajztásban a' Bodrog Keresztúri végzés szerént belé folytak. — Akármint volt a' dolog a' régi időkben; a' bizonyos, hogy soha mi köztünk Magyar Országban Hierarchia nem volt, — az is igaz, hogy azon régi szomorú időkben örömet is oda engedték minden jussaikat a' Világiak az Egyházi Szolgáknak, mivel ezek szüvedtek leg-többet az Ekklesiákért.

A' mi pedig az *Evangelikus Atyafiakat* illeti: Minekutánna az 1608-dik Esztendei Diätának első Tzikkelyében meghatározott, hogy minden *Valiásbeli Felekezethek Fő Igazgatója vagy Superintendense* légyen; akkori Nádor-Ispány Gróf Thürzó György a' Duna Mellyéki tíz Vármegyebeli Evan-

gelikus Papokat, és főbb Urakat egy Zsinatnak tartására meg-hívta: mellynek fő tzielja a' volt, hogy ott azon tíz Vármegyéknek Püspököket egyenlő akarattal választásznak és ségyenek. A' midőn Lányi Illyés, Melik Sámuel, és Abrahamides Isák, a' Világi és Rapt Rend' voxai által ott mindjárt Superintendenseknek meg is adták: — A' Várallyai Zsinatban hasonlóképpen jelen voltak a' Világi Urak; valamint még annakelőtte 1598 és 1599-ben ama' nevezetes Csepregi Colloquiumban is: mellyben látván Gróf Nádasdi Ferentz, hogy Beithe István Superintendest az Evangelika Válaszra vizsgálza nem viheti, helyébe más választatott. — Tót Prónán pedig, mint látánk, 1652-ben a' Püspökségre Cándidálásbeli jus a' Világiakra is ki-terjesztett.

L. §.

A' Püspökök' kötelességéről, és Jussairól.

A' Voxok többsége által meg-tett és rendes tzeremeniával fel-szentelt Püspököknek kötelességéről, már az 1550 esztendőbeli Toronyai Zsinatgondolkodott: azután is minden Zsinatok, főképpen pedig a' Debretzeni, Zsolnai, Komjáti, és Szatmár Németi Zsinatok több Tzikkelyekben adták-elöl azoknak kötelességeit és jussait; mellyek fő-

képp' a' Zsinatok' öszve-hívásában és annak igazgatásában, a' Senioroknak és rendes Pápoknak ordinálásában, az Ekklesiák' visitáltatásában, Házassági percek' el-igazításában, az Ekklesiák' és Oskolák' javaira 's jövedelmekre való fő vigyázásban, és az azokról való számadásoknak a' közönséges Zsinatokban való meg-vizsgálásában, és vizgáltatásában állottak.

A' mi a' Zsinatok' öszve-hívását illeti: a' Reformációtól fogva való Szokások, és Canon szerént való kötelességek volt a' Püspököknek, minden esztendőben leg-alább egyszer közönséges gyűlést, mellyet még a' XVII-dik Század' végén-is Synodusnak neveztek, gyűjteni: e' végre, maga a' Püspök jóval-is az általa meg-rendeltt ideje előtt a' Gyűlésnek egy levelet küldött a' Predikátorokhoz, mellyet *Convocatorianak* hívtak, mellyben a' Zsinat' idejét, helyét, és azon Thésiseket, mellyekről a' Zsinatban a' Theológiából disputálni kellett, de még a' Cándidátusok' Censoráit-is meg-jegyezvén, megírta, és az egész Papságot, különösen a' kik a' Presbyteriumhoz tartoztak, meg-hívta. A' rendeltt időre meg jelenvén a' Seniorok a' Proseniorokkal, Collateralisokkal, 's egyéb Predikátorokkal; seregestől mentek a' Püspök' tiszteletére, a' hol,

a' Synodusbeli dolgoknak el-intézéséről tá-
nátskoztak. Más nap Templomba men-
vén az egész Zsinat; minekutánna a' Predi-
kátzió, melly az alkalmatossághoz volt al-
kalmaztatva, el-végeztetett, a' Püspök ma-
ga ment-fel a' Kathedraba, imádkozott, és
a' Cándidátusokat a' Presbyterium' színe ele-
ibe ki-állítván, és névvel-is ki-nevezvén, a'
Censorok által meg-visgáltatta: de ezen e-
gész discuratióban 's Censurában maga præ-
sideált, vagy maga helyébe arra alkalma-
tos tanultt embert nevezett-ki.

A' *Predikatori Hivatalra való fel-szente-
lés-is* a' Püspök' kötelessége és jussa. Igaz
hogy az Esperestek-is, kivált a' Törökök
alatt való részén, és a' Vallásbeli háborgat-
tatások közt, hogy idegen Tanító ne űljön-
be a' Prochiába, adhattak valakinek just
szoros meg-visgálás után a' predikállásra:
de még az annál fogva tsak *Licentiátus* volt,
nem pedig rendes Predikátor. (a) Akkor lett
ő Pappá, ha a' Zsinatban visgáltatott - meg,
mind Tudományáról mind erköltséről, és
a' Püspök által a' fellyebb már elő-adott
módon ordináltatott, vagy rendeltetett, és
fel-szenteltetett. Az, kivált az Uj Prédiká-

Lásd: (a) Lámpe old. 98.

torokra nézve eleitől fogva úgy vólt, hogy a' Püspök' tudta nélkül senki az ő Püspöki megyéjébe bé nem mehetett: mivel a' Megyében csak az incorporálhat vagy vehet-bé valakit, a' kié a' Megye. Ezt a' Püspökök' Convocátoriái eléggé bizonyítják; mellyekben azok a' Kérdések fel vagnak téve, mellyekről a' Pappá leendő meg-visgáltatott; de a' Rend-is ezt kívánja, és a' Püspöki tekintet, — Cánónink-is parantsolják, hogy tsupán a' Püspök vegye-bé az új Predikátort (b) Az ugyan meg-esett a' régi időben-is, hogy az Ekklesia Predikátor nélkül nem lehetvén, az Esperest bé-tett valakit a' maga Megyéjébe; de ő sem tselekedte ezt addig, míg a' Püspöktől a' Püspöki Megyébe való bé-véte-

---

(b) A' Patai István Püspök által 1612-ben hozott Cánónoknak 26-dik Tzikkelye így van: *Ordinationem publico loco, in Generali Synodo fieri volumus, cum consensu et iudicio Universitatis. Gelei Cánónjdnak 15 — 16 dtk Tzikkelye: — Igy Articuli iuxta quos regitur Ecclesia in Superioribus regni Hungariae partibus Anno 1595 conscripti. Art IV. ordinatio non in privato, sed in publico peragenda est loco tempore generalie Synodi in Msto. — Canones Comjatienses Class. I. Art. 10. et Class. II. 3. 5. Class. III. 3. 9.*

tésről Levelet nem vitt vagy a Candidátus, vagy az Ekklesia; mivel az ő Tractusa is a Püspöki Megyében van, nem pedig a Püspöki Megye volt az ő Tractusában. Később pedig, mikor vagy a Törökök miatt, vagy egy 1715-ben költ tilalmazó Parancsolatnál fogva Zsinatot a Püspökök nem tarthattak; ezen szükségben megengedett az Esperesteknek, hogy magoktól is bevessenek valakit: de az illy akadályok elmúlván, illő ennek most is úgy menni végben, mint az a Reformáció elein volt. E pedig nem csak a Keresztyén, hanem a Török Fejedelmek alatt lakó Püspökökre nézve is, mint oda fellyebb láttuk, így volt. Valamint pedig csak közönséges Pap sem lehet valaki a Püspök híre nélkül: úgy az ő Megyejében Papi tisztséget senki az ő tudása s meg-erősítése nélkül nem viselhet: minckoráért az Esperestek is, mint ő utána való Tisztviselői az Ekklesiáknak, csak a Püspökök által avattatnak be az Esperesti Hivatalba.

Az Ekklesiák visitálása is jussok és kötelességek volt a Püspököknek, éppen azon időtől fogva, hogy köztünk Püspökök kezdtek lenni; mellyet a Tömösvári vagy Toronyai 1550-ben tartott Zsinat. Cánonnal is meghatározott. A Püspöki Visitatio, hogy

az Esperestitől megkülönböztessék, *Generális*, és Püspököknek neveztetett. Ezen Visitáció' alkalmatosságával végére járt a' Püspök, ha a' Predikátorok a' Vallást a' Confessió szerént hirdetik-é? a' tzeremoniákban nem tettek-é változást? a' Cánonok megtartatnak é? az Esperestek' visitációi helyesen mennek-é végben? az Ekklesiának a' Pappal, a' Papnak az Ekklesiával, és ezeknek az Esperesttel, vagy annak ezekkel nints-é baja? az Eklésia' jószágai nem-vesztettek-é-el? Ugyan ekkor az Esperestek' Ekklesiáit, és a' főbb Oskolákat-is meg-tekintette, és hol, mit tselekedett, azt a' Püspöki visitálás' Protocollumába a' véle lévő Notárius fel-jegyzette; a' melly dolgokat pedig elem tudott igazítani, meg-ítélés végett a' Püspöki Székre vitte. Ezen jussában *Tordai Andrást* Erdélyi Superintendenst a' Tordán tartott Ország' Gyűlése 1577 esztendőben ekképpen erősítette-meg: *Tordai Andrásnak mindenütt auctoritása légyen az Országban járni, minden helyeket' visitálni, és mindenütt az ő Vallásán való Egyházi Személyeket, Papokat látogatni, oktatni, tanítani, reprehendálni, és Z.inatokat tenni.* (c) Ugyan ezen

---

(c) *Bód Smírnai Polykarpus* old. 29. *Gelsei Csán* 92. *Tzikk.*

jus gyakorlás megengedettett Magyar Országban-is; mivel sem az Uralkodó Felség, sem az Ország, mint a' Vallás' szabad gyakorlását illető dolognak, ennek ellene nem szólottak.

A' Házassági perek - is

a' Püspök, és az ő Elöl-ülése alatt tartattott Zsinatok előtt folytak; minél fogva vagnak-is szinte a' Reformációtól fogva való Canonai a' Protestánsoknak, mellyek szerint a' Püspök, és a' Zsinatok, a' Házassági pereket meg-ítélni és el-igazítani voltak kötelesek (d) és hogy e' béli jussokat gyakorolták-is a' Püspökök 's a' Zsinatok, arról Eklésiai Documentumaink bizonyoságot tesznek. — Már 1558-ban, midőn Oláh Miklós Eszt. Érsek a' Bánya Városokat a' R. Eklésia' kebelebe vizsgálta akarta vinni; olly Confessiót írtak ezek, mellyekben a' házasságról való értelmeket-is ki-nyilatkoztatták: és ugyan ezen Bánya Városok 1577-ben Junius' 7-dikén ismét Zsinatot tartván, abban, a' 9. 10. 11. 12. 13-dik Tzikkelyek alatt, nevezetes Házassági Törvényt hoztak.

(d) *Gelei Canon 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74*
Czikk.

(c) Erdélyben pedig, Bátori István Fejedelelem Parancsolatjából 1676-dik Esztendőben Alesius vagy Madár Dienes Erdélyi első Református Püspök, a' Dávid Ferentz' dolgában ölzve hívatván a' Református és Evángi Papokat, esen Nagy Enyedi Zsinatban Dávid Ferentzt, Baráth Katalin nevű Felkésztőtől el-választotta. — Tatai István Túl a' Dunai Superintendensnek Kéz-írásban álló Leveli is eléggé mutatják, hogy ő miképpen igazított el sok Házassági pereket, a' ki alatt irattarván 1612-ben a' Túl a' Dunai Ekklesiáknak igazgatására egy tökéletesebb Ekklesiái Törvény könyv, mint voltak a' Hertzeg Szőlösi Cónonok, annak 29, 40, 41, 42, 43, 44. Tzikkelyei eléggé mutatják, hogy a' Házassági dolgok' el-igazításábéli jussal eleitől fogva bírt a' Protestáns Ekklesia. Ugyan-ezt bizonyítja a' Semsai Zsinat' végzéseinek 6-dik' tzikkelye, valamint a' Kónjati Cónonok is, mellyekben a' Házassági pereknek el-igazítása egyenesen a' Püspöknek és az ő általános el-igazítására a' ki Zsinatnak van bízva.

---

(10) *Präliminarien zu einer Untersuchung über die Rechte der Protest. Kirche in Ungarn. pag. 80. 87.*

ki Zsinatokra vitetni rendeltetett. (f) Ezen ősi, és eredeti jussát a' Prot. Ekklesiának és Püspököknek az 1647-évi Esztendői Diæta továbbra is meg-hagyta, ezt tévén a' 16-dik Tzikkely szerént Törvénybe *Evangelicis de vigore Articuli Anni 1608. ante Coronationem ad primum editi, in Matrimonialibus in usu consueto permanentibus* Melly Törvény' védelme mellett gyakorolták is ezt a' jussokat a' Püspökök és Prot. Zsinatok; mint ez a' Gelei Canonjainak 15. és 16-dik Tzikkelyeiből, mellyek 1647-ben hozattattak, 1649 pedig a' Fejedelemtől meg-erősítetve ki-nyomtattattak; végre a' Kassai 1668-dik Esztendőben tartott Zsinat' végzéseiből is meg-tetszik, hol több házassági perek fordultak-elő és ítéltettek-meg. (g)

(f) Punct. VI. *Indicta generali Synodo causæ omnes, tam matrimoniales, quam aliæ, Forum Ecclesiasticum concernentes, discutientur. Prælim. pag. 86. — Class. II. Cap. 3 Class. V. Can. 8.*

(g) *Præliminarien pag. 83 — 86.*

R

LI. §.

Protestáns Püspökök Törvényel-is meg-erősített Léteiknek, jussaiknak, 's kötelességek' gyakortársának ellene mondott a' Római Egyházi Rend.

A' Püspöki Hivatal csak hamar a' Reformáció után fel-állítatott Magyar és Erdély Országban; de a' minek Ország' Törvénye által való meg-erősítése itt ugyan 1563-ban, amott pedig nem elebb mint 1608-ban esett-meg; illy határozást tévén a' Király, 'és az Ország' Rendel: a' Státusok és Rendek között meg-eshető gyűlölségeknék, 's egyenetlenségeknék el távoztatására, hogy mindenik Vallásnak a' maga Felekezetbeli Igazgató Fejei, vagy Superintendensei legyenek, végeztetett. Ekkeppen törvényes lábra állítatván Superintendenseinknek létele, sőt hogy azok legyenek, parantsoltatván-is: a' Duna mellyéken lakó Evangélikus Mánások, Papok és Fő Nemesek, 1610-ben Martius 3-kán Zsolnába Turzó György Palatinus által meg-hívattattak, és itt tiz Vármegyékben fekvő Evang. Ekklesiáknak 3 Superintendensek tétettek; 's egyszer'smind a' Püspököknek jussaik és kötelességeik is meg-határoztattak. Kevés napok múlva az Esztergomi Érsek és Kardinális Forgáts Ferentz, a' Zsolnai Gyűlés'

végzéseinek, és főképpen a' Püspökök léte-
 lének, és meg-tételének, azon okból mon-
 dott ellene, mivel az nem három Püspök'
 jelenlétében esett-meg; a' mit a' Protestán-
 sok az ő principiumaik szerént nem-is tar-
 tanak szükségesnek lenni. Ezen protestáti-
 óját az Érsek Nagy Szombatban ki-nyomtat-
 tatván, és a' Posoni Templom' ajtajaira ki-
 szegeztetvén; midőn látták a' Protestánsok,
 hogy abban az állítatnék, hogy ők az Isten,
 a' Haza, a' Conciliumok, vagy Zsinatok el-
 len tselekedtek akkor, mikor Zsolnában
 Püspököket tettek, és azoknak kötelessége-
 ikről Kánonokat hoztak, sőt az Isten' Ek-
 klésiája' háborítójinak, és sok tévelygés-
 sek' terjesztőinek nevezettek, 's még az Ek-
 klésiából való ki-rekesztéssel-is meg-fenye-
 gettettek: újra a' Palatinus által össze-gyű-
 tettek a' Zsolnai Zsinatban jelen volt Mag-
 nások, Nemesek, és Papok, és annak veg-
 zesei mellett, 's a' Kárdinális' Protestátiója
 ellen egy velős mentő beszédet írtak, és
 Püspökjeik az ő jussaiknak gyakorlásokban
 meg-maradtak; sőt 1622-ben Sept. első nap-
 ján újra ugyan az Evangelikusok Szemptán-
 nagy számmal össze-gyűlvén, a' Püspökök-
 ről, azoknak jussaikról, és kötelességekről,
 's egyébekről-is, nevezetes Ekklesiái Törvé-
 nyeket hoztak. Így tselekedtek egyéb részei-

ben-is az Országnak, mind a' két Felekezeti-
béli Protestánsok; mint ez a' nevezetesebb
Zsinatok' Laistromából világos.

Lásd: *Hist. Diplom. pag. 24 — 37 Fr. Kazy
Hist. Regni Hungariae pag. 95. 96.*

LII. §.

*A' Püspöki Megyék' számáról, és azoknak
ki-terjedéséről.*

Most csak négy Superintendenseik vagy-
nak a' Reformátusoknak, — az Evaegelikus-
soknak-is éppen annyi; hanem a' Reformá-
tió' elein, és még a' későbbi időkben-is, egy-
gyik Felekezetnek öt 's hat Superintenden-
sci, és Superintendentiájok voltak. Neve-
zetesen

A' mi az *Evangélikusokat* illeti: Az ő

I-ső Püspökségek volt a' *Túl a' Dunai,*
mellyhez tartoztak a' Rábán fellyül és Rá-
bán alól fekvő Evang. Ekklesiák.

II-dik Püspökség volt a' *Vági Püspökség,*
melly a' Vág Vízéről nevezetett *Végi Di-*
strictusnak, vagy Püspöki Megyének, melly
Liptó, Árva, és Trencsin Vármegyékre ter-
jedt-ki.

III-dik Püspökség volt a' *Bánya Városi,*
(Districtus Montanus) hová tartoztak a' Tú-
rótzi, Nográdi, Zólyomi, és Hont Várme-
gyékben fekvő Evang. Ekklesiák.

IV-dik Püspökség volt a' *Posoni*, mellyben voltak a' Poson, Nyitra, és Bars Vármegyei Evang. Ekklesiák, — 's ezen legközelebbi három Püspökségek 1610-ben a' Zsolnai Zsinatban állítottak-fel.

V-dik Püspökség volt a' *Szepesi*, melly Szepes és Sáros Vármegyékre terjedt-ki; de a' melly Megye *Tisza Mellyékinek-is* neveztetett. Ezen Püspöki Megyék 1610-ben a' Zsolnai Zsinatban rendeltettek-el ekképpen; VI Károly' parantsolatjából pedig IV. Superintendentiákra osztatván-fel minden Evang. Ekklesiák, azoknak Megyéi végképpen 1741-ben az Ország' Gyűlése' alkalmatosságával határozottak úgy meg, mint azok most-is vagynak. — Egész Erdélyben pedig tsak egy Püspök által igazgattak az Evang. Ekklesiák.

A' mi pedig a' *Magyar Országi Reformátusokat* illeti :

I-ső és a' nevét mind e' mai napig megtartó Superintendencia vagy Püspökség volt a' *Túl a' Dunai*, melly Sopron, Vas, Szala, Somogy, Veszprém, Fehér, és Győr Vármegyékre terjedt-ki, mellyben e' következő Esperestek voltak; a' *Sopron* és *Vas Vármegyei*, vagy *Örségi*. — *Szalai* vagy *Muraközi*, — *Somogyi*, melly a' *Koposi*, vagy *Gyöngyös melléki*, és *Szigetvári* Prose-

niorságokra vólt fel-^{osztva}; de 1629-ben Kanisai Pálfi János ^{Ujvári} ~~Eső~~ Prédikátor, és Túl a' Dunai Superintendéns alatt, a' Tolna Vármegyéhez leg-közelebb eső Somogyi tizen-nyóltz Ekklesiák a' Duna mellyéki Superintendentiához köttetek; mindazáltal még 1681-dik Esztendőben-is, mint a' Katholikus Státusoknak a' Prot. Státus ellen 1681-ben I-ső Leopold Királynak bé-adott Vádjában emlékezetben hagyatott, mintegy száz Ekklesiák vóltak a' Somogyságban. *Veszprémi Esperestség*, melly *Balatoninak*-is hívattatott, a' *Mező-földi*, vagy későbbben *Peremartoni*, melly régen, mint a' Veszprémi Esperestséghez tartozott Megye, Proseniorok által igazgattatott, de 1743-ban rendes Esperestséggé vált. A' *Csóka-kői*, melly 1710 után a' Veszprém és Mezőföldi Esperestségekhez köttetett. Végezetre a' *Pápai Esperestség* — VI-dik Károly' parantsolatjából Superintendentiáink *négyre* oszttatván; ez a' Superintendencia a' Felső Duna mellyékivel 1735-ben öszve köttetett. — Elt pedig ezen Superintendencia az Ekklesiái igazgatásban, elsőben Hertzeg Szöllösi, azután Köves-kúti, azután a' Kanisai Pál fija János alatt Pápán hozott, és végre a' két Superintendentiának egygyé lett öszve-olvasztása után-is, a' Komjáti Kánonokkal. — Ne-

vezetesebb Ekklesiák, mellyekben, sokszor Püspökök, és Esperestek-is laktak, egyebek között a' régi Túl a' Dunai Superintendentiában voltak a' Német Újvári, Kőszegi, Köveskúti, Körmendi, Egerszegi, Szombat-heli, Alsó Lindvai, Kis Komáromi, Veszprémi, Pápai, Sárvári Ekklesiák: közönségesen pedig hány Ekklesia volt ezen Superintendentiában, azt Lámpe, mint az Esperestek Laistromát-is, igen híjánosan adta-elő.

II. *Felső Duna Mellyéki Püspökség*, melly *Rév Komáromi*, régebben pedig *Mátyus-földi*, és *Samarjai* Püspökségnek-is neveztetett. Ezen Megyéhez tartoztak, a' Moson, Poson, Komárom, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, és Esztergom Vármegyék, 's Vég Várakbéli Reformáta Ekklesiák, mellyek *67* Esperestségre osztattak-fel: úgymint a' *Samarjai*, melly először Mo oninak-is neveztetett, — *Rév Komáromi*, mellynek egy részéből utóbb a' *Tatai* vagy *Győri* Esperestség lett, — a' *Komjáti*, melly a' XVII dik Század' közepe táján közönségesebben *Ürményinek*, és azután *Nyékinek* neveztetett, — a' *Barsi*, — a' *Drégel Palánki*, vagy *Nógrádi Esperestségek*, mellyek a' Komjáti Kánonok által igazgattattak. — Minthogy pedig tsupán a' Tsalló közben 300 Protestáns Ek-

klésiáknál-is több volt hajdanában; ez a Superintendencia pedig csak magában tekintvén-is igen szélesen, és olly vidékekre terjed-ki, mellyekben, a Reformátusság magát etösen meg-fészkelte: látni való, hogy mikor Lampe csak százötvennégy Anya Eklésiákat ír, hogy voltak ezen Püspöki megyében, az igen híjános elől-adás; a' mint hogy azon Superintendencia régi Jegyző Könyvében neveztetnek-is meg sok olly Eklésiák, mellyekről Lampe semmit sem szól. Egyébaránt az itt virágzott és nevezetesebb Eklésiák voltak a' Samarjai, Halászi, N. Szombati, Szentzi, Mosoni, Óvári, Rév Komáromi, Tatai, Ürményi, Érsek Újvári, Komjáti, Lévai, Sallói, Fileki Eklésiák. — Öszveköttetett az a' Püspöki Megye a' Túl a' Dunaival Major Kotsi István Püspök alatt.

III. *Alsó Duna Mellyéki Püspökség.* Ez 1607-ig a' Baranyai Superintendenciával egy volt; ekkor pedig a' Rátzkevíben tartott Zsinat' alkalmatosságával a' Baranyai Püspökség' neve alatt volt Superintendencia két különös Püspöki Megyére szakadott; amaz továbbra-is *Baranyai*, e' pedig Fekvéséről *Alsó Duna Mellyéki* Superintendenciának neveztetvén, és idő jártával ugyan ez Heves, Pest, Pilis, Solt, Tolna, Somogy és Fe-

hér Vármegyékre terjedt-ki. — Váltak benne öt Esperestségek, a *Ketskeméti*, vagy *Czeglédi*, *Solti*, vagy *Rátzkevi*, *Tolnai*, *Fehér Vári*, vagy *O Budai*, és *Vátzi*, vagy *Pest Elei*, melly *Erdő hát szeginek* is hívattatott; míg nem 1629-ben Somogynak Tolnával határos részében fekvő tizenennyöltz Ekklesiák' Prédikátori, *Simándi Mihály* ekkori Püspök-höz követtséget küldvén, az Alsó Duna Mellyéki Superintendentiához való köttetésért könyörögtek: mellyet az akkori Túl a' Dunai Superintendens' *Kanisai János* meg-egyeztetéséből, a' kinek Püspöki Megyéjéhez tartoztak, meg-is nyertek. — Lámpe száztizenkét Ekklesiákat említ, hogy voltak ezen Superintendentiában; de mivel ezen Superintendencia Kis-Értől fogva a' Somogy közepéig, és Vátztól fogva szinte Belgrádig terjedt-ki: látni való, hogy illy nagy kiterjedésű Superintendentiában több Ekklesiának kellett lenni. A' minthogy 1652-dik esztendőben százhatvan egy ezen Megyében lévő Ekklesiákat számlál-elő *Patai Sámuel*, akkori Superintendense ezen Alsó Duna Mellyéki Superintendentiának: és így a' Lámpeban elől-adott *Laistroma* ezen Superintendentiabeli Ekklesiáknak nem tökéletes. — A' nevezetesebb Ekklesiák, hol többnyire Superintendensek, es Seniorok laktak, vol-

tak egyebek között a' Rátzkevi, Pesti, Ketskeméti, Körösi, Czeglédi, Szólnoki, Szegedi, és Tolnai 's a' t. Ekklesiák.

Mivel pedig a' Pesti vidékeken éppen akkor Püspökösködött *Bakonyi Aibert*, Czeglédi Prédikátor, a' ki még 1562-ben is élt, mikor Sztárai Baranyában, és azután Szegedi; nem is íratik, hogy a' Baranyai Püspökök a' Pesti vidéki Ekklesiákról, egy szóval Túl a' Dunán, a' Duna mentiben fekvő Ekklesiákról, mint Megyéjébe tartozókról gondoskodtak volna; sőt mikor Szegedit meg-teszik Püspöknek, azt mondták, hogy ő az egész Baranyának legyen *Generális Püspökje*, mellyel a' Pesti Vidékek ki vagnah zárva, és az ő Megyéje a' két Baranyai Ekklesiákra terjesztetett-ki. 1563-ban pedig Rátzkevibe jöven Szegedi lakni, itt is Püspök volt ő; a' minthogy 1561-ben Ke-
viben három Ifjakat szentelt-fel a' Prédikátorságra: úgyde éppen ekkor *Eszéki István* és *Veresmarti Illyés* voltak a' Baranyai Püspökök. Mind ezekből a' következik, hogy más Püspökségnek kellett lenni a' Reformáció' elein a' Baranyainak, másnak az Alsó Duna Mellyékinek: mert ha a' Baranyai Püspöki Megye egy volt a' Reformáció' elein a' mostani Duna Mellyékivel, élén az ő Püspökjök, és éppen az ő Me-

gyéjekben élvén, — azomban, a' Megye-határja sem nevedvén semmivel-is — sem, mint Sztárai, az Ekklesiák' reformálására ez vagy amaz vidékre Szegedi el-nem men-vén, minden pedig már ekkor jobb rendbe vétetettvén mint volt az előtt: más, — még pedig ő kívülotte még két Püspököt nem tett volna Baranya magának, és ő ked-vellet 's mindenektől betsültetett Szegedije nyakára. Most ellenben, mivel Szegedi Rátzkevibe, mint más Megyebeli Ekklesiá-ba jött lakni: kénytelen volt a' Baranyai Su-perintendentia annak helyébe új Superin-denst tenni magának, 's így tették-meg E-széki Istvánt Püspöknek; — és ugyan ek-kor tájban, akár részre szakadásból, akár a' Megyebeli sok Ekklesiáknak jobban való i-gazgathatása' meg-gondolásából, akár végre azon okból, hogy a' Baranyai Ekklesiák-nak volt már azon egy időben két Püspök-jök, úgymint Sztárai és Szegedi, tétetett-meg Veresmarthi Illyés-is Baranyai Püs-pöknek, 's ezen két Püspök, 's az ő ré-szeiken valók egymással, akár a' Megye' meg-határozásán, akár az egymásra való régi horgolásból öszve-velzván, úgy ment az ő meg-békéltetésekre a' már Baranyából ki-költözött, és a' Kevi vidéken Püspökös-

ködő Szegedi; 's mivel a' két Püspök közt úgy igazította-el a' dolgot, hogy egyiket a' Felső, másikat az Alsó Baranyának tette-meg Megyés Püspökjének: látni való, hogy más Püspökség volt a' Kevi, más a' Baranyai; mert ha más nem volt, úgy Szegedi magát a' maga Megyéjéből zárta-ki ekkor; mert hogy magát ama' kettőnek *Chor-Episcopusának* tette volna éppen nem hihető; mivel a' *Chor-Episcopus* a' Metropolitánus és Megyés rendes fő Püspököt soha nem regulázhatta, mint itt Szegedi Eszékivel és Veresmarthival tselekedett. — Az-is figyelemetességet érdemel, hogy Bakonyiról sohol nem íratik, hogy a' Baranyai Püspököknek *Chor-Episcopusok* lett volna: holott ezt így kellett volna fel-jegyezni, ha ő Baranyától függő Püspök lett volna; de Szegedit, sőt Sztárait sem nevezik az Írók a' Pesti Vidéki Ekklesiák' Püspökjeinek, sem ezenn a' részben Püspöki foglalatosságot addig Szegedi nem folytatott, míg tsak Kevibe nem jött lakni; itt lakván pedig, a' Baranyába való bé-folyása szünt-meg, mivel már ott két rendes és Megyés Püspök volt téve az ő életében: a' mellyekből a' következik, hogy más Püspöki Megye volt a' Baranyai a' Reformáció' elein, más az Alsó Duna Mellyéki. — Már 1550-ben a' Tor-

nai Zsinatban meg volt állítva, hogy a Püspökök visitálják az Ekklesiákat, a' mit haszonnal nem teelekedhetek volna, ha meg nem volt volna határozva, hogy mindenik Püspöknek meddig van a' Megyeje, a' mellybe mivel más Püspöknek nem volt szabad be-menni: következik, hogy Baranyának a' Duna-Melleyeki Püspökségtől meg kellett a' Reformáció' elein különbözteteni. Nem is olvassuk a' Magyar Protestánsokk Historiájában, hogy köztünk olly' Fő Püspökség lett volna, mellytől több Püspökök függöttek volna; a' mit, kivált a' Reformációkor, meg nem engedtek volna tudva levő okból a' miénk is. — Mikor pedig a' Hercegszölösi Zsinatnak, melly Szegedi' halála után csak négy éztendővel esett, XXIV-dik Kánonjában a' parantsoltatik, hogy egyik Püspöki Megyéből a' másikba nem lehet engedelem nélkül be-menni; látni-való, hogy a' melly Püspökségek ekkor tájban voltak, azok egymástól meg-különböztetett és magok jussaikon álló Püspökségek voltak. — Ugyan est hozhatjuk ki az akkori szerentsés és szerentsetlen környül-állásokból is: mert a' XVI-dik Században hét nyoltzad része Magyar Országának Protestáns lévén, azon Alsóbb Reszeken pedig a' Reformata Vallás vévén erőt; szükség volt

olly' felette szélesen ki-terjedő Vidékeken az egynél több Superintendensre. — De az akkori szomorú környűl-állások-is ezt kívánták ; mert a' két Hatalmasságnak egymással való háborúi miatt Baranyából a' Pesti vidékekre, és még kőjjebb-is teendő correspondentia, és innen oda be- vagy onnan ide ki való járás és Zsinatokra való öszvegyűlés, a' két különböző ellenséges Fejedelmek előtt mindenkor gyanús, a' Prédikátorokra és Ekklesiákra nézve pedig veszedelmes lett volna : azért-is igen hihető, hogy a' Reformáció' elein más Superintendencia volt a' Pesti vidéki, más a' Baranyai ; a' pedig igaz dolog, hogy a' Pesti, vagy Alsó Duna mellyéki Superintendentjáról, 1607-től fogva tudunk bizonyos dolgokat.

De a' már a' kérdés, hogy miképpen olvadt hát egygyé a' Dunamellyéki Superintendencia a' Baranyaival? és mikor? ha ez Bakoni és Szegedi alatt attól meg-külömböztetett Superintendencia volt. Erre semmi Írásbéli jegyzés nem lévén, úgy lehet vélekedni, mert akárki sem mondhat itt bizonyost: hogy Szegedi István' halálával, melly 1572-ben történt, olvadhatott a' két Superintendencia egygyé; mivel ezentúl nem íratik, hogy a' Kevi Püspöki Megyének több Püspökje lett volna; sőt Baranyában

Hertzegszőlösön 1576-ban tartatott Zsinatban a' Budai, Tsanádi, Kevi, és Patai Prédikátorok-is jelen voltak; a' melly annak a' jele, hogy már ekkor a' két Superintendencia egygyé lett: de ezt kívánhatta a' Törököknek pusztítása-is, mellyben elégettetésén a' Helységek, az Ekklesiák meg-kevesedhettek; különben-is két Püspöke volt Baranyának még a' Szegedi halálakor-is, és nevezetesen a' Felső Baranyai Püspökség, hol Eszéki István volt a' Superintendens, a' Tolna Vármegyebeli Ekklesiákra-is kiterjedt. A' két Püspökök alá-adatott hát a' Kevi Püspöki Megye-is, olly' fel-tétellel, hogy többé Baranyának két Superintendense ne legyen, hanem csak egy: — a' mint-hogy már 1576-ban a' Hertzegszőlösi Zsinat' Végzéseinek, hol a' régi Kevi, és talán ekkor végképpen el-töröltetett Püspöki Megyebeli Papok-is jelen voltak, Veresmarti Illyés úgy írta alá magát, mint *mind a' két Baranyának* Superintendense, 's így volt ez a' Superintendencia 1607-ig, a' midőn a' fellyebb említett változás, mi okból, mi okból nem, meg-esett. Az igen helyben hagyható vélekedés, hogy Hertzegszőlösi vagy Veresmarti Gáspár a' Veresmarti Illyés' fia választatván a' Rátzkevi Zsinatban 1607-ben Superintendensnek, ő maga-is Ke-

viben lakván ott Püspökösködött: de a' Baranya, úgymint a' mellyből jött, ki a' Reformatió a' Duna mellyéki Ekklesiákra is, maga Prærogatívájának tartotta lenni, hogy az ő nevérol neveztetett Püspöki Megyének Superintendense Baranyában, nevezetesen Hertzegszöllösön lakjon, melly Ekklesia eddig is a' Baranyai Superintendensek' lakhelye volt; az új Püspök Veresmarti Gáspár pedig nem akarván az igen gyönyörű vidékű Kévi városát el-hagyni, Baranya 1608 ban tett magának más Püspököt; a' Duna mellyéki Ekklesiák pedig tudván, hogy Bakoni és Szegedi alatt is külön Superintendenseik voltak nekik, többé magokat Baranyával öszve nem kötötték. Jónak ítélték még ezt a' dolgot azon okból is, hogy a' Duna Mellyéki Ekklesiák ekképpen könnyebben igazgathatnak; mert Pest mellyékiről, sőt Jász Apátiból, és Jász Berényből, 's más Heves Vármegyei Ekklesiákból, mivel a' Redemptió előtt ezek a' Jász Helységek Heveshez voltak kaptsolva, nehéz volt az Ekklesiái dolgok' el-igazítását, kivált a' Törökök miatt, — Alsó Baranyából Hertzegszöllösről várni: — tehát a' Baranyai Püspöki Megyétől el-szakadtak. Annyival inkább pedig, mivel Veresmarti Illyés Superintendens' halála után, olly' rettenetes pusztítást

pusztítást vittek végben a' Törökök Baranyában, hogy Veresmarthi Gáspárnak az Illyés fiának nagy és az Attyáról-is reá maradt drága Bibliothecája Laskón, ezen Ekklesia' Matrikulájával, és a' Török Tsászártól adott és a' Budai Basáktól minden esztendőben meg-erősített Ekklesiái Protectionalis és Privilegiális Levélleleegyütt porrá égettetett; a' mikor Veresmarthi maga Rátzkevicebe ment, a' köz nép pedig és a' Papok szélyyel szórattatva bújkáltak, míg nem 1608-ban jobbra fordulván az idők, újra öszve-gyültek; és mivel Veresmarthi Gáspár többé Baranyába visszsa nem ment, mert a' Rátzkevi Zsinatban Duna Mellyéki Püspöknek meg-tétetett, ök-is magoknak új Püspököt tettek, Laskai Lőrinczet. — Azomban ezen el-szakadás után-is soká fenn maradt a' Duna Mellyéki Superintendenciának ez a' Titulusa: Felső Baranyai Superintendenzia; mivel még 1695-ben is így tituláltatott ez némelleyektől.

Igazgattatott pedig ez a' Superintendencia először a' Hertzegszöllösi, azután a' Komjáti Kánonok szerént, mellyet ez a' Superintendencia' maga számára, azt magyarrá fordítva, Váradon 1642-ben ki-is nyomtattatott.

IV. *Baranyai Püspökség.* Ez Sztárai Mihály által allítatván-fel a' Duna, Száva, és Dráva folyó vizek' mentében, a' Szeremi Grófságban, Tóth Országban, Croatiában, (a' melly tartománybéli Ref. Ekklesiák már 1608 előtt el-enyésztek) Baranya és Torna Vármegyékben lévő Ekklesiákra terjedt-ki: öszve-olvadván pedig a' fellyebb mondottak szerént a' régi Kevi Superintendenciával, 1607-ig, mikor újra az ettől el-vált, és ez is az is magának külön Püspököt tett, a' Tisza Mellyeki vagy Debretzeni Superintendencia után a' leg-szélesebben ki-terjedő Megyéjü Püspökség vólt. Míg el-nem vált a' két Superintendencia egymástól, többnyire az Esperestek Hertzegszöllösön, Tólnán. Laskón, Budán, Czegléden, Kálmántsehin laktak. Az el-válás után a' Baranyai Superintendencia négy Esperestségekre öszítatott: úgymint a' Veresmartira, Mohátsira, Felső Barányaira, melly Ormánysági Esperestségnek-is neveztetett, és a' Valkonyira, melly régen Po'segainak neveztetett; mellyhez tartoztak a' Sclavoniái vagy Tót Országi Ref. Ekklesiák is, mellyek közzül mártsak három *Mater* Ekklesia, és egy *Filia* vagy Rátz, és az 1790-dik éltendőbeli Diätának végzése szerént több ott nem is lehet. Leg-régibb el-nevezés szerént pedig

a' Pósegai, Mohátsi, Pétsi, és Szigetvári négy Esperestségek voltak azok, mellyekre ez a' Püspöki Megye fel-ósztatott: 's melly sok Ekklesiák voltak ezen Superintendentiában még akkor-is, mikor el-vált a' másik ettől, meg tetszik abból, hogy 1578-ban a' Hertzegszöllösi Zsinatban nyóltzvan egy rendes Predikátorok voltak jelen, és ugyan ott huszonegyen szenteltettek fel Prédikátori hívatatra. — — Így a' Baranyai és Alsó Duna Mellyéki Superintendentiák 1607-től fogva külön Püspökök által igazgattatván, 1734-ben VI-dik Károly Királynak rendelése szerint, hogy tsak négy Superintendenciáink légyenek, újra egyesítették, el-töröltetvén a' Baranyai, meg-tartatván pedig a' Duna Mellyéki megye nevezet. — A' Baranyai Superintendentiában egyebek közt nevezetesebb Ekklesiák voltak, mellyekben ottan ottan Püspökök és Esperestek-is laktak, a' Hertzegszöllösi, Laskói, Tolnai, Babotsai, Szigeti, Kálmántsehi', Pétsi, Siklósi, Veresmarti, Mohátsi, Detsi, Eszéki Kopátsi, mellyek, valamint minden ezen Superintendenciabeli Ekklesiák-is, a' Hertzegszöllösi Kánonokkal igazgattattak.

V. *Túl a' Tiszai Superintendencia*, hol a' Reformáta Vallás a' leg-nagyobb virágzásban és kevesebb háborgattatások alatt

volt 1650-ben, mikor Szathmári Lázár Miklós a' Szathmári Zsinatban 208 Prédikátorok' voksaik által Püspöknek tétetett, XV szélesen ki-terjedő Esperestségekre volt felosztva; 1567-ben pedig, mikor Debretzenben a' Helvétziai Vallástételnek neveiket az Esperestek alá írták, XVII. Esperestségek tartoztak ezen Túl a' Tiszai Püspökséghez. Azon XV Esperestségek pedig, mellyek a' Lázár Miklós Püspökké való tételén megjelentek, Hunyadi Ferentz Superintendens' jegyzései szerént ezek voltak: A' Közép Szolnoki, Debretzeni, Szathmári, Máramarosi, Beregi, Érmelleyéki, Ugotsai, Bihar, Jenei, Szilágyi, Kis-Szolnoki, Túri, Csongrádi, Szaboltsi, és Kraszna; de a' mellyek a' Reformáció' elején így neveztetek: Váradi, Érmelleyéki, Máramarosi, Makói, Debretzeni, Szathmári, Beregi, Szilágyi, Nyíri, Böszörményi vagy Zarándi, Nagy-Bányai, Ugotsai, Túri, melly Kunságinak-is neveztetett, és Károli, vagy Közép-Szolnoki. Ezen Esperestségekben körül belől 700 Anya Ekklesiák voltak Lámpe szerént még a' XVII-dik Század' vége felé is: jóllehet ott is a' Hadak' és üldözések' tüze sok helységeket és Ekklesiákat megemészttettek. — Azomban úgy látszik, hogy Mélius Péter alatt, még ennél-is szélesebb

ben ki-terjedt ez a' Túl a' Tiszai Pöspöki Megye; mert egy az, hogy még az Egri völgyön lakók' számára-is ő irt egy Confessiót mint Püspökjök; — más az, hogy mikor Melius Péter 1567-ben Februarius 24-dikén Debretzenben egy Zsinatot tartott, mellyben a' Helvetica Confessiönak az Esperestek neveiket alá irták: akkor a' Zempléni, Aba Újvári, és Borsodi Esperestségek Esperestjei-is jelen voltak abban a' Zsinatban a' többi Seniorokkal együtt, kik az ő Püspöki megyéjéhez tartoztak; hanem idővel, azon okból-is hogy más Fejedelem alatt volt a' túl a' Tiszai rész, más alatt a' Tisza Mellyéki, és így a' Zsinatokra 's Püspökhöz való járás ez által terhessé, sokszor pedig lehetetlenné, sőt gyanússá tétetett; de abból-is, hogy azon Tisza mellyéki Esperestségek a' Presbyterianismusra igen hajlandókká lévén, a' Püspöki igazgatást nem kedvelték; tehát magokat a' Debretzeni vagy Túl a' Tiszai Superintendenzsiától örökösön elszakasztották, és így csak a' felyebb meg-nevezett XV. Esperestségek maradtak-meg a' Superintendensi Igazgatás alatt. Nyilván van tehát, hogy míg a' mindjárt meg-nevezett Vármegyebeli Ekklesiák is a' Debretzeni Superintendenzsiához tartoztak, az Országnek majd harmad részére

terjedt-ki a' Túl a' Tiszai Püspöki Megye, a' melly igazgattatott a' Melius Péter által hozatott, és Göntzi által öszve húzatott Kánonok által, mellyek *Maiiores & Minores Canones* névvel nevezettek, mellyeknek, a' Hertzegszöllösi, és Kövesküti Cánonok, tsak Summás ki-vonásai. A' nevezetesebb Ekklesiák mellyekben Püspökök és Esperestek - is laktak, egyebek közt ezek: A' Debretzeni, Váradí, Szathmári, Beregszászi, Erdödi, Csengeri, Óvári, Munkátsi, Szigeti, Szathmár Németi, Nagy-Bányai, Tszanádi, Zilaji, Károlyi, Etsedi, Bátori, Diószegi, Bihari, Tzeplédi, Gyulai, Jenői, Makói, Túri, s' a' t. Ekklesiák.

A' mi *Erdélyt illeti*: ebben, valamint az Evangelikusoknak, úgy a' Reformátusoknak is eleitől fogva tsak egy Püspökjök volt és van, a' kiknek igazgatások alatt vagnak minden Erdélyi Ref. és Evang. Ekklesiák. Sőt a' Három Széken 1577-től fogva egész 1690 - ig még az Unitárius Papok és Ekklesiák - is a' Református Püspököktől, függöttek, melly a' Háromszéki Papok különös Privilegiumokba-is be-íratott, s' erről való Tzikkely így vagon: „A' Háromszéken lakó Unitarius Papok, a' szerént a' fzo-
 „kás szerént a' melly vagon most az Ország'
 „közönséges rendeléséből, ettől fogva ezu-

„tán-is minden időben, függjenek az Erkö-
 „tsi dolgokban, vagy a' mellyek a' külső Egy-
 „házi fenyítékre tartoznak, az Orthodoxus
 „Püspököktől, és a' visitálásra tsak annak e-
 „gyedül, 's nem az Unitarius Püspöknek
 „engedtéssék hatalom“. Ennek oka pe-
 dig a' vólt, hogy, mivel az Unitáriusok a'
 Sommer, és Dávid Ferentz' tanítások sze-
 rént a' Keresztiséget nem sokra betsülték,
 sőt el-is múltatták: azért-is a' Refor. Püspök
 előtt kellett magát az Unitárius Papnak an-
 nak ki-szolgáltatására kötelezni. De még
 az Oláh Papok és Eklésiák-is a' Reformá-
 tus Püspököktől függöttek mind Máramar-
 rosban, mind Erdélyben 1652-től fogva e-
 gész 1701-ig; a' mikor ezen just a' Római
 Katholikus Püspökök magokévá tették.

LIII. §.

Laistromják a' Protest. Püspököknek.

Az elő számlált Püspöki Megyéket e' követ-
 kezendő Superintendensek igazgatták:

A.

Református Püspöki Megyékben ugyan,
 nevezetesen:

I. A' *Túl a' Dunai Püspöki Megyében*
 Püspökök vóltak e' következők: (a) Hu-

(a) Lásd ezekről: A' *Túl a' Dunai Ref. Püspö-
 kök' életét. Győrben 1807.*

Szár Gál Pápai, — Bejthe István Érsek Újvári, — Szegedi Gergely Sárvári, — Pathai István Veszprémi, Pápai, Rohontzi és Kis-Komáromi Prédikátorok. Ezen utolsó 1612-ben Kormenden tétetett Püspökké, a' melly hívatalt önként 1629-ben le-tette, és ide hagyván titkon ezt a' Megyét Belényesbe ment lakni, hol meg-hólt 76. esztendőkorában. — Kanisai Pálfi János Pápai, Német Újvári és Kis-Komáromi Prédikátor, 1629-ben lett Püspökké, meg-hólt 1639-esztendőben — Tzeplédi Pál Pápai Préd. 1640 lett Püspökké: meg-hólt 1649 eszt. — Gál Imre Veszprémi Préd. 1649 lett Püspökké: meg-hólt 1655. eszt. — Szeli György Pápai Préd. 1655 lett Püspökké, meg-hólt 1662 eszt. — Gál István Veszprémi Préd. 1663 lett Püspökké, meg-hólt 1668 eszt. — Sellyei István Pápai Préd. 1669-lett Püspökké, meg-hólt 1692 eszt. a' kinök helyébe míg a' Gályákról haza nem szabadúlt-is, más Püspököt nem tettek. Tsúzi Tseh Jakab Pápai Préd. 1693 lett Püspökké, meg-hólt 1695 eszt. — Losontzi Farkas János Veszprémi Préd. 1695 lett Püspökké, meg-hólt 1702. Hodosi Sámuel Veszprémi Préd. 6 esztendeig a' zenebonás idök miatt új Püspök választására egyben nem gyúlhetvén a' Papság, 1708 tétetett Püspökké. — 1710-ben

ide hagyván ezt a' Superintendenzia, 1735-ig Püspök nélkül volt a' Superintendenzia, melly mind eddig csak Esperestek által igazgattatott: a' mikor a' Felső Duna Mellyéki, vagy Rév-Komáromi Superintendencia a' Túl a' Dunaival egyesítettvén, Major Kotsi István Szőnyi Prédikátor alá adta magát, a' ki 1744 eszt. holt-meg. — Torkos Jakab Pápai Préd. 1745-ben lett Püspökké, megholt 1785. eszt. életének 74 eszt. — Halász József Pápai, azután Kotsi Préd. 1786-ban lett Püspökké, megholt 1793 eszt. — Kázmán József Losontzi Préd. 1794 lett Püspökké, megholt 1798 eszt. — Ifjabb Torkos Jakab először Főglei, azután Pápai Préd. 1795 lett Püspökké, és ezen Püspöki Megyét most-is böltsen igazgatja.

II. A' *Felső Duna mellyéki* Superintendenzianak Püspökjei ezek voltak: Hufzár Gál Óvári Préd. 1568. — Bornemisza Péter Szeredi Préd. 1575. — Sibólti Demeter. — Dobronoki Miklós Rév-Komáromi Préd. 1608, megholt 1615-ben — Szentzi Czene Péter, a' Helv. Confessió' magyar fordítója, Érsek Újvári Préd. 1616 lett Püspökké, megholt 1622 eszt. — Samarjai János Halászi Préd. 1623 lett Püspökké, a' ki alatt íródtak a' Komjáti Kánonok, megholt 1632 eszt. — Tolnai Rasoris István Samarjai.

Pred. Püspökké lett 1632, meg-hólt Szőnyön — Szentzi Lukács Samarjai Pred. — Nyikos János Érsek Újvári Pred. meg-hólt 1695 eszt — Ennek halála után a' Vallásbeli háborgatások 's hadak miatt, Püspök tételre öszve nem gyűlhetvén a' Predikátorok, 38 esztendeig Püspök nélkül volt ez a' Superintendenzia, igazgatván ezen idő alatt az egész Püspöki Megyét az Esperestek. Meg-fordulván pedig a' környülállások, Kossa Magyarai Péter Ekli Pred. 1713-ban Püspöknek meg-tétetett, meg-hólt 1720 eszt. Major Kotsi István Szőnyi Pred. 1722 tétetett Püspökké, meg-hólt 1744 eszt. Ez alatt öszve-olvasztatott a' Felső Duna Mellyéki vagy Matyus földi Superintendenzia a' Túl a' Dunaival, mely öszve-olvasztott Superintendenzianak Püspökjei oda fellyebb már elő számláltattak.

III. Az *Alsó Duna Mellyéki* Superintendenzianak Püspökjei ezek voltak: Bakoni Albert Czeglédi Pred. Püspök volt már 1547-ben, meg-hólt 1562 eszt. — Szegedi István Rátzkevi Pred. 1563-tól fogva Püspökösködött itt 1567-ig, a' mikor meg-hólt. Ennek halála után ez a' Superintendenzia öszve-olvadván a' Baranyaival, annak Püspökjei által igazgattatott ez is egész 1607-ig, a' midőn a' Rátzkevi Zsinatban Veresmarti vagy

Hertzegszőlösi Gáspár, Rátzkevi Prédikátor tétetett Püspökjének ezen új, és túl a' Duna mellyéki-Superintendentiának neveztetett Püspöki Megyének. — Monostori István Rátzkevi Prédikátor, — Simándi Mihály Rátzkevi Prédikátor 1626 lett Püspökké, a' ki készítetv leg-először a' Duna Mellyéki Superintendentziának Protocollumot. Meg-hólt 1632-ben. — Új Barsi Fabricius (Kovács) János Duna Vetsei Prédikátor 1632 lett Püspökké, meg-hólt 1639-dik esztendőben. Paksi György Ketskeméti Prédikátor 1639-ben lett Püspökké, Oda hagyván ezt a' Superintentiát, Patai Sámuel Tolnai Prédikátor tétetett helyébe Püspöknek 1652-ben, a' kiről Lampe nem emlékezik. Meg-hólt 1662-ben. Ez a' Patai Sámuel igazságosan Kannási Sámuel volna, de a' hazajáról nevezte -el magát Patainak. Ungvári Gergely Rátzkevi Prédikátor 1663-ban lett Püspökké, meg-hólt 1690-ben. — Patai János Rátzkevi, Dömsödi, és Patai Prédikátor 1691-ben lett Püspökké, meg-hólt 1729-ben életének 105 esztendejében. — Ketskeméti Pál Fülöpszállási Prédikátor még 1725-ben a' meg-élemedett Patai Jánosnak Suffraganeusává tétetvén, 1729 ben minden voxolás nélkül rendes Püspöki hivatalra fel- esküdtetett, de 1730-ban meg-hólt.

Ifjabb Patai János, meg-hólt 1739-ben, a' kinek helyébe, de a' pestis miatt egy elz-
tendő el-múlta után tétetett Helmetzi István,
kit 1735-ben követett Tsáti Dániel, a' ki
1757. meg-halálozván, VirágSzönyi Mihály
foglalta-el a' Püspöki széket; mellyet, 1790-
ben meg-halálozván, Vég Veresmarti Sám-
uelnek engedett-által; ez is pedig 1807-ben
az élők közzül ki-vágattatván, Fő Tiszt. Tor-
mássi János Úr 1808-ban Majus 22-dikén
nagy pompák közt szenteltetett-fel a' Püs-
pöki hivatalra.

IV. A' *Baranyai Püspöki Megyében* e'
következendők voltak a' Superintendensek :
Sztárái Mihály Tolnai Prédikátor, már 1550
körül. — Szegedi István Laskói Prédikátor
1534-ben tétetett Püspökké, 1563-ban Rátz-
kevibe ment lakni. — Eszéki István és Ve-
resmarthi Illyés, ama' Detsi, e' pedig Hertzog
Szöllösi Prédikátor, mind ketten 1566-ban
Püspökök voltak; Eszéki István ugyan a' Fel-
ső, Veresmarthi Illyés pedig az Alsó Bara-
nyában, de Eszéki 1576 előtt már meg-ha-
lálozván, mivel a' Hertzog Szöllösi Káno-
noknak úgy írja Veresmarthi alá a' nevét,
mint a' ki mind a' két Baranyának Super-
intendense; de nints-is Eszéki-nek neve azon
Prédikátorok közt, kik ezen közönséges Zsi-
satban Baranyában jelen voltak. — Veres-

marthinak halála után nagy pusztítást vivén, azon Tartományokban végben, a' Törökség: nem tehettek elébb magoknak Püspököt mint 1608-ban, a' mikor Laskai Lőrincz Laskai Prédikátor tétetett-meg Püspöknek. — Laskai János Veresmarthi Prédikátor 1613-ban lett Püspökké. Petri Gergely Veresmarthi Prédikátor 1613 lett Püspökké. Halasi Bálint Laskói Prédikátor 1645-ben lett Püspökké, — K. Veresmarthi István Kopátsi Prédikátor 1665 lett Püspökké, — Veresmarthi János Veresmarthi Prédikátor 1678 lett Püspökké, — Móses István, a' ki a' hazájáról Gyimótról, melly Pápa mellett fekvő helység, magát az akkori orosz szokás szerint Gyimóti Istvánnak hívattatta, 1699-ben lett Püspökké. — Utóbb a' Baranyai és Duna mellyéki Superintendenciák egyesítetvén, ugyan azon egy Püspökök által igazgattak, kik már oda fellyebb elő számláltattak.

V. A' Tál a' Tiszai Superintendenciának e' következő Püspökei voltak: Hevesi Mihály Szathmári Prédikátor 1551-ben lett Püspökké, mint tartják; de alig ha nem hibásan. — Tordai Demeter Óvári Prédikátor 1535 lett Püspökké — Bogaczi Demeter Tsengeri Prédikátor 1559-ben lett Püspökké. Melius vagy Juhász Péter Debre-

czeni Prédikátor 1562-ben lett Püspökké, meg-holt ez az Egri, Debreczeni, és Tsen-geri Confessióknak, sok derék könyveknek és Ekklesiái nevezetes Kánonoknak Írója 1572-kon. — Károli Péter Váradi Prédikátor és Professor 1572-ben lett Püspökké, meg-holt 1576-ban. — Göntzi Fabricius (Kováts) György Debreczeni Prédikátor 1577-ben lett Püspökké, a' ki a' Reformáta Ekklesiák' Énekes Könyvét illy titulus alatt: *Keresztyén Énekek* 1592-ben ki-adta. — Meg-holt 1595-ben. — Bánfi Hunyadi Magioro Benedek Szilágy-Csehi, és Nagy Bányai Prédikátor, 1595 tétetett Püspökké. — Mónai János Tasnádi, és Etsedi Prédikátor, meg-holt 1603-ban. — Hodászi Lukáts Etsedi Prédikátor korában 1604-ben tétetett Püspökké, meg-holt guta ütésben a' Debreczeni Katedrában 1613-ban — Melotai Nyilas István Debreczeni Professor, azután Kállói, és Szathmári Prédikátor, 1614-ben tétetett Püspökké; de 1618-ban Bethlen Gábor Fejedelem' Udvari Papjának menvén, — Göhtzi József tétetett helyébe 1618-ban, meg-holt 1628-ban. — Margitai Péter Szathmári Páp korában 1629-ben tétetett Püspökké, és ugyan ezen esztendőben meg-is halt, tétetvén helyébe 204 voksokkal még ezen esztendőben Kereszszegi István Zilahi Prédi-

kátor, a' ki által készített az a' Papok felszentelésekor mondatni szokott Formula, mellyel ez a' Superintendencia még ma is él, Meg-holt 1642-ben. — Szántai Mólnár Mihály 1641-ben tétetett Püspökké, 1646-ban meg-hólt. — Diószegi Mihály Bihari Prédikátor 1646-ban lett Püspökké. — Hodászi Miklós Nagy Bányai Prédikátor 1650-ben tétetett Püspökké. — Szathmári Lázár Miklós 208 Papi Voksokkal tétetett-meg 1650-ben Superintendensnek, meg-hólt 1656-ban Szathmáron, a' Seniori és Püspöki Hivatalt egyszer'smind viselvén. — Tornai István Debreczeni Prédikátor 260 Voksokkal tétetett-meg 1657-ben Püspöknek, melyet a' Szeniorsággal viselt 1661-ig, a' mikor a' Tartzali Ekklesiának hívattatott Prédikátorának, 's így ezen Superintendencia 4 esztendeig Superintendens nélkül lévén, 1665-ben Nográdi Mátyás 215 Voksokkal tétetett-meg Püspöknek, e' pedig 1681-ben meg-halálózván — Körmendi Péter, Erdődi és Szathmári Prédikátor tétetett-meg Püspöknek 370 Voksokkal 1686-ban, nem lévén öt esztendeig ezen Megyének Püspökje. Meg-holt 1691-ben. — Debreczeni Domjány István 1692-ben lett Püspökké, meg-hólt 1693-ban. — Diószegi István Diószegi Prédikátor 1693-ban tétetett-meg Püspöknek, viselvén

egyszer'smind a' Seniori hivatalt - is. Meg-
 holt 1698-ban. — Borzás Szilágyi Márton
 Debreczenben Theologia' Professora, melly
 hivatalának 30-dik esztendejében 1699-ben
 tétetett-meg Superintendensnek, éppen ak-
 kor szenteltetvén-fel a' Papságra - is. Meg-
 holt 1700-dik esztendőben. — Csergő Kotsi
 István Debreczenben Theologia' Professora
 169 Voksok által 1100-ban tétetett-meg Püs-
 pöknek. — Veresegyházi Tamás Theologia'
 Doctora, és Debreczeni Prédikátor 224 Vok-
 sok által 1711-ben tétetett-meg. Meg-
 holt 1716-ban. — Hufzti Sámuel Hufzti Prédi-
 kátor, a' ki midőn 1715-ben a' Posonyi Di-
 éta' végzésénél fogva a' Zsinatoknak gyűj-
 tése meg tiltatott volna, mellyekben szok-
 ták eddig rendes Püspökeiket meg-tenni a'
 Protestánsok, a' Püspöki hivatalra ugyan
 fel-nem esküdtetett; de azért mint Püspök,
 úgy igazgatta 1721-ig a' Superintendentiát,
 a' mikor meg-halálozott. — Kaposi Mihály
 Debreczeni Prédikátor 1724-ben tétetett-
 meg Püspöknek, meg-holt 1726-ban. — Zo-
 ványi György Zilahi Prédikátor, meg-halá-
 lozott 1757-ben. Ő készítette az úgy ne-
 vezetett Zoványi Canonokat. — Vetsei János
 Debreczeni Prédikátor 1758-ban lett Püs-
 pökké, meg-holt 1763-ban. — Csirke Ta-
 tai Ferentz' Debreczeni Prédikátor korában
 1763-ban

1763-ban lett Püspökké, de a' melly hívatalt csak 1765-ig viselhetette; mivel ezen esztendőben Szilágyi Samuel tétetett helyébe Püspökké, a' ki 1785-ben meg-holt, tétetvén helyébe Paksi Szathmári István Debreczeni Theologia' Professora 288. Voksok által; mellyekből 241 Prédikátoroknak, 47 pedig Világi renden lévőknek Voksaik voltak: ennek halála után tétetett meg 1791-ben Majus 2-dikán Sinai Miklós tupa Prédikátorok' Voksaik által, és éppen ezért hívatatásból sok Processusokban való keveredés után, a' Felség' akaratjával is le-tétetett, választatván helyébe Hanyadi Ferentz, a' kit az Urak is, és a' Papság egy aránt szerették; meg-holt S. Patakon, hová Examenre ment 1795-ben: a' ki után — Vetsel Sámuel H. Böszörményi Prédikátor lett Superintendensé 1795-ben, meg-holt 1806-ban, — helyébe 584 Voksok által választatván ezen Ekklesiái Fő Hívatalra Benedek Mihály Debreczeni Prédikátor.

Jegyzés. *Mivel a' Magyar Országi Superintendensek' Historiáját akarom írni, és nagy részent készen is van az nálam: a' kiknek kezeiknél az itt meg nevezett Püspökökről valami Documentum vagyon, és rólok valami nevezetést tudnak; kérem egész tisztelettel méltóztassák vélelem közleni.*

T

Erdély Országi Református Püspökök'
Laistroma.

Az Erdélyi Református Ekklesiák egy Püspök által igazgattattak a' Reformációtól fogva, kiknek Laistroma így következik: Madár (Alesius) Dienes 1566-ban Superintendens volt, meg-holt 1577-ben. — Sándor András Dévai Prédikátor, meg-holt 1579-ben — Götsi Máté Vásárhelyi Prédikátor, meg-holt 1585-ben. — Toronyai Máté Gyulai Prédikátor, meg-holt Rettegen 1599-ben. — Ungvári János Gyula Fehérvári Prédikátor, meg-holt 1601-ben. Ketskeméthy Balás Alvinczi Prédikátor, meg-holt 1603-ban — Tasnádi — Ruber vagy Veres Mihály Enyedi Prédikátor korában 1605-ben tétellett meg Püspöknek, írt 1606-ban Kánonokat, mellyek *Canones Ruberianinek* hívatattak. Meg-holt 1618-ban — Keserű Dajka János, meg-holt 1635-ban. Gelei Kátona István, meg-holt 1649-ben. — Tsalai György, a' ki 1650-ben Világi Urak' Voksaik által is Püspökségre választatott. Ez alatt egyesítették magokat Máramarosban Sziget körül lakó Oláhok a' Reformátusokkal, kiknek Esperestjek volt Simon Petraskó. — Pető Gergely hamisan írja erről az ő Magyar Kronikájában, melly sok tekintetben híjános, hogy

Tsulai Püspök 1661-ben Gyula Fehér Váron Vallását meg-változtatta volna; mivel bizonyos róla, hogy ő Magyar Országban holt-meg. — Veresmarthi Gáspár, 1661-ben lett Püspökké. — Koválnai Péter, a' Váradi Reformáta Ekklesiák' azon tagjaival, kik 1660-ban a' Törökök' kegyetlenségétől megmaradtak, Kolosvárra megvén, ott az ezekkel meg-nevekedett Ekklesiának Prédikátorává, 1668-ban pedig Püspökké tétetett, melyet 1673-ig viselt. — *Tijzabetsi Gáspár*, megholt 1679-ben. — Tofeus vagy Dobos István, igen bátor és indulatos, tanított ember, 's Apafi Fejedelem' Papja, Püspökké tétetvén 1679-ben, vissza-szerzette azt a' jószágot, melyet Gilányi Gergely testált az Erdélyi Reformáta Ekklesiák' és Superintendensek' számára. Meg-holt 1684-ben. — Horti István, 1689-ben holt meg — Veszprémi István 1691-ben választott Püspöknek; a' ki alatt az Oláhok, kik eddig a' Református Püspököktől függöttek, ezeknek vigyázások alól a' R. Katholikus Püspök által ki-vétettettek. Meg-holt 1713-ban. — Kolosvári István, a' kit inkább a' Világi, mint az Egyházi renden lévők tettek meg Püspöknek, a' történvén ekkor Vásárhelyi Istvánon, a' mi a' mi értünkre — Sinai Miklóson. Meg-holt 1717 — ben. Sós

Ferentz, meg-hólt 1720-ban, — Vásárhelyi István, kit már egy ízben a' Papok megakartak tenni Püspöknek, de az Urak abban ellent-állottak, 1720-ban a' Papok voxai által, mellyen most a' Világiak-is megnyugódtak, meg-tétegett. Meg-hólt 1725-ben. — Bonyhai Simon György, meg-hólt 1739-ben. — Szigeti Gyula István, 1740-ben hólt-meg. — Deáki Filep József, meg-hólt 1748-ban. — Pelsőtzi János meg-hólt 1749-ben. Borosnyai Lukás János, a' ki azért neveztetett Diplomatikus Superintendensnek, mivel 1753-ban a' Felsőleges Király által is meg-erősítetett az ő Püspökké lett választása. — Ennek idejében tsúsztak-bé Erdélyben a' Református Ekklesiákba az Orgonák. Meg-hólt 1760-ban. — Szathmari Pap Sigmund 1760-ban lett Püspökké, s ezen éltendőben meg is hólt. — Verestői György meg-hólt 1765-ben. — Zagoni Aranyka György, meg-hólt 1767. Décsi Lázár György meg-hólt 1773. — Tsernátoni, Vajda Péter, meg-hólt 1782. — Eperjesi Sigmund, meg-hólt 1793. — N. Batzoni Keresztes Máté, meg-hólt 1795-ben. — Ó Tördái Abats János, a' ki most-is több mint két száz ezer Református lelkek' örömeire igazgatja a' kéze alá tartozó Református Ekklesiákat.

B.

Az Augstai Vallást tartó Evangelikusok'
Püspökeiknek Laistroma.

LV. §.

A Magyar Országai Evangelikus Superintenden-
sek.

I. A' Túl a' Dunai Superintendenzia-
nak Püspökei között, Ribini szerint, leg-első
Superintendens volt Szegedi Mátyás 1576-
körül. Második volt Ribini szerint, Beyt-
he István, mások szerint pedig Bornemi-
sza Péter; harmadiknak lenni állítja Ribini
Muraközi Györgyöt, a' ki rendelte, hogy
az Új Predikátorok a' Formula Concordiæ-
nak, 's Invariata Augustana Confessiõnak
neveket alá-írják: mások pedig ennek Sibõl-
ti Demetert eleibe teszik. — Klafzkovits
István 1612 — 1620-ig; Göntz Miklós 1622-
ig. — Zvonarits Mihály 1625-ig Püspökös-
ködött. — Bruntzvik Tóbiást némelyek Su-
perintendensnek írják, — mások nem. —
Kis Bertalan Csepregen választott Püs-
pöknek 1629-ben, meg-holt 1646-ban. —
Musay Gergely a' Buki Zsinatban választ-
ott 1646-ban; meg-holt 1664-ben. — Fisztro-
vits György Püspöki hivatalát õregsége mi-
att 1669 a' Buki Gyülésben le-tette. — Fe-
kete István 1673-ig viselte ezt a' hivatalt; a-

midőn Vallasát el-hagyván, a' R. Katholika Hitre állott, és ezen időtől fogva, egész 1734-ig nem vólt ezen Résznek Superintendense. Ekkor, Királyi rendelésnél fogva IV Superintendenciákra osztván-fel az Evangelika Ekklesiák, — Sipkevits Tóth János Téli Prédikátor 1742-ben meg-téetett Superintendensek. — Perlaky József Superintendenssé lett 1746-ban, meg-hólt 1749-ben. Fábry Gergely 1750-ben téetett Superintendenssé, 1753-ban pedig attól Királyi Parantsolat mellett meg-fosztatott. — Németh Sámuel 1755-ben lett Superintendenssé, meg-hólt 1756-ban. — Bárány János 1756-ban lett Superintendenssé, meg-hólt 1758-ban — Balogh Ádám, meg-hólt 1711-ben — Perlaky Gábor, meg-hólt 1786-ban. — Hrabowofski Sámuel, meg-hólt 1796-ban, a' melly Esztendőben Nagy István téetett Superintendenssé, és most-is viseli ezt a' fő hivalt, mellyre érdemes-is. (a)

II. A' Végi Superintendenciában Püspöki hivalt viseltek, Lányi Illyés, a' ki 1610-

---

(a) Lásd Vilfinger Ernest János a' Dunán táll való kerületben lévő Augustána Confessiót tartó Ekkle idáknak Fő Igazgatóinak Életét. Sopron 1796. — Örvendező Varsok Nagy István Superintendens Ur' tiszteletére, Bellitz Jónás által. Sopron 1796.

ben Martius 20-dikán tétetett-meg a' Zsolnai Nagy Zsinatban, meg-hólt 1618-ban. — Hódik János a' Trentsini Várban öszvegyült Zsinatban 1619-ben szenteltetett-fel Superintendensnek, meg-hólt 1642-ben. — Lány Zakariás 1642-ben lett Püspökké, meg-hólt 1645-ben. — Kalink Joakhim 1646-ban lett Püspökké, meg-hólt 1678-ban.

III. A' *Bánya Városi* Püspöki Megyében Püspökösködtek. Melik Sámuel, a' ki a' Zsolnai Zsinatban 1610-ben tétetett-meg, meg hólt 1620-ban. — Roháti Menyhárt 1622-ben, — Sextius Péter 1623-ban lett Püspökké, meg-hólt 1634-ben. — Lányi Gergely 1635-ben lett Püspökké, meg-hólt 1651-ben. Spetki Márton, meg-hólt 1655-ben. Lány Dávid 1656 lett Püspökké, meg-hólt 1669-ben. — Zabojnik György, meg-hólt 1672-ben. Itt a' Vallásbeli háborgattatás miatt 34 esztendeig nem volt rendes Püspök, hanem 1704-ben Báró Hellenbach Gottfrid egy Zsinatot gyűjtvé-öszve, abban Pílarik István meg-tétetett Püspöknek, mellyet 1710-ig viselt. Ennek halála után egész 26 Esztendeig nem volt ezen Megyének Püspökje, a' mikor t. i. az Evangelika Ekklesiák négy Superintendentiákra osztatván-fel, a' Püspöki Megyének határi-is meg-váltak.

IV. A' *Posonyi Püspöki Megyében* első Superintendensnek meg-tétetett Abrahámi-
des-Isák 1610-ben a' Zsolnai Zsinatban,
meg-hólt 1621-ben. — Fidicinis Miklós 16-
22-ben lett Püspökké, meg-hólt 1625-ben, —
Diossy András, 1627-ben meg-hólt. — Fáb-
ri Basilius, meg-hólt 1630-ban. — Mártini
Miklós, meg-hólt 1640. — Dubravi Dániel
1646-ban lett Püspökké, meg-hólt 1655-ben.
— Tarnótzai Márton 1656-ban lett Püspök-
ké, meg-hólt 1685-ben, ő igazgatván mind
eddig a' Vági és Bánya Városi Püspöki
Megyebéli Ekklesiákat-is, kik Püspökjeik-
től meg-fosztatván, az akkori zűrzavarok
miatt újat nem tehettek, míg nem 1706-ban
Krmánn Dániel Püspöknek fel-szenteltetett;
de a' ki 1740-ben meg-halálozott.

V. A' *Szepesi, vagy Tisza mellyéki Püs-
pöki Megyében* Superintendensek voltak,
Xylander István, a' Szepes Várallyai Zsi-
natban, mellyet Gróf Thurzó Kristóf gyűj-
tött, meg-tétetett 1614-ben, főképpen azon
érdeméért, hogy Gróf Thurzó Kristófot,
a' ki 9 esztendeig a' R. Katholika Hiten
vólt, újra az Evangelika Hitre által-térí-
tette, meg-hólt 1619-ben. — Zabler Péter
meg-hólt 1645-ben. — Vagner Márton 16-
45-ben lett Püspökké, meg-hólt 1666-ban,
's ezen 21 esztendők alatt több Prédikáto-

rókat szentelt-fel 200-nál. — Lieffman Mihály, 1666-ban lett Püspökké, hanem 1673-ban ő is Posonba tizáltatván, a' számkivetést választotta magának, és kész akartva többé vissza nem jöven, — Heischius Filep 1683-ban tétetett helyébe Püspöknek, a' ki 1686-ban meg-hólt. — Zabler Jakab 1686-ban lett Püspökké, és ama' Posonyi tizátziókor esett zürzavarban 8. esztendeig az egész Magyar Országban lévő Evangelika Ekklesiákban csak e' vólt maga Püspök. Ennek helyébe 1704-ben Püspökké tétetett Bodó András, meg-hólt 1708-ban — Sárossy János, meg-hólt 1700-ban. — Antoni Sámuel, meg-hólt 1738-ban. — Schwartz János a' Szabad Városok' Püspökjének, a' melly meg-külömböztetést sokan nem szerették, meg-tétetett, és 1726-ban meg-hólt; a' kinek helyébe, ugyan ezen Szabad Városok' Superintendensének Phanschmid Kristián 1729-ben meg-tétetett, a' ki 1741-ben hólt meg. —

VI-dik Károly Királyunk' rendeléséből négy Püspöki Megyékre osztatván-fel minden Evangelika Ekklesiák, t. i. a' Posonyi, Bánya Városi, — Tisza mellyéki, és Túl a' Duna Mellyékire:

I. A' Posonyi új Püspöki Megyében Püspökösködtek: Zaborizki Jakab, a' ki 17-

36. dik ezfendőben választatott Püspöknek; de ugyan abban meg-is halálózván, 1737-ben Mohl Illyés tétetett helyébe, a' ki 1761. holt-meg. — Torkos Mihály meg-holt 1801-ben. — Chrúdi Dániel 1802-ben, választó-dott helyébe.

II. A' *Bánya Városi* Püspöki új Megyében 1735-ben Michaelides Sámuel tétetett Püspöknek, meg-holt 1740-ben. — Pí-lárik Jérémiás 1741-ben lett Püspökké, meg-holt 1743-ban. — Hauskovitz Sámuel, a' ki 1749-ben meg-holt. — Glosius Dániel 1764-tétetett-meg Superintendensnek, és 1785-ben meg-holt. — Fridelius Jeromos András, meg-holt 1766-ban. — Pohl Mihály 1767-ben tétetett-meg Superintendensnek. — Csermánfzky Sámuel. — Szinovits Mihály. — Hamaljár Marton. —

III. A' *Tisza mellyéki* Püspöki új Megyében, Püspöknek meg-hagyatott Antoni Sámuel, a' ki éppen VI-dik Károly' Parantsolatjakor már Superintendens volt, és ez meg-halálózván Phanschmid Kristián, mint a' Szabad Városoknak volt, de a' Károly' rendelésekor hivatalát viselni meg-szű-nő Püspök állítatott-bé Püspöknek ezen Megyében, a' ki 1741-ben meg-holt, a' mi-kor Ambrósi György, Püspöknek meg-tétetett, de a' melly hivatalát 1746-ig visel-

hette. — Fischer Illyés meg-holt 1774-ben — Fabri György, — Rufini Sámuel, 1791-től fogva.

IV. A' Túl a' Dunaiaknak egész Laistromát láttuk oda fellyebb.

LVI. §.

Az Erdélyi Evangelika Ekklesiák' Püspökjeinek Laistroma.

Az Erdélyi Evangelika Ekklesiák 1553-ban Februarius 6-dikán tették-meg leg-első Püspökjöknek Wiener Pált, a' ki 1554-ben Augustus 16-kán meg-halálozott; a' ki helyébe 1556-ban Hebler Mátyás tétetett Püspöknek. Meg-holt 1571-ben — Ungler Lukás 1572 Majus 2-kán Püspökké tétetett, meg-holt 1600-ban. — Schiffbauer Mátyás meg-holt 1612-ben. — Budaker János meg-holt 1613-ban. — Thúri (Weirauch) Zakariás meg-holt 1621-ben. — Gráfi (Gróf) Ferentz meg-halálozván 1627-ben, Biertock Péter a'karta a' Püspökséget kezére keríteni; de a' mesterséggel készült Voksokat a' Brassói Zsinat semmivé tévén — Theilesius György választatott 1627-ben Püspöknek, a' ki 1646-ban meg-holt. — Barth Kristián meg-holt 1652-ben. — Herman Lukás meg-holt 1666-ban. — Stekeli Pál meg-holt 1667-ben. — Haas Kristián meg-holt 1686-

ban. — Pankratius Mihály meg-holt 1690-ben. — Ifjabb Herman Lukács meg-holt 1707-ben. — Scharsius András meg-holt 1710-ben. — Kraus György meg-holt 1712-ben. — Gráfi (Gróf) Lukács meg-holt 1736-ban. — Háner György meg-holt 1740-ben. — Schunn Jákób meg-holt 1759-ben. — Háner György Jerémiás meg-holt 1777-ben. — Funk András választatott a' Püspöki Hívatatra 1778-ban, meg-halálozott 1791; a' kinek helyébe 1792-ben Püspökké lett Müller Jakab Aurelius, e' pedig 1807-ben meg-halálozván, ma az Erdélyi Evang. Püspök Neugeboren Dániel György Úr.

III. T Z I K K E L Y.

A' Seniorságokról, Seniorokról, és Proseniorokról.

LVII. §.

A' Seniorok, vagy Esperestek' eredetéről, azoknak kötelességeikről, jussaikról, és azon Seniorságokról, mellyek a' Püspöki Igazgatást bé nem vették.

A' Seniori vagy Esperesti Hivatal eredetére nézve régibb köztünk a' Superintendens

densi Hivatalnál, de rangra, és tekintetre nézve kisebb egy grádussal a Püspökségnél. Elebb lévén hát a két Hazában Esperestek, mint Püspökök: a Seniorságok, vagy Esperesti Megyék-is régiebbek, mint a Püspöki Megyék. Mivel pedig a Keresztyén első Ekklesiában is meg volt a Püspöki fő Hivatal; behozták ezt a Magyar Ekklesiák-is, és az Esperestek magokat a Superintendensék fő Igazgatások alá vetették; kivéven azon négy Esperestségeket, mellyek Borsod, Gömör, Kis Hont, Abaújvár, Torna, Sáros, Zemplin, és Ungvá Vármegyékre terjedtek ki, a mellyek a Püspökséget, mint a Hierarchiának maradványát, megvetették, és elszakasztván magokat a Debretzeni Superintendenciától, hová Melius Péter alatt tartoztanak, tsupán Esperestek által igazgattatták magokat mind addig, míg nem 1734-ben az egész Magyar Ország Reformata Ekklesiák négy Superintendenciákra felosztatván, Királyi Parantsolatnál fogva a Püspöki Igazgatás alá kellett magokat bocsátani. Igaz hogy már a Szathmár Németi közönséges Zsinat alkalmosságával 1646 ban a Világi Urak megkérték a Zsinatot, hogy ezen Esperesteket szorítsa arra, hogy Püspököt tegyenek magoknak: de azt adván okul, hogy ezen Vármegyék-

nek egy része a' Római, más része a' Török Tsászar, más része pedig a' Rákótzai Fejedelem keze alatt lévén, kivált a' Török Basak alatt lévő Ekklesiák' Papjainak a' Püspök által parantsoltatott Zsinatokra lehetlenség volna életek' veszedelme nélkül megjelenni, — de más Fejedelmek-is az ő öszvegyütlésekről valami gyanút méltán formálhatnának; tehát az Esperestek tovább is tsak magok igazgatták a' meg-nevezett Ekklesiákat egész 1724-ig.

Az Esperestek' köteleessége, mint a' Kánonokból világos, rövideden ide megy ki: A' kezek alá bízott Ekklesiákat kötelesek voltak a' Kánonok szerént igazgatni, — az Ekklesiákat 's Oskolákat minden Esztendőben egyszer meg-vi'sgálták, — a' Tudomány' tisztaságára, Papok' jó erköltseire, a' Liturgiák', és tzeremóniák' megtartására, az Ekklesiák' jószágának épen való megmaradására, Templomoknak, Parochialis Házaknak, Oskoláknak, 's Temetőknek jó karban lévő voltokra, különös figyelemmel tartoztak lenni. — Az Ekklesiái dolgoknak el-igazítására kötelesek voltak minden esztendőben Ekklesiái Gyűlést tartani, melyet *Partialisnak*-is neveztek; mivel a' Superintendentiális Gyűlést neveztek *Generálisnak*. — Az új Prédikátorokat a' Papi Hi-

vatalba bé. állíthatta az Esperest azon esetben, ha az Ekklésia Pap nélkül lévén, az a' Templomot 's Parochiát el-foglalni akároék miatt veszedelemben forogna, vagy ha a' Törökök miatt a' Superinténdentiális Gyűlésre nem lehetett menni azon Candidatusnak, a' ki külömben-is a' Török Basák keze alatt lévő Ekklésiában akart lakni; de azomban, még akkor-is mikor szükségből ordinált valakit az Esperest, többnyire csak a' Prédikállásra adhatott hatalmat. (a) Mikor pedig közönséges Zsinatot tartott a' Superintendens, azon Zsinatnak voksoló és fő Tagjai voltak eleitől fogva az Esperestek. Utoljára, a' mi az Esperesteknek Ekklésiai Törvényen fundáltt lételeket illeti: Az Óvári Zsinatban 1664 ben meghatároztatott, hogy az Ekklésiában a' Püspöki fő rang mellett az Esperesti-is meg- legyen, ilyen Kánont hozván erről a' IX Tzikkelyben: *Statuit etiam Synodus: Superintendentes, et Prælatos esse constituendos, propter Consensum in doctrina et Ceremoniis retinendis, et propter honestam disciplinam; a' hol a' Prælatosokon, az akkori Ekklésiai Stílus,*

Lásd: (a) *Geloi Canon 15 16 — Canones Komjatienses Clas. II, Can. 3. 6.*

Szerént az Esperestek érttetnek, kik sokszor Archidiaconusoknak és Archipresbytereknek is nevezettek. Ugyan ezek közt pedig csakhamar kellett bizonyos elsőségnek lenni: a honnan már 1601-dik éfztendőben a *Fő Seniori* titulus meg volt, a' kinn a' Superintendentiában lévő Első Senior, vagy azon Tractus' több Seniori közt, kik Prosenioroknak hívattak, a' rendes Senior értetődött.

LVIII. §.

A' Proseniakról.

A' Proseniorokat vagy Vice Esperesteket szükségesekké tették az Esperesti Megyéknek szélesen való kiterjedése, és a' Törököknek kegyetlensége, mert ha rendes Esperest a' Magyar Király' birtokában lévő Helységben, Városban, vagy Végvárosban lakott; élete' veszedelem nélkül a' Törökség keze' alatt lévő Ekklesiákba nem mehetett. Ezeket hát, a' Proseniorok igazgatták, és a' rendes Esperestet, mikor jó módját látták, az Ekklesiák' állapotjáról tudósították. Szükségessé tette még ezeket a' Vallásbéli háborgatás-is, — mivel a' meszszébb lévő Ekklesiák, míg a' rendes Seniorhoz jártak keltek: addig jó Tanács adójok nem lévén, veszedelemben foroghattak

foroghattak volna. Mikor pedig 1715 táján, a' Papi Gyűléseknek tartása meg-tiltatott, hogy az Esperesttől távolabb lévő Ekklesiák' szükségéről hamarabb és Zsinat nélkül is lehessen tenni; ezen tekintetből azon egy Esperesti Megyében két Vice, vagy Prosenior-is tétettetett. — A' fellyebb említettekén kívül; a' Prosenioroknak kötelessége volt még a' rendes Seniorokkal az Ekklesiákat esztendőben egyszer meg-visgálni, — és Superintendentiális Gyűléseken megjelenni.

IV. TZIKKELY.

A' Zsinatokról.

LIX. §.

A' Zsinatok' számos volta a' XVI-dik Században, — azoknak szükségessége, — Püspök által való öfve hívása, 's tartása.

Az Ekklesiái nagyobb és kisebb Gyűlések régen Synodusoknak nevezettek: melyeknek Laistromát midőn valaki végig nézi, úgy tapasztalja, hogy a' XVI.dik Században sokkal több Zsinatok tartattak, mint a' XVII-dik ben; jóllehet már ekkor Or-

U

szág' Törvényével-is meg-erősítetett és bé-
 vétetett a' Protestáns Vallás; — a' minek
 nem tsak az az oka, hogy az uralkodó ke-
 gyes Felsőgek nem akarván a' Vallásért sen-
 kit háborgatni, tehát ezt a' Protestánsok
 szabadon tselekedhettek; hanem az-is, hogy
 mivel ugyan ekkor a' Sociniánusok, Ariá-
 nusok, Anabaptisták, és mások Magyar és
 Kivált Erdély Országban hintegették a' ma-
 gok Tudományokat: tehát midőn a' Prote-
 stánsok ezeknek meg-tzáfolására sűrűn tar-
 tottak Zsinatokat, ezt még a' Katholikus
 Tiszteletes Egyházi Rend-is, örömmel meg-
 engedte: mivel a' Keresztyén Vallás' kö-
 zönséges ellenségi ellen-vetélkedtek a' Pro-
 testánsok. E' mellett, mikor valami Uj
 Vallás plántáltatik-bé valamelly Országba,
 sok öszve-zavart dolog, sok kérdés,
 sok akadály adja akkor magát elő; nem
 tsuda hát ha mi nálunk-is a' XVI-dik Szá-
 zadban több Zsinatok tartattak, mint a'
 XVII dikben, — a' minthogy ezeket szük-
 ségesekké-is tették a' Vallás' Hit ágazatának
 meg-állapítása, — a' Hitbeli egyességnek
 fenn-tartása, annak Confessiókban lejendő
 ki-nyilatkoztatása, hogy a' Protestáns Vallás
 az Evangeliommal meg-egyező, és a' Stá-
 tusra nézve éppen nem veszedelmes Vallás,
 — az Eretnekeknek, és azon Vallás' el-

lenséginek meg-tzafolása, — a' Liturgiálék-
nak el-rendelése, — Ekklésiai Törvények-
nek hozása, — Papoknak ordinálása 's fel-
szentelése, — Ekklésiai főbb Tisztviselők'
ki-nevezése, és azon Hivatalban-való meg-
erősítése, — Ekklésiai kisebb Ítéző Szé-
kek' Végzéseinek meg-visgálása, — Házas-
sági dolgoknak, és egyéb Ekklésiai perek-
nek el-igazítása: — mellyek mivel az egész
Ekklésiát, és nem tsupán egy két embert
illetnek; kéntelenítették Reformátoraink
több ízben külömb-külfömbféle Zsinatokat
tartani; a' mellyeken való meg-jelenésre,
a' Püspök' Levele által, melly *Circulárénak*
neveztetett, hívattattak-meg az Esperestek,
a' mellyeken sokszor a' szomszéd Püspökök-
is, 's a' szomszéd Superintendentiabéli Tu-
dósok, és azon, Püspöki Megyebéli Pap-
ság, a' nagyobb Oskolák' Tanítóival egy-
gyütt, 's a' Világi Rendből-valók-is, ha-
tetfzett, meg-jelentek. A' Zsinatokban e-
leitől fogva Püspökök ültek elől, azok kor-
mányozták azokban minden dolgot, 's az
Igazgatásra ki-választott Papság meg hatá-
rozván valamit, azt a' Püspök a' maga ne-
ve alatt ki-hirdettette, és folyamatba vé-
tette.

LX. §.

Nevezetesebb Zsinatok. — Azoknak végzéseik, 's azokban hozott Kánonok.

Elvégeztetvén Erdélyben a' Szász Ekklesiáknak Reformációja, az Evangelikus Szász Papok leg-első Zsinatot tartottak.

1545-ben *Megyesen*, mellyben az Augustai Vallástétel a' Hit' sinor mértékéül felvétellett, — a' Tzeremóniák a' Saxoniai Ekklesiák' szokása szerént végbevitetni rendeltettek, — a' Templomokban tsupán csak Oltár engedtetett, — és Superintendensi vagy Püspöki igazgatás határoztatott-meg.

Szaporodván pedig Magyar Országon is az Ekklesiáknak és Prédikátoroknak száma: hogy mindenek már rendben folyának, és bizonyos Cónfessionál fogva magokat az Egyházi Tanítók az ellenkezőképpen értőktől megkülömböztessék, a' *Megyesen* öszve-gyűltt Evangelikus Papok' példája' követéséből, —

1545-ben Septembernek 20-dikán Szathmár Vármegyében *Erdődör* a' Drágfi Gáspár Fő Uri ember Városában, és annak általma alatt, 29 Prédikátorok tartották a' leg-első Zsinatot, kik a' magok értelmeket 12. Tzikkelyekben foglalták-bé; de a' mellyek egész mivóltokban ma már nem találatnak,

hanem tsupán a' Titulusaik, és az azon Tzikkelyeket bé-rekesztő ígék. — Szó van tehát az elsőben: 1. Az Istenről. 2. A' Közbenjáróról. 3. A' Meg-igazításról. 4. A' Hitről. 5. A' jó tselekedetekről, 6. A' Sákramentomokról. 7. A' Sákramentomok' tiszteletéről. 8. A' Bűnök' meg-vallásáról. 9. A' Keresztyéni Szabadságról. 10. Az Ekklésia' Fejéről, és az Ekklésiában való szép rendnek meg-tartásáról. 11. A' Pápáról, és a' Római Ekklésiától való el-állásnak okairól. 12. Ezen Artikulusok ezzel végeztetnek-el; A' Hit' egyéb Artikulusaiban mindenekben egyet értünk az igaz Ekklésiával, mint az V. Károlynak bé-nyújtott Augustai Valástételben le-vagynak írva. — Azon 29 Prédikátoroknak neveiket, kik ezen leg-első Zsinathan jelen voltak, elő-számlálják Párizspái, és Lámpe: a' kikre nézve, valamint ezen Zsinatra nézve-is, kérdésben szokták tenni, ha vallyon *Református Prédikátorok* voltak-é ezek, vagy *Evangelikusok*? Mellyre sokan ezt felelik; hogy még ekkor nem válván két-felé egészen az Evangelikusok a' Reformátusoktól, ezen Papok rész-szerént Luthránusok, rész-szerént Kálvinisták voltak. Vagynak olyanok, kik tsupa Luthránusoknak gondolják ezeket lenni; de lehetnek olyanok-is, kik ezen Zsinatot

a' Kálvinisták leg-első Zsinatjának tarthatják ezen okokból: Minden Ekklesiái Historiák szerént azonn a' vidéken, hol Erdőd is fekszik, a' Kálvinista Vallás fészkelte-meg magát, nem pedig a' Luthrana, terjesztvén ezenn a' részén a' Reformáta Vallást 1529 táján Deretskei Demeter, — 1530 után pedig Kálmántsehi Márton, a' ki a' Nagyságos Petrovits Pétert a' Reformáta Vallásra vitte Munkáts Várában; ezek után Dévai Bíró Mátyás magának Drágfinak egyik Reformátora, és a' Debrétzeni Egyházi Megyének Esperesje, a' ki azonn a' részén senkit Pappá sem tett, hanemhá Kálvinista volt, — és utoljára egyebek között ama' tudós Református Reformátor Szegedi István, a' ki 1546-ben a' Tasnádi Oskolának nevezetes Tanítója, és az ott már meg-fundáltt Vallásnak igen nevezetes terjesztője volt.

E' mellett, ha ezek Luthránus Pápok voltak, minek rekesztik így bé Confessiójokat? hogy: egyebekben úgy hisznek mint az Augustai Vallástétel tanítja; mert a' Luthránusnak nem kell valamit ki-venni az Augustána Confessióból, hanem annak azt kell mondani, hogy mindenekben úgy hisz, mint az Augustána Confessió tanítja. — Valamint az itt írt Confessió XI-dik Tzikkelyében, minek igyekeznek ezek az Atyák

azt, mint még az ő Confessiójoknál fogva tudva nem lévő dolgot mutogatni, hogy miért állottak ők el a' Romano-Katholika Ekklesiától? mikor az Augustai Vallástétel' II-dik Réfze, egyenesen erről van írva, — hét nevezetes dolgok tétetvén ebben fel, melyekre nézve azon Ekklesiát Luther és az ő Követői oda-hagyták. — Ide járúl az is, hogy Drágfi Gáspár Özvegyét Somlyai Bátori Annát, Etsedi Báthori György Fe' Grófi ember vette-el feleségül; úgyde Báthori Györgyről, és Báthori Annáról világos, hogy a' Reformáta vagy a' Kálvinista Vallásnak terjesztői, és őltalmazói voltak; és így 1545 táján maga-is Drágfi Gáspár a' Reformáta Vallást meg kedvellhette, — annyival inkább, hogy Dévaitól tanítatott volt, a' ki az Úr Vatsorájáról a' Reformátusokkal egy értelemben volt. — De az ezen Zsinatban jelen volt Prédikátoroknak Éle-tek' Históriájából-is úgy látszik, hogy ezen Zsinat Reformátusok Zsinatja volt. Nevezetesen Tordai Demeter Óvári Prédikátor jelen volt ezen Erdődi Zsinatban: ugyan ezen Tordai Demeter pedig, mint az Óvári ReformátaEkklesianak Predikátora, 1554-ben a' Túl a' Tiszai Reformátusok' Püspökjének tétettetett-meg, a' ki azoknak rendiben a' második Püspök volt. — Nem különben

Kopátsi István híres Reformátor, hogy már ekkor egyenesen a Református Vallásos volt, melly azon időben annyit tett, mint az Úr Vatsorájáról Kálvinnal egyformán hinhi, abból tesszik-meg, mivel ő 1547-ben a Nagy Bányai, onnan pedig 1549-ben a Pataki Nevezetes Oskolába vitetett Tanfőül, az Erdői Oskola pedig már ekkor mikor ő onnan el-vitetett, Református Vallást Követők Oskolája volt: mint erről Szathmár Némethi Mihály az ő Dominicáinak Elöl-járó Beszédében ekképpen tesz bizony-ságot: *Az Erdői már Református Ekklesiá-ból — Anno 1548, Kopátsi Istvánt hívják Nagy Bányára, — és azt Reformálván, Anno 1549. vitetik Patakra, a hol mind a Scholát mind az Ekklesiát reformálja, mind a Nagyságos Prinyi Pétert Pataknak Urát az Evangyéliomi igazságra hozza* Ez azt nem teheti, mintha akkor kezdődött volna Patakon az Evangyéliom szerént való Tudomány leg-elsőben hirdettetni, és Prinyi is ekkor vitetett volna a Protestáns Vallásra által: mert ennek minden Ekklesiái História egy általjában ellent-mond; és így azt akarja itt Németi Mihály meg-határozni, hogy mind Patak, mind Nagy Bánya mikor, s ki által vitettek a Kálvinus tudományára; a mi mivel Kopátsi István ál-

tal esett-meg: ő pedig jelen volt az Erdődi Zsinatban, sőt elsőnek íratik az ott lévők között; Erdődről pedig az íratik, hogy már 1547-előtt Reformáta Ekklesia volt: látni való hát, hogy az Erdődi Zsinat Reformátusok' Zsinatja volt. — *Batizi András* is jelen volt ezen Zsinatban: ő pedig hogy már ekkor a' Reformáta Vallást követte, onnan tetszik-meg egyebek között: mert mikor Lampe elő-beszéli, hogy a' leg-régibb Zsinatokban mitsoda Kátekhiszusokat vettek-bé, és nevezetesen a' Kálvinus Jánosról-is említést tett volna: minden mi *Kátekhiszusaink is* *te leg-régibbnek mondja lenni, azért a' Batiziet,* a' *ki 1530-ban Újhelyt és Drágfit reformálta;* úgy de Kálvin a' maga Kátekhiszusát 1545-ben December Hónapban adta-ki; és így előbbi Kátekhiszusnak kell lenni a' Batiziénak, mellyet nálunk a' Református Gyermekek tanultak, mint a' Kálviné; ha pedig ő már 1545-előtt olly' Kátekhiszust írt, melly nem tsak a' 16, — hanem a' 17-dik Században-is a' Reformátusok' Oskoláikban taníttatott: úgy ő már 1545-ben, sőt az előtt-is Kálvinista volt; ő tehát, mivel az Erdődi Zsinatban jelen volt, látni való, hogy Reformátusok' Zsinatja volt az Erdődi Zsinat. — Hogy pedig a' Batizi Kátekhiszusa Református Gyerme-

kek' számára készíttetett: onnan világos, mert a' Borsod, Gömör, és Hont Vármegyebeli Reformáta Ekklesiák' Zsinatjának végzése szerént: *előbb a' Batizi, azután pedig a' Siderius' Katechismusát kellett az ő Oskolájoknak tanítani; a' Siderius' Katechismusáról bizonyos hogy Kálvinista Katechismus; és így a' Batiziénak-is annak kellett lenni.* — Tsupán ez az egy nehézség van a' Batizi' Katechismusára nézve, hogy Lámpe azt Batizi Mihálynak tulajdonítja: ezen Zsinatban pedig Batizi András volt jelen. De egy az, hogy Lámpe sokszor a' nevekben is sokott hibáznj; más az, hogy ő azon Batizit, a' ki a' Kérdésben lévő Katechésist írta, úgy határozza meg hogy ki legyen, hogy úgymond; az a' Batizi ez, a' ki *Dévalival és Szilvásiival Újhelyt és Drágfi, Gáspárt 1530 táján reformálta: Ugyde Katona Gelei az, ő Praeconium Evangelicum nevű munkájának Elöl-járó Beszédében, mellyet 1638-ban adott-ki, elő-számlályán a' leg-első Reformátorokat, Batizi Andrászt írja a' Drágfi Reformátorának, és Batizi Mihályról nem is szól.* — Páriz Pápai is Batizi Andrásnak tulajdonítja Újhelynek és Drágfiinak reformáltatását: Lámpe pedig ezekből, és ezeketán írta a' maga Historiáját: és így, az itt kérdésben lévő Katechismusnak, Batizi volt

a' szerzője, hanem a' nevét Lampé terjesztette el, ő utána írta őszint tévedésből a' Magyar Athenás' Írója is, hogy Batizi Mihály írta ezt a' Katekhesist, — Bod György pedig a' Régiségekből őszve-szedvén a' leg-elsőbb Reformátorok' neveit, és érdemeit, világosan állítja, hogy Batizi András írta ezt a' Katechesist, így szólván: *Batizi Andreas' Catechesim Fidei rudimenta complectentem ediderat, quae diu in usu fuit, et loco Normae discentibus: az az „Batizi „András adott-ki egy Katekhismust, mellyben a' Vallás' fundamentum foglaltatnak, „bé, a' melly soká' kézből-forgott, és a' „Tanulókra nézve Norma helyett szolgált, „Mínd ezekből világos, hogy Batizi András azon Katekhismusnak Írója, mellyről Lampé azt mondta, hogy leg-régibb Református Katekhismus Batizi tehát Református Ember lévén, Református Papokkal együtt volt jelen az Erdődi Zsinatban: e' szerént az Erdődi Zsinat Reformátusok' Zsinatja volt. (a) Mivel pedig Szathmár Németi azt írja, hogy az Óvári Zsinatban 1554-ben azok voltak, kik az Er-*

Lásd: (a) *Lampe old. 127, 128 Bod György in Miscell. Tigur. T. 7. old. 35a Rudus Rodiv p. 31.*

erdői és Beregszászi Zsinatban; Óvár pedig 1554-ben Reformáta Ekklésia volt, valamint Beregszász is még régebben, a' honpan való Papságából vitatett Debretsenbe is ama' nevázegetes Kálvinista Prédikátor Kálmántsehi, — de az itt tett végzések is ezt mutatják: (b) következik, hogy az Erdői Zsinat is Református Papok' Zsinatja volt. — Utoljára, igazáníthatni ezt abból is, hogy mivel éppen 1545-ben tartották az Erdélyi Lutheránusok, a' magok Zsinatjokat, és külön a' Reformátusoktól: tehát ezek is a' magokét azoktól, a' mennyire lehetett, most külön tartották. Azt is itt megjegyezvén, hogy midőn a' Beregszászi Zsinat 1552-ben a' Brentiánusok és a' Consubstantiatiót tartó Magyar Papok ellen, az Úr' Vatsorájáról való igaz értelmet meg akarta állítani, az eránt való végzéseit ezen Zsinat' Actái' 1-ső Tzikkelye szerént így tette: *Confessio vera de Sacra Coena in Synodi Superioribus exhibita rohorata est*, az az, az Úr' Vatsorájáról a' fellyebb való Zsinatokban meg-írt Vallásté-

---

(b) Lampe, oldal. 106. Németi Dominic: *Elbeszélés*. — Közönségesen lásd ezen Zsinatról Párizspápai 1. 35. — *Sinai Vindicta*. 16, 54.

rel erősített meg; Ugyde a' Beregszászi Zsinat előtt, az Ekklesiái Históriak szerént, csak Erdődön és Temesváron, vagy mások szerént Toronyán voltak még Magyar Országban 's azon a' részben Zsinatok: mikor hát a' Beregszászi Zsinat a' többes számban szól az eddig volt Zsinatokról: látni való, hogy azzal az Erdödi Református Papok Zsinatjára - is tzelez; és mivel a' Beregszászi Zsinatban az Ur' Vátorájáról csak az a' Confessió erősített meg, melly már a' fellyebb való Zsinatokban íratott; most pedig ezen Zsinatban a' Brentiánusok és a' Consubstantiatiót tartók ellen tették ezt a' határozást: következik, hogy az Erdödi Zsinat szintúgy Reformátusoké volt, mint a' Beregszászi Zsinat.

1549-ben *Tornán* (mellyen sokan *Ribi*-nival *Toronyát* a' Drágfi jószágában való helységet, mások pedig *Lámpével* és egyebekkel *Temesvárt* értik) a' Református Papok által Zsinat tartattatván, hogy a' Hittől, mellyről már az Erdödi Zsinatban egy Confessiót írtak, kivált a' *Prédikátoroknak* *Erköltseik* ne különbözzenek, a' *Prédikátoroknak kötelességeikről, magok viseletekről, és ruházatjokról*, XIII. Tzikkelyekbe befoglalt végzéseket hoztak; de a' mellyek a' maradékra által nem jöttek. Annyi ebből

világos, hogy a' mennyire tudhatni, a' Reformátusok leg-elsőben itt írtak magoknak Cónonokat.

1549 ben Augustusnak 22-dikén Lötseben öszve-gyűlvén az Eyangélika Vallást tartó öt Szabad Városoknak, tudniillik: Lötseinek, Kassának, Bártfának, Eperjesnek és Szebennek Követjei. hogy magokat sem Anabaptistáknak, sem nem Sacramentariusoknak lenni meg-mutassák, egy Confessiót írtak, Stökelius Leonárd foglalván azt stýlusba, és azt még 1549-ben 1-ső Ferdinándnak bé-mutatták.

1550-ben Toronyán, akár mások szerént Temesváron, másod ízben Zsinat gyűjtetett, mellyben a' Püspökök' Kötelességeiről, 's az Ekklesiák' Visitalása' módjáról, 's az ő hatalmokról 19. Tzikkelyekben foglaltt rendelések hozattattak.

1552-ben December 1-ső Napján 15 Református Predikátorok *Bereg-szászban* öszve-gyűlvén, bé-vétetett az Úr Vatsorájának igaz Tudománya, — a' bűnökről való közönséges Vallás tétel; — meg-vettettek pedig a' fulbe gyónás, — az Oltárok, — és a' Papok' ki-fizetése' ki-állításáról-is végeztett.

1552-ben az Erdélyi Szász vagy Lutheranus Papok *Szebenben* öszve-gyűlvén, a'

Reformátusok ellen Kánonokat hoztak; új Papjaikat az Augustána Vallás-tételre, annak Apológiájára, a' Luther' nagyobb és kisebb Katechismusára, és a' Smalcáldiai Tzikkelyekre meg-esküdtették.

1553-ban Februarius 6 nap, az Evangelikus Prédikátorok *Szebenben* öszve-gyűl-vén, Wiener Pált meg-tették Püspöknek, a' ki itt az Új Papok Ordinálásához hozzá fo-gott leg-elsőben.

1554-ben Aprilis 4-dikén *Ovárban* Csenger mellett a' Drágyi jószágában öszve-gyűl-vén a' Református Prédikátorok, az Óltá-rok és Képek ellen végeztek; mellyeknek le-rontását a' Magistrátus' jussának és köte-lességinek írták lenni. Ezen Zsinatban tet-ték-meg az Ovári Református Prédikátort Tordai Demetert a' Túl a' Tiszai Superin-tendencia' második Püspökjének, és 12 Val-lást illető Kérdésekről-is disputáltak. *Haner*, a' ki ottan ottan szembetűnőképpen részre hajló Író, azt állítja, hogy ezen Zsi-natban 89. Prédikátorok, és sok Nemes U-rak voltak jelen, azt-is állítván, hogy itt a' Lútheránusok' értelme állítatott-meg az Úr' Vatsorájáról. Mások pedig, mint Gelei, Németi, Sinái, Lámpé, azt tartják, hogy itt, mint Reformáta Ekklesia' kebeleben tar-tott Zsinatban, éppen azok a' Papok lettek

vólna, a' kik az Erdödi és Beregszászi Református Zsinatokban jelen voltak. Meg kell azonban jegyezni, hogy e' volt a' leg-első Zsinat, melyet a' Stancarus' értelme ellen tartottak az Atyák, kárhoztatván ugyan ekkor 9. Tzikkelyekben az ő értelmét.

1558 körül írják Lámpe, és Ribini, hogy tartatott a' *Tsengeri Zsinat*, mellyben az ott lévő Református Prédikátorok egy nevezetes Confessiót írtak: de mivel ennek készítője *Mélius Péter*; ő pedig még csak 1568-ban lett Debretzeni Prédikátorrá, és így még ekkor csak közönséges Pap lévén, olly Auctoritása nem lehetett, hogy a' Confessió' Írását ő reá bízták vólna; azonban nem elébb, mint 1570ben nyomtattatván ki ez a' Confessió: úgy lehet gondolkodni, hogy később tartatott ez a' Zsinat, mint közönségesen íródik. Annyival inkább, mivel *Mélius Péter* 1570-ben *János Királynak* írt Levelében, mellyben ezt a' Confessiót neki ajánlja, úgy ír, mintha ez a' *Tsengeri Zsinat* éppen ekkor tartatott vólna. — Egyébaránt azért igen nevezetes ez a' *Tsengeri Zsinat*, mivel a' Lutheránusoktól való el-válások a' Kálvinistáknak itt, és ezen Confessió által ment tökéletességre.

1567-ben

1557-ben Junius' 13. dikán *Kolosváron*, tartatott Zsinat az Evangélikusoktól, Kálmántsehi és több nevezetesebb Kálvinista Papok ellen. — *Szabemben* pedig ugyan ezen Efstendőben, a' Reformáta Ekklesiájának Ur' Vatsorájáról való Tudománya, mint Haner írja, kárhoztattaott, — e' mellett rendelkezett, hogy a' Pap a' Sákramentom' kiszolgáltatásakor, és az abszolutiókor fejérszínében öltözködve légyen, és hogy a' magános fülbe gyónás megtartatik, s a' t.

1562-ben az *Egri Várban* össze-gyűlt a' Nemesség, Polgárság, és Vitézi Sereg alá írta Nevét a' Mélius Péter, nem pedig Szikszai Hellopæus Báliat által készített Vallás-tételnek; és hogy azt fogja hinni, arra meg is esküdt: mellyért I. Ferdinánd előtt vádaltatott, de a' miből az magát könnyen ki-mentette.

1562-ben és 1563-ban tartattak a' *Tartali és Tordai Zsinatok*, mellyekben, minnelölte a' *Genevai Confessió*nak az odgyűlt Papok Nevüket alá írták volna, magok is készitettek egy Confessiót, kezdvén 1562-ben *Tartzalon*, 1563-ban pedig *Erdélyben*: *Tordán* végezvén ezen Zsinathéli üléseket. Azt mondja Haner, hogy ebben az Efstendőben leest: leg-nagyobb csapás a' *Lutheránus Valláson*; mivel még a' *Luther*' tu-

dományát valló Székelyek és Magyarok, sőt a Szászokból is sokan ezen Elztendőben a' Kálvin' Tudományát vették-bé, a' mi- nek a' Tordai Zsinat nem-utolsó oka volt. Valamint a' Tartzali okozta azt; hogy Pe- rényi Gábor a' Vittembergai és Lipszai A- kadémiában, a' két Protestáns Felekezet között fenn-forgó Kérdéseknek végső meg- határozása és annak meg-hozása végett fel- küldötte Turi Pált, és Sólthi Bernhádot; a' kik Kálvinista fővel jövének-haza, már ré- gen ide haza is annak értelmét követvén, a' Lutheráná Vallásnak nem-kévéskárt tettek.

1564-ben Enyedén tartották az Erdélyi Protestáns két Felekezetek egy Zsinátot; a' hová II-dik János Király Királyi Biztos- nak Blandrata Györgyöt küldötte oly vé- gül, hogy a' Feleket az Úr Vatsorájáról va- ló értelemben egyesítse; és ha az lehetet- len volna, azon esetben parantsolta a' Ki- rály a' Zsinathoz küldött Levelében, mel- lyet Párispápnál láthatni, hogy mindenik Felekezet azonhal magának külön Superins- tendenset válasszon.

1566-ban Januarius 22-dikén Gömzén tartatott egy Zsinat, mellyre a' Tifza mel- lyeki Refórmátus Prédikátorokat; Károli Gáspár a' Kassai völgyön levő Ekklesiáknak Esperestje meg-hívta; a' hol-minekutána

a' *Genevai Confessió*nak ök is a' Tartzali Zsinat' formájára neveket alá-írták: disputáltak Egri Lukás, és az ő követői ellen, kik a' Kristus' Istenségét tagadták; de mikor több napok után is semmire se mehettek vele, a' Zsinat el-oszlott, 25 Tzikkelyekből álló Kánonokat hozván, és némelly Ekklesiái dolgokról, valamint esen Gyűlés tseljáról is, a' Tiszán túli Reformáta Ekklesiákhoz egy szép Levelet küldvén.

1567-ben Februáriusnak 24. dik, 25. dik, és 26. dik Napiján *Debretzenben* tartott egy igen nevezetes Zsinat, Mélius Péter' Elöl-ülése alatt, a' mellyben XVII. Roperestsegoknek Követei voltak jelen. Itt elsőben is alá-írták Neveket azon *Confessió*nak, mellyet Mélius készített. — Azután a' *Tsengeri, Genevai, és Tartzali Confessiók*ról való meg-eggyezéséket adván, a' *Helvetika Confessió*nak is, melly itt és ekkor esett meg Magyar Országon leg-elsőben, neveket alá-írták. — Ekkor hozattak az úgy nevezett *Maiores Canones*, mellyek 72 Tzikkellyekben foglalva illy titulus alatt: *Artiqui ex verba Dei, et Lege Naturae compositi, ad conservandam Politiam Ecclesiasticam in Ungarica Natione, et formandam vitam Christianam in omnibus ordinibus necessariam*, Debretzenben 1567-ben a' Kris

tas' Ekklesiájának dedicáltatva ki-nyomtattak, mellyeknek 52-dik Tzikkelyében rendeltetett, hogy a' Heidelbergai Katechismus a' Templomokban magyaráztassék. — Ugyan ezen *Maiores Articuli* 1577-ben a' Váradi közönséges Zsinatban helyben hagyattak, és éppen ezen Zsinatban *Göntzi György* Debretzeni Prédikátor, és Superintendens, 26 Tzikkelyekben a' *Maiores Articuli*nak Lelkét be-foglalván, azokat a' Zsinat helyben hagyta, és *Articuli Maiores* név alatt még 1577-ben Vittembergában; az oda menő Deákokra bízván a' dolgot, *Göntzi György* ki-nyomtattatta, és ezek mind ketten Váradon 1591-ben újra, és együtt ki-nyomtattattak. Ezen két rendű Artikulusok *Appenzelenek* pedig azon Artikulusok hívatatnak, mellyek a' *Fasnadi* 1633-dik Elztendőbeli Zsinatban; az 1597-től 1633-kig tartott Zsinatok végzéséből mint hasznosok ki-irattattak, mellyeket 35 Tzikkelyekben ugyan 1633-ban *Keresztesi István* Debretzeni Prédikátor és Superintendens Debretzenben ki-nyomtattattott, mellyekkel éltek az Ekklesiák nagyobb részént egész 1649-ig, a' mikor a' Gelei Kánoknak Fejedelmi authoritással ki-nyomtattatták. — Disputáltak végtére a' Sabellianusok és Socinianusok ellen hét nevezetesebb Thésisekről.

1568-ban Januarius' 6-dikán híva ttattak-
 őszve a' Predikátorok még Erdélyből. is
Szikszóra, előre meg-kérettetvén *Svendi László*
 Császári Fő Generális egy Levél által,
 hogy ezt a' Zsinatot, melly Egri Lukács és
 egyéb Ariánusokra nézve tartatik, ne til-
 tassa-meg; sőt küldjön közikbe egy Magyar
 Fő Urat, a' ki tanúja légyen a' Zsinat' mu-
 káinak, 's a' ki kényszerítse a' meg-neve-
 zendő Ariánusokat a' Zsinat előtt meg-je-
 lenni: azomban az Erdélyi Predikátorok-
 nak is adjon *Salvus Conductust*, vagy bátor-
 ságot ígérő Levelet. Őszve-gyültek hát itt,
 13 Esperesteken kívül, XVIII Vármegyebeli
 sok Predikátorok; és mivel az egész Ma-
 gyar Országi Ekklesiában sok baj vólt az
 Ostyának és Kovásztalan Kenyérnek meg-
 tartásáról, vagy meg-nem tartásáról, mint
 erről a' Göntzi Zsinat is a' Túl a' Tiszai
 Papokhoz küldött Levelében panaszolkodik:
 tehát itt leg-elsőben is ezt vette-fel a' Zsi-
 nat, és közönséges akarattal a' végeztetett,
 hogy minden Tisza mellyéki és Tiszántúli
 Reformáta Ekklesiákban az Ostya és Ko-
 vásztalan Kenyér helyett, közönséges ren-
 des Kenyérrel kell az Úr' Vatsorájában él-
 ni. — Ugyan itt az Antitrinitáriusok ellen-
 is erős Disputatio tartatott. Azomban, mi-
 ert, miért nem? ezen Zsinat félben szakasz-
 tatott.

Ugyan ezen Esztendőben Januariusnak 17-dikén tartatott Egri Lukáts ellen, Svendi Lázár parantsolatjából, 's Hilárius Tamás' Instantiájára, mint egy 45 Prédikátorok által *Kassán* egy Zsinat; mellyben Egri Lukátsal nagy Disputációra kerohedett a' dolog: a' minek a' lett a' vége, hogy Egri Lukáts, kétség kívül Svendi által, tömlötzbe vettetett; honnan való ki-szabadulásáért 1573 - ban a' Papoknak egy Instantiát küldött, mellyben, hogy az Orthodoxusok' értelmét tartja igaznak, meg-vallotta; jóllehet még a' tömlötzben-is ezek ellen beszélt, úgy hogy *Tzeglédi Ferentz Zemplényi* Esperest kéntelennek gondolta magát Patakra ugyan ezen Esztendőben Augustus' 24-dikére egyebek közt a' fogoly Egri Lukáts ellen Zsinatot gyűjteni.

1569. Oct. 10-dikére, Dávid Ferentz és Blandrata György' kérésére, II-dik János Király' akaratjából rendeltetett *Váradon* egy Zsinat, mellyen 60 Orthodoxus Prédikátorok jeientek-meg: a' hol Dávid Ferentz és Blandrata fel-tévén a' magok értelmeket, erős Disputatio tartatott. Utoljára, az Orthodoxusok a' magok értelmeket egy Confessióban a' Királynak ki-jelentették, és Mélius azt a' Királynak ajánlotta.

1576 Augustus 16 és 17 dik napjain tartott *Hertzezsöllösön* az Alsó és Felső Baranyai Reformáta Ekklesiáknak Zsinatja; mellyben jelen voltak 40 Prédikátorok, kiknek neveiket Lampe elő-adja, Veresmarti Illyés Püspök' Elölülése alatt (mert hogy Huszár Gál lett volna itt az Elölülő, az hibásan állittatik, mint az ő életében megmutattuk). Írták az úgy nevezett *Hertzezsöllösi Kánonokat* Deák nyelven; de a' mellyeket *Siklósi Miklós* Magyar Nyelvre ott mindjárt által-fordított, és a' Zsinat' végzéséből *Skaritzza Máté* Rátzkevi Prédikátor, Huszár Dávidakkori Prédikátorhoz (nem Huszár Gálhoz, mint Lampe 's mások hibásan tartják) olly kéréssel megküldött, hogy azokat mind a' két nyelven nyomtattassák; mellyeket ő Pápán 1577-ben Augustus' 14-dikén ki-is nyomtattatott, illy titulus alatt: *Articuli Consensus Christianarum Ecclesiarum, quibus Universitas Fratrum subscripsit. Hertzezsöllösini in Barovia, Anno Domini MDLXXVI. die 16 et 17. Augusti.* — Ennek a' végére e' van nyomtatva: *Subscriperunt Fratres numero 40. absque Rectoribus* — A' Magyar Fordításnak Titulusa ez: *Az Alsó és Felső Baranyában való Ekklesiáknak Articulusi, mellyek Hertzezsöllösön irattattak 40 Prédikátorok jelen voltában, mellyeket mind-*

nyáján jóvá hattanak — Ajánlta Hufzár Dávid a' Deák nyelven valót Skaritzs Má-ténak, a' Magyar nyelven valót pedig Sik-lósi Miklósnak, amazt folyó, ezt pedig kötött beszédben. Ezen Kánon szerént igaz-gattattak a' Túl a' Dunai Reformáta Ekklé-siák-is: a' mint hogy ennek Török István, Pápának és több Uradalmaknak Földes Ura, 's a' Reformáta Ekklesiáknak nagy Jólte-vője, tulajdon kezeivel-is nevét alá-írta; va-lamint egész Pápa Városa-is, és a' Várbe-li Katonáság' képében annak Kapitánya: mint ezt ezen Superintendensia' Canonos Könyvében lehet látni. — Nem tsak azért esmeretes pedig ez a' Zsinat, hogy ez a' leg-nevezetesebb Zsinat a' XVI Században ezenn a' részben; (jöllehet Melius Péter 2 - dik János Királyhoz 1570-ben írt Levelében írja, hogy a' Blandrata' követői Laskón és Tol-nán akkor tájban meg-tzáfoltattak, a' mi azon időben Zsinatokban szokott meg-esni, minthogy ekkor a' Túdósok, mint valamelly szentelt Vitézek, úgy szerették egymást egy-szal Disputatióra ki-hívni, és egymással kö-zönséges helyen meg-vívni) hanem azért is, mivel a' rendre és fenyítékre nézve, ma-is haszna vehető rendelkezéseket tett; a' mi nem-is tsuda: mert ez az úgy nevezett *Maiores Canones*ből van ki-summázva, 's

ez az oka, hogy még a' Köveskúti, Soproni, és Pápai, sőt még a' Komjáti Kánonoknak - is mintegy fundamentumává ezek tétettek. — Egy kovessé meg-ütkezhetik valaki ezen Zsinat' Kanonainak első Tzikkelyében, mivel annak ezen Szavaiban: *A' Hitnek és az Idvességnek dolgaiban semmit mi nekünk e' Világi hatalmasokkal nem kell gondolnunk, a' környütlállásokat 's az időt meg nem tekintő ember holmi Anabaptismusi principiumot gondolhat itt lappangani; bolyott ezt a' Török Birodalom alatt említeni lehetett: de a' rozsz Napkeleti szokások ellen parantsolni-is kellett a' sz. dik. Kánon szerint, hogy még a' Fejedelmek' parantsolatjára-is senki a' gyenge Lednyt öszve ne esküdtesse valami Ifjúval; mert Napkeleten kilentz, tíz, tizenegy esztendősek már alkalmasok a' nemzésre, és szülésre; de ez Északon nem így van. — Meg-kell azonban a' Baranyai Superintendentiára jegyezni, hogy nem ez vólt ott a' leg-első Zsinatok a' Reformátusoknak. Mert mint Sztárai Mihály, ama' nagy Reformátor, Tuknai Miklóshoz 1551-ben írt Levelében írja, már abban az esztendőben *Vulco* és *Vulcovár* vidékein két Zsinatok tartattak.*

Lásd; *Lampe* p. 109. 228 293. — *Túl a' Dunai Püspökök' Históriaja a' Húszár Gál életében:— Tormási János' Ekklesiái jegyzései Kéz-íráásban.*

1550-ban tartottak az Evangélikusok a Murányi Várban egy Zsinatot, mellyben *Friedt Cyprían* a Murányi Vár' Prédikátora által készítettetett Cónonok meg-vi'sgáltat-
tak, és helyben-hagyattak, 's a Felfzente-
lendő Pápek' számára új esküvés' formája
sendeltetets.

1590-ben tartatott a *Csepregi vízfeszálka-
dó Colloquium*; mert ezt Lampe rozfszúl ne-
vezi Zsinatnak: mellyben Bejthe Istvánnal,
ki a Reformáta Vallást hitte, heves disputa-
ció tartatott. Ezen Csepregi Colloquium mi-
att váltak-el végképpen a Túl a Dunai Refor-
mátusok a Lutheránusoktól; mivel Sculteti
Severin, nem György, mint Lampe hibá-
san írta, Bártfai — Murakosi György,
Sárváry, 's más Evangélikus Prédikátorok,
kik a Kristus' testének mindentűt való je-
len vóltát hevesen oltalmazták, azt állíto-
ták, hogy a' ki a *Formula Concordiæ*nak
nevét alá nem írja, az többé ő vélek
egy társaságban nem lehet. Ennek követ-
kezése még Vittembergába-is ki-hatott:
mert az ott tanuló Magyar Lutheránus De-
ákok, arra vették a Saxoniai Fejedelmet,
hogy a' kik ő közzülök a *Formula Con-
cordiæ*nak nevetet alá nem írják, Vittem-
bergából hajtassanak-ki: a' mikor, neve-
zetesen 1592-ben, húszonöt Ifjak, kiknek

fejébe nem fért a' Krisus' testének min-
dennit jelenvaló voltáról való állítás, kén-
telenek voltak Vittembergát el hagyni.

1591-ben Februarius' 10-dikén tartatott
Károlyban egy Zsinat: melly arról is em-
emlékezetes, hogy minekutánna a' Tisza-
mellyéken XVIII Vármegyékbeli, és a' Ba-
ranyai Papság, több már 10 esztendeje,
hogy a' *Gregorianum Kalendarium* ellen har-
tzolt vala; ezen Zsinatban a' Barsi, Abaúji
Vári, Zemplini, Ungvári, Ugotsai, Bere-
gi, Szaboltsi, Baranyai, Pesti, Thúri,
Makói, Károli, Máramarosi, Ermellyéki,
Nagy Bányai, Szathmári, Szilágyi, Váradi,
Debretzeni, 's a' t. Esperetségek közönséges
protestatiot írtak az ellen, ilyen titulus
alatt: *Judicium Ecclesiarum ex verbo Dei in
Hungaria Reformatarum, quo rationes soli-
dæ redduntur, quo minus Gregorianum Kalen-
darium in Ecclesia acceptari possit, in Synodo
Carolini, Anno 1591 10-ma Februarii*: a' mi-
nek főképpen a' vólt az oka, hogy azt a'
Pápa, a' kitől sem ők, sem az Ország nem
függött, parantsolta bé-vétetni. Az egész
Haza is idegen vólt ettől: a' minthogy nem
elébb mint 1599-ben vétetethé az közönsége-
sen, ki-jelentvén hogy azt a' Magyarok nem
a' Pápa', hanem a' Király' Parantsolatjára
veszik egyedül-bé.

1697-ben Januarius 16-án tartattott *Tasnádon* egy Zsinat; a' hol meg-engedtettt, hogy az olly Ekklesiába-is szabad menni Papnak, a' ki meg-hívattatik, a' mellyben a' Gregorianum Kalendarium vétetott-bé. Ugyan itt határozottatott-meg, hogy a' *Sántos Innepök* tsak két' és nem három nap tartassanak.

1610-ben Nov. 7-dikén *Váradon* tartattott Hodászi Lukás Püspök alatt, Szilvás Újfalusinak mozgási ellen egy Zsinat; mellyben az Erdélyi Püspök Tasnádi Mihályon, és más Erdélyi Föb Pápokon kívül, a' Tifza mellyéki Esperestek közzül-is sokan meg-jelentek. Ezen alkalmatossággal, a' fel-szentelendö Pápok az Ekklesiái hatalomról censeáltattak, mellyröl itt Cánonok-is hozattattak. — Ugyan

1610-ben Martius 30-dikán tartotta *Szolnán* Nádor Ispány Gróf Thúrzo György az Evangelika Ekklesiának azon Zsinatját, mellyben ekkor három Püspökök tétettettek, — 10 Vármegyék Superintendentiák-ra osztattak-fel, — és a' Püspökök', Esperestek', s közönséges Pápok' kötelességeiröl Cánonok hozattak; mellyek ellen akkori Érsek Forgáts Ferentz protestálván, arra írták az Evangelikusok azon Apologiájokat, melly a' *Diplomatika Historiában* ezen Zsinat' e-

gyéb actáival fel-van jegyezve, valamint azon sok Magnások 's világi főbb Uraknak neveik-is, kik ezen Zsinatban jelen voltak; mellyet *Conventus Solnen. isnek* azért nevezett a' Palatinus, mivel Zsinatnak a' neveztetett, mellyben csak Papok voltak jelen.

1612-dik esztendőben 11-dik Novemberben tartatott Pathai István Tpl. a' Dunai Superintendens *Köveskúton* egy Zsinatot; mellyben ez a' buzgó, tudós, és rendet szerető Püspök most nem látván elégségesnek a' Hertzegszöllösi Kánonokat, 55 Tzikket ekből és csak Kézírásból álló Kánonokat hozott illy titulus alatt: *Articuli, seu Canones Ecclesiarum in Comitatibus Soproniensi, Castriferrei, Veszpremiensi, Zaladiensi, &cet. constitatarum in Confessione Verbo Dei unitarum, et Christianæ Charitatis vinculo coniunctarum, — promulgati per Ven: Superintendentem D. Stephanum Pathai nunc in Synodo Köveskúti-nsi Novembriis Undecima die celebrata Anno Domini 1612.*

1626-ban September 13-dikán tartotta a' Samariai vagy Csallóközi Superintendencia a' maga Zsinatját, *Komj-ton*, hol az úgy nevezett *Canones quinque Classium*, vagy *Öt Szakaszokra vagy Részekre osztott Kánonok* készültek. Ezzel élt a' Csallóközi vagy Felső Duna mellyéki Superintendencia,

Ugyan ezt vette bé 1642-ben az Also Dunamellyéki, vagy Pesti Superintendentia is, ezt Magyar Nyelvre által-tévén, és illy titulus alatt ki-nyomtattatván: *Az Egyházi jó rendtartásoknak írott Törvényei, mellyek öt részekben foglaltattak. Magyar nyelvre pedig az egygyűgyű Prédikátorokért és azokért, kike' nyomorúlt földön a' külső avagy Polgari rendben Pátronusi az Ekklesiának, hogy értsék ök is jó rendtartásunkat, és törvényeinket. Ki-botsáttatott Pest, 'Sótt, Pilis, Nagy és Kis Hont, Tolna Vármegyékbéli Prédikátoroknak költségével Váradon 1642-ben. Kik által készítették pedig a' Komjáti Kánonok, és kik 's mitsoda Ekksiák' Papjaik voltak azon Zsinatban jelen, mellyben ezek ki-hirdottettek? az arról való eredeti jegyzések el-veszvéen, nehéz meg-határozni; azt mindazáltal tudjuk bizonyosan, hogy ekkor *Samariai János Halászi* Prédikátor volt ezen Superintendentiának Püspökje. Györi *Bálint Endrédi* Prédikátorról, és a' Barsi Ekklesiái Megye' *Esperestjéről* is íratik, hogy *Samariai János* Püspök alatt ő lett volna a' Zsinatok' Notáriusa. A' Zemplini Ekklesiái Megye' Protocollumában pedig, a' mondattakon kívül fel-vagynak jegyezve az ezen Superintendentiában 1632-ben élt nevezetesebb Papi emberek; mint p. o. *Nemes-népi Dániel**

Komjáti Prédikátor, és az Érsekújvári Ekklesiái Megye' Esperestje, — *Ag Magyar Jahab* Komáromi Prédikátor, és azon Ekklesiái Megye' Esperesetje — *Szentzi Coriarius*, vagy *Csismadia Lukács* Samariai Prédikátor, és a' Mosonyi Ekklesiái Megye' Esperestje. Már mivel a' jegyzés csak kileltz estendővel ifjabb a' Komjáti Kánonok' hozattatásánál: igen hihető, hogy mind ezek a' nevezetes emberek a' Komjáti Zsinatban, és ezen Kánonok' hozattatásakor jelen voltak.

1680-ban, A' Hertzegizölköni és Köveskúti Kánonok' fogyathozásinak ki-pótolása végett tartott *Kanisai Pálfi János* Pápa egy Zsinatot, mellyben közelebből megvan határozva, hogy mit kell érteni a' Presbyteriumon, 's kik a' Püspöki Consistoriumnak, (ekkor már a' Zsinatokátágy-is nevezvén, mint 1622-ben a' Szecseptai Zsinatot Thurzó Stanízló akkori Nádor Ispány az azt meg-erősítő *Diplomaticus* Leveleiben) rendes Tagjai's a' t. Ezen Kánonok mind eddig-is csak Késztásban állának, ezen titulus alatt: *Articuli Ecclesiarum Orthodoxarum Cisdanubianarum in Comitatibus opronienzi, Veszpremienzi, Szaladiensi, Somogyiensi, et Castri ferrei existentium, per Ven. Joannem Paulidem Cantuicum, eorumdem Ecclesiarum Episcopum, in Synodo Generali Papensi, Anno 1630, d. 18-a et 19-a Junii celebrata promulgati.*

1646-ban Junius 10-dik napján Szathmár Némethiben tartatott Nationalis vagy Nemzeti Zsinat; mellyre okot adott Tolnai János, a' ki az eddig való Püspöki igazgatást akarta fel-forgatni. Meg-hívattattak pedig a' Papok I-ső Rákóczi-Fejedelem akaratjából, Katona Gelei István Erdélyi Püspök által, ki a' Zsinatnak is Elöljárója és igazgatója volt. Jelen voltak az Ekklesiának küldöttjei szentzen, és szoken kívül sok Egyházi és Őri Renden lévőek: kik által a' Tolnai Jánosnak, Kerésztyúrt Istvánnak, Pórsalmi Jánosnak, Köleséri Mihálynak, Györi Istvánnak, Huszár Sándornak, és Kovásznai Péternek, mint az Ekklesiák igazgatást fel-forgatóknak és *mixtum Presbyteriale regiment* be-hozni akaróknak dolga felvétel lett; és mindnyájan, míg értelmeket meg nem változtatják, hivataljoktól meg-fosztattak. Ezen Zsinatnak Munkái két Notáriusok által meg-írattattak, — egyiser mind pedig Katona Geleire rá bízott, hogy az eddig hozatott Kánonokból írha egy Kánonos Könyvet, mellyet Magyar és Erdély Országban követnének az Ekklesiák. Ő tehát az Ekklesiái Törvényeket Száz Tszkelyekbe befoglalván, azok Világi és Ekklesiái két Gyűlésekben fel-olvasattak, helyben hagyattak, és a' Fejedelemtől meg-örökösítették,

síttettek, 's 1649-ben elsőben ki-nyomatá-
sították.

1652-dikben Januarius' 10-dikén *Tót Pro-
nán* Kalinka és Dubravius nevű Superinten-
densek Zsinatot tartottak; mellyben végez-
tetett; hogy a' Püspökök Cándidálásabeli
jus egyenlőképpen légyen a' Világi Uraké,
és a' Superintendenseké; úgy pedig, hogy
mind a' két Fél, két két Személyt cándi-
dáljon azon Hívatalra. Ugyan ezen Zsinat-
ban a' Szolnai Zsinatnak eredeti Actái elő-
hozattatván, a' Városok is azokat helyben-
hagyták.

VI. T Z I K K E L Y.

A' Magyar Bibliáról.

LX. §.

*A' Protestánsok által Magyar Nyelvre fordít-
tott nevezetesebb Bibliákról.*

Mivel a' Protestáns Vallás a' Bibliát teszi
minden Vallásbeli dolgoknak egyedül való,
és Fő Bírójául; de tapasztaltatott is, hogy
ott terjedt el leg-könnyebben, 's fundamen-
tomosan is ott állapotott meg ez a' Vallás,
a' hol a' nép' kezében is Bibliák foroghat-

Y

tek : tehát mindjárt a' Reformatio után azon voltak Tudósaink, hogy a' Bibliát Magyar nyelvre által- tegyék; úgy hogy már 1552-ben; az Apokrifus Könyveket ki-vévén, mellyeket a' Protestánsok nem is tartanak a' Kánonból valóknak, az *egész Biblia* Magyar nyelven olvastatott, és az egész Országban el-terjedt. Innen ama' nevezetes Debretzeni Zsinatban 1567-ben már törvényül is tétetett, hogy a' tudatlanabb Prédikátorok a' Magyar nyelven ki-adott, a' tudósabbak pedig, a' Deák és Magyar nyelvűeken lévő Bibliát szerezzék-meg magoknak; (a) és így midőn Károli Gáspár azt írja az ő általa fordított Bibliának Előjáró befejezésében, hogy még ő előtte a' Biblia Magyar nyelvre nem volt egészen fordítva, ezzel vagy oda tzelez, hogy az Apokrifus Könyvvel még az ő idejéig nem voltak Magyar nyelven ki-nyomtatva, vagy pedig a' Heltai kiadásának minden darabjai kezébe nem akadtak.

A' XVI-dik Században tehát az egész Új Testamentumot Magyarra fordítva kiadta leg-elsőben *Silvester, vagy Erdösi János*, születésére nézve Sziner Várallyai fi., Új

---

Lásd: (a) *Canones Matres, Art. 48.*

Szigeten, Vas Vármegyében, illy titulus alatt: „Uj Testamentum Mag'ar n'elven, „mellet a' Görög és Diák n'elvből újonnan „fordytánk a' Mag'ar népnek keresztyén „hűtben való ippülísire. Nyomtatattott-új „Szigetben, Abádi Benedek által 1541. 40. „Ezen fordítás, 1574-ben újra ki-nyomtatott Bétsben. — Mivel pedig Erdősi a' Móses' és több Proféták' Könyveiből számos Szent Írásbeli helyeket, az ő Magyar Grammatikájában, melly a' leg első Magyar Grammatika, melly 1539-ben Junius' 14-kén ugyan itt Ujszigeten jött-ki, le-fordított; (b) mivel e' mellett, az általa le-fordított Biblia' eleibe Magyar Distichonokban Profétákról, 'Sidó nyelvről van szó, 's különösen azt mondotta; hogy a' mint az Isten 'Sidó nyelven szóllott régen, azt most Magyarúl-is mondja a' Magyar népnek: (c) ezekből azt

Y 2

(b) *Veszprémi az első Magyar Grammatikáról.*

(c) A' nevezett versek így vagynak:

„ A' Magyar Népek ki ezt olvassa.

„ Proféták által szólt régen néked az Isten,

„ Az kit ígért, ímé végre meg-adta fíját

„ Buzgó Lélegvel szóll most-is néked ez által,

„ Kit hagyta, hogy hallgass, kit hagyta hogy te kövess.

„ Néked azért ez lön Profétád, Doctorod ez lön.

Handwritten note in cursive script, partially illegible.

Handwritten note in cursive script, partially illegible.

Handwritten signature or initials.

lehet gyanítani, hogy Erdősi az Ó Testa-
mentomot-is Magyarra fordította, de ezen
nyomtatásból már ma sohol Exemplár se ta-
lálattik.

Heltai Gáspárról bizonyos, hogy az e-
gész Bibliát Magyarra fordította, ést azt V.
Darabban 1551 — 1561 esztendőekben, na-
gyobb részént *Csáki Mihály Fő Úr* költsé-

- „ El-veztt, és nyomos itt nem lehet az te neved.
„ Itt az írásban, szól most is néked ez által
„ Hűtre hív mind, hogy senki ne mentse magát,
„ Az ki 'Sidóul és Görögül, és végre Deákul
„ Szóll vala régen, szól néked az itt Magyarok.
„ Minden népnek az ő nyelvén, hogy minden az Isten
„ Törvényén álljen, minden imádja nevét.
„ Itt vagyon az rejtek kints, itt vagyon az ki-fo-
lyó víz'
„ Itt vagyon az Tudomány, melly örök életet ad.
„ Lelki kenyér vagyon itt, mellyben mikor észel,
örökké
„ Elsz, melly a' Mennyből szálla's, halálra méne.
„ A' ki teremtt téged, meg-vált örök életet-is ad
„ E' Szent által, nints több bizodalmad azért.
„ Ennek azért szolgálly mindenkor tiszta sziveddel
„ Ennek mindenkor, tégy igaz áldozatot.
„ Tégedet-is hozzá viszen, és nem hágy mikor így
mond:
„ Bóldogok el-jövetek. vezfszenek el gonofzok,
„ Silvester János írja „

Ribisi Mem: T. 1. old. 5s.

gén ki-adta; segítségül lévén neki a' fordításban Gyulai Istvan, Ozorai Istvan, Vizaknai Gergely, Kolosvari Ref., Tudósok. — Sem az Erdősi, sem a' Heltai Bibliája nem voltak versekre olátva, hanem csak Részekre. Ellenben:

Mélius vagy *Horhi Juhász*, az Új Testamentomot Magyarra fordítván, és versekre is fel-olátván, 1667-ben Szegeden ki-adta; de ez már olly ritka ki-adás, hogy némelyek abban is kételkednek, ha volt-e valaha, vagy nem; azomban *Ember Pál* világosan mondja, hogy ő ezt a' nyomtatást a' régi Szathmári Bibliothekában látta. — Horányi pedig ezt is hozzá teszi, hogy az ő Bibliothekájában ez a' nyomtatás egész művétől meg-van. (d) Ugyan *Mélius* a' Sámuel és Királyok dolgairól írt könyveit megmagyarázva 1666 Debretzenben ki-adta. — Ő

Félegyházi Tamás Debretzeni Predikátor az Új Testamentomot is-fordította, és szép jegyzésekkel meg-örégbitette, melyet az ő halála után Göntzi György Predikátor

---

(d) *Lampé* old. 728. — *Alex: Horányi Memor. Hung. P. II* old. 604 így szól: *Ratum et illarum exemplar in mea conservatur Bibliotheca.*

tor társa versekre fel-olttván, 1586-ban Debretzenben ki-adott, eleibe téve a' Könyvnek Debretzen' tizerét. —
 A' Tseptégi Collegium is ki-adta az Uj Testamentumot Magyarul.

Az egész Bibliát Apokrifus könyvekkel együtt pedig, Sidó és Görög nyelvekből, de a' Justinus és Tremellius Deak fordításából is, Magyarra fordította Károli Gáspár Göntzi Prédikátor, melyet 1600-ban két vastag foliában Rakózi Sigmund és Batori Sigmund és Batori István segítségével, és az utolsónak Falujában Vésolyban, hová azért vándorolt a' Typographia, most Károli magatehez közel lakott, ki-adta, és ezen Fordítással élnek e' mai napig Hazánkban a' Ref. Ekklesiák. Károli Fordítása ellen nem néveltek ki fogásokat Kaldi György De'suita; hanem emellett Döngécs Péter Benedi Református Prédikátor Magyar nyelven egy Apologiam írt, melyet Károly Behervárban 1650-ban ki-nyomtatott. Fejében valóban hasznos életű tudós Eszernői Epitaphiuma olvasható.

*Patria Carolinum, — Hospitium Wittemberga, —
 Chatedra*

Et tumulus magno Göntzia terra viro est.

..... — .....

.....

(e) Horányi Mem: Hung. T. 1. old. 491.

az: az: *IMBROGLIO* 1600.
Károly volt a' Hazám; *Vitttemberg*ben tanultam.
 Pap voltam *Götzön*, itt temetének is el.

A' XVII. Században voltak sokan, kik a' Magyar Bibliának ki-adásában serények voltak; kik többnyire a' Károli fordítást tartották-meg. Így 1607-ben Bártfán a' Károly Jakab' hetűvel, mint Bod Péter' fia az Erdelyi Feniksben; kezdtek nyomtatni magyarul a' Bibliát; 's hogy végig nem nyomtatották azt térszi okául: mert meg-ijedtek a' község magyarságtól, de mivel a' fordítás Károlié volt; látni való hogy másnak kellett a' felbehagyás' okának lenni. — 1608-ban Hanóviában; — 1612-ben pedig Oppenheimban adta ki *Molnár Albert* a' Vi'soli Magyar Bibliát: mellytől amazok abban különböznek, hogy a' Vi'soliban esett hibákat Molnár Albert meg-jobbította, 's az alkalmatlan szollás formákat meg-változtatta, e' mellett a' Részeknek rövid Summá-jokat eleikbe írta, — a' parallelus, vagy azon-egy értelmű helyeket pedig a' szélére jegyzette-fel, — utoljára a' Zsoltárokat Magyar versekben és Frantzia Nótákra szabván, mind a' két ki-adásban a' Biblia' végére nyomtatta, az utolsóban a' Palatinausi Katekhesist, Szára'zi fordításából, és az Ekklesiái Agendát is, hozzá adván. — *Jánson*

János Amsterdami Typographus I-ső Rákó-
tzi György' és mások' indításából 1645-ben
a' maga költségén a' Mohár Albert' ki-adá-
sá szerént való Magyar Bibliát ki-nyomtat-
ta; ismét külön az Új Testamentomqt. —
A' *Várad* Bibliáról ezeket jegyezzük meg.
Így nevezetik ez a' Biblia, mert Váradon
kezdték a' nyomtatását. Hozzá kezdtek
pedig 1657-ben Váradon, és 1661-ben Ko-
losváron végezték el annak nyomtatását:
mivel Ali Basa 1660-ban Váradot meg-gyévén,
a' Vár' fel-adásának fel-tételei szerént, az Exem-
plaroknak nagy részek, — (4000 a' Várban
el-vefvén) a' Typographiával együtt Ko-
losvárrá költöztetett- által. — Meg-indítot-
ta pedig a' Várad Bibliának ki-nyomtatta-
sát I-ső Rákótzii György, a' ki 1638-ban
meg-parantsolta a' Tractusok' Esperestjeinek,
hogy vizsgálják meg az eddig való fordítá-
sokban lévő hibákat. Meg-halálozván pe-
dig Első Rákótzii György, az ő Özvegye a'
hegyes Lorándfi Zsuzsánna Angliából a'
Polyglottát meg-hozatta, melly szerént az
Eredeti nyelvekhez értökkel az eddig volt
Fordításokat meg-jobbította, és rövid ma-
gyarázásokkal a' Várad ki-adást meg-vilá-
gosította. — Minthogy pedig Rákótzin ki-
vül Bátori István, Rédei Ferentz, Bartsai
Akés Fejedelmi Emberek, Gyulai Ferentz

és sok más Fő Urak, 's Ekklesiák ezen Bibliának ki-adattatásáért sok költséget ígértek: azért kezdettek 10,000 exemplárokat nyomtatni, 's azon ki-adást mind betűjére, mind papirosára, — mind formájára nézve olly' fényessé és pompássá tenni.

A' Bibliának több ki-adásait, és azoknak egész Laistromát lehet látni *Bód Péter Historiájában*, — *Veszprémi Biographia Medicorum. T. IV. old. 26 — 28.* Leg-jobban pedig *Szombati János* Pataki tudós Professor írta a' Magyar Bibliáról írt rövid tudósításában, melly az úgy nevezett *Peter Ferentz* Bibliájának elejére van nyomtatva.

VII. T Z I K K E L Y.

A' Protestánsok' Confessióirol, vagy Vallástételeikről.

LXI. §.

Mi adott okot a' Protestánsoknak hogy Confessiókat írjanak, vagy a' másoktól irratkat bé-vegyék.

El-szakadván a' Római Ekklesiától a' Protestánsok, azzal vádoltattak, hogy ők az igaz Keresztyén hittől szakadtak-el; és noha a' Szent Íráson kívül semmit nem taní-

tottak; mindazáltal valamint más Tartományokban, úgy nálunk is Eretnekeknek nevezettek: tehát hogy magokat a' feltesztettség alól ki-menthessék, — de Vallásoknak igazságát is meg-mutathassák, — nem csak, hanem még többeket is Vallásokra hozhasznának, — de azon okból is; hogy a' Római és más Ekklesiától magokat megkülönböztessék, és a' Vallásban köztök egygyetértés legyen, 's a' Status is láthassa, hogy az ő Vallások a' Polgári alkotmányra nézve nem csak nem veszedelmes, hanem igen használatos, és jótévő: mind ezen okokból vagy magok irtak Confessiókat, mellyek többnyire olly Zsinatokban készültek, mellyekben az Eretnekek ellen vetélkedtek, és a' Fejedelem Patentsolatjából köteleztettek meg-mutatni, hogy mit kívánnak, — vagy pedig a' külső Országi, de velek egy hiten lévőknek Confessióit vetétké; a' mit azért is tselekedtek, hogy az azokkal való Hitbéli egygyességeket ez által is ki-jelonthessék.

LXII. §.

Az Evangelikusoknak nevezetesebb Confessióiokról.

A' két Hazabéli Evangelikusok csak hamar be-vettek az *Augustai* Vallástételt;

mellyel sok Magyarok már 1530-ban meg-
 esmérkedtek; mivel Iső Ferdinánddal és Má-
 riával a' Lajos Király' Özvegyével az Au-
 gustai 1530-ban tartatott Gyűlésben, hol a'
 megnevezett Confessio a' Császárnak bé-
 adatott, a' Magyarok között is sokan voltak
 jelen. Innen Pomérius Sámuel az Evange-
 lika Vallás' igazságáról írt második Dispu-
 tatiójában azt állítja: hogy az' Augustai
 Vallástétel már azon esztendőben Magyar
 és Tóth nyelvre által fordítástott volna. De
 ha volt ekkor valámi fordítása azon Con-
 fessionának, az' tsupa írásban maradt, és még
 ekkor nyomtatásban világot nem látott;
 mert 1530-ban még Nyomtató műhelyeik sem
 voltak az' Országban a' Protestánsoknak; e'
 mellett még 1633-ban is azt írja Lethenyi
 István Csepregi Evangelikus' Predikátor,
 hogy az' ő emlékezetére még az' Augustai
 Confessio Magyar nyelven nints ki-nyom-
 tatva: *Mivel, úgymond, ez' ideig az' igaz,
 és még nem változtatott Augustana Confessi-
 ónak' Artikulusi la' mi fülünkől az' én emlé-
 kezetemre Magyar Nyelvre fordítva és ki-nyom-
 tatva nem voltak is a' t; e' pedig meg-
 e' lehetett volna, ha 1633-előtt az' Augus-
 tai Vallástétel Magyarul ki lett volna nyom-
 tatva. Azt pedig fordításnak sem lehet
 mondani, mellyet Samarjai János Reformá-*

ius Püspök 1628-ban Pápán ki-adván köz-
lött a' Világgal: mivel az tsak egy darab
része az Augustai Vallás-tételnek. Illyen
lehet a' Göntz Miklós fordítása-is, melly-
nek egy kezem között lévő Kézírásban 1620-
ban kellett meg-esni: mert erről-is, ha e-
gész lett volna, hogy ne tudna valamit Lot-
henyei? Igaz hogy Hontor János tsak ha-
mar Basileából lett haza jövetelével 1541-
után ki nyomtatta az Augustai Vallástételt;
de az nem Magyar Fordítás volt. Ellenben
a' Tót, vagy Tsch nyelven beszéllő Magyar
Országi Evangélikusok 1576-ban, Martini Sá-
muel' bizonyosága szerint, azon a' nyelven
már olvashatták az Augustai Vallástételt.
Egyéb eránt az Augustai Confessióról a' Ma-
gyar Törvény Könyvben név szerint meg-
nevezve nem előbb, mint az 1647 esztendő-
beli Diétának 9-dik Tzikkelyében, va-
gyon leg elsőben emlékezet; valamint u-
gyan az a' Hit regulájaúl 1545-ben Medgye-
sen tartatott Zsinatban vétetett-hé az Erdé-
lyi Szászoktól, 1652-ben pedig a' Szebeni
Zsinatban el-vegeztetett, hogy az Új Prédi-
kátorok annak meg-tartására kötelezesse-
nek. — Így hát a' Formula Concordia,
melly tsak a' vastagabb Evangélikus Prédi-
kátorok, és Világiak Confessiója volt, so-
ha az Országban azon tekintetre nem há-

gott, mint az Augustai Vallástétel: jóllehet arra-is köteleztették némely helyeken az Új Prédikátorok.

Azon Vallástételek között pedig, melyek benn a' Hazában készültek, leg-nevezetesebb a' Felső Magyar Országbeli *Öt szabad Városoknak Vallástételek*, melynek eredete ez: I. ső Ferdinánd akarván a' régi Vallás' vizslya állításáról való végzéseit az Országnek tökéletességre hajtani, különösen Kassa, Eperjes, Lötse, Szeben, és a' Bártfa Szabad Városoktól, melyek leg-nagyobb gyanúban voltak, azt kívánta, hogy írásban adnák-bé az ő Hitekről való Vallástételt: a' mit ezeknek két Királyi Bízatos, kik között egyik a' Vátzi Püspök volt, adott tudokra. Vévén e' parantsolatot Stokélius Leonhárd, mások szerént Radaschi Mihály, meg-írta az öt Városoknak Confessiójokat, melly innen *Pentapolitánának* is neveztetett, húsz Tzikkelyekben. A' Királyi Bízatosoknak 1549-ben, (Lampe roszszúl tette 1530-ra) azután az Egri Püspöknek 1560-ban bé-adott. Ugyan ennek a' Bártfai Zsinathban 22 Prédikátorok írták-alá neveiket.

LXIII. §.

A Reformátusok' nevezetesebb Confessióikról — Genevai es Helvetziai Vallástételek.

Az időnek Vallástételeik között a Reformátusok bé-vették a' Genevait, Belgiumit, és a' Helvetziait.

A' *Genevainak* Szerzője volt Béza, melyet a' Magyar Reformátusok 1562 a' Tartzali, és 1568-ban a' Tordai, 1606-ban a' Göntzi Zsinatokban nevek' alá-írásával vettek-bé: egyfzersmind pedig a' Göntzi Zsinat' 3-dik Tzikkelyében meg-hagyatott a' Papoknak, hogy azt a' Confessiót vegyék meg, és azt olvassák 's tanújják.

A' *Belgák* Confessiója-is esmeretes volt a' Hazában, által-fordítván azt Magyarra Szathmári István Érsekújvári Predikátor, melyet 1650-ben az Amsterdamban ki-adott Heidelbergai Katechesis' végére nyomtatott.

A' *Helvetziai Confessiót* a' mi illeti; ezt nem el-kerülhetetlen szükségből vette-bé a' Magyar Reformáta Ekklesia: mert már 1567-előtt, a' midőn ez nálunk bé-véetett, meg-volt a' Nemzeti Magyar Reformáta Ekklesia' Vallástétele, írván mind a' Hitről mind az Ekklesiái igazgatásról Református Reformátoraink több ízben Confessió-

kat és Ekklészjai Törvényeket. Hogy tehát a Magyar Reformáta Ekklésia különösen a Helvetziai Vallástételt vette-bé, annak okát abban lehet keresni; mivel ezáltal is kívánta a Helvetziai Reformátusokkal való egyetértést ki-jelenteni; de különben is mindjárt azon 1566-dik esztendőben, mellyben ez a bővebb Helvetziai Vallástétel ki-jött, bé-vették azt egyebek között Skótziaiban, Frantzia Országban, és a Szomszéd Lengyel Országban, s ennél fogva tsak hamar nagy híre neve lett ezen Confessiiónak: a mi Hazánkban főképpen az Evangelikusok' tselekedeteinek tromffal való vizsgálta-úthetése vitte arra a Reformátusokat, hogy a Helvetziai Vallástételt bé-vegyék; a kik a Reformátusok és ő közöttök kérdésben lévő Vallásbéli dolgokra nézve, mindjárt az Augustai Vallástételre útaltak: a Magyar Reformátusok is, hogy megmutathassák, hogy nem tsak ők hiszik azt, a mit hisznek, hanem egész Nemzetek és Országok, és különösen éppen azon Város' és Ország' Confessiójára utalhatnak ők is, a hol a Reformáta Vallás kezdődött, és tündöklő ékességben ragyog: azért vették-bé a Helvetziai Vallástételt.

* Bé-vétettetett pedig ez a Confessió 1567-dik esztendőben a Debretzeni Zsinatban,

és ugyan ezen esztendőben September 1-öd napján az úgy nevezett *Articuli maiores*ekkel Debretzenben Ki-is nyomtattatott: ajánlván ezt a' ki-adó Melius Péter II-dik János Fejedelemnek; melly ki-adásban ezen Vallástétel bé-vételéről ezen beszédek olvastatnak: *Az Ekklesiáknak minden Tanítóit, kik Februariusnak 24-dik napján 1567 dik esztendőben a' Debretzeni Szent Gyűlésben a' Tiszának innen. és túl lévő mellyékéről jelen voltak, ezen Articulusoknak, és a' Helvetziai Vallástételnek, melly Tigurumban 1566 dik esztendőben ki-botsáttatott, a' Genevai Ekklesiának Tanítóival együtt, alá-írták neveiket 's a' t.* Jelen voltak ezen Gyűlésben XVII Esperestek; de valamint ezek, úgy a' Dunán túl, és innen, 's a' Török'birodalma alatt lévő Ekklesiák-is bé-vették ezt a' Vallástételt: — sőt hogy ezt a' köz nép-is olvashassa, *Szentzi Tzene Péter* Érsekújvári Prédikátor 1615-ben Aprilis Holnapban Magyar nyelvre le-fordította, és Samarjában ki-nyomtatta. Deákul és Magyarúl pedig együtt leg-elsőben 1616-ban Rhédei Ferentz Bihari Fő Ispán' parantsolatjából Debretzenben nyomtattatott-ki; *a'* mi azután sokszor meg-újítatott, nem csak, hanem a' Reformátusoknak főbb Oskoláikban, mind a' két Házban, különös Professor által ugyan ez a' **Confessio**

Confessio a' nagyobb Deákoknak magyaráztatott-is, és a' Candidatusok-is ebből vizgáltattak-meg, 's mikor meg- esküdtek a' Papságra, a' Bibliát, a' Cánonokat, és ezt a' Confessiót, mint a' Reformátusoknak Symbolikus Könyvét, melly mellett nem Tolérata hanem Recepta Vallás Magyar Országban a' Reformáta Vallás, kellett kezekben tartani. — Az Ország' Törvény Könyvében az 1647 - dik esztendőbeli Diätának 8 - dik Tzikkelyében van leg- elsőben ezen Vallástételnél név szerént emlékezet: de egyebáránt közönségesen ez a' mi Confessiók-is már az 1607 - dik esztendőbeli Diätának 1 - sőt Tzikkelyében meg- említetik: *Sua cuiusque Religio, úgymond, et Confessio — liberum relinquantur, nec quisquam in libero eiusdem usu ac exercitio, a' quoquam impeditur.* Méltó pedig azt-is meg jegyezni, hogy a' Helvetika Confessióról még magok a' Katholikus Tudósok-is meg- különböztetett ditsérettel ízólnak; mint nevezetesen a' Római Anyaszentegyháznak ama' ritka ékessége Bossyét, a' ki azt mondja, hogy „a' Zvingliánusoknak 1566-ban ki-jött Confessiójok, minden Vallástételek közt, nem tsak az Úr' Vatsorájáról, hanem más Hitbeli ágazatokról való Tudományra nézve-is a' legtermészetibb, és leg- együgyűbb; a' melly

Z

„a' mit mondani akar, leg-világosabban és leg-nyilvánban fejezi - ki.“ (a) De nem is sértünk-meg abban senkit-is, ha mi is Bossvétal egyet értvén, ezt az Augustai Confessionál-is tökéletesebbnek mondjuk lenni. Mert az Augustai Confessiót Melánkhton maga készítette: ezt pedig többen; több szem pedig többet lát. Az Augustai Confessio sietve, nehi alkalmas helyen, úgy mint csak a Vendégfogadóban, és rövid idő alatt íródott, 's a' mi szinte olly' fontos környülállás, mindjárt a' Reformatió' hajnalában készült az, mikor még nem voltak minden Hitágazatai jól meg-visgálva; azért-is sok dolognak vagy el-maradni, vagy homályos ki-fejezésekkel kellett elő-adattatni. Innen maga Melánkhton azt mondja, hogy az Augustai Confessio' formuláit, vagy ki-fejezé-

(a) Így szól Bossvét, az ő *Histoire des Variations des Eglises Protestantes* Tom. II. pag. 116. Je dois, ce temoignage aux Zvingliens, que leur Confession de foy est la plus naturelle, et la plus simple de toutes: ce que je dis, non seulement a l'égard du point de l'Eucharistie; mais a l'égard de tous les autres; et, en un mot, de toutes les Confessions de foy, que je voy dans le parti Protestant, celle de 1566 est avec tous ses defauts, celle, qui dit, le plus nettement ce qu'elle veut dire.

seit nem kellfeleltébb sürgetni; mert abban, a' nagy sietség miatt sok el-maradt. Ezen, okból sok ki-fejezések meg is igazítottak, abban, a' mi szülte az úgy nevezett *Variata Augustai Confessiót*, vagy meg-változtatott Augustai Vallástételt. (b) Ellenben ezek, mind másképpen vagynak a' *Helyetika Confessióra* nézve.)

LXIV. §.

A' Hazában írt nevezetesebb Vallástételeik, a' Reformátusoknak.

Az itt mindjárt említett hét Vallástételeken kívül; az Erdődi; és Bregenzszi Confessiókát; valamint a' Dévai Bíró Mátyásé is el-hallgatván, mellyet ő így *három-foglat*; mellyet ma is: *én*ekünk az Isteni tiszteltben; melly így kezdődik: *Minden embernek illik ezt meg-tudni*; — legelső:

A' Tsengeri, így neveztetvén a' *Helységről*, hol ez íródott. Mellyik esztendőben íródott pedig ez a' Vallástétel, nem bizonyos; mert hogy 1557-ben, vagy 1558-ban ez még meg-nem készülhetett, jóllehet Lampe azt állítja, a' *Tsengeri Zsinatra* tett Jegyzék

Z. 2.
 (b) *Ursini Operum Tom. II. pag. 55.*

sekből világos. — Volt pedig ezen Váflástételnek Szerzője *Melius Féter*, melly Debretzenben 1570-ben illy titulus alatt: *Confessio vera ex verbo Dei juncta, & in synodo Csengeriana, uno Consensu exhibita et declarata per Petrum Melium Horstnam*, legelsőben ki-adatott. Igaz, hogy Lampe azt erősíti, hogy ez a *Confessio* már 1570-előtt jóval meg-volt, hanem felégettetvén Debretzen, és a *Typographia* is 1552-ben, azért nem lehetett azt színtén 1570-ig ki-nyomtatni. De mivel az Egri *Confessiót* 1562-ben Debretzenben nyomtatták: hiteltelni való, hogy ha ezakkor már készen volt volna, 1570-előtt ki-lehetett volna nyomtatni: a mit meg-sani állhattak volna a Reformátusok, mivel ezen *Confessióban* jelentették ki világosan, hogy ők a Református Vallást fogják követni. Igen-hihető tehát, hogy 1570-ben készült ez a *Confessio*, melly azután 1611-ben az úgy nevezett *Corpus et Synodagmæ Confessionium fidelium publicarum* névű Gyűjteménybe, melly Genévában jött ki, mint a Magyar Reformátusok közönséges Vallástételek, úgy tétellett be. Ezen Gyűjteménynek 1654-élesztendőbeli ki-adásában ez a *Csengeri Confessio Lengyelek* *Confessiójának* íratik lenni: kétség kívül azért, mivel a ki-adók azt gondolták, hogy Csen-

ger Lengyel Országban van, Innen lett, hogy *Bossuét* a' Csengeri Confessió Szerzőit *Lengyeleknek írta* lenni. (a)

Egri Confessio, — mellynek eredete ez: Midőn Verantz vagy Wrantsits Antal a' Konstantzinápolyi Követséget, I-ső Ferdinánd tetszése szerént bevégezte volna; azért ő 1557-ben Egri Püspökké tétetett; mellyben minekutánna a' Pápától is meg-erősített volna, az ő felettebb-való buzgóságától viseltetvén, az Egri Evangélikusokat, és még azokat is, kik az ő Megyéjében laktak, el-akarta nyomni; mint ez az Egri Káptalan' Nagy Præpostjához 1560-ban Decem-ber' 1-ső napján küldött Leveléből világos. Mellyet látván az Egri Várban lévő minden Lovas és Gyalog Katonaság, kiknek ekkor Zoltai István és Kátai Ferentz voltak a' Kapitányaik, és minden Egri Polgárok, és az egész Egri völgyben lakó Nemesek; meg-esküdtek, hogy ők akármint erőszakoskodjon is a' Püspök, de Vallásokat el-nem hagyják, és magokat a' Vallást illető dolgokban az ő Püspöki botja és jussai alá hajtani nem engedik. Ezt meg-értvén Verantz

---

(a) *Histoire des Variations des Eglises Protestantes* Tom. II. pag. 116 — *Ribini* T. I. pag. 212, 213. —

Püspök úgy írta-le az Egri Katonáságot, Polgárságot, és az Egri Völgyi Nemességet s köznépet, mintha ők a Felség ellen esküdtek volna öszve, és Eger Várát a Törököknek kezébe akarnák jádzeni. Minnek-okaért a Királyi Felség Commissariusokat küldött a gyanúba ejtett Egriekre, kik a dolgot szorosán meg-visgáhnák; a mikor a Kérdésben forgó Katonáság és föld népe Izóval és tselekedettel is meg-mutatta az ő ártatlanságát: de hogy ez foganatosabb legyen, és magokat a Királyi Felség előtt tökéletesen ki-menthessek, s Tudományoknak is helyes voltát meg-mutathassák, és annak szabad gyakorlását meg-nyerhessék; *Mélius Pétert*, kinek Püspöksége alá tartozott ekkor Eger is, meg-kérték; hogy az ő általa a fellyebb való esztendőben írít Confessiót, melly már több Zsinatokban is helyben hagyatott, ki-nyomtatva nekik küldendé meg, mellyet, egy magokat mentő Írást annak eleibe tévén, I. ső Ferdinándnak a Királynak, és a Korona Örökösnek 2. dik Maximiliánnak fel-küldenének, és bemutathának. *Mélius Péter* tehát ezen Confessiót, a Mentő Levéllel s Elöl-járó beszéddel el-készítvén, és a Debretzeni Typographiában (ez abban a leg-első nyomtatás) 1502-ben Februarius 6-kán ki-nyomtat-

ván, az Egrieknek megküldötte, azok pedig Követeik által I-ső Ferdinándnak ugyan ezt bé-mutatták. Ezekből hát következik, hogy

Melius Péter a' Szerzője az Egri Confessiának; mert erre őtet kéri-meg az Egriek; de az Előjáró beszédet is *Melius Péter*, és *Tzeglédi György* Váradi Prédikátor írták-meg, 's minekelötte fel-küldötték volna, Melius Péter gyűjtött egy Zsinatot, mint Püspök Debretzenbe, mellyben azt bé-vették. — Egyébaránt pedig, a' mondott Előjáró beszédben világosan-is ki-mondja, hogy az Egri Confessiót ő írta, így szóllyán: *azért kellett nékem azon Confessiót' olly együgyű és minden tzi-fraság nélkül való beszédet íteni, mert a' Katonásághoz és a' tudatlan Egri völgyi néphez az illy alatt járó beszéd neme illik.* (b). Igaz hogy Lampe, és utána mások-is, azon Confessió' irását *Szikszai Hellopæus Bálint* akkori Egri Református Prédikátornak tulajdonítják: de mivel *Hellopæus Bálint* éppen azon esztendőben

---

(b) *Non in nocentiis verborum veritatem Confessionis involvere, sed ruditate stili manifestare volumus. Equestris enim et Pedestri Ordini, ac hominibus idiotis, digna fuit hæc humilis Confessionis pronuntiatio.*

ment-fel Akadémiákra, mellyben ez a' Confessio bé-adatott Ferdinándnak, 's még mint egy 4 esztendő múlva jött-haza Akadémiákról; e' mellett 1663-ban *Castrensis Lőrintz* volt az Egri Prédikátor; tudjuk pedig, hogy Hellopæus Bálint egymás után, és szakadatlanul hét esztendeig legeltette az Isten' népét Eger Városában, 's még azután rendeltetett Egerbe, hogy Akadémiákról le-jött, a' mi mint egy 1565 körül esett-meg: látni való, hogy az Egri Confessiának Szerzője Hellopæus Bálint nem lehet. — *De miért mondják hát ezt Egri Confessiának*, ha az nem Egerben, és nem a' mondott Egri Prédikátor által készíttet? Azért, mert az Egriek forogván kérdésben, ők adták ezt bé a' Királyi Felségnek, — és illy formában egyenesen az ő Számokra készíttet. Azomban arra, hogy valaki valamely Confessiót magáénak mondjon, és tartson, elégséges az, hogy az abban elő-adott Tudományt hiszi, és a' Confessiót elfogadja; mint az Evangelikus Fejedelmek, az Augustana Confessiót magokénak mondták lenni, jóllehet azt Melankhton készítette. Utoljára, mint az Augustána Confessió nem azért neveztetik Augustánának, mintha azt az oda való Papok írták volna; hanem, mivel ott mutatták-bé a' Tsászárnak: így

az Egri Confessio is azért neveztetik: Egri-
nek, mert Eger Városa 's a körül lakó föld
népe adták azt bé a Királyi Felségnek.

Készült pedig ez az Egri Confessio a-
zon kisebb és apróbb Vallástételekből,
mellyeket Melius Péter az 1559 — 1560.
1561 esztendőben tartott Zinatokban írt,
vagy öszve-szedett, a mikor t. i. ez a Re-
formátó Vallásra nézve a leg-nagyobb érde-
mű Püspök az Ur' Vatsorájáról való hibás
értelmet, melly még azon a részben állott
meg-volt, egészen el-akarta fojtani, és
még Erdélyben is a Székelyket a Kristus'
ezen szavainak: *Et tu es testem*, helyen-
telmére fontos disputatióknál fogva igyeke-
te által-hozni, 's valósággal által is hozta.
Azomban azért élt Melius Péter mindenik
Hit'ágazatjának meg-mutatásában nem csak
Sz. Írásbeli helyekkel, hanem a Conciliu-
mok' végzéseivel és Ekklesiái Atyák' bizo-
nyításival, mellyekre különben a' Prote-
stánsok keveset adnak, mivel az ő Hitek-
nek meg-ítélő Birája, a' Szent Írás, nem
pedig a' Conciliumok, — mert a' mint az
Elöl-járó beszédben is íródik, az Egrieknek
azokkal volt dolgok, kik a' Conciliumokkal
's Atyákkal erősíteni kívánták az ő Hitek' i-
gazságát, és azoktól függeni láttattak; eb-
ből lett-olttán, hogy ezen Confessióból olly
igen vastag és hoszú könyv kerekedett.

A' mi pedig ezen bé-mutatott Egri Con-
fessionának, 's annak eleibe'tett Mentő Levél-
nek következtét illeti. Az Egriek 's az Eg-
ri völgyön lakók Verántz' által Vallásokban
tovább nem háborgattattak, — a' Királyi
Felsőség sem tett többé Kérdést az ő Hitek
mivoltáról, 's a' hűségekrol pedig nem csak
meg-győzöttetett, hanem 1564-ben Eger Vá-
ros' a' Verántz' kezeiből, igaz hogy az ő ké-
reztébe, ki-dővén, azt Mágótsi Gáspár Pro-
testáns Fő-Úri vitéz emberre bízta, meg-
ajándékozván ugyan ekkor őtet, Heves Vár-
megyei Fő-hűbányasággal is, a' mit Ferdi-
nánd nem tsinált, de nem is tsinálhatott
volna, ha az Egriekrol tett Vádolás igaz lett
volna. Mágótsival Melius Péter szüntelen
kezeleztén, őtet még jobban is le-kötelezte
a' Protestáns Vallás' virágoztatására; a' mint
hogy az ő hatalma alatt lévő vidékeken bé-
kességben is éltek a' Protestánsok, — kü-
lönösen pedig az Egri Református Vitézi se-
reg Prédikátorának *Castrensis* (Tábari) Lo-
rentznek meg-ergette, hogy Eger Városá-
ban házat tanthasson. Ennek helyébe lett
Hollópaus Szigfai Bálint ugyan az ő Ka-
pitányságában Egri Prédikátorrá 1565-ben;
hol hat elztendőig viselvén Egyházi hívata-
lát, 1572-ben, mint a' Debreczeni Krónikák
tallják, vitetett Debreczenbe, ő helyébe

- *Praxi Mihály* rendelkezvén az *Égri Reformáta Ekklesia* tanítására. Az *Égri Confessiót*, minékutánna annak *1566* követhetéseit lettek, bizonyos megvalósztatással, illy titulussal: *Brevis Confessio Pastorum ad Synodum Debreolinensem, pro diebus 24, 25, 26. Februarii, Anno 1567 celebratam convocatorum*, *Melius Péter* kiadta, mellynekugyan ott, valamint a' *Helveticá Confessió*nak, a' jelenlévő *Predikátorok* neveikél alá írták. Az *Égri Confessióról* azomban bizonyos, hogy az elég buzgósággal, széles Tudományokéig fundamentósan van írva, de más részről a' rendelt *matériáknak* kiválasztásánáljában *kenei* *titakárki* is megcsináltak, hogy az *Égri* már többször mondatott, az újra mondatik; az *Égri* nem is ismételt, mert ezt *Melius Péter* több *Zsinatok* *Confessiói*ból állta össze. *Másképpen* - is pedig, éppen nem kívánt arról *Ferdinánd* bizonyossá tettetni, hogy mit hisznek a' *Reformátusok* a' *Lidértzről*, a' *Boszorkányról*, 's egyéb ilyenekről; de azért - mind ezekről ezen *Confessióban* bőv elő - adást lehet látni.

Meg - említjük még utoljára a' *Tartzali és Tordai Confessiót*, melly a' *Hazában* írt *Confessiók* közt leg - közönségesebb vólt: azért - is *Zsinatokban* 's *Ekklesiái Kánonok* -

ban: *Mi Vallástételünknek* nevezetik. Ki-
szíttetett pedig ez a *Confessio* 1562-ben és
1563-ban. Tartzalinak, és Tordainak nevez-
tetik azon Helységekről, a' mellyekben tar-
tott Zsinatokban az íratott. — Ki-nyomtat-
tatott illy titulus alatt: *Compendium Doctri-
nae Christianae, quam omnes Pastores, et Mi-
nistri Ecclesiarum Dei in tota Hungaria, &
Transylvania, quae incorruptum Jesu Christi
Evangelium amplectuntur sunt, docent ac profiteren-
tur, ac az: A Keresztényi Tudománynak,
mellyet minden Tanítók, és az Isteni Ekklesi-
ának Szolgái egész Magyar Országban és Er-
délyben, kik a' Kristus Jásusnak tiszta Ewan-
geliumát bé vették, tanítanak, és vallanak,
Rövid Summája.* Az első nyomtatásból, melly
1563-ban esett, már ma igen ritka dologtsak
egy Exemplárt is látni: ellenben az, melly
1655-ben Sáros Patakon Deákul és Magyarul
Lorándfi Suvánna gondoskodásából ki jött,
közönségesebb.

VIII. T Z I K K E L Y .

A' Katekhismusokról.

LXV. §.

A' Katekhismusokról közönségesen.

Minekutánna a' Protestáns Vallás Confessiókban köztünk meg-állítatott: gondolkoztak Reformátoraink az Oskolás gyermekekről, de a' tudatlan Öregekről is, és közönségesen a' Hallgatóknak a' Vallásra való fundamentomosabb és könnyebb taníttatásokról: e' végre' csak hamar az Evangelikusok a' *Luther*' nagyobb és kisebb Kátéját a' magók Oskolaikba 's Hallgatóik közé bevitték; a' mellyre 1552-ben a' Szebeni Gyűlésben az Erdélyi Prédikátorokat is kötelezték, és még ma-is az Oskolákban ezek tanítatnak. Ugyan ezt Vagner Brassói Prédikátor az ott lakó Görögök' Izámára Görög nyelvre által-fordította, és 1544-ben ugyan ott ki-is adta. — A' *Luther*' kisebbik Katekhismusát a' Bitsi Zsinat' végzéséből Tót nyelvre le-fordította Lányi Illyés, 1612-ben botsátatván az Világ' eleibe.

EVI. S.

A' Reformátusok' Katekhismusairól —
idegen Országokról

A' külföldi Országokon készült, de ide benn a' Hazában is bevett Katekhismusok között, leg-régibb Református Katekhismus az, melyet Kálvin a' Genevai Oskolás gyermekek' számára készített; melyet ezért *Genevai Ekklesia' Katekhismusának* is nevezvén, 1545-ben Genevában ki-adott. Szükség lévén közztünk az illy' Könyvre, csak hamar ismeretes lett ez a' Magyar Reformátusoknál; de emellett, az Idegenek között bevetettek még a' *Belga*, és a' *Heidelbergai* Katekhismusok is. A' Kálvin' Katekhismusa közönséges meg-egyezéssel a' Tartali és Tordai Zsinatokban 1602-ben vétetett-bé, a' Göntzi Zsinat pedig Kanonnal fogva kötelezte a' Prédikátorokat az ezzel való meg-esmerkedésre: *Catechesim, úgymond, quoque Calvini, quæ in priori Synodo Suffragio, Communis recepta est, faciant sibi familiarem*. Három fő részekre van elosztva ez a' Katekhismus, t. i. a' *Hitre*, hol a' Vallás' Dogmatika részét belzelli, el, a' *Törvényre*, hol annak erköltsi része adatik-elő, és a' *Liturgiákra*.

A' *Belgák* Katekhismusát valaki Magyar nyelvre által-fordítván, taníttatott az az

egész Országban lévő Református Oskolákban szinte 1802-ig, a' midőnnal Bápai Collegium Professora Mátzai József a' Koppey Katekhismusból, amellyet már annakelőtt Magyar nyelvre fordított, egy kis Katekhismust készített, melly a' Túlna-Dunai és Duna mellyeki Superintendenciákban bé-vétetvén, ezen régi Belga Katekhismus tanítása az Ország nagyobb részében megszünt, — annyival inkább, mivel a' Debretzeni Superintendenzia is Fő tiszteletű Benedek Mihály akkor Generális Notárius most Püspök által készíttetett *Utmutató* nevű Katekhismust vette-bé: — Mikor, és ki által fordítottat pedig a' Belgák, ezen Katekhismus Magyar nyelvre? erről a' régi Írók semmit sem szólnak. Nekem kezemnél van ennek talám *legelső ki-adása*: mellynek titulussából, 's az Olvasókhoz tett intésből meg lehet úgy vélem ezen régi Kis Káténknak mind Fordítója, mind ki-adása, és Oskolákba való bé-véttetése idejét határozni. A' Titulusa így van: *A' Keresztényi Hitnek fő A-gazatának Fundamentomi: mellyek az Öreg Catechismusból rövid Kérdésekhez és Feleletekhez bé-foglaltattak, és elsőben Belga nyelven kibocsátattak; — Mostan pedig a' Kisdedek épületekért Magyar nyelvre fordítottanak Váradón 1654-ben.* Az Olvasókhoz tett intés-

ben okát adván ezen Könyv lefordításának, a' negyedik. Szám alatt e' van: *Negyedszer.* — Leg-közlebb azért fordítottuk meg, és terjesztettük: *Jsem. stibe* e' rövid *Tractát*, hogy mi a' mi *Scholátiákban* a' három utolsó *Classisokban* ezt tanítanak, és ekképpen vinnék a' *Hitnek* leg-első *fundamentomiban* immár meg-épült *Kisdedeket* a' *Felsőbb Classisokban*, a' hol *afszán* az *Öreg Katechismus* könnyen, és *hasznosan* tanulhatnák. Ezekből azt lehet kihozni, hogy ezt a' *Váradai Collégium*' *Professorai*, és *Ekklesia*' *Prédikátorai* fordították leg-először Magyarra, és ugyan ők adták ki ezt leg-elsőben *Váradon* 1653-ben. Ekkor pedig a' *Professorok* voltak *Váradon* *Enyedi Sámuel*, *Komáromi István*, *Köleséri Sámuel*; a' *Prédikátorok* pedig *Tétsi Jó István*, és *Magyari Benedek*. Ezen kiadásban, mellynél én régibbet nem láttam, a' *Szent Írásbéli helyek* nintsenek a' *Kérdések* alá írva, hanem a' *czitációk* oldalról, a' *Kérdések*' mellé vagynak téve.

A' *Palatinátusi Katechismus*, melly 1563-ban *Januarius Holnapban* *Németül* és *Deákul* *Heidelbergában*, a' hol készült, ki nyomtattatott. *Erdélybe* 1564-ben *Öszszel*, a' *Heidelbergai Theologusok*, nevezetesen a' *Katechismus*' *Írói* *Ursinus Zakariás*, és *Oltavianus Gáspár* által küldettettek-le. Erre pedig

pedig a' Hebler Máttyással való villongás adott alkalmatosságot, a' kinck Írásit a' Kolosvári Református Prédikátorok Heidelbergába olly véggel küldötték fel, hogy az oda való Theologusok azokat tsáfolnák-meg. Ezek tudván, hogy eléggé meg-feleltek már a' Tudósok a' Hebler' ellenvetéseire; új Könyvet nem írtak, hanem tsak ezt a' Heidelbergai Katekhismust küldötték-le Kolosvárra, hogy ebből értsék-meg, hogy mi az ő értelmek. Vévén a' Kolosvári Prédikátorok ezen Könyvet, azon Levéllel együtt, melly e' mellett küldetett; azonnal nem tsak Erdélyben, hanem a' szomszéd Magyar Országban-is, mellynek egy része szorosabb öszveköttetésben-is vólt Erdéllyel, a' Könyvnek híre, sőt maga-is a' Könyv elterjedett; és bár közönséges Zsinati rendelésnél fogva későbbben vétetett-fel Symbolikus Könyvül; mindazáltal az Ekklesiák, avagy tsak a' Palatinátusi 's más Ekklesiák követéséből, ezt nem tsak az Oskolákba vitték-bé, hanem mivel ez-is vólt a' tséljok ezen Katekhismus' Íróinak, hogy a' Templomokban-is ezt magyaráztatni kívánták; a' mi, hogy jobb móddal meg-eshessen, ennek Magyarra való fordításához tsak hamar hozzá-is kezdettek. Közönségesen azt tartják, és a' Heidelbergai Katekhismusnak

A a

1757-ben a Felsőleges Helytartó Tanátshoz írt Apológiájában is azt írták a Debretzeni Tudósok, hogy ezt Szárási Ferentz Debretzeni Prédikátor fordította leg-elsőben Magyar Nyelvre 1584 Esztendőben. De mivel Szárási Ferentz, mint a Vittembergai Tanulók Laistroma mutatja, éppen ezen 1584-dik Esztendőben ment Vittembergába Tanulni; onnan pedig vissza-jövéen, még előbb a Tolnai akkor igen híres Oskolába vitetett Professornak, a mit Lampe 1586 Esztendőre téfz; Debretzenbe sem jöhetett pedig 1598 előtt; mert it még ekkor két Prédikátor lévén, Hodászi Lukács 1613-ban Május 15-dikén hólt-meg, Újfalusi Imre pedig, Hányadi Bánfi Benedek helyett 1596-ban lett oda való Professorból Prédikátorrá, a ki 1598 után vitetvén-el Váradra Prédikátornak, Szárási nem előbb mint 1599-ben jöhetett Debretzenbe. Úgyde a Szárási fordításáról az a közönséges vélekedés, hogy ő azt Debretzeni Pap korában fordította-le, sőt maga is azon leg-első Ki-adásnak, melly 1604-ben esett, titulusában azt mondja, hogy *Deákbold Magyar nyelvre fordított Szárási Ferentz Debretzeni Anyaszentegyház Lelki Pásztorá által*: a miből következik, hogy a Szárási Fordítása nem 1584-ben esett, hanem 1598-tól fogva 1604-ig, következés-

képpen a' sem fundamentomosan íratik a' nevezettj Apológiában, hogy a' Német és Deák leg-első Heidelbergai ki-adás után ez a' Száraszi fordítása 20 esztendőre már meg-volt. — De valamint hibás állítás az, hogy a' Heidelbergai Katekhismus 1684-ben fordított-le leg-elsőben, és Debretzenben, — és ott-is nyomtattatott-ki leg-először: úgy tsalhatatlanul igaz, hogy ez a' Katekhismus már 1577-ben Böjt első Holnap' 13 dik nap-ján Magyarra fordítva Pápán illy titulus a-latt: *Catechesis. A' Keresztyén Hitről való rövid Kérdésec, mellicet minden hív Keresztyennec tudni kell*, ki-nyomtattatott; a' melly nyomtatásból egy Exemplárral bír a' Reformátusok' Pápai Collegiumának Bibliotheká-ja. És így tizen három esztendővel azután, hogy a' Heidelbergai Katekhismus Magyar Országra le-került, ki vólt az Magyar nyel-ven nyomtatva. (a) Fordította pedig ezt Hufzár Dávid Pápai Prédikátor; de a' roszsz magyarságért ez a' fordítás nem tetiszvén a' Reformáta Ekklesiáknak, úgy fogott annak jobb fordításához Száraszi Ferentz, melly

A a 2

(a) Lásd; *Túl a' Dunai Páspókóh' Hístoridjában*. Hufzár Gál életét.

Fordítást Mólnár Albert az Oppenheimban általa 1612-ben ki-adott Bibliának a' végére nyomtattatta; és mivel eleibe tette, hogy az a' Szárasi Fordítása, azzal-is tudunkra adja, hogy vólt más-is, de ő, ezen jobb Fordítást adja - ki. (Annakutánna pedig a' külső Országokon ez a' Fordítás, nevezetesen Oppenheimban, Amsterdamban, Basileában, ide-bé pedig Pápán, Debretzenben, Váradon, Patakon, Kassán, Lőtsén, Kolosváron, Fehérváron Erdélyben, sok ízben ki-adatott; sőt ugyan itt Rákótzai György Fejedelem egy *Oláh Typográphiát* állítván-fel, mellyre már Bethlen Gábor Fejedelem-is törekedett, az *Evangelistákat és a' Palatina Katekézist*, mint Bód Péter az Erdélyi Féniksben írja, 1648-ban ki-nyomtattatta. — Irtak a' Heidelbergai Katekéziszre szép magyarázatokat a' mi Magyar Tudósaink, mellyek ki-is vagynak nyomtattatva: mint *Keresztesi István*, *Posakázi János*, *Szathmár Németi Mihály*, *Drégel Palánki János*, s egyébek; mellyeknek kivált a' Templombéli tanításokban vették hasznát a' Tanítók, hol azon Kátekézmust minden Esztendőben végig kellett prédikátziókban magyarázni; sőt éppen ezen okból van *Dominikákra* fel-olvasva: a' mellynek magyarázatjában két szokást tartanak mind e' mái napig az Egy-

házi Szolgák, vagy magát a' Katekhismusnak Dominikákra fel- osztott Kérdéseit olvassák tsak-el, és ez a' Textus; vagy pedig valami ide illő Textust vesznek - fel a' Bibliából, a' Szathmár-Németi Canon' rendelése szerént, és azt olvassák - el, 's a' Katekhismus' szavait úgy alkalmaztatják arra; a' mi rozszabb mód az elsőnél: mert itt a' dolog tekerítés nélkül meg-nem eshetik. Hogy pedig mind az Oskolákban, még a' nagyobb Deákoknak-is különös Professor által, mind a' Templomokban, ez a' Katekhismus magyaráztassék, a' Pápán 1630-ban, 1646 ban pedig Szathmár Németiben tartott Zsinatok parantsolják: (b) sőt 1638-ban, midőn Tolnai János a' Pataki Professorságra bé-állítattott volna; a' Zsinat előtt esküvéssel, és tulajdon kezével írt Reversális n^o lett köteleztetett arra, hogy a' Helvetica Confessiót, 's a' Heidelbergai Katekhésist helyben-hagyja, és azzal ellenkező tudományt nem tánt. (c) Ugyan erre köteleztettek az Akadémikiákra ki-menő Ifjak, is a' Szathmár Németi Zsinat által. (d)

(b) *Cap. VII. Art. 2 — Acta Syn. Nation. Szathmáriensis Art 2.*

(c) *Lampo. p. 387. 229.*

(d) *Art 19*

Még azért is nevezetes Könyv ez a Heidelbergai Katechismus, hogy ezt II-dik Maximilian Császár és Magyar Király is a Német Országi Gyűlésen 1566-ban helybenhagyta. Midőn ugyan is III-dik Fridrik Palatinatusi Választó Fejedelem, a ki Német Országban leg-első volt azon Fejedelmek között, kik a Reformáta Vallást bevették, némellyektől azzal vádoltatnék, hogy ő maga Birodalmában mást tanítatna, mint a mit az Augustána Vallástétel tart: a Fiát *Kasimir Jánost* maga mellé vévén, a Bibliát, az Augustai Vallástételt, és a Heidelbergai Katechismust maga után a Gyűlésbe bevittette, és midőn a fellyebb ki-tett módon vádoltatnék a Császár előtt, fel-tétette azt a három könyvet az asztalra, ezt mondván: „A ki ezen Könyvek ellen valamit tudna mondani, most mondja-meg, és én ezen könyvekből tsáfolom-meg azt: ha pedig engem itt meg-győznek, kész leszek az igazságnak engedni.” — de senki semmit azon könyvek ellen nem tudott mondani; sőt a Saxoniai Elektor *Augustus* ötet ezen szókkal ditsérte-meg a Császár előtt: *Friderice! Friderice! Tu nos omnes pietate superas*, az az: *Fridrik! Fridrik! te minket kegyességeddel fellyül-műlsz, 's ezen időtől fogva Piusnak vagy Kegyesnek nevez-*

tetett. Ekképpen tehát a' Heidelbogi, Katekizmus második Maximilián Császárnak és Magyar Királynak meg-egyeztéséből, az egész Palatinatusi Reformátusok Symbolikus könyvéül meg-maradt, 's ugyan ö, alatta az, Magyar Országban is, a' Református Ekklesiákban be-vezetett, 's egész 1718-ig minden változás nélkül, a' maga eredeti formájában meg-maradt, hanem ekkor a' Palatinatusi Választó Fejedelem *Filip Károly*, maga, Katholikussá lévén, a' LXXX-dik Kérdésnek el-hagyattatását, mint a' melyben a' Pápista Vallás ellen kemény ki-fejezés találtatott, annyival inkább sürgette, mivel ezt a' Katekizmust eleitől fogva ezen ki-fejezéssel szokták, a' Palatinatusiak ki-nyomtattatni, még akkor is, mikor már a' Fejedelem nem volt Református; *cum Privilegio Electoris Palatini*

LXVII. §.

A' Hazában készültt nevezetesebb Katekizmusok.

Az Oskolai Ifjúság fel-várván a' Vallásbeli tanítást; mindjárt a' Reformátusok előtti szükségesképpen kellett a' gyermekek' számára Katekizmusokat készíteni: 's nem is lehet fel-tenni, hogy a' Kálvin Katekizmusá előt köztünk, és Eleink által írt

Katechismusok ne lettek volna, — sőt bizonyos a' Historiákból, hogy a' közönségesebb Katechismusok mellett, voltak a' nevezetesebb Oskolák számára különösen készített Katechismusok-19). Így p. o. *Székhely István* Szikszai Oskola Mester korában, a' ki később, nevezetesen 1558-ban Göntzi Református Prédikátor volt, a' Szikszai Oskolabeli gyermekek számára 1538-ban *ily* titulus alatt: *Kereszttyénség Fundamentumáról való tanítás*, adott ki egy Katechismust. Már a' *Batizi András* Katechismusa közönségesebb volt. (a) Mert a' *Borsod, Gömör, és Hont* Vármegyebeli Ekklesiák Zsinásjának, mely 1600 körül tartatott, X. cikk Tzikkelyében parántsolták, hogy a' *Batizi Katechismusa tanítassék*. Ki-jöven pedig a' *Siderius János* Tartzall Prédikátor Katechismusa *ily* titulus alatt: *Református Katechismus*, a' *Batizié* a' kisebb, ez pedig a' nagyobb gyermekeknek tanítatott, és olly nagy becsben tartatott, hogy az egész Országban ebből tanítattak az Oskolás Gyermekek, és még 1763-ban is, a' midőn utoljára nyomtatott ki Debretzenben a' *Siderius* Katechismusa, első rangon állott a'

(a) Lásd fellyebb az Erdői Zsinatot.

Kisebb Oskolákban; minthogy a' régi Kánonok által parantsoltatot-is ennek taníttatása. Régibb volt ennél a' *Huszár Gál* Katekhismusa, melyet ő a' Pápai Oskola' keze alatt lévő Ekklesiákbeli Oskolák számára készített; melyről különben már ma nem-is tudnánk semmit-is, hanemha a' *Kanisai Pálfi János* Superintendens alatt hozott, és csak Kéz írásban álló Kánonokban volna parantsolva, hogy a' *Huszár Gál* Katekhismusa a' kisebb, a' *Sideriusé* pedig a' nagyobb Gyermekeknek taníttasson. Eppen illy régi a' *Mélius Péteré*-is, melyet ő a' Debretzeni Oskola' számára 1569-ben nyomtatott-ki illy' titulus alatt, *Beosztás Tudománynak rövidesen való summája*. Ugyan a' Debretzeni Ekklesia' számára írt *Félegyházi Tamás* egy Katekhismust, melyet 1583-ba nyomtatott-ki. — *Szikszai Hellopæus Bálint* pedig az Egeri Oskola' számára, illy' titulus alatt, *Katekhismus*, mely az *Egeri Ekklesia' hasznára* íratott, adott-ki egy Katekhismust 1575-ben, mely még 1687-ben-is mátkónak ítéltetett a' ki-nyomtatására,

IX. T Z I K K E L Y .

A' Liturgiáról, — Templombéli
's Halotti Énekeikről.

LXVIII. §.

A' Liturgiáról 's Liturgikáról.

A' Protestáns Liturgiák, a' Protestáns Ekklesiákkal együtt kezdődtek; mivel a' Liturgia az egész külső Isteni tiszteletnek módját, a' Papoknak Templombeli kötelességekkel együtt foglalja magában. Azokban milyenek voltak leg-első Liturgiáink, arról ma keveset tudunk; mivel azok a' maradványok sem írásban, sem nyomtatásban egyelőre által nem jöttek: — a' minnek a' lehet az oka, hogy minden Ekklesiának akkor volt, már más Liturgiája volt, e' szerint nem igen gondoltak az Ekklesiák 's Predikátorok vele, hogy azokat más Ekklesiákkal is meg-esmértessék, vagy hogy a' maradványokat által-adják. Minckintz pedig az Evangélikusok a' Reformátusoktól jobban jobban kezdtek el-szakadni, és ezek-is, ama-zok-is Püspököket tettek magoknak: kezdtek a' Liturgiák meg-határozásában-is, követvén a' régi Keresztyén Püspököknek eb-béli jussokat, és szokásokat, — munkások

lenni, 's a' magok Megyéjékben a' Liturgiákra nézve, a' mennyire lehetett egyformaságot vinni-be. Hufzár Gál ugyan, a' Túl a' Dunai első Református Superintendens, már 1657-ben Óvári Predikátor korában írt egy Levelét a' Tigurumi Predikátornak Bulingernek, hogy az ő Ekklesiájokbeli Liturgiát a' Magyar Országi Református Ekklesiák számára küldje-meg: a' melly tselekedetéből méltán gyaníthatni, hogy már ő ekkor a' Duna Mellyéki Ekklesiáknak Superintendensek volt; mivel közönséges Liturgiát vinni-be az Ekklesiákba, a' régi szokás és Püspököknek tulajdonított Jus szerént; ő ezt csak mint Püspök úgy tselekedhetett. Mivel pedig ezen Levelében azt írja Hufzár Gál, hogy a' Magyar Református Ekklesiákban minden Páp azt tselekszi a' Liturgiára nézve, a' mi neki jobbnak látszik; ebből világos, hogy a' Túl a' Dunai minden Ekklesiákban volt ugyan Liturgia, de 1657-ig közönséges Liturgia nem volt azokban. —

A' Túl a' Tiszai Superintendenciában, mellyhez a' Tiszán innen valóknak nagy része is tartozott, Melius Péter erre nézve is Püspöki kötelességét megtette: mert ő, a' ki a' maga Ekklesiájának különös Confessiót, és Katekhesit-is írt, a' keze alatt lévő egyéb Ekklesiákra nézve pedig közönséges

Kanonokat készített; nem lehet, hogy a' Liturgiás dolgokat, a' Keresztelésnek, Úr' Vátsorája' ki-szolgáltatása', Házasulandók' öfzve- esküdtetése, , betegeknek meg- látogatása, és a' Templombeli külső Isteni tiszteletnek módját meg- ne határozta volna: a' melly formát a' Debretzeni Ekklesia követvén, mások magokat ezen Anya Ekklesia' Liturgiájához alkalmaztatták, és azt követték. *Melotai Nyilas István* ugyan, a' ki 1622-ben egy Agendát adott Világ' eleibe, azt írja, „ hogy ő „ a' melly Anyaszentegyházi szol- gálatnak formáját Debretzenben tanuló De- „ ák korában negyedfél, Oskola Mester ko- „ rában pedig egy esztendeig, 's néhány Hol- „ napokig látott, és a' mellyet, ama' nagy „ Apostoli emberektől *Hodásai Lukástól*, és „ *Sárközi Jánostól*, kik 1602 után voltak Deb- „ retzeni Prédikátorok, hallott, és tanult, azt „ foglalta könyvben, és adta-ki. “ Azomban *Nyilas István* Agendájának, és a' Palatiná- tusi Liturgiának öfzve- vetéséből akárki- is észre- veheti, hogy az ennek a' Leánya, a' mellyet inkább a' szokás, és a' Debretzeni Ekklesiára, 's a' Palatinatusi Liturgia' készítőinek *Olevidnus Gáspár*, és *Ursinus Zahariásnek* nagy nevekre való tekintet vé- tette- bé Erdély' és Magyar Ország' nagy Részával, mint valamelly Zsinati helyben-

hagyás. — Minémű Liturgiákkal éltek a' Túl -a' Tiszai Ekklesiák, meg-lehet ítélni a' Beketsi Templomnak 1626-ban lett fel-szentelésekor mondott Agendákból 's tzeremoniákból.

A' Tsallóközi, vagy Felső Duna mellyéki Superintendenzia Püspöke *Samarjai János*, 1636-ban adott-ki Lótsón egy nevezetes Könyvet illy titulus alatt: *a' Helvétiai Valláson lévő Ekklesiáknak Egyházi tzeremoniájokról, és Rendtartásokról való könyvetske*. Ez köz akarattal íratott, és olly tzelből, hogy ha már egy bizonyos forma van a' Hitnek Vallásában, tudniillik a' Helvétika Confessió: igen illő, és hasznos dolog lenne, ha minden külső Egyházi Rendtartásokban-is egyformaság tartatik-meg az Ekklesiákban. Valóban szükség-is volt egy illy' Könyvre, mellyben minden Vallásbeli szokásaink meg-határozattanak. Mert ak-jöven-ki Eleink a' Katholika Vallásból, és az Evangelikusóktól-is el-szakadván; azoknak szokásaiból egyik Ekklesia és Prédikátor ezt, másik más tzeremoniát hagyott-el. Sok helyeken az ostyát és a' kovászalan kenyeret még a' 17-dik Század elein-is megtártották: jöllehet a' Szikszai Zsinatban 1668-ban, a' Hertzegszőlösiben 1676-ban, a' Köveskútiban 1612-ben meg-volt ez tilva.

E miatt volt sok baja *Patai István* Superintendensnek a' Kis-Komáromi Predikátorral, a' kit azért hallgatói el-is bortsátották, hogy Kenyérből; és nem ostyából szolgálta ki nekik az Ur' vatsoráját. Ugyan a' Kis-Komáromi Ekklesiában az estvéli könyörgéseken gyertyát gyújtottak: mellyre nézve az oda való Egyházfinak ezt tette *Kanisai Pálfi János* Püspök és Kis-Komáromi Predikátor kötelességévé 1624-ben, hogy *estve könyörgéseken a' gyertyát a' gyertyatartókban a' prédikáló székben szép módjával tegye fel*. Másutt ez nem volt szokásban. Sok helyeken a' Jéhus' nevére térdet fejet hajtottak; másutt nem, és az éneklés' végén ez ígére: *Ditsőség légyen Atyának, és Fiúnak, és Szent Lélek Istennek!* ülő helyekből fel-kelvén, magokat meg-hajtották a' hallgatók; mások pedig ezt nem tselekedték. Sőt, a' mint *Nyilas István* az ő Agendájának Ajánló-levelében meg-jegyzette: *az Egyházi emberrel mindég változott a' Keresztelésnek és az Ur' Vatsoraja' ki szolgáltatásának módja is*. Hogy tehát azon-egy Ekklesiában mindennek azon-egy renddel menjenek: azért írta *Samariai János* a' fellyebb említett könyvét; mellyből egyfersmind ki-tetszik az-is, hogy *ma a' külsőkre* nézve sokakban küiömbözünk eleinktől; mert az Antiphoniák, az

ördög-tzésbéli Rendtartások, de az Ágen-
dák-is 's a' t. éppen nem azok, a' mellyek
akkor rendeltettek.

Leg-első egész Magyar nyelven írt, ki-
is nyomtattatott Ágendájok vólt a' Reformá-
tusoknak, a' mennyire mi tudhatjuk, a' Hel-
tai Gáspáré; mellyet ő 1569-ben újonnan a-
dott-ki illy' titulus alatt: *Agenda, az az, Szent-
egyházi tselekedetek, mellyeket követnek kö-
zönségekpen a' Keresztyén Ministerok.* Ha-
sonló könyvet adott-ki *Beithe István* Német
Ujváron 1582-ben illy' titulus alatt: *Mihé-
pen a' Keresztyén Gyülekezetben a' Keresztsé-
get, Úrvatsoróját, Házasok' esküvést, áldo-
zatot, gyónást, Szolgáltassanak az Egyházi
Tanítók, arról íratott könyvetske.* Illyen az-
is, mellyet *Molnár Albert* a' Hannoviai és
Oppenheimi Bibliának a' végére 1609, és
1612-dik Ezteendőben ki-nyomtattatott. In-
kább *Liturgikát*, mint *Litargiat* írt *Káro-
li Péter* Váradí Prédikátor, mellyet 1570-ben
adott-ki Deák nyelven, — valamint *Szikszai
Hellopæus Bálint*-is, melly az ő halála után
1588-ben Genévában Béza által illy' titulus
alatt jött-ki: *De tota re Sacramentaria.*

Egyéberánt, a' Prédikátorokat az ő
Egyházi foglalatosságaikban regulázták a'
Zsinatok, az ő végezéseiknél fogva. Akar-
ván pedig az eddig való egész Liturgián

a' Szathmár Németi Nemzeti Zsinat javítani, azt végezte; hogy a' Magyar és Erdélyi Pá-pok közakarattal egy közönséges Liturgiát készítsenek, és a' Sakramentumok' kiszolgáltatásának isupán egy módja legyen: melly végzés után a' Pesbyterianus négy Seniorok, és azok alatt volt nevezetesebb Prédikátorok készítettek egy Liturgiát, és az 1656-ban Junius' 14-kén Sáros Patakon tartott közönséges Zsinatban, hol több Vármegyék' Fő és Vitze - Ispánjai is megjelentek, megvizsgáltván, és név alá-írással, 's petsétekkel meg-erősítvén, ugyan Sáros Patakon illy' titulus alatt: *Liturgia sacrae Cœnæ*, 1658-ban ki-nyomtatott.

LXIX. §.

A' Templombéli Énekekről, — David' Zsoltárjai — Ditséretek.

Mindjárt a' Reformációkor meg-szűn-vén a' Protestáns Ekklesiákban az idegen és érthetetlen nyelven való éneklés: a' leg-első Reformátorok kénytelenek voltak Tem-plombéli Énekeket készíteni; a' honnan a' David' Zsoltárjainak fordításához csak ha-mar hozzá kezdettek. Nevezetesen Sztárai Mihály, a' ki Olaszországban tanulván, a' szép mesterségek közt a' muzsikát is jól meg-tanulta, reformálván a' Baranyaiakat, minekelötte

minekelőtte prédikált volna, a' Dávid Zsoltárjait Magyar nyelvre le fordította, és azokat nagy buzgósággal maga énekelte - el a' Nép előtt. Ugyan ezt mások-is tselekedték; mivel a' Reformátorok magokat erősen a' Bibliához kötven, azt akarták, hogy még csak az Énekjeik-is Bibliából valók, és nem közönséges emberi ész' szüleményei legyenek. Azomban, mivel a' Dávid' minden Zsoltárit senki Mólnár Abert előtt egészen Magyar versekbe még nem foglalta, és azon egynéhány lefordított Zsoltárok-is csak holmi ideitlen Tseh, Német, vagy Magyar nótákra voltak szabva, — ezek mellett pedig a' fordítás-is hijános volt, — valamint a' versnek esete-is igen rendetlen: Mólnár Albert volt tehát a' leg-első, a' ki Dávid' minden Zsoltárit azon versekbe foglalta, mellyekben azok ma-is énekeltetnek. Minthogy pedig mindjárt a' Reformátzió' elein *Maróth Kelemen*, és *Béza Tódor* a' melly versekbe foglalták a' Dávid' 'Soltárit, azokat *Claudius Gaudimellus* Párisi Muzsikus, a' ki Thuanus szerént, a' Párisi lakodalom' alkalmatosságával ölettetett meg, muzsikai nótákra, mellyek többnyire Minuetek voltak, alkalmaztatta; és ezen Francia nóták annyira meg-is tetszettek, hogy a' Belgák, Anglusok, Csehek, Lengyelek,

Spanyolok, Olaszok, és Németek ezeken a nótákon énekelték a' Dávid' Soltárit: Molnár Albert-is ezen Frantzia nótákra szabta a' Dávid' Soltárit, 's így azokat leg-elsőben Herbonában 1607-ben, Oppenheimban pedig 1612-ben ki-adta, és amaz első oltyritka, hogy talám a' Rádai Gróf Bibliothekáján kívül sohol a' Hazában kapni már nem lehet.

LXX. §.

A' Dítseretekről.

Másik részét teszik a' mi Templombéli Énekes Könyvünknek a' *Dítseretek*, mellyeknek eredetek ez: minthogy a' Dávid' Soltári későbbben fordítottak-le egészen, — de nem-is voltak azokban minden alkalmatosságokra illő Énekek, — el-hagyván pedig a' Római Anyaszentegyházat, Énekes Könyvek sem vólt a' Reformátusoknak: tehát a' jobb Magyar Szent Poéták készítették Magyar, Cseh, és Német nótákra, vagy magoktól, vagy régi Szent Poétákból fordítva, bizonyos Énekeket, mellyeket magánosan-is, de a' közönséges Isteni tiszteletben-is énekelgettek. Ezen Szent Poéták közt nevezetesebbek Hufzár Gál, Bornemisza Péter, Beithe István, Sztárai Mihály, Skarizsa Máté, Pétseli Király Imre; de vóltak

gyengébbek-is, kiknek cadentziáik tíz sorban-is tsak *vala vala* vólt, 's az illy versek ellen panaszkodik Molnár Albert a' 'Sóltárja' Előljáró Beszédjében: mellyből következik, hogy már 1607 előtt a' mi Dítséreteink nem tsak meg-vóltak, hanem öszve is vóltak szedve egy különös könyvben; mint-hogy bizonyos-is, hogy a' *Dobsai Reformáta* Ekklesiának Somogy Vármegyében van most-is egy régi, és még a' Reformátzió' elein íratott mesterséges betűkkel festett, és régi kézírásokkal fel-éhesítetett Énekes Könyve, mellyel azon Ekklesia-is élt, és 1643-dik Elstendőben harmadikszor kötötték be. Ezen Énekes Könyvben találtatik egy Ének a' Meg-igazulásról, mellynek utolsó verse így van:

- „ Ez Éneket szerzettük ennyi időben;
- „ Ezer öt száz negyven ötben,
- „ Szívünk' bánatjában,
- „ Hogy emberek ne bízzanak az ő érdemekben,
- „ Tsak bízzanak erős hittel Kristus' érdemében.

Ez az Énekes Könyv azon gyűjteménye-e a' Reformátusok' Énekeinek, mellyeket Góntzi Fabricius (Kováts) György öszveszedett, vagy ennél-is régibb, nem tudni; mivel ennek eleje nintsen. Annyi igaz, hogy ama' kézírás, e' pedig nyomtatás. Azomban az is igaz, hogy a' melly Énekek és Dítsérete-

tek a' Reformációtól fogva íródtak, és a' Templomokban énekeltettek, a' nevezett Göntzi Fabritsius Györgyről tudjuk, fellyebb-nem lévén erről documentumaink, hogy azokat leg-elsőben ő szedte-össze és illy titulussal ki-nyomtatatta: *Keresztyén Énekek, mellyek a' Gradual mellett 's a' nélkül is, a' hol azzal nem élhetnek, a' Magyar Nemzetben reformáltatott Ekklesiákban szoktak mondatni. Rendben szedettek Göntzi György Debrerzeni Pap által 1592-ben.*

Kik írták pedig Keresztyéni Énekeinket, egyenként már ma meg-nem lehet határozni; hanem némellyeknek Szerzői, a' leg-régibb *Énekes Könyvekben*, de a' *Brevetól* Lötson 1676-ban ki-adott *Énekes Könyvben*-is fel-vagynak név szerént jegyezve, mellyekről különösen-is, és hasonlóképpen név szerént emlékeznek az Ekklesiái Írók, — némelly Énekek pedig úgy vagnak készítve, hogy az akkori ízlés és mód szerént, a' Szerző a' maga nevét a' versek első betűiben jelentette-ki. Így p. o. a' *David* 'Soltáriból ezek készitettek *Dítséreteket*, mellyek még ma-is *Énekes Könyveinkben* benn vagnak.

- VI. *Dítséret.* — a' 70. szám alatt: *Szent Dávid Király' bűnei ellen 's a' t. Szegedi Gergely,* Debreczeni. Sárvári Református Prédikátor.
- VII. — 71 — *Számhivatásra Dávid 's a' t. Szegedi Gergely.*
- X. — 74. — *Tekints rád 's a' t. Szegedi Gergely.*
- XX. — 82. — *Gyakorta való 's a' t. Szegedi Gergely.*
- XXXVIII. — 98 — *Nagy bánathán 's a' t. Szegedi Gergely.*
- XLIII. — 102 — *Lásd-meg Uram 's a' t. Tólnai Bálint, a' Tólnai nagy Oskolában Professor, azután Tólnai Prédikátor 1580 körül.*
- XLVI. — 103 — *Énös várunk 's a' t. Skaritza Mátyás Bátzkevi Prédikátor fordította Lutherből.*
- LII. — 112 — *Dávid Dólg ellen 's a' t. Skaritza Mátyás.*
- LXXI. — 123 — *Úr Isten légy 's a' t. Szegedi Gergely.*
- LXXIV. — 125 — *Hogy Jérusálem 's a' t. Skaritza Mátyás.*
- LXXXVI. — 133 — *A jó hitű 's a' t. Skaritza Mátyás.*
- CXII. — 141 — *Boldog az olly 's a' t. Szegedi Gergely.*
- 209 — *Paradicsomnak 's a' t. Pétselyi Károly Imre Rév Komáromi Oskola' Professora, azután oda való Prédikátor.*
- 210 — *Csudálatos 's a' t. Molius Péter.*
- 217 — *Kristus fel-támadá nekünk. 's a' t. Batizi András Ujhelyi, és Erdödi Ref. Prédikátor.*
- 238 — *Jövel Szent Lélek 's a' t. Batizi András.*

- 246 — *Karcsztyónek kik 's a' t. Szegedi Ge-
gely.*
- 249 — *Könyörögjünk 's a' t. Huszár Gál.*
- 259 — *Gyakran kelletik 's a' t. Molius Péter.*
- 260 — *Jór átsérjük 's a' t. Batizi András.*
- 270 — *Minden embernek 's a' t. Dóvay Bó-
ró Mátyás.*
- 291 — *Haldadásunkban 's a' t. Sztárai Mihály.*
- 328 — *Atya Isten 's a' t. Skaritzza Máté-
ta a' Törökök ellen.*
- 329 — *Oh mint keseregnek 's a' t. Szegedi
István.*

hővetkezendőknek pedig, hogy a' meg-neve-
zendők lesznek a' Szerzői, meg-tetfzik a' ver-
seknek eleire rakott betűkből; a' hol a' régi írás
módjára kell figyelmeztetni. p. o. az.

- 75 Szám alatt valókból: *Meg-nyomorodván 's a' t.
e' jö ki: Michaél Starinus fecit.*
- 78 — *Szabadíts-meg 's a' t. e' jö-ki Sztárai Mihály.*
- 80 — *Sokan vannak 's a' t. e' jö-ki Starinus.*
- 83 — *Szent Dávid 's a' t. e' jö-ki: Sztárai Mihály.*
- 88 — *Szent Dávid 's a' t. e' jö-ki: Sztárai.*
- 94 — *Mindenkorok 's a' t. e' jö-ki: Michaél Starinus
faciebat.*
- 95 — *Mikóron 's a' t. e' jö-ki: Mágótsi Gáspár a'
Magyar Mágánások között való Reformá-
tus Fő Úr.*
- 96 — *Sok nyitván 's a' t. e' jö-ki: Starinus faciebat.*
- 97 — *Meg-nyom 's a' t. e' jö ki: Michaél Starinus.*
- 117 — *Saulnak 's a' t. e' jö-ki: Stariceus Máthé.*
- 118 — *Meg-hallgassad 's a' t. e' jö-ki: Michaél Sta-
rinus.*
- 119 — *Sok jó tésemény 's a' t. e' jö-ki: Starinus fecit.*

120 — *Siess nagy Úr Is.* 's a' t. e' jö-ki: *Stephanus Baydt.*

135 — *Melly igen jó* 's a' t. e' jö-ki: *Michaël Starinus.*

180 — *Buzgó szívből* 's a' t. e' jö-ki: *Blasius Radán.*

Azt a' *Graduált* mellyen *Keserői Dóka János* Erdélyi Superintendes *Bethlen Gábor* Fejedelem' parantsolatjából dolgozott, elvégezte *Gelei Katona István* ugyan Erdélyi Superintendens, szedvén a' *Dávid'* 'Soltárít a' *Károli'* fordításából bizonyos mértékre, és más nótákra alkalmaztatván, mint a' *Frantzia* nóták voltak, és ezt, (a' *Jeremiás'* *Síralmait*, és a' *Passiót*, kisebb és nagyobb *Litániákat* 's *Dítséreteket* kótákra rendelvén) ki-adta ugyan csak *Gelei, I-ső Rákótzai György'* költségén, illy titulus alatt *Gradual: az Énekek kultsokkal együtt, a' mint abban az időben énekeltek. Fejér Váron 1636-ban.* Ennek Előljáró Beszédjében sokat beszéll *Gelei* az *Éneklés'* és *Muzsika'* gyönyörű és hasznos voltáról, valamint arról-is, ha valyon a' *Hármonias Éneklést* jó-vólna-é, és lehetne-é bé-vinni az *Ekklesiába*; de 1750-nig sem Erdélyben, sem Magyar Országban muzsika *Protestána Templomokban* nem volt sohol: mivel az *Orgona*, 's más *Muzsikák*, meg-voltak a' *Reformációtól* fogva minden *Zsinatokban* tiltva; lévén a' *musikák* az Ó

Testamentomi tzeremóniákhoz valók, — az Apostolok' idejétől fogva pedig közel hét száz esztendeig a' Keresztyének' Isteni tiszteletekben muzsika nem kellett.

Ambár pedig meg-valljuk-is, hogy az úgy nevezett Dítséretek tsakély Poésissal íratattak: mindazáltal vagynak abban hely-l helyel olyan Énekek, mellyeket a' máj izlés-is helyben-hagyhat. — A' *tizen öt kőbá* Verseknek nemét pedig, mint a' mi időnknek találmányát, sokan ma úgy nézik: holott a' 90-dik Dítséretből meg-tetszik, hogy a' Versnek ezen neme, már a' XVI. Században meg-völt, tsak hogy ekkor egy egész Verset nem két, hanem három illy 26 lábra szabott Vers sorok tettek.

LXXI. §.

Halotti Énekekről.

A' Halotti Énekeket leg-elsőben öszve-ízedte *Újfalvi Imre* Debretzeni Professor, és azután Prédikátor, 's azokat ugyan tsak Debretzenben *Halotti Énekek'* titulusa alatt 1596-ban ki-is adta. A' Lötsei 1676-dik Esztendőbéli ki-adásban, melly az az előtt valóknál mint íratik helyesebb, lehet *Ska-ritza Máténak* és *Batizi Andrásnak* mint Szerzőknek némelly Énekek felett látni a' neve-

ket, valamint azon Deák verseket is, melyekből némelly szebb Halotti Énekeink készítették.

VI. R É S Z.

A' Protestáns Vallásnak Magyar Országban való Törvényes állapotjáról,

* LXXII. §.

Mitsoda fundamentoman áll a' Protestáns Vallás Magyar Országban?

* A' Protestáns Vallás, mellynek eredetéről, szerentsés terjedéséről, abban való meg-akadályoztatásáról, és annak Ekklesiái alkotmányának össze-szerkeztetéséről eddig szóllottunk, nem olly' Vallás Magyar Országban, mellyet csak *Tolerátának* lehetne tartani; hanem olly' Vallás, mellynek létele, s szabad és közönséges gyakoroltatása a' Természeti és Polgári Törvényekben, bizonyos Békeség-kötésekben, s Királyi Diplomákban gyökeresztetik és fundáltatik. Áll tehát a' Protestáns Vallás egy feől a' *Természeti Törvényeken*, mellyek szerint köteles a' Status minden embert az ő Vallásbéli szabadságában meg-hagyni, ha bizonyos a'

felől; hogy ez vagy amaz Vallás a' Polgári társaság' boldogságát, teendősségét és jussait leg-kisbé sem sérti-meg: a' Protestáns Vallás pedig, hogy ilyen Vallás, azt az azzával való esmeretség és a' tapasztalás egyformán bizonyítja. — All más részről a' Protestáns Vallás Magyar Országban: az *Ország' Törvényein*, mellyek közt örökké nevezetesek lesznek az 1608, 1647, és 1791-dik esztendőben hozatott Törvények: mellyekben az Ország, és annak szentséges Fejei a' Királyok, a' Protestáns Vallásnak állandóságot és sérthetetlen szabadságot, 's általánat ajánlottak. — All még a' Protestáns Vallás Magyar Országban, bizonyos *Egyezéseken*, és *Békeségkötéseken*: minéműek a' *Bétsi és Lintzi Békeségkötések*, mellyeknek, mint minden két fél közt való szerződéseknél az a' természetek, hogy egyik fél, a' másik' meg-egyezése nélkül, nem hogy el-ronthatná, de még csak változást sem tehet rajtuk. Ezen Békeségkötéseket az 1608, és 1647-dik esztendőbeli Diæta elfogadta, 's mint az Ország' Polgári és Vallásbéli jussainak fundamentomos törvényeit, *Artikulusai közé tette*; a' fundamentalis törvényeket pedig, az 1741-dik esztendőbeli Diæta' 8-dik Tzikkelye szerint, még a' Diæta sem ronthatja-el: így tehát a' mit

a' Protestáns Vallásra nevezve elsőben a' Király, és az Ország' egy' része meg-kötött; azt az egész Ország azzal, hogy Törvényé is tette, helyesnek, és sérthetetlenül meg-tartandónak declarált lantni. — Utoljára, áll még a' Protestáns Vallás Magyar Országban a' *Királyi Diplomátus*, avagy a' Királyoknak azon Igéreteken, s' irásban is ki tett, és petséjekkel meg-erősített fogadaapon, mellyeket az ő meg-koronázatások előtt az Országnak tesznek; mellyek szeréet arra kötelezik magokat, hogy ők az eddig hozott, s' az ő Uralkodások alatt hozatandó törvényeket, törvényes erejekben lévő Frigy kötésekot meg-tartják, és másokkal is meg-tartatják. A' Királyok tehát, az ő Királyi Szavoknál, és esküvések, nél fogva, éppen úgy őrzik a' Protestáns Vallásnak jutsait, és sérthetetlenségét, mint a' Katholika Vallásot, és az Ország' Polgári jutsait. Leg-nevezeatesebb Királyi Diplomák a' H. Mátyásé — a' II, III, és IV-dik Ferdinándoké, és az I-ső Leopoldé, mellynek szerzésében Szelepteényi György Kalotsai Érsek és Ország Cancenláriusa nem utolsó részt vett.

LXXIII. §.

A Bécsi Bókeségkötés előtt való Diplomátikus állapotjáról a Protestáns Vallásnak.

Sem Ferdinánd, sem Maximilián, sem Rudolf alatt ily' Törvény nem hozatott, mellyben név szerént az *Mugubtai* Vallástól követők' Vallásoknak gyakoroltatása csak leg-kisobbé is akadályoztatott volna; sőt mikor az 1548-odik esztendőbeni Diétának XI-dik Tzikkelye szerint *Swardallai István*, Váti Püspök, és *Sibrih Gergely* Királyi Tanácsos, a Felső Magyar Országi Királyi Városokba 1548 Ferdinánd által a végre küldettek voltak, hogy az ott lappangó Anabaptistákat, és Sakramentáriusokat kö-hajtsák; Kassa, Eperjes, Lőtsé, Szeben és Bártfa Városok, a melly Confessiót ekkor írtak, és 1549-ben a Királynak eleibe terjesztettek, azt a Király kegyelmesen elfogadta, és a továbbé háborgattatást megtiltotta. (a) Ily' kegyelmeséget közlötté a Felség a Bánya Városbeli Lutheránusokkal is, a kiket midőn az Esztérgomi Ersek

---

Lásd (a) *Daniel Turcus. in Diario istius temporis ad annum 1549. Klanitius pag. 24. —*

Oldh. Miklós 1559-ban, arra négatott volna, hogy némelly ő általa készített Vallásbéli Artikulusokat vegyenek be, csak bizonyos ideig; a' Király látván az ő Vallástételeket, melyet Kőrmöztzön írtak, és 1559-ben ő Felségének be-mutattak, ezen ő Vallástételeknek békességes gyakorlásában őket meg-hagyta; — Ide járúl az-is, hogy maga Ferdinánd az Augustai Confessiót, melyet néki a' Magyar Evangelikusok be-mutattak, helyben-hagyta; a' mit a' Fejedlem' követéséből, Verantz Antal is Esztergomi Érsek két ízben-is helyben-hagyott; melly hogy így történt, arról Sáros Vármegyének az a' levele bizonyoságot tesz, melyet az azon Vármegyebeli Evangelika Ekklesiáknak minden új Esperest tevésköadni szokott. (b) És így ezen Vallás' követői már I. Ferdinánd által és alatt törvényes lábra állítottak a' magok Vallások' gyakorlásában.

A' mi a' *Reformátusokat*, kik ekkor Sakramentáriusoknak nevezettek, illeti: igaz, hogy ő ellenek 1548-ban a' XI-dik Tzikkelyben olly' Törvény hozatott, hogy

---

(b) Láthatni ezt a' Levelet *Klanitiusnál* pag. 30, 31.

azokat az Anabaptistákkal együtt ki kell a' Hazából hajtani De a' ki az akkori Ekklesiái Historiákban jártas, és a' Hazai-környütlálásokat tudja, ezen Törvényen sem akadhat-fel. Ugyan-is, az Anabaptisták a' magok' eredetét a' Waldensésektől hozták - le; (c) azok pedig az Úr' Vátsorájáról olly értelemben voltak mint a' Reformátusok. E' mellett, az Anabaptisták 1524-ben igen sok követőket találtak magoknak Helvetziában, (d) a' Reformáta Vallás-is pedig éppen ezen idő tájban Helvetziából szívárógván ki, azt gondolták sokan, gyűlölségből pedig reájok-is fogták, hogy a' Reformátusok vagy Sacramentarinusok, és az Anabaptisták egy tádományú és értelmű emberek volnának. Minthogy pedig az Anabaptistákról minden tudta, hogy ők veszedelmes emberek voltak a' Statusra nézve; mert ezeknek fejeik Stroh, Stübner, és Müntzer, sem a' Szent Írást, sem Luthert nem értvén, midőn es azt tanítaná, hogy a' Keresztyén minden dolgokon Úr, és semminek nints alá-vettelve, a-

(c) Mosheimi Institutiones Historiæ Christianæ recentioris. pag. 263. Hermannus Schyn Historiæ Anabaptitarum. Cap. I.

(d) Jablonzki T. 2. pag. 174, 175.

kárván hallgatóit arra serkenteni, hogy ne lennének szolgái a' bűnnek, és ne gondolják, mintha azok ő rajtok uralkodhatnának; azt hozták-ki oktalánúl abból: hogy tehát a' Keresztyén ember, nem tartozik magár még a' Világi Fejedelmeknek is alá-vetni; a' minthogy a' Fanaticus Müntzer nyilván is serkentette arra követőit, hogy tegyék magokat a' Fejedelmeknek ellenébe, a' kiknek magát Thuringiában vezérül-is adta. Illy veszedelmes principiumú emberek lévén hát az Anabaptisták, a' kikkel a' Sacramentariusok tudatlanságból-é, vagy kész akartva egy rendbe tétettek; nem tsuda ha azok ellen a' mondott Diæta olly' kemény törvényt hozott:

Azomban *Stankarus Perentz* Mantua Theologus Magyar Országba jöven, az Úr Vatsorájáról a' Reformatusok' vagy Sacramentariusok' értelmét terjesztette; de más oldalról, a' Kristus' személyéről, 's Közbenjárói hivataláról igen képtelenül értett; mellynél fogva azt gondolta a' Törvényhozó testnek bizonyos része, Stankarust Reformátusnak vélvén, hogy a' Reformata Vallás nem-is tiszta Keresztyén Vallás: e' szerint, nem tsuda, ha a' Sakramentariusok ellen olly' kemény törvényt hozatott. Eszrevévén pedig a' Magyar Országi Rendek, és

a' Királyi Felség, hogy a' Sacramentariu-
sok, vagy Reformátusok, se nem a' Stanka-
ra követői, — annyival inkább nem Ana-
baptisták; az 1556-ban tartott Dieta végzései-
nek 26-dik Tzikkelyében, még ugyan azon
Ferdinánd alatt, már *tsupán az Anabaptisták*
perantsoltatnak az Országból ki-menni; (c) a'
Sacramentarijsokról, vagy Reformátusok-
ról pedig most már hallgat a' Törvény, a'
kiket pedig ez előtt, míg a' dolog jobban
meg-nem vizsgálattott, ugyan az, az Ana-
baptistákkal öszve-kötött. Látni való tehát,
hogy a' Reformáta Vallás' szabadon való
gyakorlása már Ferdinánd alatt Törvény
szerént engedtetett, és erősített meg;
minthogy az ellenek hozott Törvény 1556-
ban tétetett. A' mit ugyan I-ső Ferdinánd
különösen is azzal újra meg-erősített; hogy
a' Veránts' árulása után, midőn az Egri
Várban és az Egri Völgyben lakó Reformá-
tus Katonaság, és föld népe I-ső Ferdinánd-
nak a' maga Vallástételét be-adta: az igaz-
ságos,

(c) A' tziált Törvény így van: *Statutum est*
etiam, ut Anabaptistae omnes, de omnium Domino-
rum bonis — intra spatium quatuor hebdomadarum
ex e regno penitus eiciantur.

ságos Felség úgy meg-nyugodott azonn, hogy soha többé az Egriek, és az Egri Völgyi Reformátusok, nem tsak nem háborgattak, hanem egy a' magok Felekezetébéli fő embert Magotsi Gáspárt az Egri Vár' Fő Kapitányává, és Heves Vármegye' Fő Is-pányává tette, hogy az alatt a' bé-adott Confessionának követői békességben élhesse-nek. Utoljára, magok a' Hazai Írók hit-elesen állítják, hogy már 1560-előtt a' Pro- testáns Vallás közönséges Törvényekkel, mint valamelly köfállal, meg-erősítettet- Nevezetesen Péterfi Károly azt írja, hogy 1559-dik esztendőben azért gyűjtött az Esz- tergomi Érsek Zsinatot, hogy „ az Érsek „ az ő tekinteténél, és kedvességénél fogva, „ mellyel bír mindenek előtt, azt a' helyet, „ mellyet olly' sok esztendőktől fogva az „ Újitóknak külömb külömbféle Felekezetei „ el-foglaltak, és az ő hasznokra *írtt közönsé-* „ *ges törvényekkel*, úgy hozván magával a' Izük- „ ség, mint valamelly köfállal, és köszik- „ lával meg-erősítettek, maga törné leg-el- „ söben kerefztül.“ (f)

(f) *Archiepiscopus auctoritate sua, et gratia, qua pollet apud omnes, limen tot iam annos a diver- sis Novatorum sectis obsessum, legibusque publicis in eorum favorem, connivente necessitate scriptis,*

LXXIV. §.

*A' Bétsi Békességkötésnek a' Vallás' dolgában
lett Végezésének előadása.*

Leg-nevezetesebbek a' Bétsi Békességkötésnek Vallást illető Tzikkelyei, mellyekben a' Romano-Katholika, Evangelika, és Reformáta Vallásoknak, és a' Haza' szabadsága's jussai sérthetetlenségének fundamentumi vagynak le-téve: úgy hogy, ezek közül egyiknek sem lehet úgy megsértettetni, hogy a' másik-is ugyan akkor meg-ne sértetressék. Azomban még-előre-is meg-kell je-gyezni, hogy a' Bétsi Békességkötés által semmi új jus, vagy szabadság nem adatott a' Protestáns Vallásnak, hanem csak a' régi jussok és Vallásbéli szabadság, mellyek meg-háborítottak, erősítettek itt meg.

Esett pedig ez a' Békességkötés 1606-ban II-dik Rudolf Király 's az ő Nevében Mátyás' Austriai Hertzeg, és Botskai István Fejedelem között. Hibázna az, és nagy tudatlanságát, de egyszersmind szívének gyűlölséges indulatját, és részre való nagy hajlandóságát árulná-el, a' ki azt állítaná, hogy

---

deu muro, saxoque prœmunitum, ipso prior pertunderet. — Peterfi in S. S. Concil. Hung. Part. II. pag. 38.

Botskait a' fegyver fogásra *szépán* a' Vallásbéli háborgattatások kényszerítették volna; mert ha *Victorinus de Chorebo*, vagy *Sinai Miklós*nak a' Bétsi Békességkötésről írt Könyvét félre tenné, is valaki, azt gondolván, hogy abban, mint Protestánsban, részre hajlás uralkodik; jóllehet ott minden Historiai bizonyságoknál fogva állítatik; legalább az Ország' Törvény Könyvének kötelez hinni: abban pedig nevezetesen a' Bétsi Békességkötés, és a' Mátyás' koronázataása előtt hozott Tzikkelyekben eléggé előszámláltatnak azok, a' Polgári állapotot illető Sérelemek, mellyeknél fogva a' fegyver fogásra kényszerítették nem csak a' Protestáns, hanem a' Katholikus Magyaroknak is egy és nagy része, panaszkodván, asokra nézve mind a' két Valláson lévő Rendek, és Státusok, már az 1582 Esztendőbeli Diætának I-ő Tzikkelyében; de a' mellyeknek oryoslása el-halasztatván, a' dolog addig ment, míg roszszabbra nem fordúlt, téven Istvánsfi nevezetes Írónk ekkor is a' dolognak illy' roszszára való fordúlása' okának, mint oda lejjebb - is meg - látjuk, a' *kegyetlenkedő, és fősvény Bástát*. — A' mi a' Vallásbéli ekkori bajokat illeti: Diætán kívül (a) és

C c 2

Lásd: (a) *Bétsi Kötés' I-ő Tzikkelyét.*

az Ország' tudta nélkül (b) hozattatott 1604-ben az a' 22-dik Artikulus, mellyen közönsegesen a' nem Protestánsok - is meg-ütköztek; mivel a' Törvény tétel az Ország' Constitutiója szerént, a' Király' és a' Haza' jussa: a' Protestánsoknak pedig, örökké békeségben élvén eddig Katholikus kedves Hazaifaikkal, különösen a' meg-nevezett 22-dik Traktálynak ezen szavai estek nehezen: „Ő Felsége, mivel Magyar Országon a' Római Katholika Hitet akarja terjeszteni, és megtartani: tehát mind Szent Istvánnak, mind a' több Királyoknak ennek a' Vallásnak javára tett Törvényeiket meg-erősíti; — azok ellen az Újító és nyughatatlan emberek ellen pedig végezi; hogy Diétára többé semmi szín alatt a' Vallás dolgát ne vigyék, kik ellen a' régi Királyoktól hozott büntetéseket meg-újítja.“ (c)

Ezen Végzés mellett csak hamar háborgattak a' Protestánsok. Nevezetesen Barbianus, Belgiojoso, a' Kassai Luthránusoktól Templomjokat el-vette, Papjaikat, ki üzte, és a' Templom mellé ágyúkat vonatott a' végre, hogy ha abba a' Luthránus-

---

(b) 1604. Art. 22.

(c) 1604. Art. 22.

sok bé-mennek, Templomostól együtt szélylyel löveti őket. Szabó György nevű gazdag lakost, mivel ellent-állott, hat ezer forintra büntette, (mellyet hogy Barbianussal a' Király vizsgálta-fizettessen, a' Botskai mellett lévő Ország' Rendei kívánták) három Nemeseket pedig, éppen azon okból, valami öszve-omladozott Klastromba zárván, éhel öletett-meg. Így folyt a' dolog a' 13. Városokon, Váradon, és egyébütt-is; úgy hogy az egész Országbeli Protestánság ezeknek csak hallására-is egészen meg-reszketett; annyival inkább pedig, mivel az-is bizonyos vólt, hogy az e' féle dolgokért panaszra menők, az idegen Ministerek által a' Felsőg' Thronusa' eleibe sem botsáttattak, hogy ott le-borúlva az ő sérelmeket Kegyelmes Attyoknak ki-panaszolkozhatták volna.

Már a' több erőszakot szenvedett Urak után *Botskai István* vólt tzielban, a' kit Barbianus ki-akart prédálni. Botskai tehát nem a' Király, hanem Barbianus ellen kívánván magát óltalmazni; csak hamar a' jószágokban, jussaikban, és Vallásokban meg-sértett Magyarok között sokann ő hozzá tsatolták magokat, s Barbianust meg-verte, úgy hogy maga a' Felsőg' Gróf Forgáts 'Sigmund által ajánlta leg-elsőben-is a' Botskaival lévő Magyar Népnek a' békeséges alkudozást.

Minthogy tehát Polgári és Vallásbéli szabadságok mellett fogtak a' Magyarok fegyvert: látni való, hogy nem csak Protestánsok voltak Botskaival, hanem Katholikusok-is; mert a' Polgári jussokban a' Katholikusok-is szinte úgy meg-sértettek, mint a' Protestánsok. Innen, Botskai az ő Testamentomában-is a' két Hazabéli egész Magyar Nemzetről mondja', hogy azok *Hiteknek, és régi szabadságoknak* meg-kereséséért állottak mellé. (d) Sőt sok Protestánsok el-lének voltak a' Botskai' részén lévőknek; a' miért a' Bánya Városokban lakó Protestánsok sokat-is szenvedtek a' Botskai' hadaitól. Ama' buzgó Luthránus Fő Úr Thurzó György ekkor-is a' Király' részén állott; a' ki sok hasznot-is tett ekkor-is a' Felső' részére. Maga Botskai István pedig, valameddig Barbianus ötöt nem üldözte, és három Várait azért el-nem vette, hogy a' reá vetett Summa pénzt, Nemesi jussában meg-akarván maradni, meg-nem adta, tsendesen viselte, magát; sőt még akkor-is a' Császár' részén volt, mikor Bátori Sigmund Erdélyt Bátori Andras Kardinálisnak kezébe adta; a' mit azzal mutatott - meg, hogy Erdélyt oda

---

(d) *Victorinus de Chorebo. pag. 65.*

hagýván, Várađ körül való Váraiban mintegy számkivetésben úgy lakott. Innen *Istvánsi* - is *Cæsarearum partium sectatornak*. (e) az az, *Király részén* lévőnek írja őtet, és ugyan ő a' Botskai Hadának okait keresvén, azt írja: *Bastam avaritiæ crudelitatisque sordibus inquinatum fuisse, et civilis, intestine belli, quod postea exarsit, Concitatorem eum credendum*, az az: *A' fősúvénység és kegyetlenkedés szennyeivel magát bé-motskóltt Basta* volt azon *Hazai és belső Hadakozásnak fel-indítója*, melly azután gyúlaút-ki. Maga pedig Botskai így szól a' Tsászar eránt való hívségéről az ő Testamentomában: *Az ő Felsége Tisztviselői kardjokkal, Fegyverekkel, és az ő Felsége' ágyuival, Várain' foglalásával, minden Törvény nélkül el-kergetének az ő Felsége hívsége mellől, 's életem' oltalmáért fegyvert fogni kéntelen voltam*. (g) Azzal pedig, hogy a' Kassai Conventusban 1606-ban December' 16-dikán jelen volt két Vallásbéli Magyar Rendek és Státusok az ott tett Végzésekbén nyilván ki-jelentették, hogy ők

---

(e) *Istvánsi L. 33.*

(f) *Istvánsi.*

(g) *Victor. de Chorebo. pag. 64.*

Pártütők nem voltak, hanem csak az ő régi szabadságok mellett kéntelen kellett felkelni. (h) Botskai, és az ő részén lévő Protestánsok is ki-mentettek abból, mintha ők Hazafi Hadat indító, és Zenebonáskodó Emberek voltak volna.

LXXV. §.

A' Bétsi Békességekötés' fogása, — különösen a' Vallásra nézve tett kívánságok a' Magyaroknak.

Meg-verettetvén mindenfelé a' Császár serege: a' Békességekötéshez fogtak a' két hadakozó felek; 's el-hallgatván azon XV. punctumokból álló kívánságokat, mellyeknek bé-töltését a' Polgári jussok' 's Ország' Constitutiójára nézve az Országnak Botskai-val való része kívánta a' Felségtől; a' *Vallás' szabadságára* nézve a' Szerentsi Diætáról, melly 1606-ben Aprilis 17-dikén kezdődött, a' leg-első Tzikkely alatt illy' kívánságokat küldötték-fel: „Elsőben kívánja a' Magyar Nemzeth, hogy eő Felsége „minden Várban, Városon, Falun, és „mindenütt egész Magyar Országban szabad Vallásában kit kit meg-tartson, és

---

(h) *Viet. de Chor. pag. 49.*

„ abban senkit-is meg-ne háborítson. A' La-
 „ jos Király' Decretumából penigh az két
 „ Artikulus de Comburendis et extirpandis
 „ Lutheranis, az 1604 Esztendőbéli Consti-
 „ tutióból az utolsó Artikulussal öszve, ki-
 „ töröltessék, és Cassáltassék. “ Ezen Ar-
 „ ticulusra a' lévén a' Mátyás Hertzeg' felelet-
 „ je, hogy „ valamint annak előtte Chyászár
 „ eő Felsege senkit szántszándékval hitiben
 „ megh nem háborított: most-is, ezután sem
 „ háborith, hanem kyt kyt hittibe megh
 „ tart “ : tehát a' *Korponai* Gyűlésből a' Sta-
 „ tusok és Rendek 1605-ben, December 3-di-
 „ kán a' Vallásra nézve ismét illy' kívánságo-
 „ kat küldötték-fel: „ Chyászár Urunk eő Fel-
 „ ségétől még is azt kívánjuk, hogy a' *Ro-*
 „ „ *mana, Lutherana, és Helvetica* Religióban
 „ ne háborgasson senkit, és assecuráljon
 „ feleöleök, hogy nem háborgat benne.
 „ Mert tudva van Mathias Hertzeg paran-
 „ tsolsolattja a' Chyászár eő Felsege ne-
 „ vébe, kibe parantsolja a' *Kassai* Tem-
 „ plom' el-vételét a' Lutheránusoktól, és ki-
 „ üzését. Ezent kérjük és kívánjuk a' ti-
 „ zen három Városba-is, és kiket excludál-
 „ tanak vólna-is, azokban avagy magokkal,
 „ avagy Predikátorokkal restituáltassanak.
 „ Az Layos Király Decretumából penigh az
 „ két Artie. *de Comburendis et extirpandis*

„*Lutheranis*, az 1604 Esztendőbeli Consti-
tutióból az utolsó Articulust, kit eő Fel-
sége *proprio motu* írth oda, delectassá eő
Felsége *publico edicto* Gyűlésében 's a' t.“

Mind a' két rendbéli kívánságaikban meg-jegyzésre méltó az a' Magyaroknak, hogy a' Lutheránusok ellen hozatott Lajos idejebéli két Törvényeknek, és az 1604-dik Esztendőbeli 22-dik Tzikkelyeknek el-töröl-tetését kérték, — a' mire méltó okok - is volt; mert a' Törvénytevő hatalom Magyar Országban a' Királyé és a' Státusoké együtt: már pedig valamint az 1604-dik Esztendő-beli 22-dik Tzikkely a' Státusok' híre és tud-ta nélkül, tsupán a' Király által, mint azon Tzikkelyben nyilván mondatik, tétetett oda: úgy ellenben a' Lajos Király' Decretumaiban sohol sem láthatni magának a' Királynak meg-erősítését. Mert nézze bár meg akár-ki a' Törvény Könyvet *Nagy Lajos* Király-tól, vagy 1551-től fogva, mindenkor a' volt a' rendi a' dolognak, hogy a' Státusok a' melly Törvény Tzikkelyeket írtak, azokat a' Király erősítette-meg, 's így lettek való-ságos Törvényekké. II-dik Lajos után - is így tselekedtek minden Királyok: tsupán az ő Decretumaiban nem láthatni ezt. És így az 1823 és 1825-ben a' Lutheránusok ellen hozatott Tzikkelyek rendes utón mó-

don hozott Törvények nem lévén, azoknak el-töröltetését méltán kívánták a' Bétsi Békességkötéskor a' Magyarok; midőn észre vették, hogy azokat mint Törvényeket némelleyek, tsak hogy árthassanak a' Protestáns Vallásnak, inkább az Ország' sarkalatos Constitutiójának derogálván, gyakorlásba akarták venni. Azt pedig nem lehet mondani, mintha nevezetesen az 1525-dik Észteendőbeli és szóban forgó Tzikkely, azért nem erősítettett volna meg, mert az a' Mohátsi Had miatt, hol a' Király is elesett, nem lehetett meg; mert lám az 1523-dik észteendőbeli kemény Tzikkely sins meg-erősítve Királyi végzéssel, és a' Mohátsi Hartz 1526-ban esvén, az 1525-dik észteendőbeli Dietai végzéseket e' miatt meg lehetett volna erősíteni: — annyival inkább, mivel a' Dieta állásakor szokás az Artikulusokat meg-erősíteni. — Ez tehát semmiképp' meg-nem esvén, a' kérdésben lévő Tzikkelyek Törvényeknek lenni meg-nem esmértethettek. — Gyanússá teszi továbbá ezen Tzikkelyeket az-is, hogy Mosotzi Jészuita, tsak azokat a' Tzikkelyeket szedte-ki a' Lajos Király' idejében készülttek közzül, mellyek neki tetszettek, vagy a' mint maga az Ország' Könyvében ki-tette, a' *neveretesebbeket és jobbakat; (potiores et meliores)*

úgy hogy az 1523-dik Esztendőbeli Artikulusok, mellyek közt van ama' fellyebb említett Artikulus is, illy renddel számláltak elő: Leg-első helyen áll a' 17-dik, azután vagynak a': 18. 19. 20. 21. 33. 35. 36. 38. 39. 40. 41. 42. 44. 45. 46. 47. 54. melly utolsóban a' Lutheranusok és azoknak általmozói fő vételre, és jószágok' el-veztésére ítéltettek. — Az 1525-dik Esztendőbeli Artikulusok' rende pedig ez: 3. 4. 23. 30. Az illy' tsonka bonka és herélt munkának sem hitelessége sem ereje nem lehet: annnyival inkább, hogy sem a' Király' meg-erősítő Decretuma nints alattok, sem a' Statusok' neveik. — Utoljára, az akkori zűrzavaros időkben, mint a' Decretumok bizonyítják, egyik Diæta el-törlötte a' másíknak végezéseit, mint a' Hatvaninak a' Rákosi, és az 1524-ben a' Rákos mezején tartatott Diætát, ugyan a' Rákos mezőn 1525-ben tartatott Diæta nem hagyta helyben. Kí-mehetne hát végére, hogy mi végeztetett ekkor olyan, a' mit valóságos Magyar Törvénynek lehetne tartani? De magában-is olly Törvények vóltak ezek a' Lutheranusok ellen hozatott Törvények, hogy azoknak az Ország' Törvény' Könyvében való létele; valamint egy felől a' szégyenlésre adott okot: úgy más részről bé-tölthetetlen; mert akkor az

Országának sokkal nagyobb része (ma is a két Protestáns Felekezet nagyobb a Katholikusoknál) Protestáns volt, mint ez egyebek között avagy csak az 1604-dik Eszterdöbéli 22-dik Tzikkelyből világos, hol a Vallás' szabadságaért kétszer Instáló Protestánsok magokat *Magyar Ország' Statusainak és Rendjeinek nagyobb részének* nevezték.

Még az-is figyelmetességet érdemel ezen Békeségkötés folytatásában írt második rendbéli Artikulusban, hogy abban a *Romána, Lutherana, és Helvetica Religiók* megnevezetnek, és mind a *háromnak sérthetetlen voltát 's szabadságát egyformán kérik*. — Amellyből világos, hogy a Botskai részen Romano-Katholikusok-is voltak, kik a magok ügyét a Vallásra nézve ezekével egyformává tették. De az-is világos ebből, hogy a Romai Katholika Vallásnak csak olyan szüksége volt ekkor arra, hogy pártfogás alá vétettség, és a nem háborgattatás felől bizonyossá tétettség, mint a másik kettőnek; mert különben minek kérte volna azt? és kérné-e azt ma, mikor virágjában van? A Pacificatio nélkül tehát színt úgy félhetett a Pápista Vallás a sok zürzavaroktól, mint a Kálvinista, és Luthrána Vallás: azt az Eszközt tehát, melyet ekkor hárman együtt választottak a ki-szabadulásra a há-

rom Vallások, úgymint a' Bétsi Békességkötést, egyenlőképpen mind a' háromnak sérthetetlenül meg-kell tartani, és nem szabad egyiknek a' másikat az abban kértt, és meg-nyertt jussától meg-fosztani. Melly nagy jó szívérségét mutatja az, az akkori Protestánságnak, hogy noha a' győzödelmes Fegyver kezekben volt, 's azokat, kik őket a' Vallásért háborgatták, sanyargathatták volna; még-is ök a' Római Katholika Vallást az ő szabadságoknak egyforma részesevé készek voltak tenni, és azokat a' háborgatástól szinte azon Törvény által kívánták óltalom alá vétetetni, melly alatt magoknak védelmet kerestek. (a).

Le-érkezvén a' Magyaroknak fellyebb két Tzikkelyekben ki-tett kívánságaikra Mátyás Hertzegnek válasza a' Botskai követő-éhez: Kassán 1606-dikban Május 12-dikén Ország' gyűlése tartatott; mellyből a' Vallás' dolgára nézve hozott *Első* Tzikkely így küldetett-fel: „Leg-először-is penighlen, a' „hol pure simpliciter, és egy átalyába kíván- „tuk, és kíványuk most-is, hogy Chya- „szár eő Felsege hittünkbe és vallásunkba

---

Lásd: (a) *Hunyadi Bétsi Békességkötés, Kézírás-
ban.* — *Adami Pogány Tentamen Demonstrationis
trium Propositionum &c.*

„ minden háborgatás, és üldözés nélkül,
 „ ahami renden való embereknek abban
 „ való praktikája 's cnyalardkodása ellen is
 „ megh tarcsyon és oltalmazzon bennünket:
 „ sőt ugyan nevezet szerint, vagy declara-
 „ tim, hogy az három féle Religio, *nimirum*
 „ *Romana, item Evangelica, et Christiana,*
 „ *quae a nonnullis Helvetica, atque Lutherana*
 „ *nuncupatur,* szabadságos hárdeetésbe légyen
 „ Országunknak, usurpált usussa és szokassa
 „ szerint köztünk, és hogy minden ez mi
 „ Religiónk ellen ferált Articulusok is, *quo-*
 „ *cunque tempore lati,* abrogáltassanak 's de-
 „ leáltassanak, mind az utolsó gyűlésben sze-
 „ reztetett Articulusal egyetemben. Nem
 „ érthettyük, sőt tsudálkozunk is rajta, hogy
 „ eő Felsége ez Religiónknak meg tartás-
 „ sa és libertássa felől, *contra expressum in-*
 „ *tentum, votum, atque postulatam nostrum,*
 „ oly választ ad nekünk, hogy az Religio
 „ dolga azon Statusban, és karban marad-
 „ yon, az minth az boldogh emlékezett Fe-
 „ jedelmek Ferdinandus, és Maximilianus
 „ Vrunk ideibe tartattatot; holott ő Felsége
 „ az Forgács Sigmund Vram által adot vá-
 „ lasz tételébe simpliciter & expresse az mi
 „ káuáságunk szerinth, megh engedte vala,
 „ hogy az három ki exprimált, és káuásá-
 „ gunkba fel-jegyzett Religio, *utpote Roma-*

„na, *Helvetica, atque Lutherana*, szabadsá-
 „gos hirdetésebe maradgyon. Sőt Bastha
 „is eö Felsége Mandatumával publicáltata
 „minden Vármegyéken, hogy eö Felsége
 „mindenket megh tart Religiónjába; kinél
 „többet sem kívánnánk, és megh is ma-
 „radnánk szíveink nyugalmával rajta. De
 „az boldogh emlékezett Ferdinandus, és
 „Maximilianus eö Felsegek ideiben tartá-
 „tot Religiónak állapottyára való igazítás-
 „sa ö Felsegének nagy akadált vét előnk-
 „be, az mely idő tájba nagy háborgatás-
 „és öldözése volt itt Kassán is, egyéb
 „Helyeken is az Evangelikusoknak; az mint
 „erről bizonyító Irásokath mutathattunk,
 „és elő emberek is vallást tesznek bevség-
 „gel felöle, az kik azokra jól emlékeznek
 „az dolgokra. Ne arra az időre nézzen és
 „mutasson azért ö Felsége, hanem az mi
 „kívánságunkra. Mert nem abból az idő-
 „ből, hanem az mi kívánságunkból viheti
 „véghoz ebben az mi szükségünket eö Fel-
 „sege. Ezt peniglen az mi kívánságunkoth
 „egész es Országban való helyekben, sza-
 „bad és kulcsos Koronához való, és Mezö-
 „Városokon is, *juxta receptam et usitatum*
 „*liberæ et approbatæ Professionis omnium*
 „*ordinum consuetudinem solide præstállyá, 's*
 „az vallásnak koresztyéni hirdetésének és
 tanításának

„tanitassának szabadságát; *intra ambitum*
 „*totius Regni universaliter, absque omni im-*
 „*pedimento resonandi, et diffundendi enged-*
 „*je ő Felsege.*

„Az hó pediglen ajánlya azzal is ő
 „Felsege magát; hogy a legutolsó gyűlésben
 „Religióink ellen szerzett utolsó Articulus
 „is separállyá? Mi abban is nem valami
 „simplex Articulus separatiót kívánánk ő
 „Felsegetől; hanem sőt azon instálunk,
 „hogy minden Articulusokat; *qui unquam*
 „*quouis, tempore adversus Religionem Evan-*
 „*gelicorum fuerunt conditi, statuti et editi,*
 „*abolállya, et annihilállya ő Felsege. Hogy*
 „azért ebben is az mi méltó kívánságunk
 „szerént cselekedgyek ő Felsege; s ezt a'
 „nagy Elktünk terhelt őstábulumot elő-
 „lünk el vegye; nem méltatlan szorgalmaz-
 „tattyuk ő Felseget s a' t.

Ebből a' Tzikkelyből világos; hogy a'
 Bétsi Békességkötés által a' Protestáns Val-
 lás sem *Toleratáva* nem lett; sem nem ekkor
recipiáltatott; mintha ez előtt is nem lett vol-
 na; mert a' mint a' Kassai Gyűlésből irat-
 tik ezen Tzikkelyben: „a' három Religio-
 „nak szabadságos hirdetése, az Országnak a'
 „surpalt ususa és szokása volt. Ismét, hogy
 ezen három Vallásoknak az egész Országban
 közönségesen és minden akadály nélkül va-

ló hirdettetése és terjedése volt, 's minden Rendek az ő szabados és helyben hagyott Vallásoknak eleitől fogva bévett és gyakorlott szokásában voltak: mellyertől a' Felső-től az ő Hiteknek és Vallásoknak szokott professiójában való meg-tartást kívánták.

A' Kassai Gyűlés' Végzéseivel, mellyek között a' Vallást illető Tzikkelyt most mindjárt említünk, fel-mentek Bétsbe *Illésházi István, Vízkelety Tamás, Ostrossith András, és Apony Pál*; hol Mátyás Hertzeggel és az ő Tanácsosaival újra tanátskozván, meg-készültek ama' nevezetes Bétsi Békesség' Tzikkelyei. 1606-ban, Junius 23-dikán, kezességet vállalván azoknak meg-tartások felől, Cseh, és Morva Országok, Austriai, 's a' Siléziai Hertzegség, és a' Lusatziai Markhionatus; más részről pedig, Magyar Országának mind a' két részen álló Fő Rendei, valamint Mátyás Hertzeg-is, kik ezeknek neveiket alá-írták, és petsétjeikkel-is meg-petsétezték: (b). mellyeket mindazáltal csak akkor tartottak Mátyás Hertzeg és a' Bétsben lévő Békesség-kötők végképpen meghatározottaknak, ha ezeket Botskai István, és a' mellettük lévő Magyar Nemzet helyben-

---

(b) *Az Ország' Törvény könyve.*

hagyándják (c). A' minthogy le-hozattat-
 ván a' Bétsi Békességkötés, találtak abban
 a' Botskai mellett lévő Ország' Rendei két-
 séges és homályos értelmű mondásokat.
 Nevezetesen a' Vallásról való Tzikkely így
 állítatott meg a' Bétsi Békességkötésben: „
 „A' mi azért a' Vallás' dolgát illeti: ellent
 „nem állván az elébbeni közönséges Ren-
 „delések, sem az 1604-dik esztendőbeli u-
 „tolsó Tzikkely, (mivel az Diétán kívül, és
 „az Ország' meg-egyezése nélkül tétetett o-
 „da; 's ennél fogva ez el-is töröltetik)
 „meg-határozatott: Hogy a' Tsászár ó Fel-
 „sége' előbbi válasza szerént, a' mellyhez
 „tartják magokat az Ország' Rendei az ő
 „mostani feleletekben, t. i. a' Státusokat és
 „Rendeket közönségesen, és azokat-is kik
 „Magyar Ország' határain belől laknak,
 „valamint a' Grófokat, Bárókat, Nemese-
 „ket; úgy a' Szabad Királyi és Privilegi-
 „áltt, 's egyenesen a' Koronához tartozó
 „Városokat, ismét Magyar Orzágnak vég-
 „helyeiben is a' Magyar Katonákat, az ő
 „Vallásokban, 's Confessióikban sohol, és
 „soha meg nem háborítja, se mások által

D d 2

„meg-háboríttatni, és akadályoztatni nem
 „engedi; hanem az említett minden Statu-
 „sok' és Rendek' Vallásának szabados gya-
 „korlása engedtetik, *úgy mindazáltal, hogy*
 „*a' Római Katholika Vallásnak sérelmére ez*
 „*ne legyen*, és hogy a' Római Katholiku-
 „soknak Papi Rendje, Templomaik, Ek-
 „klésiák' meg-bántás nélkül és szabadságban
 „légyenek, és azok, mellyek' ezen zűrzava-
 „ros időkben mind a' két résztől el-fogtal-
 „tattak', egymásnak viűzsa-adattassanak.
 (d) Ezen Vallást illető Tzikkelynek ez a'
 része nem tetszett a' Bótskai mellett lévő
 Ország' Rendeinek: *absque tamen præjudicio*
Catholicæ Romanæ Religionis, az az, a'
 Római Katholika Vallás' sérelme nélkül; mivel
 látták hogy ez örökkévaló veszekedés mag-
 va fog lenni: mert a' Római Katholika Ek-
 klésiának nem tetszven az, hogy Potestáns
 Vallás van; már ez magában-is sérelmére
 van azon Ekklesiának, — de leg-kisebb
 dolgot is lehet úgy magyarázni, hogy abban
 a' Római Ekklesia maga meg-sértését gon-
 dolhatja: tehát ezen sententiára magyará-
 zatot kívántak Mátyás Hertzegtől. Látván
 Mátyás Hertzeg, hogy a' Bótskai részén lé-

(d) *Dedkül Lásd az Ország' Könyvében.*

vő Rendeknek és Statusohnak igazságok van; mivel tagadhatatlan dolog, hogy a' Békességekötésben világos beszéddel kell élni, — de külömben-is a' Botskai' személyéről írtt végezesekben a' határoztatott-meg, hogy Botskainak, a' Tsászártól néki engedtetett Jóságokba való állíttatása, a' Tsászár' Képviselői által vitettenességben, „*mihelyt minden pontomok magától Botskai* „*Úrtól, és a' mellette lévöktől helyben hagyattatnak; (quam primum omnia ab ipso* „*Domino Botskai et sibi adherentibus fuerint* „*ratificata)* tehát Mátyás Hertzeg a' fennforgó nehézségre, illy' Magyarázó Levelet adott:

„Mi Mátyás, Isten kegyelmeségéből „Austriának Ertz Hertzege 's a' t. meg-es- „mérjük, és mindeneknek adjuk tudtára, „hogy midön a' Tekintetes és Nagyságos „Kis Marjai Botskai Istvánnak, és részén „lévö Magyaroknak Követei és Bíztoši, „a' Vélek nem régen tett végzésnek némelly „Tzikkelyeire nézve September 9-dikén „bé-adott különös Írásokban, holmi Jobbít- „tásokat és világosításokat kívánnak; de „bizonyos és nekik eleiben adott okok miatt, ez a' Végzés, melly már végre haj- „tatott, és a' Felsőleges Császártól-is meg- „erösíttetett, e' fele meg-jobbítást, változ-

„tatást vagy hozzáadást éppen nem szen-
 „vedhet: annakokáért, mi mind azokat,
 „mellyeket az I-ső Tzikkelynek utolsó sza-
 „kaszán kívül fel-hoztak, a' következendő
 „Diætára igazítjnk, hogy ott meg-láttassa-
 „nak: a' minthogy Követ Uraimék-is, a' fel-
 „lyebb említett okokból ebben meg egyez-
 „tenek. A' mi pedig az I-ső Tzikkely' u-
 „tolsó szakaszát illeti: Valámint abban az
 „említett Végzésben mindenek jó Lélekkel
 „folytattattak; úgy azon Tzikkelynek utók-
 „sőbb szakaszai-is, nem valami álnokfág-
 „ból tétettek oda, hanem azért, hogy min-
 „denik Rész az ő Vallásában, annak gyakor-
 „lásában, és Templomaiban ne háborgattassék.
 „Mellynek hitelére és bizonyására Szüksé-
 „gesnek ítéltük ezen kezünk irásával és pe-
 „tsétjével meg-erősített Levelünket adni
 „Kis Marjai Botskai Isván Úrnak, és részén
 „valóknak, jövendőbeli általmok és bátorsá-
 „gossá tetelek végett. Költ Bétsben Septem-
 „bernek 23-dikán, 1606-dik Észkendőben.

Ekképpen a' Magyarok Mátyás Hertzeg
 által a' Bétsi Békességkötésnek Vallást ille-
 tő ki-fejezésére nézve, meg-tsendesítettvén;
 minthogy némelly dolgoknak meg-jobbitá-
 sát és helyre-hozását Mátyás Hertzeg a'
 következendő Diætára tette által; ök-is meg-
 egyeztek abban, és a' Kassai Gyűlésből,

melly December 13-dikán 1606-ban tartatott, erre nézve is a' magok kívánságokat fel-küldötték, mellyben kérték, hogy a' Vallást illető Tzikkelybe, ez a' Szó is: *Falukon*, belé tétessék; hogy a' Vallás' szabad gyakorlása még a' Falukon-is szintűgy meg légyen, mint másutt. Ennekfelette, ugyan azon Tzikkelyben, a' mi utól vagon: *a' Római Katholika Vallásnak sérelme nélkül*, mind végig átaljában ki-szaggattassék.

LXXVI. §.

Az 1608-dik Esztendőnek Vallást illető 1-ső Tzikkelyéről, mellyben a' Békességkötésnek Vallást illető végzése Törvénnel meg-erősítettett. — Külömbbség a' Békességkötés és ezen Diéta' végzése közt.

A' Bétsi Békességkötés' dolga, a' fellyebb ki-tett okokból elő-fordulván az 1608-dik Esztendőbeli Posonyi Ország' Gyűlésén, a' Vallásról illy' Törvény hozattatott az 1-ső Tzikkelyben: „A' mi azért a' Bétsi Békességkötés' első Tzikkelyét illeti: Nemes Magyar Ország' Statusi és Rendei által el-veztetett, hogy a' Vallásnak gyakorlása mind a' Báróknak, Grófoknak, és Nemeseknek, mind a' Szabad Városoknak és az Ország'nak minden Statusinak és Rendeinek, a' magok, és a' Királyi Kamara' Jóságai

„ban, nem különben Magyar Ország' vég-
 „helyein-is a' Magyar Katonáknak, kinek
 „kinek a' maga Vallása és Confessiója,
 „hasznlóképpen, a' Mező Városoknak és
 „Faluknak, mellyek azt önként és szabad
 „tetszéseik szerént be-akarják venni, min-
 „denütt szabadosan meg-hagyattassék, és
 „senki mindezek között annak szabad foly-
 „tatásában és gyakorlásában valakitől
 „meg-ne akadályoztassék. Sőt hogy meg-
 „előztessenek a' Státusok és Rendek közt
 „akármelly gyűlölségek és visszavonások,
 „hogy mindenik Vallásnak legyenek a'
 „maga Hitin lévő Előjárói, vagy Super-
 „intendensi, az rendeltetött“.

Ezen Tzikkelyt, valamint ezen Ország'
 Gyűlése' több Tzikkelyeit-is, II-dik Mátyás,
 már ekkor Király, egészen helyben hagyta,
 és az Ország' Cancellariusá' *Lépes Bálint*
 Nyitrai Püspök' keze által annak rendi sze-
 rént Posonban December 6-dikán 1608-ban
 ki-adatta; aláírván neveket, mint ezekben
 meg-egyezők, a' Diätán jelen volt Püspökök,
 és az Ország' Zászlós Urai, úgymint: a' Kar-
 dinális és Esztergomi Érsek 's az Ország' Pri-
 mása *Forgács Ferentz*, *Náprágyi Demeter*
Kalotsai Érsek, *Bratulitch Simon Zágrábi*,
Ergeli Ferentz, *Veszprémi*, *Lépes Bálint* Nyit-
 rai, *Almásy Pál Vátzi*, *Demitrovith Péter*

Pétsi, *Herovith Mátyás* Csanádi, *Matthias György* Tinnini, *Telegdi János* Bosnyai, *Majthiny László* Szeremi Püspökök. Továbbá: Gróf *Illésházi István* Nádor Ispán. — Gróf *Erdödi Tamás* Horvát Országi Bán, *Homonnai Drugh Bálint* Ország' Birája, és többek, kik ezen Diétán jelen voltak.

A' Bétsi Békességkötés' I. ső Tzikkelyében, és a' mint az osztán az 1608. dik Esztendőbeli Diétán Törvényvé tétetett, van bizonyos különbség. Mert noha a' Diéta a' Békességkötésnek se nagyobb erőt nem adhatott, se erejét el nem vehette, sem a' fundamentumokban meg nem változtathatta; mindazáltal, mivel mind a' két *Hadakozó és Békességkötő Rél ide igazította némellyekben a' dalgot*, hogy szemben lévén, holmi nehézségekről meg-egyezzenek, és mivel mind a' két rész jelen volt; tehát közakarattal tettek is, jobbításokat, a' minthogy tettek is. Mert a' Bétsi Békességkötésben a' Vallás' szabad gyakorlásbeli jus csak a' Nagy Uraknak, a' szabad és privilegiált Koronához tartozó Városoknak adatott; de az 1608. dik Esztendőbeli Diéta ezt a' Falukra is ki-terjesztette. — A' Bétsi Békességkötés' I. ső Tzikkelye' végéről ezek a' ki-fejezések: *aque tamen procludio Catholice Romance Ecclesie*, az az, a' *Romai Katholika Ekklesia' sérelme nélkül*, egészen ki-hagyattattak a' Diétán;

mivel látta az Ország, hogy az illy' Clausulák sok visszavonásoknak lennének idővel a' gerjesztői: de még azért-is, mivel így mindjárt nem volt volna tökéletes a' Vallásbeli szabadság: most pedig azonn' igyekeztek, hogy mind a' három Vallás egyforma jussal bírjon. Sőt ezen Clausulánál fogva úgy lehetett gondolkodni, hogy ezen 1-ső Árticulusban tsák a' Protestáns Vallás' szabadsága erősítették-meg: most pedig a' Katholika Vallást-is szinte olly' bátorságba akarták helyheztenni, mint az Evangelika, és Reformáta Vallásokat, és mind a' háromról hozták a' Törvényt, nem tsák a' két hátulsóról. Ezen okokból tehát, és még abból-is, hogy igaz az, a' mit Mátyás Hertzeg irt az ő Magyarázó Levelében, hogy azon ki-fejezések nem rószsz Lélekkel és tsalárdúl tétettek a' Bétsi Békessékhötés' 1-ső Tzikkelyébe; ezért végeztetett, hogy mind a' három Vallásnak különös *Elöljárók* legyenek, és azok között egyik-is a' másiktól ne függjön, 's olly' Auctoritása legyen egyiknek, mint a' másinak: mivel így gondolták, hogy a' *Státusok* és *Rendek* között minden gyűlölség el távolíthatnak, mellyek pedig meg lettek volna, ha a' Katholikus Papság a' más Valláson lévő Lelki Páfztorokat visitáltá, 's re-

gulázta, és a' más Vallásbeliek' ügyét a' maga Szent Szekére húzta volna. — Még ez a' külömbség-is van a' két Tzikkely közt, hogy a' Bétsiben *csak a' Tszászáról* van szó, hogy senkit nem háborgat, de nem-is enged háborgattatni Vallásában: a' Posonyiban pedig az *egész Ország'* S atusi-is közönségesen a' Királlyal' együtt azt végezték; hogy a' Vallás' szabadsága mindennütt meg-légyen. — A' Bétsi Békességkötésben csak azoknak a' Mágánásoknak, Nemeseknek 's Városoknak engedtetik szabad Vallásbeli Gyakorlás, a' mellyek Magyar Országban belül vagynak: (*intra ambitum Regni Hungariæ solum existentes*) de a' Posonyi Diæta ezt a' meg-szorítottást egészen ki-hagyta; mert a' Magyarok' panaszából észre vette, hogy a' Békességkötést egyik ez a' Clausula teszi homályossá, és kétséges értelművé, 's magával ellenkezővé. Nem állhatott-meg ugyan-is ez a' Clausula azal, a' mi van a' Bétsi Békességkötés 9, és 10-dik Tzikkelyeiben, hogy, t. i. *Ő Felsége Magyar Országot, és az chez tartozott Tartományokat, úgymint Sclavoniát, Croatiát és Dalmátziát, született Magyarok, vagy Magyar Országhoz köttetett Nemzetek által igazgatja.* — Továbbá, hogy az Országnak nagyobb és kisebb Tisztsegeit, a' ki

vál, va'ókat-is (és így a' Croatiákat-is) és a' Vég-helyekben lévő Commendánságokat is, Magyaroknak és hozzájuk köttetett Nemzetekből való alkalmas Embereknek adja, semmi káltságot a' Vallás közt nem tévén. — Nem állhat ez meg azzal-is, hogy a' Vég-helyekben a' Katonának szabad Vallás gyakorlások legyen, a' mit pedig a' Bétsi Békességek első Tzikkelye meg-határozott; mert Magyar Országhoz tartozó Vég-helyek Sclavoniában és Dalmátziában-is voltak: tehát csak *intra Ambitum Regni Hungariae*, vagy Magyar Ország határán belől lett a' Vallásnak szabad gyakorlása, úgy a' Magyar Ország határán, de a' Magyar Országhoz köttetett Vég-helyekben lévő Katonaságnak, melly a' három Vallást követőket őltalmazta és őrizte, nem volt Vallásbeli szabadsága. — Nem állhat ez meg azzal-is, hogy azon Városokban legyen szabad Vallásbeli gyakorlás, mellyek egyenesen a' Koronához tartoznak; mivel a' Sclavoniában és Croatiában és Dalmátziában lévő Városok-is a' Koronához tartoznak.

Az ezekből származható Nehézségeket el akarván a' Posoni Diæ hárítani, azt végezte a' Nemesekről és Uraktól, hogy azok a' magok és Kamara Jószágaiban (*suis et Fiscatibus bonis*) szabadon gyakorolják a' Vallást.

Mivel pedig a' Bétsi Tzikkelyek szérént (10 Tzikk) a' Diéta-is elvégezte, hogy minden nagyobb és kisebb *Mdatulokat* a' Protestánsok is viselhesének, és jószágokat bírhasanak a' *Sclavoniai Városokban is*: (13 Tzikk. Anni 1608) láthi való, hogy Sclavoniában, és egyéb Magyar Koronához köttetett Országokban-is, minden Nemeseknek és Uraknak megengedtetett a' Vallás gyakorlása, ha ott a' magok jószágaikban vóltañ. — Ezért lett az-is, hogy a' Bétsi Békességkötés I-ső Tzikkelyének ezen szavált: *Immediate ad Cōronum spectantia Oppida*, az az, a' melly Városok egyenesen a' Koronához tartoznak, a' Posni Diéta világosabban így tette-ki: a' *Városoknak és Faluknak*, mellyek e' Vallást önként be veszik, annak gyakorlása szabaddá hagyattatik. Ugyan erre mutat az-is, hogy midőn a' Bétsi Tzikkelyben így voh: a' *Statusokat és Rendeket közönségesen és egyenként, kik Magyar Országnek határin belül laknak*, (*Omnēs et singulos Status et Ordines intrā ambitum Regni Hungarię solum existentes*) a' Posni Diéta ezt így tette a' Vallás' illető Tzikkelybe: *Nemes Magyar Ország Rendei és Statusi által elvégeztetett, hogy a' Vallás' gyakorlása az Ország' minden Statusaira és Rendekre nézve szabaddá hagyattatott*. Ebből így

lehet okoskodni: A' Pospni-1608-dik Esztendőbeli Diätán, azoknak a' Státusoknak és Rendeknek engedtetett meg mindenütt a' Vallás' szabad gyakorlása, a' kik itt deliberaláltak, vagy a' kik Magyar Országának Státusi és Rendei: úgy de ezenn a' Diätán Erdödi Tamás, a' Slavoniai, Dalmátziai, és Horváth Orzági Bán is a' több, ezen Országokbeli Követekkel deliberaláltak; mert azok is Magyar Orzági Státusok és Rendei, a' kik közzül némellyek, a' Bétsi Békességkötésben is jelen voltak: tehát a' Pisoni Diäta ezen Országokban is szabaddá tette a' Vallás' gyakorlását. — Utolsó és nevezetes különbség a' Bétsi Békességkötés' és Pisoni Diäta' I-ső Tzikkelyeiben még az is, hogy amannak az elején lévő ezen sententia: *Non obstantibus pro tempore Constitutionibus publicis in sua Replicatione referunt*, a' Pisoni I-ső Tzikkelyből egyáltalában kihagyatott; jóllehet a' Kassai Gyűlésben mind Botskai, mind a' Rendei azt helyben-hagyták; hanem a' Kassai Gyűléstől fogva a' Pisoni Diätaig erről jobban gondolkodván, észre-vették, nem csak a' Protestánsok, hanem a' Katholikus Atyafiak is, hogy ezek kétséges értelmű beszédek lévén, utóbb is vizsgálva adnak alkalmatosságot; tehát jobbnak ítélték egészen ki-hagyni azon

Tzikkelyből, mellyet a' Vallásra nézve az egész Ország tesz, A' minthogy, lehetne is olly' viszfzálkodó indulatú, és más Valláson lévők' háborgatására kész ember, a' ki a' Bétsi Tzikkelynek említett szavait, (hanemha Mátyás Hertzegnek azon declarálása 's magyarázása által meg-intetettnek látná magát, hogy azon Békességkötés' Tzikkelyeire nézve mindenek *bona fide acta sunt*, az az: tiszta lélekkel vitettek végben) igaz értene: „Vagynak ugyan a' Protestáns Vallás ellen tett némelly Végzések; de most ezek ellent nem állván, Ő Felsége a' minapi valamelly Resolutiója szerént, minthogy magok is a' Magyarok arra támaszkodtak, hogy senkit Magyar Országban a' Vallásért nem háborgat, sőt mindeneknek szabad Vallásbeli gyakorlás **ENGEDTETIK** (mert **PERMITTITUR** világosan, vagyon),” — Ugyan ebből, hogy *Tolerátónak*, nem pedig az *usus* által is régen meg-fuudáltt Vallásnak gondolhatná valaki a' Protestáns Vallást, és a' melly csak a' Bétsi Békességkötésben tett *engedelem adás* mellett áll az Országban; holott itt csak a' tudya lévő közönséges régi szokott jussában és ususában valóban meg-erősítetést kíván az Ország a' Protestáns Vallásnak, nem pedig olly végzést, melly csak *engedelem formát* mutat. Külömben-is, a' Bétsi Kötésben az Ország'

Rendel mind a három Vallásnak egyenlő szabadságot kívántak élvezőlni: mert olly idő volt ekkor, hogy erre a Római Katholika Vallásnak szinte olly szüksége volt mint a két Protestáns Ekklesiáknak: úgy de az 1664-iki Elzárásban utolsó Tzikkely, valamint a Lajosé, és mások is, csak a Protestáns Vallás ellen voltak írva: ha azért az előbb is említtett, *non obstandibus pro tempore Constitutionibus*, s a t. meg-hagyta volna a Törvénytevéseben az Ország, azzal a Protestáns Vallást a Római Katholikától külön szakasztotta volna, és a Bécsi Békességkötes 1-ös Tzikkelyét értették volna csak a Protestáns Vallásról Izollani, melly az Ország tzeje és deklarációja ellen volt; minthogy az, mint oda fellyebb láttuk, a Katholika Ekklesiának is szinte úgy kére a szabadságot, mint a két Protestáns Vallásnak. Ezen ki-fejezés is: *pro tempore*, kettős értelmű lehet, mert azt is teheti: az előbbeni Rendelések, de azt is: *Ez idő szerezént ellent-nem állván azok a Rendelések*, e pedig azt láttatnék fel-tenni, hogy tehát: még valaha ellent-állhatnak, a mi kulomben ellenkézne azzal, a mi ugyan ezen Tzikkelyben van: *Nunquam et nunquam turbabit*; az az: *sohol és soha nem háborgat senkit a Vallásában.* Minthogy

Minthogy tehát a' Posonyi Diætára reá volt bízva, hogy úgy igazítson - el minden Tzikkelyekben lévő nehézségeket, hogy meg - tessék, hogy mindenek *bona fide* vagy jó Lélekkel végeztettek: jobbnak ítélte a' Bétsikötés' elejét ki - hagyni, és csak ezen kezdeni: *Deliberatum est per Status et Ordines s' a' t.* minthogy az 'Ország nagy Lelkü Statusihoz és Rendeihez éppen csak így illett olly' Materiában kezdeni a' Vég - zést.

Ekképpen mene tökéletességre a' Bétsi Békességkötésnek dolga a' Posonyi Diætán, mellyen *ugyan azon Felek voltak jelen a' mellyek Bétsben*; kik mivel abban egy - gyestek - meg, hogy még egyszer szembe - jövéen az Ország' Gyűlésén, minden nehézségeket el - hárítsanak: a' Posoni Diætát úgy kell nézni, mint a' *Bétsi Békességkötésnek valóságus és azzal hasonló erejű Részt.* Azért mondja II - dik Mátyás Király ezen Diætát meg - erősítő Levelében: *Visum est Statibus et Ordinibus ante omnia Articulos Viennenses in accuratam Deliberationem reassumere, ponderare, ac in certam methodum.* Perpetuo valituros; *redigere az* „az: „ Tetszett az Ország' Rendeinek és „ Statusainak mindenek előtt a' Bétsi Tzikkelyeket a' rólok voltaképpen való ta -

nátskozásra ismét elő - venni , meg - fon-
 „ tolni , és bizonyos rendbe szedni , hogy
 „ azoknak ereje örökké tartó lenne “. De
 maga az Ország - is azt akarta , hogy örök-
 kévaló légyen ezen Vallásbéli végzés ;
 mellyre nézve könyörgött - is az egész Di-
 æta a' Királynak , hogy ezen Vallásbéli
 végzést mind maga meg - tartsa , mind min-
 denekkel meg - tartassa ; mellyet Mátyás
 az ő Diplomájában ekképpen jegyzett - fel :
*Quibus rite peractis , supplicaverunt Maiesta-
 ti nostræ Status et Ordines humillime , qua-
 tenus supra dictos Articulos Viennenses , ali-
 osque de novo etiam pro temporis conditione
 et rerum statu , communi omnium deliberati-
 one sanctos et conclusos , omniaque et singu-
 la in eis contenta , ratos , gratos , et accepte
 habentes , nostrumque Regium Consensum il-
 lis præbentes clementer acceptare , auctoritate
 nostra Regia approbare , confirmare , atque
 tam nos ipsi benigne observare , quam per
 alios , quorum interest , firmiter observari fa-
 cere dignaremur :* az az „ Mellyek illy' mó-
 „ don végre hajtatván ; a' Statuok és Rep-
 „ dek a' mi Felségünknek alázatosan ese-
 „ deztek , hogy a' fellyebb említett Bétsi ,
 „ és még azon Tzikkelyeket - is , mellyek
 „ a' mostani környülállások' és dolgok'
 „ állapotjához - képest , mindeneknek kö-

„zönséges tanátskozásával újolag hozattat-
 „tak és végeztettek, és mind azokat mel-
 „lyek azokban bé-foglaltatnak, mint bizo-
 „nyos, kedvelltt, és tetsző dolgokat a' mi
 „Királyi meg-egyezésünket hozzájok ad-
 „ván, kegyelmessen el-fogadni, Királyi
 „hatalmunkkal helyben-hagyni, meg-erősít-
 „teni, és mind magunk kegyelmesen
 „meg-tartani, mind mások által, kiket ez
 „illet, állandóul meg-tartatni méltóztat-
 „nánk“.

Mindezekből látni való, hogy a' Bé-
 tsi Békességkötés, melly az 1608-dik esz-
 tendőbeli Diétán nagyobb solennitással
 újra meg-erősítetett, olly kötelező erejű,
 és az egész Nemzet' boldogságának 's Pol-
 gári jussának és szabadságának ollyan osz-
 lopa, mellynél erősebbhez egyikünk sem
 ragaszkodhatik, 's a' melly Fél ezt, vagy
 egy vagy más tekintetben meg-akarja in-
 gatni, az az Ország' Constitutióját és leg-
 fundamentomosabb Törvényét akarja meg-
 rontani 's fel-forgatni. Különösen-is pedig
 láthatjuk ezen Békességkötés' historiájából
 és ki-fejezéseiből, hogy az Ország és a'
 Király éppen olly' szabadságba akarták
 a' Protestáns Vallást helyheztetni, mint a'
 Catholica Vallást: mert a' hol a' mi Tör-
 vényeinkben ez a' ki-fejezés van: *Statas*

et Ordines Regni, az az az Ország' *Statusi és Rendei*, ott ezen közönséges ki-fejezésekkel 's Clausulákkal, mind a' Catholicus mind a' Protestáns Státusok és Rendek együtt értetnek: úgyde a' Bétsi Békességkötés és az 1608-dik esztendőbeli 1-ső Tzikkelyekben az Ország *Statusinak és Rendeinek közönségesen*, és egyenként-is vólt a' rendelve, hogy az ő Vallások' gyakorlása szabad lesz' a' Hazában: és így nyilván van, hogy ezen Tzikkelyekben a' Catholicusoknak és Protestánsoknak együtt egyforma Vallásbeli szabadság szereztetett; következésképpen, nem úgy kell ezen Törvényeket nézni, mintha ezek tsak egyik részre vóltak volna hozva; és ezek által tsak éppen most adatott volna valamellyik résznek leg-először szabadság a' maga Vallása' gyakorlására: mert itt a' két Vallás' *Diplomaticus és Törvényes ki-fejezésekkel van ölzve-kötve*. A' mi jót szült tehát a' Bétsi Békesség-kötés, az szinte úgy tartozott a' Catholica Vallásra, mint a' másikkra. Ugyan ezt bizonyítják különösen az 1608-dik esztendőbeli 1-ső Tzikkelynek ezen szavai: *quælibet Religio suos Superintendentes habeat*, az az, mindenik Vallásnak magának legyen *Superintendense*, vagy Püspöke; mert ez a' ki-fejezés, *quælibet*

Religio „ mindenik Vallás „ a' Római Catholica és Protestáns Vallásokat teszi, nem pedig csak a' Reformátusokat és Evangélikusokat, mintha itt a' Catholicusokról szó se volna: mert a' hol a' Törvényben a' két Protestáns Valláson lévőnek közönséges jussaikról van szó, a' Törvénynek szokott és Diplomátikus stílusa szerént, közönséges névvel ez a' kettő *Evangelica Religiónak* nevezetik. Így p. o. a' Lintzi Békeség kötés 5-dik, és az 1647-dik esztendőbeli 6. 7. 8. 10. sőt az 1608 dik esztendőbeli Diätának, a' koronázás előtt írt harmadik Tzikkelyében is, a' mikor azt akarja az Ország, hogy a' Palatinus-ságra Kálvinisták és Luthránusok - is nevezessenek-ki *Evangelicae Confessionis Persónáknak* írja őket, és a' két Felekezetbélieket egy, és *Evangelicus* nevezettel teszi; mivel ez a' Törvénynek szokott szava: és így, mikor a' mondatik az említett Tzikkelyekben, hogy *quælibet Religio*, az az, minden, vagy mindenik Vallás, itt a' Catholica, és Protestáns Vallásokat kell érteni, — annyival inkább, mivel most ezen két Vallásnak dolgai és sérelmei forogvánfel, ezen két Vallást kellett itt érteni. A' mi utoljára még abból-is világos; mert a' hol a' Törvényben ez olvastatik, *utrius-*

que Religionis, ott mindenütt a' Catholica, és Protestáns Vallás értettetik: p. o. az 1622 és 1638 esztendőbeli Diplomák' X. Feltételeiben. Itt is hát: *quælibet Religio*, azt teszi: mind a' két Vallás, a' Catholica, és Protestáns Vallások, a' mellyeknek szabad gyakorlásbeli jussok meg-erősítetett. Következésképpen a' Bétsi Békesség-kötés, és az 1608 esztendőbeli Diätának 1-ső Tzikkelyei, a' Catholica Vallás szabadságának éppen úgy fundamentomi, mint a' Protestáns Vallásnak: minekokaért senki egyiknek szabadságát meg nem sértheti, hogy ugyan akkor a' másikat is meg ne sértesse, 's valamint egyiknek jussa a' Törvénynek védelme alatt sérthetetlen, úgy a' másikat is.

Lásd Adami Pogány Tentamen Demonstrationis trium Propositionum &c. Pest. 1790.

LXXVII. §.

Rifogás a' Bétsi Békesség-kötés ellen, — az 1608-dik esztendőbeli 1-ső Tzikkely ellen pedig Protestálás.

* Váltak, és vagynak olyanok, kik ezen Bétsi Békesség-kötést, és az 1608-dik esztendőbeli, 1-ső Tzikkelyt, írott

Könyveikben - is akarták meg-gyengíteni, ezen ki-fogásokat tévén az ellen: hogy az, erőszakkal tsikartatott-ki az Országtól, azt hát meg sem kell tartani; és hogy ennekakkor mindjárt a' Catholicus Tiszteletes Egyházi Rend ellene mondott, vagy protestált, — a' melly Protestatiót *Péterffy*, az ő *Zsinatokról* írt könyvében, a' Posonyi Káptalanból ki-véve, közölte a' tudós világgal. — De az akkori Historiákból nyilván vagon, hogy Rudolf kérvén meg *Botskait* a' békességes alkudozás-ra; mind a' két Fél Biztosainak, 's az Ország' Rendeinek, sok ízben, és sok ideig tartó tanátskozási után készült meg a' Bétsi Békesség-kötés. Itt hát erőszak nem lehetett. Az 1608-dik esztendőbéli 1-ső Tzikkely pedig már a' Botskai' halála után, és Békességben készülvén-meg, semmi fegyverrel való erőszakoskodás a' Törvényt-hozó egész Haza' Rendeit és a' Felséget nem kényszerítette ezen Tzikkelyek' hozásában. — De ha mindjárt kéntelenség járult-is itt valamelyik részhez: mindazáltal, ha egymás közt Frigyet kötöttek, meg-kell azt tartani: mert a' Frigykötések Szentek, — a' Természeti, és a' Nemzetek' Törvényei ezeknek meg-tartását egyaránt parantsolják. Tudni való dolog az-is, hogy nem

lehet soha olly' Békesseg-kötés, mellyet Hadakozás, vagy valami meg-szorulás meg-ne előzött volna; de ezen Hadakozás, és a' Békesseg-kötést javasló kéntelenség, nem hogy el-venné a' Békesseg-kötés' erejét, sőt inkább meg-erősíti azt: mert mivel tsupán a' Békesseg-kötés az, a' jóltévő eszköz, melly által a' Hadból származott külömb külömbféle veszedelmeknek 's inségeknak végek leszen: tehát hogy azok a' szerentsétlenségek ki ne újuljanak, kötelességek a' Hazafiaknak, hogy a' Békesseg-kötések a' magok erejekben meg-tartassanak. Hát meg kell-é azért a' Doktor szavát és az Orvosságot vetni, hogy az orvossággal való élésre a' kéntelenség szorította az embert? Így azért, hogy valamelyik rész a' szorulástól határoztatik a' Békesseg-kötésre, nem kell-é azt meg-tartani? — A' vólt mondva Mátyás Herztzegtől, hogy ezen Békesseg-kötésben *mindenek jó télekkel folytattak*, és határozattak meg; de ha valamelyik rész a' Békesseg-kötéskor oll'y gondolattal lett volna, hogy mihelyt néki tetszik, és jó módja lesz benne, azonnal ezt, mivel szorultságból kötött tsak békessegét, bár a' másik rész nem akarja-is, semmivé télsi, így azt nem lehetett volna modani. Ma-

gok hát a' Békesség-kötök, mind a' két részre nézve tökéletesen kötelező erejűnek tartották a' Kötés' Tzikkelyeit; jóllehet egyik rész szorútságból kötött-is békességet. Egyébaránt, a' Históriák' ellenére nem lehet tagadni, hogy 1604-ben erőszak tétetett a' Protestánsokon, munkálódván a' Diétán kívül hozott Törvények, és a' Belgijoso' serege fegyverivel is a' Protestáns Templomok' el-vevésében: az illy' erőszakoskodás ellen, ha erőszakkal nyúlnak nem tsuda. — Legalább, ha a' Botskai és Rudolf közt folytatott háborúban Botskai meg. győzött, 's minden Protestáns Templomok és Oskolák el-foglaltatván, a' Békesség-kötés által kéntelen lett volna azokat a' Catholicusok' kezében meg-hagyni; úgy-is igazán lehetne mondani, hogy ez a' Békesség-kötés erőszakkal készült-meg: de azomban ki-nevetnék azt a' Protestánst, 's méltán-is, a' ki azt állitaná, hogy ő nem köteles a' meg-szorulásból, és kénstelenségből kötött Békesség-kötés' megtartására. —

A' mi pedig a' *Protestatiót* illeti; Erről azt mondják, hogy azt a' Catholicus Clerus tette volna; úgyde a' R. Catholica Vallásnak éppen olly' szüksége

volt a' bátorságra és tsendességre, mint a' más kettőnek, mert mind a' két részről sok háborgatások 's Templomok' el-szedéseik voltak: az akkori Catholicus Clerus tehát ezt, és akkor nem tehet-
te. — Anyival inkább nem pedig, mert, különösen a' Clerus' jussai-is meg-erősítettek a' Bétsi Békesség-kötés' Tzikkelyeiben: a' maga jussa' meg-erősítése ellen pedig senki sem protestál. — Külömben-is a' Bétsi Békesség-kötésben, valamint az 1609-dik esztendőbeli 1-ső Tzikkelyben leg-kissebb szó sints a' Protestánsokról, hanem *közönségesen* a' Statusok' Vallásáról; a' pedig három volt, és a' Botskai részén valók-is, mint fellyebb láttuk, ezen három Vallásoknak, úgy mint *Romano Catholica, Lutherana, és Reformata* Vallásoknak szabadságát kívánták: következésképpen, mikor a' Bétsi Békesség-kötés, és az 1608-dik esztendőbeli Vallást illető Tzikkelyek ellen, protestált a' Római Egyházi Rend; akkor a' maga Vallása' szabadsága' meg-állítása ellen protestált volna: a' mi mivel lehetetlen, inkább azt kell állítani, hogy nem-is protestált az sem a' Bétsi, sem a' Posonyi tzikkelyek ellen. — Nints-is ezen Protestációnak leg-kissebb Diplomaticus

nyoma-is: mert ez a' Diätán esvén, az Ország' Törvény könyvébe bé - kellett volna annak íratatni. Lám 1647-ben az eféle Protestatio bele íratott a' Törvény könyvbe. — Maga ugyan II-dik Mátyás Király, a' kinek mint Királynak szava Szent, ezzel az állítással ellenkezőt állít. Mert ő a' Bétsi 's 1608-dik esztendőbeli Tzikkelyeket meg-erősítvén Diplomájában, mellynél itt nagyobb bizonyosság nem lehet, világosan mondja, hogy a' Bárók, Mágnások, és Nemeseken kívül, a' *Prælatosok* is, vagy Papi Rendből valók, *alázatosan esedeztek* neki, hogy a' Bétsi Tzikkelyeket erősítene-meg, az 1608-esztendőbeli Tzikkelyeknek pedig nyilván elejébe tették: hogy, *Articuli Dominorum Prælatorum, Magnatum 's a' ¶.* az az: A' Papi Rend, és Mágnások 's Nemesek által hozott Tzikkelyek: ha hát a' Prælatosok magok által hozattaknak írják lenni a' Vallásbeli Tzikkelyeket, hogy Protestáltak azok ellen? Az - is tagadhatatlan dolog, mert az Ország' könyve közönséges Documentum erre, hogy Forgáts Ferentz Nyitrai, Naprágyi Demeter Veszprémi, Radovits Péter Vátzi, és Lépes Bálint Tinnini Püspökök, a' Bétsi Békeség-kötést neveknek tulajdon kezekkel való

alá-írásával meg-erősítették, és ők ott voltak a' Bétsi azon tanátskozásban-is, mellyben a' Bétsi Békesség-kötés Tzikkelyei íratlak, 's mint tudós és tanátstsal tellyes férjfiak, 's első Rend az Ország Nagyjai között, ők vettek azoknak szerzésében leg-főbb részt; hogy Protestálhatlak hát ugyan ezek azon Tzikkelyek ellen, mellyeket magok hoztak? Azomban pedig az állítódik, hogy éppen ezek a' Fő Papi emberek protestáltak azok ellen: a' mit egymással meg-egyeztetni nem lehet. * Azt mondja Mátyás Király, hogy a' Bétsi Békesség-kötés Tzikkelyei Írásában mindenek *bona fide acta sunt*, az az, jó lélekkel határoztattak-meg: a' Király' szavának igaznak kellett lenni; • Szerént hát itt minden jó Lélekkel 's igazságosan határozott-meg: mi ellen Protestált volna hát a' Clerus? Utoljára, a' Pesti Commissio előtt mondatott 1721-ben, hogy ezen Protestationak *originálja* vagy eredeti exemplárja a' Posonyi Káptalanban vagyon: de hogy maradhatott ez a' Tiszteletes Egyházi Rend' kezében, mikor az az Országnek adatott-bé? Azomban, nézze-meg akárki ezt a' Protestatiót: úgy találja, hogy azon kívül, hogy sem esztendő, sem nap szám nints fel-téve, a'

mi már tsak magában-is gyanús do-
 log, ezek vágynak alá-írva, *Franciscus*
Cardinalis Strigoniensis, *Nicolaus Mikatius*
Episcopus Varadiensis, *Petrus Radovitius*
Episcopus Vaciensis, *Demetrius Náprághi*,
Jaurinensis: Ugyde ez a' Protestatio nem
 1606-ban, hanem az ezen Protestatio',
 óltalmazói' állításánál fogva 1608-ban es-
 vén; az Ország' Törvény Könyvéből nyil-
 ván van, hogy ezen esztendőben Ná-
 prágyi Demeter Kalotsai Érsek, és nem
 Györi Püspök volt. — A' Vátzi Püspök
 sem *Radovits*, hanem Almásy Pál volt,
 Váradi Püspök pedig, hogy éppen ekkor
 a' Diätán lett volna, ugyan azon Ország'
 Törvény Könyvében nem említődik. A-
 zomban, több mint gyanúsága lehet az
 akárkinek, hogy ez a' Protestatio ha tsak
 ugyan mog-esett, nem 1608-ban, hanem
 1609. után valamikor esett-meg; mert
 V-dik Pál Pápanak meg-küldödvén az
 1608-dik esztendőbeli Diätának végezc-
 sei, 1609-ben reá írt Forgátsra az Esz-
 tergomi Érsekre, hogy mivel azon leg-
 veszedelmesebb Artikulosoknak elein és
 végin az ő neve van: a' Királynak ad-
 janak-bé valami közönséges Írást, Pro-
 testatiót, mellyben azokat kárhoztassák.
 Azután esett hát meg a' Protestatio, és a'

Pápa' 1609 esztendőben költt Levelére, mellynek szavai ekképpen vannak: *Quia Articuli illi perniciosissimi, ferunt in titulo & conclusione Vestrum nomen, cum detrimento vestrae famæ, sicuti apud nos questi estis, debetis publica scriptura Regi directa quæ damnationem Articularum contineat, hanc Imposturam detegere, et rei veritatem ad fidei Catholicæ tutelam, et Ecclesiastici juris conservationem manifestare* — Utoljára, még azt a ki-fogást-is teszik némellyek: hogy a' Bétsi Békesség-kötésben csak *Privatum exercitium* engedtetett a' Protestánsoknak, nem pedig *Publicum*. — De hogy másképpen van, önnan bizonyos: mert a' Botskai Had előtt közönséges Vallásbeli gyakorlások háborított-meg a' Protestánsoknak, el-vétetvén Kassán, Galgótzon, és egyéb helyeken az ő Templomaik; és így mikor a' Bétsi Békesség-kötésben az ígértetik, hogy senki azután a' maga Vallása' gyakorlásában meg-nem sértetik; közönséges Vallásbeli gyakorlás értetődött ott, nem pedig magános. — Midőn pedig az 1608 eszt. Diætán a' Bétsi Békesség-kötés meg-magyaráztatott, jus adatott az Evangelikusoknak, hogy magoknak Superintendenseket, vagy Püspököket tehetnek: úgyde a' *Privatum*

exercitiumra, melly a' Lelki-esméretnek belső szabadságában áll, Superintendens vagy Püspök soha sem szükség, és így a' Bétsi Békesség-kötésben közönséges Vallásbeli gyakorlásnak kellett értetődni, nem pedig magánosnak. Végre, midőn 1622-ben Bethlen Gábornak a' Niklásburgi Békesség-kötés szerént bizonyos Vármegyék által adattak, a' 29-dik Tzikkelyben meg-állítatott, hogy azon Vármegyékben a' Romai Catholica Vallás gyakorlása is szabad légyen: úgyde ezen senki Privatum exercitiumát nem érti a' Catholica Vallásnak: nem kell hát a' Protestáns Vallásnak is Privatum exercitiumáról itt gondolkodni, midőn a' Bétsi Békesség-kötés annak gyakorlásáról hasonló ki-fejezésekkel szól.

Lásd: *Tentamen demonstrationis trium Propositionum &c. concinnatum per Adamum Pognny de Cseb.* — *Status Catholicæ et Evangelicæ Religionum in Regno Hungariæ ex sollemnibus Pacificationibus, Regiis Diplomatum, & Regni constitutionibus sincere deductus 1790.* — *Preliminaria &c pag 195.* — *130. Hunyadi in Ms.* — *Veridici Deductio Jurium Protestantium. pag. 6 — 15.*

LXXVIII. §.

A' Bétsi Békesség-kötés és 1608-dik esztendőbéli Tzikkelyek mikor, és kik által erősítették-meg újra, meg újra?

Hogy pedig a' Bétsi Békesség kötés, és az 1608. esztendőbéli Vallást illető Tzikkelyek, eleitől fogva az Ország' Békessége, és boldogsága' fundamentomának tartattak; onnan teszik-meg: mert azok Királyi Diplomák, az nevezetesebb Diæták, és későbbi Békesség-kötések által újra meg újra meg-erősítették, — azoknak meg-tartására és tartattatására a' Királyok magokat írásaikkal-is kötelezték, — de az Ország által-is köteleztettek. Nevezetesen ezen tekintetben II-dik Ferdinánd' Diplomájának 1. 4. 5. 6. Tzikkelyei, mellyre a' következő Királyok is meg esküdtek; nem különbén III-dik Ferdinánd' és 1-ső Leopold' Diplomái. Az 1618. esztendőbéli 77-dik. 1625. esztendőbéli 22-dik. 1630. esztendőbéli 33-dik. 1635. 29-dik. az 1647. esztendőbéli Diætának elsőbb Tzikkelyei, és az 1791. esztendőbéli Diætának 26-dik Tzikkelye. — Hasonlóképpen meg-erősítették ezek a' Niklászburgi 's a' Lintzi Békesség-kötésben-is.

LXXIX. §.

LXXIX. §.

A' NIKLÁSBURGI

Békesség-kötésről.

Bethlen Gábor Erdélyi Fejedelem, a' Polgári sérelmeket nem említvén, egy részről a' Vallásbéli háborgattatásért-is, II-dik Ferdinánd ellen támadván, és az általa Erdélyből ki-hajtott Jésuitákat, kiket minden Vallásbéli zűrzavaroknak egyedül való okának tartott, üldözöbe vévén; ugyan II-dik Ferdinánddal meg-békéltet, és ő köztte, 's a' Magyarok' egy része, nem különben Ferdinánd és a' Magyarok' másik része közt, Révai Péter, és több Fő Luthránus Urak Ferdinándal; a' Palatinus Forgáts 'Sigmoid, és sok Romano-Catholicusok pedig Bethlennel tartván, *Niklásburgban* vagy *Miklós Várában* 1621. December 31-dikén egy Békesség-kötés szereztetett.

Ezen Niklásburgi Békesség-kötésben, kötelezte magát II-dik Ferdinánd a' Bétsi Békesség-kötés' Tzikkelyeinek, a' Mátyás Király' koronázása előtt, és utánna tett Végzéseknak, és azon 17. Condióknak

F f

mellyeket az ő koronáztatása előtt, egy különös Diplomában, helyben - hagyott meg-tartására 's meg-tartatására; nem különben azoknak az Ország' közönséges Törvényei közzé való bé-iktatására: a' mit az 1622 esztendőbeli Diætán véghez is vitt, hol a' Niklásburgi Békesség-kötés' Tzikkelyei-is helyben-hagyattattak és meg-erősítették. Nevezetesen az Ország' Polgári és Vallásbéli dolgairól tett végzéseik között ezen Békesség-kötésnek, helyben-hagyta a' Diæta azt is, hogy II-dik Ferdinánd Bethlen Gábornak 7. Vármegyéket engedett által; de egyebek között a' Vallásra nézve, mint az 1622 esztendei Diæta 29. Tzikkelyéből világos, ezen fel-
 „tételek alatt: „Hogy azon említett
 „7. Vármegyékben, a' Catholica Vallás-
 „nak is szabad gyakorlás, és a' Szent
 „Széknek igazgatása békességgel meg-
 „engedtéssék és meg-maradjon“. *Quod in præfatis Comitatus liberum etiam Catholice Religionis exercitium et Jurisdictio Ecclesiastica pacifice admittatur et perseveret.* Ezen szótskával is, a' Protestáns Vallásnak olly' közönséges és szabad gyakorlásbeli jus szereztetett a' Niklásburgi Békesség-kötés által, mint a' mellyel kívánt bírni a' Catholica Vallás. — Ezen

Békesség-kötésnek, mellynek meg-készítésében Pázmán Péter Kárdinalis nem utolsó részt vett, a' Clerus soha ellene nem mondott.

LXXX. §.

A' LINTZI

Békesség - Kötésről.

A' Lintzi Békesség-kötést, egy nem sokáig tartó, de véres hadakozás előzte meg. Midőn ugyan-is, a' Polgári jussok megsértetéséről itt nem szólván, a' melyek a' Lintzi Szövetség' Actáiban, s az Ország' Könyvében fel-vágnak jegyezve, a' Protestáns Vallás, a' két Békesség-kötés, és annyi Törvények után-is, erőssen háborgattatnék, annyira pedig, hogy az elvett, és be-zárt Templomok' száma, 300ra is raá menne, és Rákóczi György Erdélyi Fejedelemnek azoknak vizsgálata-sáért lett maga közben-vetése házontalan volna : 1644-ben ugyan Rákóczi György 70 ezereá magával III-dik Ferdinánd ellen támadt; a' kinek Hadainak meg-verettetése után, Lintzben a' két Felek között, egy Békesség-kötés készült, melly

a' helytől *Lintzi Békesség* - kötésnek nevezetik, melly a' Bétsi Békesség-kötést a' Vallást illető dolgokban-is bővebben ki-magyarászván, mind azt, mind a' Prote-stáns Vallás' szabadságát illető és eddig hozott Törvényeket meg-erősíti, sőt az ezen Törvényeket 's Békesség-kötéseket meg-rontók, és Vallás háborgatók ellen, akármellyik Felekezeti-béliek légyenek azok, büntetést-is rendel.

Ezen Lintzi Békesség-kötés' kötelező erejét sokan meg-akarván gyengíteni; így okoskodtak az ellen. Itt a' Szövetkezők voltak III-dik Ferdinánd, és Rákóczi György tsak némelly részén lévő Magyarokkal, minthogy tehát ezen Békesség-kötés' Tzikkelyeinek meg-tartására való kötelezettség tsak a' Szövetkező Feleket illető az egész Ország pedig nem volt részben a' Békesség-kötésben; látni való, hogy nem-is kötelezethetik az egész Ország ezen Békesség-kötés' meg-tartására. De mivel Ferdinánd a' vele együtt tartó Ország' egy része' nevében, Rákóczi György pedig az ő vele együtt tartó Magyarországnak nevében kötötték ezen Békességet: látni való, hogy az egész Ország részt vett abban, és annál fogva, az egész Ország kötelezethetik-is en-

nek meg-tartására; mert azt meg-nem lehet mutatni, hogy voltak volna olly Magyarok, a' kik sem a' Ferdinánd, sem a' Rákotzi részén nem lettek volna. — Bele-is elegyedett ezen háborúba az egész Ország; mert sok volt a' sérelem, nem csak a' Vallásra, hanem a' Polgári állapot-ra nézve-is. — Azomban, ezen Békességkötést illető Királyi Diplomában, maga III-dik Ferdinánd, mint láthatni, az egész *Nemes Magyar Hazának* együl egyig minden *Statusait* és minden *Reisdeit* teszi bizonyossá a' felől, hogy ezen Békességkötés minden pontomait meg-tartja, és mindennel meg-tartatja: és így a' Király úgy nézte az egész Hazát, mint a' melly a' hadakozásban és Békességkötésben részt vett: 's annál fogva kötelezett-is mindenenket a' Békességkötés Tzikkelyeinek meg-tartására. — A' melly ígéretnek vagynak ezen Békességet illető Diplomájában a' Felségnek: azok az egész Hazát illetik. — Lám a' Polgári dolgoknak meg-jobbítását illető Tzikkelyek, az egész Hazára nézve kötelezők voltak; miért nem hát tsupán azon Tzikkelyek, mellyek a' Vallást nézik? mivel a' Polgári és Vallásbéli sérelmek, ugyan azon egy Diploma által orvosoltattak?

Ha kötelezett minden Protestánsokat a' Diploma' 4-dik Tzikkelye arra, hogy a' *Hadakozás alatt el-vett Catholicus, Templomok vizsgálta* adattassanak a' *Catholicusoknak*: miért ne kötelezte volna az Ország' másik részét-is, vagy minden Catholicusokat, arra, az, a' mit ugyan ezen Tzikkely nekik-is mond: hogy tudnillik ök-is adják vissza a' mit el-fogláltak? A' minthogy a' Protestánsoknak vissza-is adtak 90 Templomok a' Catholicusok által; és így a' Lintzi Békesség-kötés ennél fogva meg-esmértetett kötelező erejűnek lenni az egész Országra nézve; mert Diætán, és az egész Ország' Képviselői nevezték ki a' vissza-adandó Templomokat-is. De minden ez eránt való vetélkedést kettévág az, hogy az 1647-ben tartatott Diætán, magok az Ország' Statusi és Rendei, kívánván Ferdinánd, hogy ezen Lintzi Békesség-kötést illető Diplomában való meg-egyezéseket Diætaliter jelentsék ki, azt helyben hagyták, és az Ország' több Végezései közzé az V-dik Tzikkelybe bétették, 's ezeket-is, mint Ország' Törvényeit, az akkori Diæta' több Törvényei között Ferdinánd a' szokott módon 1647-ben Julius' 17-dikén meg-erősítette; mellynek az Esztergomi Érsek, az Egri, Zagrá-

bi, Várad, Erdélyi, Veszprémi, Pétsi, Györi, Vátzi, Nyitrai, Szeremi, Tinnini, Tsanádi, Rosnyai, 's egyéb Püspökök, 's az Ország' Világi Fő Rendei, neveiket alá-is írták, és a' nevezett Kötésben tett egyezését a' két Félnek, ezen Diætán közönséges akarattal végre-is hajtották.

Még az is egy nevezetes Ellenvetés a' Lintzi Békesség' kötelező ereje ellen: hogy a' Catholicus Tiszt: *Egyházi Rend*, a' melly pedig az Ország' négy Statusai között a' leg-első, nem egyezett abban meg, hogy az az Ország' Törvényei közzé bé-tétessék; és így annak meg-egyezése nélkül tétetttven az Közönséges Törvényül, kötelező erővel nem-is bírhat. De meg kell a' Pacificatiókról tartani, hogy azoknak nem a' Diæta ad erőt, hanem a' két békellő Feleknek meg-egyezése; azok magokban, és a' magok belső természetek szerént, mihelyt a' szokott módon meg-készülnek, már kötelező erejűek; és éppen ezért volt a' nevezett Protestációra az Ország' Rendeinek és Statusainak ez a' felelete: *Non obstantibus Contradictionibus Dominorum Cleri, et aliorum quorumvis Secularium Catholicorum, imo iisdem in perpetuum nullum*

vigorem habentibus, az az „ellent nem áll-
 „ván a' Tiszt. Egyházi Rendnek, és más
 „akármí Catholicus Uraknak contradicá-
 „lások, és azoknak soha örökké semmi
 „ereje nem lévén“. A' Diæta 1647-ben
 éppen azokból állott, a' kiknek Fejeik
 Lintzen meg-békéllettek: ezért monda-
 tik a' Lintzi Békesség-kötésben, hogy
 ez az Ország' Rendjeinek barátságos meg-
 egyezéséből ment végben: és így ha a' Fe-
 jeknek meg-békéllésében meg-egyezett a'
 Tisztoteles Egyházi Rend, meg-egyeztek
 pedig, mert meg készült a' Békesség-kötés;
 már akkor annak, a' mit elébb az ő ne-
 vekben-is meg-kötöttek, ellent-mondani
 fundamentomosan nem lehetett. — Ezek
 a' Békesség-kötés' Tzikkelyei a' Törvény-
 nél nagyobbak; mért a' Törvényt a' vok-
 sok' többsége meg-változtathatja 's el-tö-
 rölheti; de a' Békesség-kötés két Fél kö-
 zött esvén-meg, itt *pactum bilaterale* van,
 és így annak Tzikkelyeit egyik Fél a'
 másik' akaratja nélkül fel-nem bonthatja:
 következésképpen azzal, hogy a' Lintzi
 Békesség-kötés' Tzikkelyei az Ország'
 Törvényei közzé tétettek, nagyobb ere-
 jüekké nem tétettetvén, nem-is lehetett
 azok ellen úgy protestálni, hogy azoknak
 erejeket vagy semmivé tehette volna az

a' Protestatio , vagy azoknak nagyobb erejűségetől lehetett volna félni : mert azok a' Tzikkelyek magokban is olyan erejűek mint Békesség-kötés' Tzikkelyei , mint voltak annak előtte , hogy az Ország' Könyvébe bé-iktattattak , és mikor bé-iktattak , azok a' magok természetekre nézve erősebbekké nem tétettek. Tsupán a' tetszik-meg abból , hogy mind a' Király , mind az Ország , a' Törvények közzé is bé-akarták azt íratni , 's hogy mindnyájan akarták , hogy azok állandóul és szentül , és mind meg annyi mindeneket kötelező Törvények , meg-tartassanak , és hogy ezek legyenek mintegy Textusok , mellyeknek magyarázásában foglalatoskodván az Ország , ehez képest való Rendeléseket hozhasson ; a' minthogy az 5 - dik Tzikkely után az 1647. Esztendőbeli Diætán több mint 12 Törvények hozattak , a' mellyek a' Lintzi Békesség-kötésnek mint Textusnak ki-magyarázásai , és azoknak pontos végben - viteléről való Rendelések. Utoljára , azért , hogy valmellyik Status a' négy közzül , nem egyez - meg valamiben , ha abban a' három meg - egyez , köteles ez is azt meg-tartani ; mert a' Diætákon a' voksok többsége által a' mi meghatározatik , az mindeneket kötelező Tör-

vénnyé válik. Nem-is kell gondolni, hogy a' mi a' Diætán el-végeztetik, abban mindenek együl egyig, és mindenkor meg-egyeznének; de azért az-is, a' ki abban meg nem egyezett, a' mi el-végeztetett, ha Törvénnyé tétetett, köteleztetik annak engedelmeskedni. De meg-is ígérte az akkori Felség, hogy ő ezt a' Frigykötést, valamint maga sérthetetlenül meg-tartja, úgy minden Jobbágysai által, akármilyen rangúak; és állapotúak lesznek azok, meg-tartatja: úgyde a' Magyar Királyoknak a' Tiszt: Egyházi Rend-is, ha mindjárt első-is a' Statusok' közt, Jobbágysai: és így maga III. d. Ferdinánd, ezen jelentésével, nyilván ki-mutatta, hogy ezen Protestációnak leg-kissebb ereje sins, mivel ő azon ő általa hozott Frigyet még a' Protestáló rész-szel-is meg-tartatja, 's hogy az ő Királyi maradéki és Successorai-is meg-tartassák, azt akarja.

Ldsd: Vorläufige Beantwortung der Wichtigsten Fragen ob die Protestanten in Ungarn nach den Landes Gesetzen verbunden sind die Stolar oder Pfarramtsgebühren an die katholischen Pfarrer zu entrichten? 1783. p. 26 — 33. — Succincta deductio Jurium et Gravaminum Evangelicorum utriusque Confessionis in Hungaria auctore Privato Vindicato 1790.

LXXXI. §.

Különbösen a' le-írt Békesség-kötések, Királyi Diplomák, és Ország' Törvényei által, mitsoda jussaikban erősítették-meg a' Protestánsok.

Ezen meg-nevezett három Békesség-kötések, Ország' Törvényei, és Királyi Diplomák, egyebek között e' következő régi jussaikban erősítették-meg a' Reformáta és Evangelika Vallást, 's azoknak követőit.

1.) Minden Törvények, mellyek a' Protestáns Vallás' sérelmével, vagy annak kárára, akár Diétán, akár azon kívül hoztattak, a' Protestánsoknak tovább nem ártatóknak határozottak-meg, a' Bétsi-kötés 1. Tzik. 1606. ész. Mellynél fogva az 1523. 54. Tzik. 1525. 4. Tzik. 1549. 5. 6. Tzik. 1550. 13. Tzikkelyek erön, és folyamaton kívül tétettek, az 1486. 73. Tzik. és 1492. 33. Tzikkelyek pedig, mellyekben a' minden Szentekre való esküvés parantsoltatik, annyival inkább nem alkalmaztathatóknak rendeltettek, mivel a' Lelki-esméret' ellenére tett esküvés vétkes, és minden erő nélkül való esküvés; de a' Tripartitum rész-szerént még a' 'Sidóknak-is, kiknek olly' Vallásbéli szabadságok nints, mint a' Pro-

testánsoknak, a' magók principiuma szerént való esküvés' formája iratott.

2. A' Protestáns Vallásnak, a' Mater és filialis Ekklesiákban minden meg-szorítás nélkül, és mindentűt szabadon való gyakorlása, harangoknak 's temető kerteknek tartása, úgy határozottatott-meg, hogy sem Király, sem Földes Úr, sem senki, nem tsak az Urat, de még tsak a' jobbágyot-is, sohol Vallásában 's Confessiojában meg-ne háboríthassa. 1608. 1. Tzik. — 1622 Diplom. 1 — 6. Feltételei, — 1647 Diæta 7. Tzik. A' melly Tzikkelyekből világos, hogy a' Protestáns Vallás *Tolerátának* nem neveztet-hetik; mivel a' *Toleráta* Vallásnak az a' *Character*e, hogy annak *közönséges* és mindentűt való gyakorlása nints; mint ezt az 1635. *Diæt 26. Tzikkelye* így határozta-meg.

3. A' Protestáns Vallásra nézve, való által-mehetésre, kinek kinek szabadság és engedelem adatott, és ezért leg-kisebb büntetés sem rendeltetett, sem ezért Apostatának senki neveztetni nem declaráltatott: mivel Apostata az, a' ki az igaznak meg-esmértt Keresztyén Vallást oda hagyja, és nem Keresztyén Vallásra megy által; itt pedig egyik Keresztyén Ekklesiából más ugyan tsak Keresztyén Ekklesiába megy-által az ember. 1608. 1. Tzik. *Ferdinánd Diplom* 1622. 1. 6. *Tzikk.*

4. Mindenik Vallásnak, és így a' Protestáns Vallásnak is, hogy Püspökeik vagy Superintendenseik legyenek, meghatározott. 1608. 1. Tzik. — 1618. 77. Tzik.

5. A' Templomok, Parokhiák, Oskolák, Papok, és más Ekklesiái Személyek, minden Polgári terhek és adó alól kivétek, és ezeknek további elfoglaltatások megtiltatott. 1645. 8. Tzik — 5. Tzikk. 4. Feltétel. Leopold Diploma. 1659. 1. Tzik.

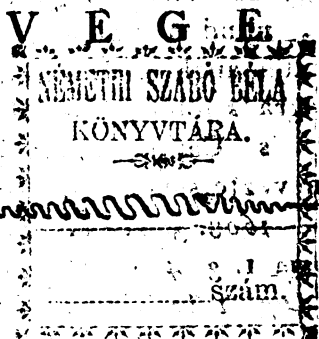
6. A' más Vallás' tzeremoniáinak végbenvitelétől egy átjában szabadokká tettek. 1647. Dipl. 5 Tzik, 2 Feltétel. — 1647. 8 Tzik. Leopold Dipl. 1659. 1 Tzik. 1 Feltétel.

7. Sem a' Protestánsok a' Catholicusoknak, sem a' Catholicusok ezeknek legkisebbet sem kötelesek fizetni. 1647. 11, 12. Tzik

8. Hogy az Ország' nagyobb és kisebb Tifztségei, minden Vallásra való tekintet nélkül adattassanak a' Hazafiaknak, sőt a' Palatinusságra 's főbb Hivatalokra, a' Protestánsokból 's Catholicusokból egyforma számmal neveztesse nek - ki. Bétsi-kötés 9. 10. Tzik. — 1608. 3. 10. 11. Tzik. — Ferdinánd Diploma 1. 3. 4. Feltétel. 1622. 2. Tzik — Leopold Dipl. 1 Tzik. 1 Feltétel.

9. A' Protestánsok' sérelmei a' Király által az Ország' Gyűlésén fel-vétettetni olly' móddal rendeltettek, hogy azok, ezeknek' jussaiknak meg-károsítása nélkül, és ezeknek való elégtétellel igaztassanak-el; a' ki pedig a' Vallás' dolgában ezeket háborgatja, arra nézve büntetésül 600 forint vettettetett. *III. dik Ferdinánd Diploma, 1647. 5 Tzik. 4 Feltétel. — 1647. 17. Tzik, 1649. 10 — 1655. 18. Tzik.*

10. Az-is bizonyos, hogy a' Protestánsok már a' 16 Században *Statusoknak* nevezettek; mint már az 1604. esztendőbeli utolsó Tzikkelyben, mint ususba mentt kifejezésről, úgy szól erről a' Király. A' Bétsi Békesség-kötésben pedig, és az 1608 esztendőbeli Tzikkelyekben, a' Protestánsok-is *Statusoknak* nevezetnek, valamint az 1647 Esztendőbeli és későbbi Diatákon-is.

A nyomtatásban esett nevezetesebb Hibák' meg-jobbítása.

Oldal.	sor.	Hiba.	Jobbítás.
VII.	7	tudatlanság	tudhatatlanság.
VIII.	29	Históriát.	<i>tedd utánna:</i> az ír.
19.	14	tel.	el.
20.	16	ehettek	tehettek.
26.	13	Ultimány	Uthman
29.	24	ment	mint.
38.	1	Perusith	Petrusith.
55.	18	Török Bálint	Török Ferencz
64.	20	Lízló	László
65.	27	1550.	1545.
70.	5	6	64
78.	3	követe.	<i>tedd utánna:</i> vólt.
81.	11	1650.	1659
83.	4	Gálzétsi Tamás	Gálzétsi István.
85.	4	1546.	1564
87.	10	Majcat.	Majlát.
94.	3	Bod György	Bod Péter.
104.	11	tselekedete	tselekedte.
104.	29	618	1618
137.	11	vizzel	<i>tedd utánna:</i> tüzzel
164.	21	Kötsi	<i>tedd utánna:</i> Oskolák
171.	1	Bod György	Bod Péter.
204.	19	nagyobbra	nagyobbra.
239.	6	Bod György	Bod Péter.
249.	25	Zsolnai	Szolnai.
250.	1	annak	azoknak.
250.	4	Visitáltatásában	Visitálásában.
251.	10	discuratióban	disputatióba.
256.	8	Tatai	Fatai.
258	15	Hivasal	Hivatal
258	20	Zsolnáb	Szolnán
261	26	Esperestek	Esperestségek
262	26	Pál fia	Palfi
274	6	Torna	Tólna
275	6	1578	1678
278	14	Tzeplédi	Telegdi
282	25	1567	1572
284	17	1534	1554

285	26	1554	1554
315	4	Bod György pedig,	de ugyan Bod Péter
315	26	Bod György	Bod Péter
316	22	rohorata	roborata
318	4	Lötsében	Lötsén
330	17	Sárváry	Sárvári
383	25	Komj ton	Komjáton
381	20	ak	akkor
389	26	Károly	Király
398	20	Stroh	Storck
400	17	tétetett.	<i>todd eleibe: semmivé.</i>
407	1	(f) Istváni	<i>todd hozzá: Hist. L.</i>
			XXXIV pag. 511
408	7	fogása	folytatása
428	26	Diæ	Diæta.

NEMETHI SZABÓ BÉLA

KÖNYVTÁRA.

~~—~~

---

szám.

3

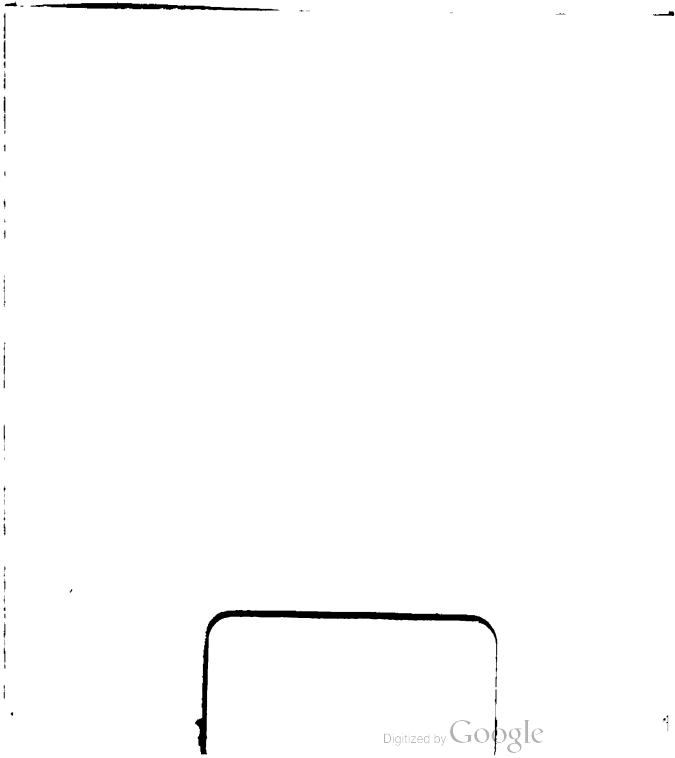
6

3

0

3

6

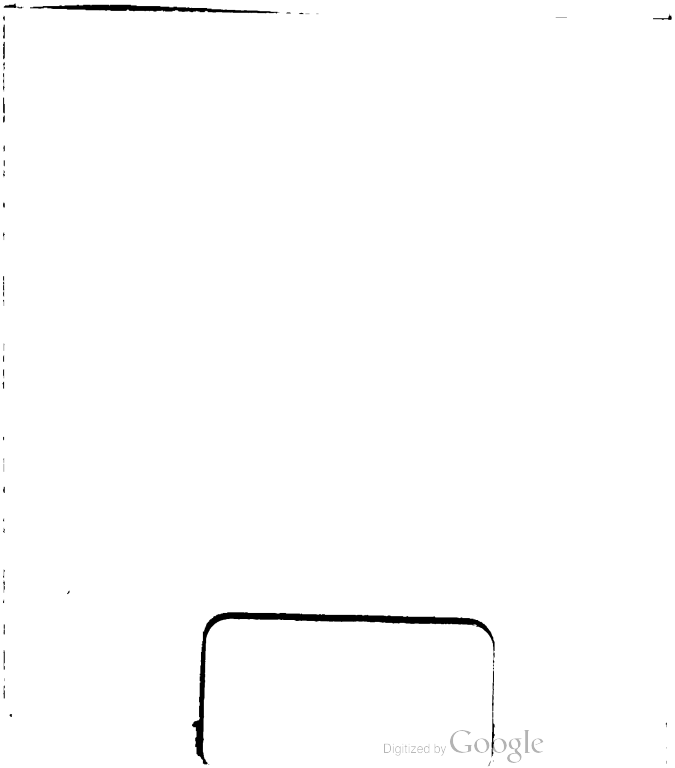
Handwritten marks or characters at the top left of the page.

Handwritten mark or character in the middle left of the page.

3

6

1

2

Handwritten marks or characters at the top left of the page.

A small handwritten mark or character in the middle left of the page.

